

*Илминг аввали сукут, сўнг
эшитиш, сўнг ёд олиш, сўнг амал
қилиш, сўнг уни тарқатишдир*

Ҳадисдан

Ёрқин Абдуллаев

Қ И З И Қ А Р Л И СТАТИСТИКА

(Ҳаёт, илм, фалсафа, дин, маънавият
ва маърифат сабоқлари)

Тошкент
«IQTISOD-MOLIYA»
2005

**Статистика менга ўзим билан суҳбат-
лашишни, рақамларни тилга киритиш
маҳоратини ўргатди.**

Муаллиф

*Ёшлик тез ўтиб кетадиган
камчилик*

И.Гете

Аспирант
ЁРҚИН АБДУЛЛАЕВ
Москва (МЭСИ)
1973

Кехсайганигда, ёшликнинг бутун кучини эскирмайдиган асарларда мужасамлаштиришга муваффақ бўлинганини англашдан яхшироқ таскин берадиган нарса йўқ

Шопенгауэр

**Профессор
ЁРҚИН АБДУЛЛАЕВ**
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан
арбоби, Олий таълим аълочиси, иқтисод
фанлари доктори
2003

Муқаддима

Инсон насли инсон бўлиб, қўли ишга, тили сўзга келиб, бир-бири билан муомала қила бошлабди-ки, бу ажиб, чигал, борлиғи сир-синоатдан иборат дунёда яшаш дарсини ўқийди ва то шу кунгача бу дарс тугамаган. Энг буюк донишмандлар умрларини илму фанга бағишлаб, жаҳон кезиб, дунё-дунё китоб ўқиб, оламдан рихлат қилар чоғи, мен ҳаётдан ҳеч нарса билмай кетмоқдаман, деганлар. Хусусан, қадимги юнон файласуфи Платон шундай деган:

«Биз, дарҳақиқат, ҳеч нимани билмаймиз», - деб сўнгги сўзларини айтган бўлса, 1749-1832 йилларда яшаган немис донишманди Иоганн Гете шундай деган:

*Мен забт этдим илоҳиётни,
Кўтармадим фалсафадан бош.
Ёд олдим ҳуқуқшуносликни,
Тиббиётни ҳам ўргандим
Ҳаммаси шундай бўлсада, мен, бироқ
Эдим тентак, шундайлигимча қолдим.*

Қадимги юнон файласуфи Сукрот (469-399 милoddан олдин) эса: «Бир умр ўрганиб билганим - ҳеч нарсани билмаслигим бўлди», деб сўнгги сўзларини айтиб оламдан ўтади.

Не ажаб, ҳаёт илмини тугал англамоққа нафақат бир инсон умри, балки инсонлар умри етмайди.

Ҳар бир киши бу ёруғ дунёга келиб, то ундан рихлат қилгунига қадар ўзининг инсоний бурчини қандай ўташи кераклигидан баҳс очади, сабоқ олади ва сабоқ беради, ўзгаларининг фикрларини ўрганиш ёрдамида ўз шахсий фикрларини яратишга ҳаракат қилади.

Қўлингиздаги тўрт қисмдан иборат рисола ҳам ана шундай фикрлар ҳамда қизиқарли статистикага оид турфа маълумотлар, жумбоқли рақамлар ва топишмоқлар мажмуасидир.

I-қисм «Рақамларнинг сир-синоати» деб аталиб, у учта бобни, яъни «Жумбоқли рақамлар ва топишмоқлар»,

«Биласизми?» ва «Рақамлар тилга кирганда» бобларини ўз ичига олади. Ушбу қисмнинг дастлабки бобида ўқувчининг интеллектуал салоҳиятини синаш учун жумбоқли рақамлар ва қатор топшиқоқлар келтирилган. 2-бобда эса биз билган ва билмаган турфа олам тўғрисида қизиқарли статистик маълумотлар, рақамлар ўқувчилар диққатига ҳавола қилинган.

3-бобни тузишда биз 1838-1923 йилларда яшаган инглиз давлат арбоби, журналист, танқидчи Ж.Морлейннинг қуйидаги фикрларига таяндик:

«Ҳикматли сўз ва афоризмлар чинакам ҳаётини донишмандлик ва адабиётнинг мағзи эканини, ҳикматли сўз ва афоризмларга бой китобларгина кўпроқ наф беришини унутмаслик керак: одамлар китоб ўқиётганда асосан шу ҳикматли сўзларни излашлари зарур».

Дарҳақиқат, Қуръони карим ва ҳадислар, мутаффакирларнинг фикрлари билан танишни мия учун тенгсиз машқ: ақлга ақл кўшади ва фикрни чархлайди.

И.Гёте таъбири билан айтганда, **пложн бўлса ҳар кунн пстаган бир хикматли сўзни ўзлаштириб олмоқ даркор.** Чунки улардан ҳар бир киши ҳаёт учун фойдали жуда кўн фикрларни топиши мумкин.

Ҳикматли сўзлар, мақоллар биз учун асрларнинг садоси, узоқ ўтмиш билан ҳамнафаслик ҳиссини уйғотувчи мангу чақириқ, замонлараро кўприқдир. Улар - ҳеч бир подшо эълон қилмаган фармон, ҳеч бир президент муҳрламаган қонун, ҳеч бир давлат томонидан битилмаган конституциядир.

*Ҳар кимки вафо қилса, вафо топқусидур,
Ҳар кимки жафо қилса, жафо топқусидур,
Яхши киши кўрмагай ёмонлиғ ҳаргиз,
Ҳар кимки ёмон бўлса, жазо топқусидур.*

Улуғ шоир Бобур Мирзо шеърига асос солган шу бир халқ мақолида неча-неча китобларга жо бўлган қонун мажмуаларининг маъноси бор.

Ҳа, инсоннинг бошига тушган мусибатлар – бевақт ўлим, касаллик, очлик, муҳтожлик, бахтсизлик, омадсизлик ва ҳоказоларнинг барчаси замирида ана шу биз билган ва билмаган ҳикматлар, ҳадислар, сирү синоатлар яширинган. Бу дунёда тасодиф деган нарса бўлмайди.

Рисоланинг II-қисмида қирқ йил давомида (1964-2004 йиллар) статистика илмини ўрганиш, олий таълим тизмида талабаларга сабоқ бериш, шахсий кузатувлар, ўйлар, бир қадар истехзоли хулосаларимиз асосида статистика ҳақида битилган фикрларимиз ҳикмат мақомида берилган.

Улар: «Статистика – бу қайсар ҳақиқат», «Статистика – бу рақамлар тизими», «Аниқлик – бу статистиканинг биринчи тамойинли» ва «Статистика – бу қиёсий таҳлил ибтидоси» бобларида ўз аксини топган.

Шуниси борки, ҳеч ким ҳикмат мақомидаги лўнда гап айтиш учун махсус қўлига қалам олмайди. Тўғри, ёзувчилар, давлат ва жамоат арбоблари, олимларнинг ён дафтарларидан, кўпгина доно фикрларни топиш мумкин. Булар муаллифларнинг бой тажрибасидан, мутассил илм билан шуғулланишидан, атрофдаги воқеа-ҳодисаларни узоқ вақт давомида кузатишларидан туғилади.

Статистика ҳақидаги фикрларимиз ҳам кўп йиллар давомида гўё «ўз-ўзидан», «бехосдан», «фавқулодда», «қиссадан-қисса» тарзида туғилган. Бундай фикр ва мулоҳазалар муқаррар суратда ниманидир тасдиқлаши эмас, рад этиши ёки шубҳа остига олиши ҳам мумкин.

Умуман, китобда рақамлар кетма-кетлигида жамланган Қуръони Карим оятлари, ҳадислар ва ҳикматлар, Президентимиз тамойиллари, қизиқарли статистикага оид рақамлар, топишмоқлар ўқувчиларнинг энциклопедик билимларини оширишга, ўтмиш ва ҳозирги аҳвол, шунингдек, эртанги кун ҳақида реал фикр юритишларига бир қадар хизмат қилиши мумкин.

Китобнинг III-қисми «Тириклик фалсафаси»да жамланган ҳаётий шеърый лавҳалар кенг ўқувчилар оmmasига, аввало ҳар бир жамиятнинг суянчиғи бўлган оилага – оталар ва оналарга, болалар ва қизларга, келинлар ва куёвларга ибрат мактабини ўташи мумкин. Чунки уларда панд-насихат билан боғлиқ ғоялар, нисонпарварлик, юксак хулқу ахлоқни ифодаловчи фикрлар ўтқир ва таъсирчан қилиб изҳор этилган.

Мухтасар қилиб айтганда, биз мазкур китобни қўлимиздан келганича тайёрлашга интилдик, унинг муқаррар камчиликлари учун аввалдан узр сўраймиз ва ипонамизки, айнан статистика ҳақидаги фикрларимиз ва таърифларимиз, бундай ишларни янада яхшироқ уддалайдиган статистика илминининг фидойиларига бир самарбахш туртки бўлса, ажаб эмас.

*Статистика фақат рақамларда
ўзини-ўзи англашга қодир.*

Муаллиф

I-қисм. Рақамларнинг сир-синоати

Статистика - бу қизиқарли рақамлар ва сонлар тизимидир. Биз кундалик турмушимизнинг ҳар қадамида рақам ва сонларни ишлатамиз. Рақамлар бозор-ўчарда, пул санашимизда, вақтни аниқлашимизда, транспортта чиқишимизда, телефон қилишимизда энг яқин ёрдамчимиз. Кўзи ожиз кишига ҳасса қанчалик асқотса, рақамлар ҳам бизга шунчалик кўмакка келади. Инсоният рақамларни ўйлаб топгани учун аждодларимизга ҳамиша таҳсинлар айтади.

Рақамлар ҳатто хоҳишимизни, ўйимизни, шпимизни, мактаб ёки олий ўқув юртида қандай ўқишимизни ҳам кўрсатиб туради. Қўйинг-чи, фазовий кемалар учишидан тортиб, ердаги қадамимиз ҳам рақамлар ва сонлар билан ўлчанади. Статистикада кўпинча сонлар ва рақамлар билан иш кўришга тўғри келади. Гап шундаки, статистикада ўрганадиган муаммоларнинг асосий қисми сонлар вуситасида табиийроқ ва осонроқ ифодаланади. Бунга кундалик газета ва журналларнинг иқтисодиётга бағишланган сатрларини кўришингиз билан ишонч ҳосил қиласиз. Улар рақамларга бой: булар акцияларнинг қийматлари, соғилган ва харид қилинган акциялар соми, чет эл валюталарининг қиймати, фонзи, маош, ойлик белгиланмалари ва жуда кўп бошқа тушунчалардир.

Хўш, биз рақамларни шунчалик кўп ишлатар эканмиз, уларнинг қаерда ва қандай келиб чиққанлигини, пайдо бўлиш тарихини биламизми?

Инсонлар ибтидоний даврда қўл саноғи билан овларнинг сонини, кунларини, қурол-аслаҳалари салмоғини имо-ишоралар билан бир-бирига аниқлашган бўлса, кейинчалик уларни сўзлар билан ифодалашган. Дастлаб, рақамлар ёзувда ҳам сўзда ифодаланган. Энг биринчи рақамларни ёзувда белги, аломатлар ёрдамида бундан 3 минг йил муқаддам бобилликлар ва мисрликлар ишлатган. Бугунги кунда бутун дунёда араб ва рим рақамларидагига фойдаланилади.

Араб рақамлари- 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9

Ушбу рақамлар ёрдамида ҳар қандай катта ёки кичик сонларни ҳосил қилиш мумкин. Масалан, XIII асрда яшаган машҳур сайёҳ Марко Поло Хитойга боради. У мамлакатнинг инҳоятда бойлигидан ҳайратга тушади. Уни ифодалаш учун мавжуд рақамлардан фойдаланишнинг иложи бўлмагач, “миллион” сўзини ўйлаб топган. Бироқ, миллион сўзи ҳам

сўнги энг катта рақамни билдирмайди. Бу рақамлар ниҳоятда каттадир, уларнинг катта-кичиклиги бир рақамининг ёнидаги ноллар сонига боғлиқ бўлади.

Айтайлик, бир рақамининг ёнида битта нол бўлса -ўн, иккита бўлса- юз, учта бўлса-минг, тўртта бўлса- ўн минг, бешта бўлса- юз минг, олтита бўлса- миллион бўлади. Кейинги саноклар: миллиард, триллион, квадриллион, квинтиллион ва ҳоказоларда эса ноллар сони ундан ҳам кўп бўлади. Мана бу рақамлар тизимига эътибор беринг-а:

Рақамлар тизими

№	Саноклар	Ноллар сони	Яъни:
1.	Ўн	1	Ўнга бир ($10 \cdot 1 =$)
2.	Юз	2	Ўнга ўн ($10 \cdot 10 =$)
3.	Минг	3	Юзга ўн ($100 \cdot 10 =$)
4.	Миллион	6	Мингга минг ($1000 \cdot 1000 =$)
5.	Миллиард	9	Мингга миллион ($1000 \cdot 1000 \cdot 1000 =$)
6.	Триллион	12	Мингга миллиард ва ҳ.к.
7.	Квадриллион	15	Мингга триллион
8.	Квинтиллион	18	Мингга квадриллион
9.	Секстиллион	21	Мингга квинтиллион
10.	Септиллион	24	Мингга секстиллион
11.	Октиллион	27	Мингга септиллион
12.	Нониллион	30	Мингга октиллион
13.	Дециллион	33	Мингга нониллион
14.	Ундециллион	36	Мингга дециллион
15.	Дедециллион	39	Мингга ундециллион

Бундан кейинги рақамларнинг номи йўқ. Мавжуд рақамлар ҳам квадриллиондан бошлаб деярли қўлланилмайди.

Миллионнинг ўзи ҳам қанча катта сон эканлигини тўла тасаввур қилиш учун кўйидаги қизиқарли рақамларни келтириш мумкин:

- Инсон миллион қадам юрса, 600 километр йўл босган бўлади;
- Бир қатор саф тортган бир миллион киши 250 км.ча масофани эгаллар экан;
- Ангшвонада бир миллион марта олинган сув қарийб бир тонна бўлади;
- Миллион бетли китобнинг қалинлиги 50 км.га етади;
- Эрамиз бошлангандан буён ҳали миллион кун ўтганича йўқ.

Араб рақамларининг дунёга тарқалишида ватандошимиз, VIII асрнинг буюк риёзиётчиси Абу Абдулло Муҳаммад ибн Мусо Хоразмийнинг жуда улкан ҳиссаси бор. Буюк олим Ҳиндистонда V асрда пайдо бўлган рақамларнинг жойлашиш тизимини чуқур ўрганади, уларни соддалаштиради, катта сонларни пайдо қилиш, мураккаб масалаларни ечишни ўйлаб топади, рақамлардан фойдаланишни кенгайтиради ва ўз кашфиётларини араб тилида битилган “Арифметика” асарида баён қилади. Хоразмий “Риёзиёт”и орқали ҳинд рақамлари дастлаб араб мамлакатларига ўтади, кейинчалик унинг бу асари арабчадан лотинчага таржима қилиниб, X асрдан бошлаб бутун Оврупага тарқалади.

Араб тили орқали бу рақамлар Оврупага, кейинчалик бутун дунёга тарқалгани учун “Араб рақамлари” номини олган. Афсусланарли жойи шуандаки, Муҳаммад Хоразмий даврида агар бизнинг мукамал ўз ёзувимиз-ўзбек ёзуви, мустақил давлатимиз бўлиб, буюк олимнинг “Арифметика” ва “Ал-жабр” асарлари ана шу ёзувда битилганда эди, бутунги кунда бу рақамлар, айгини мумкинлики, дунёга “Ўзбек рақамлари” деб тарқалиши ҳам мумкин эди.

Араб рақамларини бутун дунёга тарқатган Муҳаммад Хоразмий эканлигини Абу Райҳон Беруний ҳам ўзининг “Ҳиндистон” асарида алоҳида таъкидлаб кўрсатган.

Статистикада рим рақамларидан ҳам фойдаланилган.
Чунончи:

I - 1	L - 50
V - 5	C - 100
X - 10	D - 500
	M - 1000

Кафтингизга ҳеч диққат билан разм солганмисиз? Ҳар хил чизиклардан бошқа нарса йўқ деб ўйларсиз. Лекин, ўша чизиклар қандай маъно англатишини биласизми?

Ўнг кафтингизга қарасангиз, қуйидаги белгини кўрасиз:

ИЖ бу рим рақамини, яъни 18 ни билдиради.

Чап кафтингизга қарасангиз, шу рақамнинг тескариси 11, яъни 81 ни кўрасиз. Агар биз икки кафтимиздаги рақамларни кўшсак, $18+81=99$ чиқади. 99 рақами Аллоҳнинг 99 та сифатини кўрсатади.

81 дан 18 айирсак, 63 чиқади. Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) шу ёшида бу дунёдан у дунёга рихлат қилган. Аллоҳнинг ҳақлиги ҳар қадамда бизга мўъжизалар орқали намоён бўлаверади.

Рим рақамлари билан мураккаб арифметик, хусусан, статистика амалларни бажариш ва кўрсаткичларни бажариш анча мушкул. Улар билан ҳатто кўп хонали сонларни бериш ҳам ноқулай. Буюк бобокалонимиз Муҳаммад Хоразмий ихтиросидаги араб рақамлари билан эса ҳар қандай каттаю-кичик сонларни бериш мумкин шунинг учун ҳам дунё халқлари минг йилдан зиёд вақтдан бери улардан кенг фойдаланиб келмоқда.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ҳаётда ва амалиётда ҳар бир рақам ҳам ижобий, ҳам салбий маъноларда ишлатилиши мумкин. Масалан, инсонда салбий қусурларнинг бўлмаслиги, яъни рақамда “0” бўлиши шу инсоннинг яхши фазилатли инсон эканлигини ифодаласа, бошқа томондан ноль (0) – йўқликни билдириб, хосиятли рақам саналмайди. Тилимизда кейинчалик пайдо бўлган, “ишлар ноль”, “ишни нолдан бошладик”, “ҳаммасини ноль қилдинг” каби иборалар ишлатилади.

Яна бир мисол, рус миллатига мансуб кишилар 13 рақамини ҳосиятсиз ҳисоблайдилар. Сабаби, ўтмишда ойнанинг 13 санаси кўплаб фалокатлар ва нохушликлар келтирилганлигидир.

Буни қарангки, корейликлар ҳам 4 рақамини умуман сўймас эканлар. Баъзи вазиятларда ёзишни ҳам ўзларига раво кўрмас эканлар.

Кўпчиликни ҳайрон қолдирган томони шундаки, кўп қаватли уйларнинг лифтидаги тугмачаларда 4 рақами умуман белгиланмас экан. Бунинг ўрнига F белгиси кўйилар ва одамлар шу белгили тугмачани босиб, 4-қаватга кўтариларканлар.

F белгиси инглиз тилидаги Four, яъни тўрт сўзининг бош харфи ҳисобланади. Барчада инма сабабдан, деган савол туғилиши табиийдир.

Хитой иероглифида 4 сони ўлимни англатар ва шу сабабдан у бехосият рақам ҳисобланади.

Ҳа, рақамларнинг сир-синоати, мафтункорлиги, ўжарлиги ва қизиқарлилиги ўзгача. Улар ҳар биримизни комил инсон бўлишга, қаддимизни тик туриб яшашга, кўкракларни тўлдириб нафас олишга, янгича бир жўшқинлик билан ишлашга даъват этади. Бунга Қамбар отанинг қуйидаги «Рақамлар» шеърини ўқиб амин бўлишимиз мумкин.

Рақамлар

*Рақамлар,
Рақамлар.
Сафида илҳомлар.
Кўп эзги соғломлар,
Ҳар тизга ҳамдамлар.
Баркамол, бардамлар,
Сизларни одамлар
Доим дўст ҳисоблар.
Меҳрли, одобли,
Зўр ҳисоб-китобли,
Кўрсатиб диёнат,
Мангу-то қиёмат,
Омонат нақдина,
Сақланар хазина.
Бойликни тилсимлаб,
Пайтида тақсимлаб,
Яйрамоқ сизга мос,
Яшамоқ сизга хос.*

*Рақамлар,
Рақамлар.
Иймони маҳкамлар.
Бирликлар, ўликлар.
Юзликлар, мингликлар
—
Жамул-жам инсофлар,
Хизматда шитоблар.
Қайрилмас шахдлари.*

*Аҳдлари, бахтлари,
Мустаҳкам нақдлари.
Тилладан тахтлари.
Баҳрида садоқат,
Михрли тасдиқ хат.*

* * *

*Рақамлар,
Рақамлар.
Ҳисобдон одамлар.
Хизмати ҳалоллар,
Ҳиммати ҳалоллар.
Қувончини ҳисоблаб,
Ишончини ҳисоблаб,
Жамиул-жумлага;
Ҳаммага,
Ҳаммага.
Бахт-толе тақсимлаб,
Кўпайтириб,
Тақдирлаб.*

*Ғамларни чегирган.
Ҳасратни ўчирган.*

* * *

*Рақамлар,
Рақамлар.
Миллионли акамлар.
Ҳамёни бардамлар,
Кўп дадил қадамлар.
Миллиардлар,*

Трилليونлар,
Сахийлару мардлар.
Мағрурлар,
Жасурлар.
Ҳамманинг рисқини,
Олманинг рисқини
Ҳисоблаб толмаслар,
Бурчидан тонмаслар.
Элимнинг хизматин,
Фахрли шавкатин,
Меҳнату шуҳратин,
Мамлакат қудратин
Компьютер жо-бажо
Қиларкан, халқ ризо.
Ҳар кимнинг улушин,
Бахтининг кулишин
Бемалол,
Энг ҳалол,
Ишончли, инсофлаб,
Покиза ҳисоблаб
Берувчи ҳакамлар –
Энг софдил рақамлар,
Энг одил рақамлар.
Умрлар сеҳридан,
Ҳаётнинг меҳридан
Айнан биз, болалар,
Уқиб кўп маънолар,
Ақлни чархлаймиз.
Баҳолаб, нархлаймиз,

Яшашнинг лаззатин.
Унутмай хизматин,
Ҳар битта рақамга,
Ҳисобдон одамга,
Қилиб кенг тафаккур,
Айтмиз ташаккур!
* * *

Рақамлар,
Рақамлар.
Иймонда маҳкамлар,
Тонмаслар,
Толмаслар.
Меҳнатда жўшувчи,
Олиб, гоҳ қўшувчи.
Кўнайтиб, тақсимлаб,
Тақдимлаб, тақдирлаб.
Бўлганда сазовор,
Ишига баравар
Ҳар кимга ҳақ берган.
Насиба-нақд берган.
Кўрсатиб илтифот,
Сийловли мукофот
Зарб этган рақамлар,
Бу сонинг соғломлар
Бахтлари бекамлар,
Бағри кенг бардамлар,
Рақамлар,
Рақамлар.

Қамбар Ота
(«Маърифат», 25.02.04)

Ажойиб рақам!

Россия фуқаросининг шахсини тасдиқловчи маълумотлар рўйхати бир устунга кенгайдди. У бошқа барча устунлар рўйхати ўрнини боса оладидиган бўлади ва х.к. Фуқароларда индивидуал рақам, яъни шахснинг универсал индикатори (ШУИ) пайдо бўлади. Иқтисодий ривожланиш вазирлиги ҳукумат мажлисида тақдим этган бутун аҳолини рақамлаш режаси тўла қўллаб-қувватланди. Аҳолини рақамлашни 2006 йилда бошлаш кўзланмоқда. Илк ШУИлар янги туғилган

чақалоқларга . берилди, катта ёшдаги аҳоли давлат органларига мурожаатларига қараб «рақамланади». Рақам машина ўқиши мумкин бўлган штрих-код кўринишида ёзилиши эҳтимолроқдир. У инсон ва давлат муносабатларини акс эттирувчи барча ҳужжатларда учрайди. Аҳолини рақамлаш 60 мамлакатда амал қилмоқда. Тартиб рақами паспортда ҳам, туғилганлик ҳақидаги гувоҳномада ҳам, ва, албатта, СТИРда ҳам мавжуд. Муаммо шундаки, бугунги кунда аҳоли ҳақидаги маълумотлар бир-бири билан тўқнашмайдиган 18 та маълумотлар базасида сақланмоқда: ИИБ, солиқ хизмати, ЗАГСлар, сайлов қўмиталари, Пенсия жамғармаси ва бошқаларда. Рақамлар керагидан ҳам ортиқ, шу даражада кўпки, амалдорлар уларда адашиб кетмоқдалар. ШУИ жорий қилиш таклиф қилинаётганининг асл сабаби ҳам шунда.

Президентнинг шахсини тасдиқловчи ҳужжатлар ҳақида қонун лойиҳасига мувофиқ «Шахсий код» реквизитининг мундарижаси ҳукумат томонидан белгиланади.

(СБХ №44. 01.11.2004)

*Борлиқнинг боши ҳам, поёни
ҳам йўқ. Барчаси жумбоқ.*

Муаллиф

**1-боб. Жумбоқли рақамлар ва
топишмоқлар**

**Билагонлар бор-ди, ўхшаш офтобга,
Ҳар бири хазина илму одобга.
Бу қоронғу тундан йўл топишолмай,
Бирор афсона деб кетдилар хобга.**

Умар Ҳаём

Ушбу бобдаги жумбоқли рақамлар ва топшимоқлар ўқувчининг интеллектуал салоҳиятини синаяш учун тузилган бўлиб, уларнинг ҳаммасига, яъни 100 фоизга жавоб топсангиз интеллектуал салоҳиятда, ақл-идроқда ягонаасиз.

Агар жавоб берилиши лозим бўлган саволларнинг ярмидан кўпига тўғри жавоб берсангиз, зеҳнингиз жойида экан. Фикрлаш қобилиятингиздан шикоят қилмасангиз бўлади.

Агар жавоб берилиши лозим бўлган саволларнинг ярмидан камига тўғри жавоб топсангиз, у ҳолда сиз ўзингиздан хафа бўлишга тўлиқ ҳақлисиз.

**45 рақамидан 45 рақамини айириб
45 сонини чиқаринг**

1. 987654321 Рақамлар орасига мусбат ва манфий ишораларни қўйиб, натижаси 100 чиқадиган математик ифода тузинг.
2. 1 дан 9 гача бўлган сонларни ё қўшиб, ё айириб 100 сонини чиқаринг.
3. 45 рақамидан 45 рақамини айириб 45 сонини чиқаринг.
4. Фақат бешта икки ва қўшиш белгиси ёрдамида 28 сонини ҳосил қилинг.
5. Бир километр бир миллиметрдан неча марта узун?
6. Миллиард дақиқа неча асрга тенг?
7. Маълумки, ерда бир кеча кундуз 24 соатга тенг. Хўш айтингчи, Марсда бир сутка неча соатга тенг?

«Юнон алифбоси»да печта ҳарф бор?

8. Янги йил кечаси Японлар бир-бирлариникига борганда нимадир олиб боришлари керак экан. Ўша «нимадир» Японларга йил бўйи бахт-иқбол ва иноқлик келтирар экан. Топингчи у нима?
9. 8 та дарахт бир-биридан 3 метр узоқликда ўсапти. У четдаги дарахтдан бу четдаги дарахт ўртасидаги масофа қанча?
10. Хуршид қўл соатига янги батарея қўйгандан сўнг миллион сония ўтди. Бу қанча вақтга тенг? Неча кун, неча ҳафта ёки неча йил?
11. «Юнон алифбоси»да неча ҳарф бор?
12. Арифметик амаллар ва бешта 1 ёрдамида 100 сонини қандай ҳосил қилса бўлади? 5 та 5 ёрдамида-чи?
13. Бешта тақсимчада жаъми 100 дона ёнғоқ бор. Биринчи ва иккинчисида 52 та. Иккинчиси ва учинчисида –43 та, учинчи ва тўртинчисида –34 та, тўртинчи ва бешинчисида эса 30 та. Ҳар бир тақсимчада нечадан ёнғоқ бор?

Ниманинг учини ва охирини топиш мумкин эмас?

14. Қуёш атрофида кундузи тезроқ айланадими ёки кечаси?
15. Тухумни синдирмасдан пиширилган ёки хомлигини қандай билса бўлади?

16. Қандай уч соннинг кўпайтмаси 1 га тенг.
17. Тўртта чўппи синдирмасдан 15 ни қандай яшаш мумкин?
18. 4 ва 5 орасига шундай белги қўйиш керакки, ҳосил бўладиган сон 4 дан катта, 5 дан кичик сони бўлсин.
19. Бу қизнинг отаси – менинг отамнинг ўглидир. Лекин менинг акам ҳам, укам ҳам, опам ҳам, синглим ҳам йўқ. Бу қизнинг отаси ким?
20. Ниманинг учини ва охирини топиш мумкин эмас?
21. Югуриш мусобақасида бир пайтда маррага етиб келган беш нафар спортчининг тўрттаси қуйидагича рақамланган: 219, 176, 133, 90. Бу рақамлашда ўзаро математик боғлиқлик бор. Шунга кўра бешинчи спортчи қандай рақамланади?

**102+1=101 тенгликнинг ўринли бўлиши учун
нима қилиш керак?**

22. Афандининг эшак араваси йўқолиб қолди. Миршаблар Алдар кўсани тутиб келишди. У менинг бу воқеада иштироким йўқ, эшак аравани Султон ўғри ўғирлаган бўлса керак, деди. Султон ўғри бу давони кескин рад этиб, Карим киссавурни ҳам бир чазириб кўринглар-чи деган гапини айтди. Киссавур менга куруқ туҳмат қилипсизлар, деб тўполон кўтарди. Миршаблар учовидан қай бири эшак арава ўғриси эканлигини билолмай, роса бошлари қотди. Миршабларга ёрдам беринг-чи.
23. Дилбар исмли қизалоқ тўққизинчи қаватда яшайди. У ҳар кун и эрталаб мактабга кетишда биринчи қаватгача лифтда тушади. Мактабдан қайтишда эса... олтинчи қаватгача лифтда чиқади, сўнг тўққизинчи қаватга зина билан кўтарилади. Сиз қандай ўйлайсиз: қизалоқ нима учун шундай қилади?
24. Машинада 100 та яшик жойланди. Биринчи бекатда яна 25 та яшик қўшилди. Бекатлардан бирида 45 та яшик тушириб қолдирилди. Энг сўнгги бекатда эса яна 20 та яшик ортилди. Машинада нечта яшик қолди?
25. Икки нафар ота ва икки нафар ўғил балиқ овига боришпти. Ҳар бири биттадан балиқ тутишган бўлса-да, уйга учта балиқ олиб келишди. Нима учун?
26. Қуйидаги нотўғри ифодада битта рақамнинг ўрнини шундай жойлаштирингки, натижада тенглик ўринли бўлсин:

$$102+1=101$$

1 дан 100 гача сонлар қаторида неча 9 бор?

27. Маълумки, ерда бир кеча-кундуз 24 соатга тенг. Хўш, Меркурийда бир сутка неча соатга тенг?
28. Тўрт бўрчак шаклидаги хонанинг ҳар бир бурчагида биттадан мушук ўтрибди хонада жами неча мушук бор?
29. Маълумки, қўлимизда ўнта бармоқ бор. 10 та қўлда неча бармоқ бор?
30. 1 дан юзгача сонлар қаторида неча 9 бор?
31. Бир бола боғдан олма терди. Боғдан ташқарига чиқиш учун 4 та эшикдан ўтиши лозим. Ҳар бир эшикда иккитадан соқчи бор. Бола бир эшикда турган соқчиларга терган олмаларининг ярмини, иккинчи эшикда эса қолган олмаларининг ярмини берди. Қолган соқчиларни ҳам шундай сийлади. Ташқарига чиқиб қараса, саватида 10 та олма қолган экан. У неча олма терган?
32. Икки ота ва икки ўғил учта тухумни едилар. Уларнинг ҳар бири нечадан тухум еган?
33. 3%нинг 3 фоизи неча фоизни ташкил қилади

**Қайси бири катта: 70 сўмнинг 5 %ми ёки 5 сўмнинг 70
фоизими?**

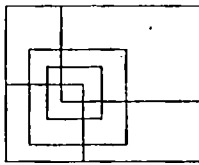
34. Қимиз соғувчи одатда 30 ва 50 литрдан шифобахш неъмат сотади, чунки унда фақат шундай сифимдаги идишлар бор. Харидорлардан бири 10 литр қимиз сўраб келди. Соғувчи икки идишдан фойдаланиб 10 литр қимиз берди... Айтингчи, у буни қандай уддалади.
35. Маълумки, ерда бир кеча-кундуз 24 соатга тенг. Хўш, Юпитерда бир сутка неча соатга тенг?
36. Учта хонада учта осма соат ишлаб турибди. Биринчиси ҳар 24 соатда 1 минут орқада қолади. Иккинчи хонадаги эса ҳар бир соатда 2 минут орқада қолади. Учтинчи соат умуман ишламайди. Айтингчи, қайси соат аниқ вақтни кўрсатади?
37. Арифметик амалларни қўлламасдан туриб 666 сонини бир ярим мартага ошириш мумкинми?
38. Қайси бири катта: 70 сўмнинг 5% ми ёки 5 сўмнинг 70% ми?

Пўлат нинани қандай қилиб сув устида суза оладиган қилиш мумкин?

39. Қандай қилиб 5 та олманинг бирортасини ҳам 6 та бўлакка бўлмасдан туриб, 6 кишига тенг қилиб бўлиб бериш мумкин?
40. Пўлат нинани қандай қилиб сув устида суза оладиган қилиш мумкин?
41. Маълумки; ерда бир кеча-кундуз 24 соатга тенг. Хўш, Сатурнда бир сутка неча соатга тенг?
42. Бир сайёҳ ўрмонда адашиб, айлана-айлана ўрмондан ўтган сув қувурига дуч келиб қолади. Албатта ундан оқаётган сув одамлар яшайдиган жойга боради. Лекин сайёҳ қандай қилиб қувурдаги сувнинг қайси томонга оқишини билиб олиши мумкин?
43. Икки ота ўғилларига пул ҳадя этишди. Биринчи ота ўғлига 150 сўм, иккинчиси эса 100 сўм берди. Шундай бўлса-да, икки ўғил биргаликда ўз жамғармаларини ағини 150 сўмга орттиришди. Буни қандай изохласа бўлади?
44. Алишер яқинда бир китобни ўқиб чиқди. Унинг сўнгги саҳифасини тугатганда руҳи кўтарилиб, кўнглида ғурур ва ифтихор туйғулари жўш уради. Топнинг-чи, Алишер қандай китоб ўқиган? Сизга ёрдам бўлиши учун бир белгини айтамыз: мазкур китоб 26 бобдан иборат.

Етти ака-уканинг биттадан синглиси бор. Уларнинг ҳаммаси неча бўлган?

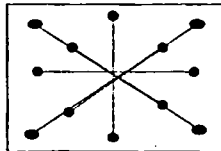
45. Мамлакатимизнинг бир шаҳридаги аҳолининг 35 фоизи ўзбекча, 75 фоизи эса тожикча сўзлаша олади. Агар бу шаҳардаги ҳар бир фуқаро камда бу икки тилдан бирини билса, бу шаҳарда ҳар иккала тилда сўзлаша оладиганлар неча фоизни ташкил қилади?
46. Боғда буви, уч она, икки хола, икки ўғил, беш қиз, икки ака-ука, беш опа-сингил, учтаси қиз, иккитаси ўғил бўлган жиянлар йиғилишиб дам олишмоқда. Боғда ҳаммаси бўлиб неча киши йиғилишган?
47. Етти ака-уканинг биттадан синглиси бор. Уларнинг ҳаммаси неча бўлган.
48. Ушбу шаклда неча тўғри тўртбурчак борлигини айтинг.

49. Беш ҳарфдан иборат шундай сўз борки, унинг биринчи ҳарфини тушириб қолдирсак, азоб –қийинчилик маъносини англатувчи сўз келиб чиқади. Яна бир ҳарфни (олдидан, албатта) ўчирсак, етишмовчилик, тағин бир ҳарфни олиб қўйсак номус маъносини билдирувчи сўз пайдо бўлади. Гап қайси сўз ҳақида кетяпти?
50. 3 га бўлганда 1 қолдиқ, 4га бўлганда 2 қолдиқ, 5 га бўлганда 3 қолдиқ ва 6га бўлганда 4 қолдиқ қоладиган сон мавжудми?
51. Кемада бир неча мушук, бир неча матрос, ошпаз ва бир оёқли капитан бор. Уларнинг ҳаммасини қўшиб ҳисоблаганда 15 та калла ва 41 та оёқ борлиги маълум бўлди. Кемада неча мушук борлигини топинг.

“Сеп менинг ўғлимсан, леким мен сенинг отанг эмасман”, деб ким айта олади?

52. Бешта тақсимчада жаъми 100 донга ёнғоқ бор. Биринчи ва иккинчисида 52 та. Иккинчи ва учинчисида –43 та, учинчи ва тўртинчисида –34 та, тўртинчи ва бешинчисида эса 30 та. Ҳар бир тақсимчада нечадан ёнғоқ бор?
53. Иккита бир хил челақка лиммо-лим қилиб сув қўйилган. Уларнинг бирида ёғоч бўлағи сузиб юрибди. Айтингчи, бу челақлар тарозига қуйилса, уларнинг қайси бири оғирроқ чиқади?
54. Юзасида 12 та ёнғоқ мағзи билан безатилган ушбу тортни сизга совға қилишди. Сиз уни уч нафар ўртоғингиз билан баҳам кўришингиз керак. Шарти шуки, тўртга тенг бўлинган торт бўлағи устида 3 та ёнғоқ мағзи бўлсин. Буни удалай оласизми?

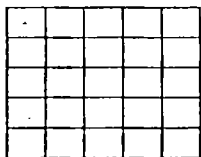
55. Бешта 4 рақами билан 55 ни ёзинг.
56. Олмасанг ярим нафас, йўлдан ўтгани қўймас?
57. Соат 8 дан ухлашга ётдингиз. Соат қўнғироғини тўққизга тўғрилаб қўйдингиз. Неча соат ухлайсиз?
58. “Сен менинг ўғлимсан, лекин мен сенинг отанг эмасман”, деб ким айта олади?
59. Қоғоз-қаламсиз 22 ни 0,5га бўлинг. Ҳосил бўлган рақамга ўн сонини қўшинг. Қандай сон ҳосил бўлади?
60. Қишлоқда бир неча парранда боқаман,-деб ҳикоя қилди Ботир. – иккитасидан бошқа бариси ўрдак, иккитасидан бошқа ҳаммаси –жўжа ва иккитасидан ташқари ҳаммаси ғоз. Менда неча парранда бор, топингчи?
61. Ҳозир милодий ҳисоб бўйича ХХI асрнинг дастлабки ойларида яшайпмиз. Айтингчи, йил ҳисоби бошлангандан бери миллиард дақиқа ўтдимми? Эслатамиз, милод (арабча-“туғилиш”, “янги”)-янги эра дегани.
Ҳозир амалда бўлган милодий йил ҳисоби рус императори Петр 1 нинг фармонига кўра 1700 йилнинг 1 январидан бошлаб эвроний этилган.
62. Тезир 5000 даража ҳароратда қиздирилса нима бўлади?

. Эркак ўз бевасининг синглисига уйлана оладими?

63. Эркак ўз бевасининг синглисига уйлана оладими?
64. Менежер бир суткада 26 соат ишлаши учун нима қилиши керак?
65. “Мен эрталаб оч қоринга иккита тухум едим”. Бу ерда маптиқан қандай ноаниқлик бор?
66. Етгита ёниб турган шамнинг иккитаси ўчиб қолди. Нечта шам қолади?
67. Самолётни оптимистлар ихтиро қилишган, дейишади. Унда пессимистлар нимани ихтиро қилишган?
68. Саватдаги бешта тухумни 5 кишига шундай тарқатингки, саватда яна битта тухум қолсин. Шундай бўлиши мумкинми?
69. 3.4.5.6 сонларини фақат айирув (-) дан бошқа амалларни бир мартадан ишлатиб, 28 рақамини ҳосил қилнинг.

**84 ёшга кирган киши неча марта туғилган кунини
нишонлайди?**

70. 25 катакка 1 дан 25 гача бўлган рақамларни шундай жойлаштирингки, энига, бўйига ва диогоналига рақамлар йиғиндиси 65 га тенг бўлсин. Бунда бирор рақам такрорланмасин ёки тушиб қолмасин.

71. Ҳикмат: Қулоғинг иккитаю, оғзинг биттадир. Бундан қандай хулоса чиқариш керак?
72. Ҳаёли паришон сайёҳ зажигалкасини йўқотиб қўйди. Унда фақат бир дона гугурт чўпи қолганди. У иккита йўл плиткасини, қўлчироқни ёқиши ва сигарет туташни керак эди. Айтингчи, сайёҳ биринчи навбатда нимани ёқиши керак?
73. Кундалиқ муомалада ишлатиладиган, етти ҳарфдан иборат шундай сўз борки, у яхлит ҳолда ва ҳарфларнинг ўрнини алмаштирмай бўлақларга бўлганда саккизта маънони англатади. У қайси сўз?
74. 84 ёшга кирган киши неча марта туғилган кунини нишонлайди?
75. Чўпоннинг 17 та қўйи бор, 6 тасидан ташқари ҳаммаси тўсатдан ўлиб қолди. Чўпоннинг неча қўйи омон қолди?
76. Дўхтир сизга учта таблетка ёзиб берди ва ҳар ярим соатда ичишингизни тайинлади. Дори неча соатга етади?

Пойнтар-сойнтар

Пойнтар (савол)	Сойнтар (сойнтар)
77. Нега бошқа сайёраларда ҳаёт йўқ деймиз?	77. Ердаги одамлар қочиб кетмаслиги учун.
78. Ишсиз қолмаслик учун нима қилиш керак?	78. Бугунги ишни эртага ҳам қолдириш керак.
79. Биринчи ўринни эгаллаш учун нима қилиш керак?	79. Икки кишидан ўзиб кетиш керак.

80. Хўроз нега тонг саҳарда қичқиради?	80. Уйғонганлигини билдириб қўйиш учун.
81. Қандай нарсани сотиб олиб бўлмайди?	81. Йўқ нарсани.
82. Ер нега думалоқ?	82. Одамлар айланиб ўз қозғини топиш учун.
83. Охирги ўғри қўлга тушса нима бўлади?	83. Изқуварлар ишсиз қолади.
84. Калишнинг йўқолмаган бир пойини нима қилиш керак?	84. Бир пойини топганга бериш керак.
85. Автобуснинг доимий “қуёни” ким?	85. Ҳайдовчи-да.
86. Кимга копток оширилмайди?	86. Бош ҳакамга.
87. Маош билан харжнинг фарқи нимада?	87. Маош оладиган тешик битта харжники мингта.
88. Ҳаётнинг муқаррар якуни нима?	88. Ҳўлим.
89. Ҳаёт муҳлатининг тугашини нима дейишади?	89. Алвидо.
90. Туянинг бўйини нега эгри?	90. Жирафадан фарқланиш учун.
91. Қулоқ битта бўлса, нима бўлади?	91. Дўппи қийшайиб қолади.
92. Номни қолиб, ўзи йўқолган қуш?	92. Мунгук сб қўйган қуш.
93. Ўзини яхши кўрган эркак қачон соқол олади?	93. Эрталаб.
94. Тақа қачон бахт келтиради?	94. Устида от бўлса.
95. Қишин-ёзин бир хил рангда?	95. Доллар

Жавобни сиздан

96. Қарз олган ақллими ёки қарз берган?
 97. Театрда тамошабин зарурми ёки актёр?

98. Чопадиган от бўлса-ю, нега чавандоз мукофот олади?
99. Хазина топганга мукофот бериш шартми?
100. Қанақа одам бир сўзли бўлади?
101. Қаерда боши берк кўча бўлмайди?
102. Келажак келмайди. Нима қилиш керак?
103. Ақлли бўлиш учун нима қилиш керак?

Саволи ҳам жавоби ҳам биздан

Савол	Жавоб
• Бошингда нима бор?	• Тожи давлат
• Тилингда нима бор?	• Калиман шаҳодат
• Кўзингда нима бор?	• Нури Муҳаммад
• Пешонангда нима бор?	• Азали қисмат
• Кўнглингда нима бор?	• Иймону муҳаббат
• Қулоғингда нима бор?	• Куръони тиловат
• Елкангда нима бор?	• Фарштан аломат
• Қўлингда нима бор?	• Хайру саховат
• Белингда нима бор?	• Камари ҳиммат
• Тиззангда нима бор?	• Насибаи меҳнат
• Оёғингда нима бор?	• Йўли ҳидоят
• Тепангда нима бор?	• Соҳиби кудрат
• Остингда нима бор?	• Мулки валоят (валилар)
• Орқангда нима бор?	• Аркони давлат
• Олдингда нима бор?	• Рўзи қиёмат

Қандай китобни танлаб ўқиш мучалга боғлиқми?

Маълумки, мучал Оснѐ ва Африка қитъаларидаги мамлакатларда қабул қилинган 12 та ҳайвон номи билан аталиб, 12 йилни ўз ичига олади. Ҳар бир инсон муайян йилда ўзининг ўзининг келгусидаги ҳаётига таъсир кўрсатувчи туғма хислатларга эга бўлиб туғилади. Ҳатто уларнинг қандай китоб ўқишларини тиниб-тинчимас олимларимиз, руҳшунослар аниқлашган.

1. **Сячқон мучалидагилар** қисқарок, аммо даҳшатга соладиган ваҳимали китобларни ўқишга мойил бўлишаркан. Бундайларга Эдгар Поинг новеллалари ва Стивен Кинг ҳикоялари роса маъқул кетар экан.

2. **Сиягр мучаллилар** жудаям сабр-бардошли бўлишгани учун улар орасида Лев Толстой, Абдулла Қодирий,

Достоевский, Агата Кристи романларининг мухлислари кўпроқ. Улар том-том китобларни эринмай ўқиб чиқишга қодирлар.

3. **Тиниб-тинчимас, билимга ўч йўлбарс мучалдагилар** ҳар қандай китобни – енгил-елпи китоблардан семиз-семиз қомусларгача, Шекспирдан олий математика дарсликларигача ўқиб ташлашлари мумкин экан, баъзан ярмигача ҳам ўқмай чанг бостириб ташлаб қўйиш одатлари ҳам бор.

4. **Куён мучаллилар** йиғлатиб юборадиган ишқий романлар ва ёқимли эртакларни ўқишни хуш кўришади.

5. **Балиқ мучаллилар** Сидни Шилдон китобларидаги каби саргузаштли воқеалар ва қутилмаган авантюраларга ўч бўлишаркан.

6. **Илон мучалидагиларининг** китоб тоқчаларидан бундай китобларни тополмайсиз, улар хаёлпарастлик ва ёлғон-яшиқларни тан олишмайди, турли қўлланмалар, луғатлар, рўзғорга онд маслаҳатномалар, гоҳида тарихий қиссалар уларнинг жонин-дили.

7. **Ст мучалидаги** кишилар ҳаёт ва муҳаббат ҳақидаги узун қиссалар, айниқса ўтмишдаги воқеаларни суюб ўқишади. «Шамол олиб кетганлар», опа-сингиз Бронтерларнинг «Жейн Эйр» китобларини кўп мутолаа қилишади.

8. **Кўй мучали соҳибларини** негадир ўлим билан боғлиқ асарлар қизиқтираркан. Шунинг учун улар фожеали қиссалар, қонли даҳшатга солувчи мистика ва Чехов пьессалари билан ошно бўлишни ёқтиришар экан.

9. Саргузашт ишқибозлари бўлган **маймуи мучалидагилар** саёҳатлар, олис мамлакатлар, сирли ўзга оламлар ҳақидаги китобларининг ашаддий мухлиси эканлар.

10. **Товуқ мучалидагилар** китоб ўқишни унчалик ёқтиришмаса-да, аммо унга билим манбаи сифатида қарашади. Бундайларга Дейл Карнегинининг китобларига ўхшаш ҳаётда қандай яшашни ўргатадиган асарлар ёқаркан.

11. Келажакка умидвор ит **мучаллилар** фантастика ишқибозлари, афсонавий асарларни қизиқиб ўқишаркан.

12. Кўнгли бўшроқ **тўпғиз мучалидагилар** эса юмшоқ муқовали ишқий романларни ўқиб йиғлаб юришади, гоҳо асар қаҳрамонига айланиб қолишни исташади.

(Маърифат, 22.09.2004)

*Ҳеч қачон ҳамма нарсани билдим, энди
ўрганишига ўрин қолмади, дея ҳисоблама*

Марк Аврелий

2-боб. Биласизми?

*Нисоний ҳаётда ҳамма нарса шу
қадар ноаниқ ва шу қадар мураккабки, бу
ерда ҳеч нимани билиб бўлмайди чоғи.*

Эризм
Нидерландиялик донишманд

Ҳаётда билиб қўйиш лозим бўлган айрим қизиқарли маълумотларни эътиборингизга ҳавола этамизки, уларнинг баъзиларини билсангиз, баъзиларидан беҳабар бўлишингиз мумкин. Бинобарин, бу ҳақда ҳазрат Алишер Навоий бобомиз:

Билмагани сўраб ўрганган олим

Орлашиб сўрамаган ўзига золим,

деганлар. Билимнинг ортиқчаси бўлмайди, улар ҳаётингизда асқотиб қолар, деган ниятда мазкур бобда бу маълумотларни келтиряпмиз.

Қизиққанга кенг дунё деганларидек куйндаги рақамлар ва воқеликлардан хабардормисиз?

Энг кам гапирадиган қайси халқ?

- Швециялик этнограф доктор Страндберг беш қитъанинг ҳаммасида ўтказган статистик кузатиш натижаларини эълон қилди. Унинг таъкидлашича, дунёдаги энг кам гапирадиган халқ-бу **финлар** экан. Улардан кейинги ўринда **канадаликлар** туришади, дейди швед олими. Унинг фикрича, энг кўп ва балаид овозда гапирадиганлар италянлар, **бразилияликлар** ва **мексикаликлар** экан.
- Яқинда ўтказилган статистик кузатиш натижаларини эълон қилишди. Унга кўра: инсониятнинг кейинги 5559 йили ичида 14 минг 513 марта катта ва кичик урушлар бўлган экан. Энг дахшатли урушлардан 2 таси ХХ асрда рўй берди. Иккинчи жаҳон уруши даврида 80 миллион жондан жудо бўлди.
- Урушларга сарфланган маблағдан олтин тасма ясалса, эни 8 километрлик, узунлиги Ер шарини экваторидан бир марта белбоғ қилиб, айлангириб чиқишга етар экан. Айтايлик, урушга 4 триллион доллар пул сарф бўлди. Бу пулларнинг асосий қисми фабрика, заводларнинг эгаларига тегади. Ана шу миқдордаги пулга 500 миллион (!) оилага уй-жой куриб бериш ёки ер юзидаги 6 миллиард одамни нон билан таъминлаш мумкин.
- Дунёдаги қурол ишлаб чиқариш билан шуғулланадиган мамлакатларда 50 миллиондан ортиқ киши уруш учун хизмат қилапти.

(«Маърифат», 19.01.2000 й.)

- Дунёда энг кичик шаҳар Югославияда жойлашган бўлиб, у Хум деб аталади. Шаҳарда 25 киши яшайди. У ерда ҳафтасига икки марта тушгача ишлайдиган дўкон бор. Битта автобус бу манзилга уч марта қатнайди. Икки кўча, ўн олтига ёриткич чироқ ва одам доимий истиқомат қиладиган ўн учта уй мавжуд.
- Дунё бўйича энг узун аёл деб хитойлик Зенг Джинман тан олинган. Унинг бўйи 2 метру 47 см.
- Паканалик бўйича рекорд ўрнатган голландиялик Палин Маетерс, унинг бўйи 59 см.
- Одам Атонинг бўйлари 60 зирё (1 зирё – 75 см), ҳозирги ўлчов бўйича 45 метр бўлган.

Муваффақиятнинг неча фонзи омад?

Тилга кирган рақамларнинг янада сержилолигини улардаги сир-сироатни қўйидаги мафтункор нисбий кўрсаткичларда кўришимиз мумкин.

- Мамлакатимизда ҳар 100 қизга 105 та ўғил бола туғилади. 30 ёшга бориб эркак ва аёлларнинг сони (нисбати) тенглашади. 40-49 ёшларда 100 аёлга 85 эркак тўғри келади, 60-69 ёшга бориб эркаклар аёллардан икки баравар камайиб кетади.
- Социологларнинг ҳисобига қараганда жисмоний машқларга бўш вақтнинг 10 фонзини сарфлаш керак. 10 фонз –бу ишлайдиган катта одам учун кунига тахминан бир соатдир. Тан олиш керак, истаса буни ҳамма қилиши мумкин.
- Қон инсон оғирлигининг 7 фонзини ташкил этади. Агар киши 70 килограмм оғирликка эга бўлса, унинг организмида 5 литрға яқин қон бўлади.
- Муваффақият бу 10 фонз омад ва 90 фонз тер тўкишидир.
- Ер юзи аҳолисининг сони 5 миллиарддан 6 миллиардга етиши учун салкам 12 йил керак бўлади. Мутахассислар тахминан 2050 йилга бориб дунё аҳолисининг 8-9 миллиардга етишини баҳорат қилмоқда. Уларнинг таъбирича, кейинги йилларда демографик ўсишнинг 95 фонзи дунёнинг ривожланаётган мамлакатларига тўғри келмоқда.
- Саноат ва қишлоқ хўжалиги чучук сувларини ишлатиши бўйича биринчи ўрнида туради. Жумладан, агар бир киши учун суткасига 300-400 литр сув керак бўлса, 1 тонна ҳисобида шакар ишлаб чиқариш учун 100 минг литр, пўлат –150 минг, капрон 500 минг литр сувни талаб қилар экан. Шулар қатори 1 килограмм емиш берадиган ўсимлик ўстириш учун 2000 литр сув керак бўлар экан.

70 йил умр кўрган киши неча йил гапирган бўлади?

- Инсон 70 йил умр кўрса, қарийб 23 йил ухлаб, 13 йил гапириб, 6 йил овқатланса, 1,5 йил ювинармиш. Агар 60 ёшга тўлса, қарийб 20 йил ухлаб, 11 йил гапириб, 5 йил

овқатланади, 1,3 йил ювинармиш. 50 йиллик умри давомида инсон 16 йилдан кўпроқ ухлаб 9 йилдан сал кўпроқ гапириб, 4,3 йил овқатланади, 1,1 йил ювинади.

- Футбол ўйини пайтида бош судья бир ярим соат ичида 13 километр масофани босиб ўтаркан. Ўйинчиларнинг маҳорати қанча юксак бўлса, судья шунча кам югуради, лекин шунда ҳам бу масофаа 11 километрдан кам бўлмайди. Масофанинг анча қисмини судья биринчи таймда босиб қуяр экан.
- Ҳозир Ўзбекистонда 15 хил динга эътиқод қилувчи 136 миллатга мансуб халқлар, этник гуруҳлар аҳил яшамоқда.
- Ер юзи аҳолисининг сони 6 миллиарддан ошди. Сайёрамизда ҳар йили 80 миллионга яқин чақалоқ дунёга келмоқда. Бир миллиард киши 15 ёшдан 24 ёшгача бўлган ёшлардир. Ҳозир мамлакатимизда ҳар йили 320-350 минг нафар бола туғилмоқда.
- Статистиканинг шафқатсиз ҳисоб-китоблари шундан далолат берадики, йнгирма аср мобайнида турли табиий офатлар сабаб ер юзида 4 миллион кишининг ёстиғи қуриган. Шундан тенг ярмига зилзила сабаб бўлган. Агар шу йўқотишларни фоишларда ҳисоблайдиган бўлсак, инсониятга қирғин келтирувчи куч асосан зилзила эканлиги аён бўлди: масалан:

1. Ер ости силкиниши сабабида ҳалок бўлганлар - 50,9%
2. Сув тошқинидан - 29,7%
3. Бўронлардан - 16,9%
4. Вулқонлар отилишидан - 1,9%
5. Уммон ва денгиз тўлқинлари ҳамда ер кўчиши ва ўпирилишларидан - 0,6%

Кўриниб турибдики, фақат зилзила сабаб 2 миллион одам қирилиб кетган.

Оролнинг тақдирини биласизми?

- Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси маълумотларига кўра, Орол денгизи сув сатҳининг кенглиги бугунги кунгача 35%га қисқарди. Сув чеккиниши натижасида ялонғочланиб қолган ерлар 4млн. гектарга етди. Бу жойлардан ҳар йили ҳавога 15-75 млн. тонна туз ва майда туз кукуни кўтарилади. Бу тузлар Орол бўйи ёки МДХ республикаларигина эмас, балки ер шарни атмосферасининг ҳам 5% ифлослантириши мумкин экан.

(“Туркистон” газетаси, 2000 йил 3 июнь)

- Ер, сув, ҳаво, оловни асраш қондаларини бузган киши 400 қамчи уруш жазосига маҳкумдир.

("Авесто")

- Бебаҳо табиат юрак ишининг беками-кўст аниқ жадвалини тузиб қўйган. Сутка мобайнида юрак тахминан 5 соат қисқариш ҳолатида бўлади, қолган 19 соатда ўз кучини тиклаб олиш имкониятига эга бўлади. Бир минут ичида, агар одам тинч ҳолатда турса, юрак 4-6 литр қонни ҳайдайди. Бу бир минутлик ҳажм аталади. Бир кечаю -кундузда юрак ўзидан деярли 10 тонна қонни ҳайдайди. Вазни бор йўғи 250-300 грамм келадиган бу кичкинагина мускул орган, уни қарангки, қудратли двигатель экан.
- Юртимиз заминда Менделеев жадвалининг деярли барча элементлари борлиги исботланган. Хозиргача 900дан ортик фойдали қазилма конлари қидириб топилган.

Эш катта қарздор қайси мамлакат эканлигини биласизми?

- Буёқ француз астрологи Пострадамуснинг (1503-1566) башорати бўйича Ерда ривожланиш жараёни 8 миллион йил давом этади ва 2008 йилда тугаб, кейин ўтиш даври бошланади. Ўтиш даври 25920 йил давом этади. Унинг башоратича, 2020 йилларда Ерда сунъий қуёш яратилади. 3030 йилларда эса барча касалликларга даво топилиб, ҳар бир инсон 200 йилдан ортик яшайдиган бўлади.
- Ҳисоб-китобларга қараганда, ҳозир дунёда энг бой мамлакат Япония ҳисобланади. Мазкур давлат бошқа мамлакатларга қарз бериш борасида ҳам биринчи ўринда бўлиб, жаҳон давлатларининг Япониядан олган қарзи 133 трл. пенни (бир трлн. АҚШ доллари) ташкил этади. Япониядан энг катта қарз олган мамлакат АҚШдир.

Ўзга сайёраларда бир кеча-кундуз қанчага тенг?

- Маълумки, ерда бир кеча-кундуз 24 соатга тенг. Хўш, ўзга сайёраларда-чи? Фанда бу саволга ҳам жавоб бор. Масалан, Меркурийда бир «сутка» 88 кунга тенг, Марсда эса 24,6 соат, Юпитерда 9,9 соат, Сатурнида 10,3 соат. Уранда 10,7 соат. Нептунда эса 15,8 соат.

- 1 кг емиш берадиган ўсимлик ўстириш учун 2000 литр сув керак бўлади. Бу аҳвол давом этаверса, ҳақиқатга яқин тахминларга кўра 2010 йилга бориб дунё бўйича ичимлик сувига бўлган талаб 2 марта, тараққий этаётган sanoатнинг сувга бўлган эҳтиёжи - 3 баробар, қишлоқ хўжалиги учун эса 1,5 марта кўлаяракан.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг маълумотларига қараганда ер юзидда 1,2 миллиард халқ ичимлик суви етишмаслигидан азоб чекмоқда.

- Жаҳон статистикаси маълумотларига кўра, ўрмонларда ёнғин чиқиш ҳодисасида 97 фоиз бевосита одамлар айбдор ҳисобланади. Фақатгина 3 фоиз ҳодисада табиий чақмоқлар туфайли ўт чиқади. Саксонинчи йилларда ҳар йили 11 миллион гектардан ортиқ тропик ўрмон қирқилган ва 4,5 млн. гектар ердаги дарахтлар танлаб кесилган. Ҳар дақиқада тропик ўрмонлардан 14-15 гектари камайиб бормоқда. Кейинги 40 йил мобайнида ҳам тропик ўрмонларнинг майдони 2 баробар қисқарди.
- Жаҳондаги очликни, даҳшатли касалликларни, саводсизликни бартараф қилиш, йўқотиш учун ҳозирги кундаги ҳарбий харажатларни 8-10 фоизга қисқартириш кифоя қилади.
- **Ҳикоят.** Бир шогирд ўз устозидан: "Илон билан хазина орасида қандай боғлиқлик бор, нега хазина бор жойда илон бўлади?"- деб сўради. Устоз унга: "Юзакни қаралса, уларни орасида ҳеч қандай алоқа йўққа ўхшайди аслида эса иккови ҳам заҳардир. Чунки олтинни кўп киши ҳам ҳар томонлама заҳарланган бўлади!"-деб жавоб берди.

Даҳоларни «тўратиш» учун оталарнинг ёши печада бўлиши керак?

- Голландиялик фермер бир сигирдан кунга 50 литрдан сут соғиб оларкан. Ўзбекистонда бу кўрсаткич ўртача 7 литрни, Хоразм ва Қашқадарё вилоятларида эса ундан ҳам паст 5 литрни ташкил қилади.

Ўзбекистон бўйича меҳнатга яроқли кишиларнинг 39,3 фоизи чорвачилик ва қишлоқ хўжалигида меҳнат қилади. Баъзи туманларда бу кўрсаткич 80-90 фоизни ташкил этади. Дунёдаги бошқа мамлакатларда бундай манзарани

учратмайсиз. Голландияда қишлоқ хўжалигида меҳнатга яроқли кишиларнинг бор-йўғи 4 фоизи ишлайди. Юксак даражада тараққий этган мамлакатлар аҳолисининг 60 фоизи хизмат кўрсатиш соҳасида ишласа, Голландияда бу кўрсаткич 68 фоизга тенг. [1, 241-242-бетлар]

- Агар ҳар киши бир кунда бир грамм нонни увол қилса, мамлакатимиз бўйича бир кунда 270 тонна, бир йилда эса 100 минг тоннага яқин нон исроф бўлар экан.
- Бир бошоқ –1,35 грамм дон демақдир. Ғаллазорда бир квадрат метр жойда биттадан бошоқ қолиб кетса, бир гектар майдонда 13 ярим килограм дон йўқотилган бўлади. Ғаллазорнинг ҳар квадрат метрида биттадан бошоқ қолиб кетса, ана шу ғалла ҳосилидан мамлакат бўйича 1,3 миллион тоннадан кам топширилган бўлади.
- Статистик маълумотларга қараганда, даҳоларни, “тўратмиш” учун ёш оталар тўғри келмас экан. Буюк кишилар отанинг ёши онаникидан 20 ёш ва ундан катта бўлган oilаларда туғилadилар (мисол тариқасида айтсак, Конфуций, Пётр Биринчи, Екатерина Иккинчи, Микеланжелло, Гете, ўзимизнинг улуғ адибимиз Абдулла Қодирийни эслашимиз мумкин). Бу борадаги бир назарияга диққатингизни қаратмоқчимиз. Унга биноан, даҳо тўралаётган пайтда хотинининг ёши эриникидан ярмига тенг бўлиши ва яна шунга 7 ёш қўшилиши лозим. Бунда эрининг ёши 25 ёшдан кичик бўлмаслиги керак. Бу қондан қўйидаги далиллар тасдиқлайди: Россия академиясининг биринчи президенти (бунинг устига биринчи аёл президенти) Екатерина Воронцова –Дашкова (отасининг ёши 36 да, онаси 25 ёшда бўлган); Михаил Лермонтов ва Федор Достоевский (уларнинг оталари 27 ёшда, оналари эса 20 ёшда бўлган) ҳам шу назарияни исботлашга мисол бўла олади.

Бу назарияни қувватлайдиган яна бир қизиқ далил бор: буюк одамларнинг айнан шу ота-онадан улардан олдин ёки кейин туғилган ака-ука, опа-сингиллари бирор-бир соҳада улуғ ишларни амалга ошириб, ўзларини кўрсата олмаганлар, шуҳрат қозонолмаганлар.

(“Маърифат” газетаси, 05.02.2000 й.)

- ХХI асда тараққиётни ҳаракатга келтирувчи кучлар қандай кучлар эканлигини биласизми? Бу:

Глобализация – жаҳон иқтисодиётининг товар, хизматлар, сармоя, ишчи кучи ва фикр кашфиётлар оқимининг кенгайиши, шунингдек, мамлакатларнинг жаҳон миқёсидаги иқтисодий муаммоларни ҳал қилишга қаратилган биргаликдаги ҳаракатлари туфайли давом этаётган интеграция.

Локализация- маҳаллий мухториятнинг кучайтириш тўғрисидаги талабларнинг ортиши, бунга урбанизация марказларида ривожланаётган мамлакатлар аҳолисининг ўсиб бораётган концентрацияси қўшимча мадад бўлади.

Битта фермер неча кишини боқад?

- Тараққий этган индустриал мамлакатларнинг экологик сарфлари ЯИМнинг 0,8-1,7%ни ташкил қилади. Ваҳоланки, иқтисодиётнинг экологияга етказадиган зарари бир йилда ЯИМнинг ўртача 4-6%ни ташкил қилади;
- Тадқиқотлар шунини кўрсатмоқдаки, ҳар 100 ишбилармондан фақат тўрттасигина бой ва пулларини ўз қўлларида сақлаб қола олган кишилардир. Қўнчилик пул топади ва йўқотади. Ҳар 100 ишбилармондан 20 таси 35 ёшида бадавлат бўлишга эришади, бироқ, кейинчалик улардан 16 таси қандайдир йўллар билан мол давлатларини қўлдан чиқариб юборадилар. Ўртача ишбилармон 50 ёшгача пул топади, ундан кейин эса топган пулларини йўқотади.
- Ўз харажатиини қоплашдан ташқари фойда ҳам келтиришга амин бўлмаганингузча қарз олманг. Агар 6% билан 100 минг сўм қарз олмоқчи бўлсангиз, бу пулдан сиз камда 16% фойда кўришингиз керак. Оёқ кийим сотиб олишингиз учун қарз олаётган бўлсангиз тўғри қиласиз, бироқ қўнж сотиб олиш учун қарз олиш ақлга тўғри келмайди.
- Американинг битта фермери - 63 кишини боқад; Фарбий Европа фермери - 20 кишини боқад; Япония фермери - 14 кишини боқад.
- 70 фонзга яқин қотиллик, 80-90 фонз безорилик асосан мастлик оқибатида юз беради. Агар спиртли ичимликларни истеъмол қилиш 35 фонзга камайтирилса қотиллик 40 фонзга, безорилик эса 25 фонзга камайтирилган бўларди.

- Ўрта Осиё худудларида баҳор ва куз фасли қисқа- ҳар бири тахминан 2 ойдан, ёз ва қиш фасли учун, ҳар бири 4 ойдан давом этади. Чилла қишнинг ва ёзнинг ўртасидаги 40 кун. Қиш чилласи 25 декабрдан 6 февралгача, ёз чилласи 25 июндан 6 августгача давом этади. Бу давр йилнинг энг совуқ ва иссиқ пайтлари бўлади. Энг узун кун 21-22 июн, энг қисқаси 22 декабрдир.

Қадам ташлашига қараб кишининг характери билмиш мумкинми?

Тажрибали руҳшуносларнинг таъкидлашларича, одамларнинг қадам ташлашлари ва пойафзални қандай қилиб қўйишларига қараб уларнинг характеридаги хусусиятларни билмиш мумкин. Мана айрим кузатишлар:

- оқиста, ўзига ишонқирамай, оёқ бармоқларига таяниб қадам ташлайдиган кишилар бошқалар эътибор беришни ёқтирмайдиган, ўзи билан ўзи оворалардир;
- товоли билан қадам ташловчилар эса атрофга диққат билан қарашади, ҳамма нарсени кўрини ва эвайтишига ҳаракат қилишади, қувноқ, хушмуомала бўлишади;
- пойафзалидан «тақ-туқ» товуш чиқариб юрадиганларда беандишаллик, ўзига ишончсизлик илати бўлади. Бир маромда текис қадам ташловчилар хотиржам кишилар бўлиб, улар енгилтакликка мойил эмаслар;
- ўйноқи қадам ташлайдиганлар ножиқддий ва унутувчан кишилардир. Улар кўп ваъда берсаларда, сўзларининг устидан чиқа олмайдилар. Ўз қарашларини тез-тез ўзгартириб турувчи кишиларнинг пошнаси ичкарисига қараб емирилади;
- дилкаш очиқ кўнгил кишилар енгил тебраниб, симметрияли ҳолда оёқ қўйиб қадам ташлайдилар;
- ҳазилкаш, ҳажвга мойил кишилар одимлаганда тирсагини танасига жипс ҳолда тутиб, бошини гоҳ олдинга, гоҳ орқага ташлаб, кўпинча бир қўлнинг чўнтагига солиб юришади.
- Худо бераман деса қўшқўллаб беради, деганларидек, энг кўп эгизак кўрган аёл бразилиялик бўлиб, у бир вақтнинг ўзида 2та ўғил ва 8 та қиз эгизак кўрган.

**Тарихнинг такрорланишини қараиш.
Шундан хабарнигиз борми?**

Т/р	Воқеалар	Наполеон	Гитлер	фарқ
1.	Туғилган йили	1760	1889	129
2.	Ҳокимият тепасига келган йили	1804	1933	129
3.	Россияга ҳужум қилган йили	1812	1941	129
4.	Ҳокимият тепасига келгандаги ёши	44	44	ўхшаш
5.	Россияга ҳужум қилгандаги ёши	52	52	ўхшаш

Жадвалдаги рақамларга бир эътибор беринг-а!

Наполеон 1760 йилда туғилган. Гитлер эса 1889 йилда олам юзини кўрган. Булар ўртасидаги фарқ 129 йил.

Наполеон 1804 йилда ҳокимият тепасига келган. Гитлер 1933 йилда шундай лавозимни эгаллаган. Бунинг фарқи ҳам 129 йил.

Наполеон Россияга 1812 йили ҳужум қилган эди. Гитлер эса 1941 йилда уруш бошлади. Бунинг фарқи ҳам 129 йил.

Ҳар иккиси ҳам ҳокимият тепасига 44 ёшида келган. Ҳар иккиси ҳам Россияга ҳужум қилганда 52 ёшда бўлган.

Ҳар иккиси ҳам Россияга қарши урушларда шармандаларча мағлубиятга учраган.

Бу рақамларга нима дейсиз?

**АҚШнинг иккала президентлари таржиман ҳолидаги
ўхшашликлар**

Т/р	Воқеалар	Линкольн	Кеннеди	фарқ
1.	Президент бўлган йили	1860	1960	100
2.	Ўлдирилган кун	жума	жума	ўхшаш
3.	Ўринларига сайланган Президентнинг номи	Жонсон	Жонсон	ўхшаш
4.	Жонсонларнинг туғилган йили	1808	1908	100
5.	Президентларнинг қотили	Уилс	Освальд	-
6.	Уларнинг туғилган йили	1829	1929	100

Линкольн 1860 йилда биринчи АҚШ президенти бўлган эди. Кеннеди эса, 1960 йилда президентлик сайловларида ютиб чиқиб, шу лавозимни эгаллади. Ўртадаги фарқ 100 йилни ташкил этди. Ҳар иккиси ҳам жума куни ўлдирилган.

Линкольн ўлимидан кейин Жонсон деган президент бўлган. Кеннеди ўлимидан кейин ҳам унинг ўринбосарлари бўлган Жонсон исмли шахс ҳокимият тепасига келган.

АҚШнинг бу икки президенти таржиман-ҳолида бошқа ўхшаш ҳоллар йўқ эмас. Улар АҚШнинг жанубий штатидан бўлиб, демократ ва ҳокимиятга ўтиргунга қадар сенатор бўлишган.

Линкольн ўлимидан кейин президент бўлиб сайланган Жонсон 1808 йилда туғилган эди. АҚШ президенти Кеннеди ўлимидан кейин унинг ўринини эгаллаган Жонсон эса 1908 йилда туғилган эди. Буларнинг ўртасидаги фарқ ҳам 100 йил.

Линкольннинг қотили Уилс 1829 йилда таваллуд топган эди. Кеннедининг тахминан қотили ҳисобланган Освальд эса 1929 йилда туғилган. Бу ердаги фарқ ҳам 100 йилни ташкил этади.

Ҳар иккала қотил улар устидан суд бошлангунга қадар ўлдирилган.

Линкольннинг Кеннеди номли қотиби президент ўлимидан бир кун олдин эртага театрға борманг деб илтимос қилган эди. Президент Кеннедининг қотиби Линкольн ҳам унга Даллас штатига қиладиган сафарини кейинга қолдиришни маслаҳат берган эди. Иккала президент ҳам қотибларининг ана шундай маслаҳатларига кўнмаганлар. Оқибатда қотилнинг қурбони бўлишди.

Кутилаётган башоратлардан хабардормисиз?

- 2003 йил — бутун дунёни забт этадиган видеотелефонлар тури ишлаб чиқарилади.
- 2004 йил — уй юмушларини бажариб лаёқатига эга бўлган роботлар пайдо булади.
- 2005 йил — СПИДга қарши эмлаш кашф этилади.
- 2010 йил — таблетка ҳажмидаги жарроҳ-робот иш бошлайди уни ютган беморлар пулът билан бошқарган ҳолда жарроҳлик операцияларини амалга оширади.
- 2020 йил — Инсон зоти илк бор Марсга қадам қўяди.

- 2025 йил — одамнинг саломатлиги тўғрисида барча маълумотларни қайд этиб борувчи қўл соатлари сотувга чиқади.
- 2045 йил — ўз-ўзидан кўпайиши мумкин бўлган биринчи робот яратилади.

(«Тошкент оқшоми», 03.01.03)

Чапақайлар ҳам машҳурлик даражасига кўтарилганларми?

Баъзилар чапақайликни айб деб ҳисоблайдилар. Чапақайлик одамнинг ўзига боғлиқми? Баъзан мактабда ўқитувчилар, оилада эса ота-она фарзандларига:

— ўнг қўлингда қошиқни ушла, ўнг қўлингда ёз, — деб болаларини уришадилар. Хўш, айб боладами?

Жаҳонга машҳур олим, невропатолог, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор, жаҳоннинг йирик тиббий олимлари махсус китобига кирган Наби Мажидов чапақайларни ўрганиб, ўнг қўл ҳаракати бош миёнининг чап ярми шари билан, чап қўл ҳаракати эса, ўнг ярим шар билан узвий боғлиқ эканлигини исботлади. Қизиғи шуки, чапақайларнинг фақат 15 фоиздагина нутқни миёнининг ўнг ярим шари, 15 фоиз чапақайларнинг нутқ марказларини эса ҳар 2 ярим шар бошқарар экан. Жаҳон неврожарроҳ олимларининг илмий асосланган кузатишларига қараганда, бош миёнининг чап ярим мантиққа, ўнг ярим шари эса ҳис-ҳаяжонга, яхши-ёмон кашфиётга "жавобгар" экан. Қизиғи шундаки, ўнақайларга қараганда чапақайларда касалликлар, негадир, оғирроқ кечар экан. Демак ихтиёр чапақайларда эмас экан-да!

Дунёнинг ҳамма мамлакатларида чапақайлар бор. Жаҳоннинг машҳур кишилари чапақай бўлиб, дунё халқларига танилишган. Чунончи, ярим дунёни забт этган Искандар Зулқарнайн, доимо зафарни қўлга киритган Наполеон Бонапарт, ўзининг ажиб оқ мармарига жон киритиб, аёл жасорати, гўзаллигини яратган, жаҳон санъат шинавандаларининг лол қолдирган Леонардо да Винчи, Микеланжело Буарнаротти нафосат оламида гўзаллик тимсолини яратган чапақайлар бўлса, мусиқа оламининг ёрқин юлдузи бўлиб қолган Роберт Шуман, шартли рефлекс ижодкори Иван Павлов, нафақат Шарқ, балки жаҳон мумтоз адабиёти масалчиларининг отаси Гулханий, эрк, озодлик,

кадриятларимиз учун курашган фидойи адиб ва шоирлар Абдулхамид Мажидий, Усмон Носир, замондошларимиздан Ўзбекистон халқ шоири Ҳабибий ҳам чапдаст "чапақайлардан" эканлигини биласизми? Дарвоқе, машҳур давлат арбоби Юлий Цезар, Буюк Карл ва исёнкор Жанна Д'Арк, шунингдек, АҚШ президенти Жорж Бушлар чапақай бўлишган. Шунақа, машҳурлик қўл танламайди.

(«Тошкент оқшоми», 04.03.2000)

**Бўладиган бола бошидап
деган ҳикматта қандай далиллар келтироласиз?
Мана, танишинг:**

- Ибн Сино тўрт ёшида Қуръонни тўла ёд олган.
- Александр Толстой олти ёшида француз, немис, инглиз тилларини билган.
- Александр Грибоедов ўн бир ёшида университетга ўқишга кириб, олти йилда учта факультетни битирган.
- Чингиз Айтматов беш ёшида таржимонлик қилиб, ҳақ олган.
- Бобур ўн икки ёшида давлатни бошқарган.
- Гёте тўққиз ёшида немис, латин ва грек тилларида шеър ёзган.
- Паскал ўн беш ёшида биринчи илмий ишини ҳимоя қилган.
- АҚШнинг Канадага элчиси бўлган ширли Темил тўрт ёшида фильмга суратга тушган, олти ёшида «Оскар» мукофотини олган.
- Улуғ композитор Вольфранг Амадей Моцарт 4 ёшида мусиқа асбобларида кўшиқ айта билган. Беш ёшида мусиқавий асар ёзган.
- Академик Л.Ландау ўн йиллик мактабни 13 ёшида тамомлаб, 14 ёшида университетнинг II-курсига (тиббиёт факультетига) қабул қилинган.
- Атоқли олим С.Мергелян ёшлигидан математикага қизиққан. У бир ўқув йилида 8, 9, 10-синфларнинг имтиҳонини тоширган. 16 ёшида университетнинг II-курсига қабул қилинган. Бир ярим йилда помзодлик минимумини тайёрлаб, 20 ёшида фан доктори бўлган.

(«Тошкент оқшоми», 29.04.03)

Ўғил хоҳлайензми ёки қиз? Ихтиёр ўзингизда.

Француз шифокорлари эр-хотин белгиланган парҳезга

рinoa қилишса, туғилажак чақалоқнинг жинсига олдиндан таъсир қилиш мумкинлигини айтишди. Уларнинг фикрича, башоратнинг аниқлиги 80 фоизга тенг. Ўғил кўришни хоҳлаган аёл колбаса, дудланган ва тухумли оқсил, печенье ва бисквитлар, картошка, кўзиқорин, қуритилган нўхат, банан, шафтоли, апельсин, олча, олхўри ейиши, маъданли сув ва мева шарбати ичиши керак экан. Қиз туғилишини орзу қилган она кўпроқ кальцийли маъданли сув, шоколад ва какао, тухум, қатиқ, нон, хамиртуруш ва туз соллинмаган пишириқлар, гуруч, бақлажон, бодринг, пиёз, памилдори, олма, нок, қулупнай, малина, ёнғоқ, шакар, асал, мураббо истемол қилиши тавсия этилади.

Хуллас, ўғил туғилиши учун овқатда калий моддаси, қиз туғилиши учун кальций моддаси устун бўлиши керак. Марҳамат, синаб кўришингиз мумкин.

Кимлар энг бадавлат, кучли ва обрўли ҳисобланадилар?

- Жануби-Шарқий Осиёда жойлашган Малайзия мамлакатида қориндор кишилар энг бадавлат, кучли ва обрўли ҳисобланадилар. Улар ҳеч бир нуқсонли саналмай, аксинча, уларга «жуда келишган қоматли барваста» деб ҳавас қилишади. Мамлакатнинг Перанг штатида истиқомат қилувчи Муҳаммад Али исмли киши жиҳатига кўра якка-ю ягона саналади. У қориндор эркаклар ўртасида ўтказилган мусобақада олти нафар кишини енгиб, ғолибликни қўлга киритади. Шарқий Осиё давлатларида Дўмбоқ эркаклар беллашуви бошқа мусобақалардан анча илгари анъанага айланган. Чунки, «Гўзаллик қироличаси», «Қизлар», «Эркаклар» кўрик-танловлари катта ёшдагиларни мафтун этса, қориндорлар мусобақаси кичкинтойларга завқ бағишлайди. Уларга сомон тиқилган қанордай, юмшоқ жуда катта қорин устида ўтириб олиб сайр қилиш мазза-да.

Қадимий ўлчов бирликларини биласизми?

Буюк олим Муҳаммад Хоразмий айтганидек, инсонлар ўз кундалик турмуш уринишларида, ишларида, ер ўлчаш, ариқ қазиниш ва ҳисоблашларга доир ишларда узунлик, кенглик, баландлик, чуқурлик, ҳажм каби геометрик ўлчовларни жуда

оддий усулларда белгилашга мажбур бўлганлар. Бунда киши танаси — бўйи: бел, кўкрак, бўйин, оёғи: товои, тўпик, тизза, қадам, қўли: тирсак, қулоч, ҳовуч, қарич, умуман бармоқлар ва бошқа аъзолари дастлабки ўлчов воситалари сифатида кенг қўлланилган.

Бошқа тиллардаги каби ўзбек тилида ҳам қадим замонлардан бери авлоддан-авлодга ўтиб келган ўлчовларга (аниқроғи, узунлик ўлчовларига) доир кўпгина сўзлар борки, биз қуйида улардан энг муҳимлари устида тўхталиб ўтамиз.

ҚУЛОЧ. Хўш, қулоч сўзи аслида қандай маънони англатади? XI асрда ўтган буюк тилшунос олим Маҳмуд Қошғарий туркий тилларга оид бўлган қулоч сўзини «асли қўл оч (қўлнинг оч), қулочни ёз» маъносида талқин қилади. Қулоч сўзи тожик тилига «қулоч» шаклида, афғон тилига эса «гулач» тарзида ўтган бўлиб, у 142 сантиметрдан 167 сантиметрга тенг. Бир қадам — 63-71 сантиметр, бир фут (инглиз тилида оёқ маъносини англатади) — 30-40 сантиметрни ташкил қилади.

АРШИН сўзи форс тилидаги «араш», «орон» сўзларидан келиб чиққан бўлиб, тирсак (билак) маъносини билдиради. Бу сўз XVI асрда туркий тиллардан рус тилига ўтган. Аршин турли шаклларда украин, белорус, поляк, чех, словак тилларида ҳам учрайди.

ГАЗ. «Эни олти, бўйи (чуқурлиги) беш газдан ўн беш газгача қазиланган ариқнинг узунлиги ўттиз чақирим... эди» (А.Қодирий). Бу мисолда газ сўзини ёзувчи тахминан 88 сантиметрга барабар узунлик ўлчови сифатида ишлатган. Кўкрак ўртасидан бармоқ учигача бўлган оралиқ бир газ ҳисобланган.

ТОШ. Бир тош 7-8 километр узунликдаги масофани билдиради. Худди шу ўлчов фарсаиғ тарзида (санг — тош дегани) эрадан аввалги олтинчи асрда араб, форс ҳамда Миср ўлчов тизимларида мавжуд бўлган. Илгари Туркистонда бир фарсаиғ 8 чақиримга ёки 12 минг қадамга баробар бўлган («чақирим» туркий сўз бўлиб, 1006 метрга тенг).

ТАНОБ. Бу сўз ер сатҳи ўлчовидан ташқари узунлик ўлчовини ҳам билдирган. Бундай бўлиши табиий. Чунки араб, форс тилларидаги «таноб» сўзининг замирида «арқон» маъноси ётади.

ҚАДОҚ. Оғирлик ўлчови бўлиб, 400 граммга тенг. қадоқ сўзи қадимги ёғоч тарзидаги миҳ (чўп) билан қўйилган белгига алоқадордир.

Йиллар ўтиши билан янги, қулай ўлчов бирликларини кашф этишга ҳаётнинг ўзи кишиларни мажбур қилди. Ниҳоят 1795 йили Францияда энг қулай халқаро ўлчов бирлиги — метр тизими ишлаб чиқилди.

Инсоният тараққиётининг дастлабки босқичидаёқ одамларда у ёки бу катталикларни ўлчаш эҳтиёжи бўлган. Ўрта Осиёда қадимдан узунлик ўлчови инсон танасининг бирор аъзоси ёрдамида, масалан, қадам = 0,75 м; қарич = 19-22,5 см; қулоқ — 166-170 см, бармоқ 20,8 - 22,8 мм, тирсак = 50-81,3 см; чақирим кабилар билан ҳисобланган. Чақирим—одам товушини эшита олиш мумкин бўлган масофа, тахминан 900 метр ҳисобида қабул қилинган таршаш ўлчов бирлигидир.

Шунингдек, халқимиз орасида оғирлик деб аталувчи масса бирликлари: миқол = 4,095 т; қадоқ = 409,5 г; пуд 16,380 кг; ботмон = 163,8 кг; ер майдон (юзасини)нинг ўлчови—таноб = 60х60 газ; жуфт ёки жуфти ГОВ—бир жуфт хўкиз билан ишлов бериб олиниши мумкин бўлган ер майдони тушунчалари муомалада ишлатилган.

Дон, ун ва шу кабилар ўлчов сифатида: лингча (тахминан 65 л), ўтин, паҳса деворни ўлчаш учун саржин (0,5 х 1 х 2 м³) ўлчови мавжуд бўлган.

Сув сарфини ўлчашда кўлланиладиган ўлчов ва ўлчаш бирликлари - қулоқ = 11,5 л/с; тегирмон = 57-58 л/с; ҳўплам = /5-20 мл; томчи = 0,05 мл бунга мисол бўлади. Бир баррел (инглиз тилида “бочка” маъносида) – 159 литр. Бир чирпай – 3 литр.

Заргарлик буюмларини баҳолаш ва ўлчашда – карат (1 карат – 0,2 грамм). Ёғоч, тахта, ўтинларни ўлчашда саржин (бўйи 3 газ, эни 1,5 газ, баландлиги 0,5 газ) сўзи ишлатилади.

(“Фидокор”, 13.11.2003 й.)

Саноат инқилоби, дунё мамлакатлари ўртасидаги савдо-сотиқнинг ривожланиши турли ўлчов бирликларидан воз кечиб, ягона метрик тизимга ўтишни тақозо этди. 1875 йил Парижда бўлиб ўтган халқаро Метрик Конвенциясига 17 мамлакатнинг мухтор вакиллари томонидан имзо чекилган. Ўшанда биз ҳозирда ишлатиб келаётган ўлчов бирликларига асос солинди.

Ўрта Осиёда ўлчовларнинг метрик тизими 1923 йил 18 апрелда Туркистон Республикаси ХКС қарори бўйича

"Ўлчовлар ва тарозилар тўғрисидаги Низом" тасдиқланганидан ва ички савдои йўлга қўйиш бўйича кўмита хузурида ўлчовлар ва тарозиларнинг Туркистон бюроси тузилганидан сўнг йўлга қўйилди. Узоқ ўтмишга назар ташлар эканмиз, юқорида тилга олинган, ammo бизга нотаниш бўлиб кўринган ўлчов бирликлари халқимиз кундалик турмушида миллий урф-одатлари, табиий шаронглари, турмуш даражасидан келиб чиққан ҳолда кўлланилганлигини эсда сақлашимиз керак. Шарқнинг буюк алломалари, жумладан, Ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Мирзо Улуғбеклар маҳаллий ўлчов бирликларидан фойдаланиб, улуғ ишларни қилишган ва уларнинг номлари абадиятга муҳрланганлиги сир эмас. Самарқанду Бухоронинг, Шаҳрисабзу Хиванинг салобатли, инсон ақлини лол қолдирувчи улкан минюралари ўша ўлчов бирликлари (маҳаллий) асосида кўрилган эди.

Гераклит ўз вақтида таъкидлаганидек: "Тарих айлача бўйича, тўхтовсиз такрорланаверади". Бизнинг вазифамиз эса ўтмишни, тарихни эслаб қўйишдан иборат.

Дунё миқёсида нечта аёл Бош вазир лавозимида ишлаган?

Шу пайтгача дунё миқёсида бештагина аёл Бош вазир лавозимида ишлаган. Уларнинг биринчиси 1960 йил 21 июл куни Шри-Ланка бош вазирни этиб тайинланган Сиримаво Бандрананке хонимдир. Бу аёл ақли заковати, сиёсат ва фалсафа ҳамда бошқа кўпгина илмлар билимдони бўлганлиги боне мамлакатда жуда катта обрў қозонган. Ундан кейин Ҳиндистонда Индира Ганди, Исроилда Голда Меир, Буюк Британияда Маргарет Тетчер, Норвегияда Гру Харлем, Брунтланд, Покистонда Беназир Бхуттолар бош вазир бўлганлар.

Президент лавозимига эса ҳозиргача ҳеч қайси давлатдан аёл киши сайланмаган.

Ўзбекининг одатлари бисёр эканлигини биласизми?

- Пичоқ ерга беихтиёр тушиб кетса, уйга эркак киши келади.
- Агар туз тўкилиб кетса, ўша куни хонадонда жанжал

бўлади.

- Тўкилган ва кесилган сочларни ёқиб юборса, фожеа содир бўлади.
- Иссиқ чой тўкилиб кетса, меҳрибон ва севимли кишингиз, дўстингиз, совук чой тўкилса душманингиз, ёқтирмаган одамингиз келиб қолиши мумкин.
- Чап қўлингиз кафти қичиса пул кетиши, ўнги қичиса пул келиши мумкин.
- Пиёла ичидаги чойнинг қўпиги бармоқда олиниб сочга сурилса пулингиз кўпаяди.
- Уйдан чиққанингиздан сўнг, бирор нарсангизни ёддан чиқариб орқага қайтсангиз, ипингиз кун бўйи чаппасига кетади.
- Янги олган кўйлак, мато, жиҳоз, маҳсулотлардан биринчи бўлиб ўзингиз фойдаланишингиз керак.
- Чой дамлаганингиздан сўнг уч марта қайтариб, кейин энг аввало ўзингизга қўйишингиз шарт.
- Остонада саломлашиб бўлмайди.
- Кечки пайт соч қирилмайди.
- Бировнинг ховлисида тирноқ олинмайди.
- Супургини, гармдорини қўлга бериб бўлмайди, оёққа тегиб кетса, унинг учидан бир-иккитаси синдириб ташланади.
- Туш кўрсангиз уни аввало сувга, ойнага, сўнгра бировга айтинг.
- Ҳар тонг уйғонганингизда ўнг томондан туринг, чап томондан туриш феълингизнинг айнишига олиб келади.
- Дастурхондаги нон бўлаклари ўзингиз сезмаган ҳолда қия туриб қолса, уйингизга меҳмон келади.
- Боласиз бешикни тебратиб бўлмайди.
- Туғилмаган болага исм қўйилмайди.
- Бешикни икки киши кўтармайди.

Фаробий Аристотелнинг қайси бир китобига шарҳ ёзган?

- Абу Али ибн Синонинг ёзишича, у буюк юнон файласуфи Аристотелнинг "Метофизика" китобини 11 мартаба ўқиб тушуна олмаган экан ва бундан маюс тортиб, ҳавфсаласи пир

бўлиб, бу китобни тоқчага ташлаб қўйган экан. Кунлардан бир кун у бозордан ўтиб кетаётганида камбағал, бечора, афтодхол бир киши қўлидаги китобни одамлардан сотиб олишларини ёлвориб турганини, еярга бир бурда нони ҳам йўқлигини айтиб одамларга зорланиб турганини кўриб қолибди.

Ибн Сино раҳми келиб, китобни кўриб ҳам ўтирмай сотиб олибди-да уйга келиб уни варақлаб кўрибди. Кўрибди-ю, ҳайхот! "китоб ўзи излаб юрган, Фаробийнинг Аристотелнинг " Методика " китобига ёзган шарҳи экан. Китобни бир марта ўқиб чиқишдаёқ Аристотелни тушуниб, уни тўла ўзлаштириб олган экан, шундан кейин у бундай азбаройи хурсанд бўлганидан юртга зиёфат берган экан (Фаробийни шарҳда 2-муаллим деб аташган).

- Машҳур маърифатпарвар Абдулла Авлоний (1878 -1934)нинг ёзишча, Одам алайҳиссалом минг йил яшаган. Насриддин Рабғузийнинг келтиришича эса, Одам Ато тақдири азал бўйича минг йил яшаши белгиланган экан. Аммо у ўзининг 40 йиллик умрини авлоди - бўлғуси найғамбар ҳазрати Довуд алайҳиссаломга бағишлаган экан, шундан одам алайҳиссалом 960 йил яшаган дейилади.

Инжилда эса унинг 930 йил яшаб вафот этгани ёзилган, чунончи: одам 130 ёшида ўзига ўхшаган, ўзининг суратидагидек ўғил кўрган ва унинг исмини Шис қўйган. Шис алайҳиссалом туғилгандан кейин одам алайҳиссалом яна 800 йил яшаб кўп ўғил қизлар кўриб, жами 930 йил умр кечириб вафот этган.

Насриддин Рабғузий ва Абдулло Авлонийларнинг ёзишларича, Момо Ҳавво етмиш марта бир ўғил, бир қиз - эгизак, фақат Шис алайҳиссаломни ёлғиз туққан экан.

- Спиртли ичимликка муккасида кетганлар соғ одамларга нисбатан ўртача икки марта тез ва тўрт марта узоқ вақт бетоб бўладилар. Ароқхўрларнинг 70% сурункали ошқозон шиллиқ пардаларининг яллиғланиши (гастрит) касаллигига дучор бўлишди. Уларда бошқаларга қараганда беш марта кўп овқат ҳазм қилиш органлари, беш марта кўп юрак, икки марта кўп ўпка изидан чиққан бўлади. Улар бошқаларга нисбатан 15-20 йил кам умр кўрадилар. Ашаддий ичувчилар 60 ёшга ҳам кирмайдилар.

Сайёрамиз кўчаларида тезлик қандай?

- Маълум бўлишича, италияликлар жаҳонда машинани энг тез ҳайдовчилардир. Бу мамлакат кўчаларида автомобилли соатига 110 километр тезликда ҳайдашга рухсат берилган бўлса, катта кўчаларда 140 километрдир. Тезлик бўйича бошқа ўринлар куйидагича тақсимланган: Германия, Австрия, Швейцария ҳамда Франция – соатига 130 км, Испания ва Бельгия – соатига 120 км, Буюк Британия – 112, Швеция -110, Голландия ва Япония – 100 км.
- Америкада Перси Уолингтонни энг оғир вазили аёл деб ҳисоблашар экан. Унинг оғирлик вази 399,1 кг экан.
- Эркак киши умри бўйи 22 тонна овқат ва 33000 литр суюқлик, аёл эса 25 тонна овқат ва 32000 литр суюқлик истеъмол қилади.
- Одам ухлмасдан 10 кечаю кундуз, овқатланмасдан эса 1 ҳафта яшаши мумкин.
- Бошдан бир кунда 40-60 тагача, умр бўйи эса 1,5 миллиондан ортиқ соч толаси тўкилади.
- Инсон организмда 29 хил турли кимёвий элементлар борлиги аниқланган. Кўзнинг шишасимон таначасининг 99 фоизини сув ташкил қилади. Кўзимиз 150 хил рангни ажрата олади.

Дунёда қанча одам инглиз тилида сўзлашади?

- Инглиз тили жаҳондаги энг кўп қўлланиладиган тиллардан ҳисобланади. Ҳозирда 337 миллиондан ортиқ киши инглиз тилидан биринчи тил сифатида фойдаланса, 350 миллиондан ортиқ одам бу тилни ўзининг иккинчи тили деб билади.
- Инглиз тилида сўзлашувчилар АҚШда кўпчиликни ташкил этади. Уларнинг сони 226 миллиондан ортиқ.
- Ҳиндистонда ҳам давлат тили инглиз тили саналиб, мамлакатдаги 3000 га яқин газеталар шу тилда нашр этилади.
- Ҳар кун жаҳон бўйича электрон воситалар орқали тарқатилаётган хабарларнинг 80 фоизи инглиз тилидадир.
- Дунё олимларининг 2/3 қисми инглиз тилини билади.
- Жаҳоннинг 75 га давлатида бу тил ё давлат тили ҳисобланади ёки алоҳида мақомга эга.

Бахт печа пул туради?

- Статистик маълумотларга қараганда, бахтни нархлаш ҳам мумкин экан. Айтилик, инсон ўзи орзуидаги уй ва машинага эга бўлиши учун унга 4 миллион 817 минг 616 доллар керак экан. Бунинг ичига инсон ўзи хоҳлагандек ҳаёт кечирish ва дам олиш ҳам киради.

Personel Finance хизматининг ҳисоб-китобларига қараганда, ғарбда бу маблағни 94 йил ишлаб топса бўлар экан.

Аёлларга тўла бахтли бўлиш учун эркеклардан кўра кўпроқ пул талаб қилинар экан. Эркек бахти 4,7 млн. турса, аёл бахти эса 4,8 млн. доллар турар экан.

(«Халқ сўзи», 16.01.2004)

Сайид (лар) ким-у Хўжалар ким?

- **Сайид (лар)** – «жаноб», «бошлиқ», «етакчи», «раҳнамо» маъносини англатувчи калима. Илгарилари арабларнинг қабилла, қавм, гуруҳ бошлиғи, етакчиси «сайид» деб аталган. Кейинчалик пайғамбаримизнинг қизи Фотима ва куёви ҳазрат Алининг ўғиллари Имом Ҳасан, Имон Ҳусайн авлодлари «сайид»лар (яъни, пайғамбарзодалар) деб атала бошлаган.

Ўрта Осиёда пайғамбарлар авлодлари – сайидларни «тўралар», «тўрам» деб аташ одат тусига кирган.

- **«Хўжа» (лар)** – форсча «хўжайин», «соҳиб» ҳақида икки фикр мавжуд: 1) Хўжалар дастлабки тўрт халифа Абу Бакр, Умар, Усмон ва Алидан (Алининг Фотимадан бошқа хотинларидан) тарқалган авлодлари; 2) Пайғамбаримиз давридаги саркардаларнинг авлодлари.

Хўжалар аслзодаликда (оқсуякликда) сайидлардан кейин туради.

Кимларни хожа ёки шайх дейишган?

- **Хожа (форсча)** – «хўжа», «эга, эгам». Тасаввуфда Мовароуннаҳр тариқат машойихларига берилган унвон. Бу унвон Юсуф Хамадоний (1048-1140) дан бошлаб

ишлатилади. Масалан, Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний, Хожа Аҳмад Яссавий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд ва ҳ.к.

- Юсуф Хамадонийдан олдин ўтган пирлар «Шайх» унвони билан аталганлар.
- «Шайх» (арабча: «кекса. оқсоқол») тасаввуфда пиру муршидларга нисбатан қўлланиладиган унвон. Кўплиги – «машойих». Ҳурмат тариқасида зиёратгоҳларда, мазорларда зиёратчиларни қутиб-кузатиб дуою фотиҳа билан хайру эҳсонларни қабул қилиб, тасарруф қилиб турадиган шахсларга ҳам ишлатилган.

Муршид (пир) ким-у эшон ким?

- **Муршид (пир)** – «йўл кўрсатувчи». Тасаввуфда тариқат одобларидан сабоқ берувчи пир, шайх, хожа, устоз. Муридларнинг, яъни бутун ақлу иродасини Аллоҳга қаратиб тариқат сирларини ўрганувчиларнинг раҳнамолари пирлар ва эшонларнинг умумий номи.
- **Эшон (форсча)** – «улар» деган маънони англатади. Сўфийлик оқимларида диний раҳнамолар унвони. Сўфийлик тариқатларидан бирига мансуб бўлганлар исмларига «эшон», «пир» сўзлари қўшиб ишлатилган. Эшонлар ўзларининг муридларини сўфийлик йўлига ўргатувчи муршид ҳисоблаганлар, улар беморларни руҳий даволовчи, келажакни олдиндан башорат этувчи ва кароматлар кўрсатиш қобилиятига эга бўлганлар.

Кимларни сўфийлар деб аташган?

- Илоҳий йўлга кирган мусулмонларнинг биринчи сафида турувчиларни сўфийлар деб аташган. Улар кўпинча жун чакмон, қўй терисидан қилинган жунли пўстин кийиб юришни одат қилганлар. Шунинг учун халқ уларни жун кийимлилар, яъни сўфийлар деб атай бошлаган.
- Халқ орасида улар «валий», «авлиё», «арбоби тариқат», «дарвеш», «қаландар», «фақир» номлари билан тилга олинганлар.

Тасаввуф қандай таълимот?

- Тасаввуф исломдаги сўфийлик оқимининг диний-фалсафий таълимотидир. Таълимотнинг асоси инсон ва унинг Парвардигорга бўлган муносабатидир.

Сўфийликда руҳий камолотга эришни тўрт босқичдан иборат:

- шарият
- тариқат
- маърифат
- ҳақиқат

Улар бу босқичлардан навбатдан-навбат ўтганларидан кейин Парвардигорни таниш, билиш ва ниҳоят Унга қўшилиб, сингиб кетиниши ўз олдиларига мақсад қилиб қўядилар. Тасаввуфда солиқ (шогирд) шарият илмларини билиб олгандан кейин тариқатга (ҳақ йўлга) кириб, маърифат ўргана бошлайди ва у орқали ҳақиқатга етишганига эришади.

Шарият нима? Тариқат-чи?

- Шарият – бу тўғри йўл, илоҳий йўл қонунчилиги. Ислом динининг диний ҳуқуқ тизими, кодекси. Шариятда 6 та асосий категория бор:

- фарз – мажбурият
- мадуб – тавсия этилган, лекин мажбур ҳисобланмайдиган хатти-ҳаракатлар
- мубоқ – бажарши тақиқланмаган ва мажбурий деб ҳисобланмаган, шариятда қилса бўладиган ишлар
- ҳалол – тоза ва пок ҳисобланган озиқ-овқатлар
- ҳаром – мусулмонлар учун қатъий тақиқланган ишлар, озиқ-овқатлар.

Сўфийликка қадам қўйган киши дастлаб шариятнинг барча талаб ва категорияларини мукамал ўрганиши ва эгаллаб олмоғи лозим бўлади.

Тариқат – бу сўфийликда шариятдан кейинги иккинчи босқич. Тариқат шариятни муҳофаза этувчи илоҳий амал бўлиб, шариятни ҳам ўз ичига олади.

Шарнат аҳли жаннат иштиёқида ибодатда бўлсалар, тариқат аҳли Ҳақ таоло дийдорига етишиш учун жондан кечганлар. Тариқатга қадам қўйган сўфий тирикчиликнинг барча ташвишларидан буткул воз кечади. Ихтиёрини устозипир, шайх, эшонга бутунилай топширади ва қўйидаги тўрт асосий тамойилларга қатъий амал қилади:

- **таваккул** - ҳар нарсани, ҳар ишни Худога солиш, ёлғиз Унинг ўзига таваккул қилиш;
- **шавқ** - ёлғиз яратган Тағри таолони севиш, фақат Унга муҳаббат қўйиш, фақат Унгагина интилиш;
- **зуҳд** – тарки дунё қилиб, зоҳидликда доим тоат-ибодат қилиб яшаш;
- **фақр** – доим камбағалликда, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимга муҳтожлик сезмай, ҳеч кимга қарам бўлмасдан яшаб, доим маърифат орзусида юриш. Фақир кишининг моли бўлмаслиги, бўлса ҳам уники бўлмаслиги керак.

Маърифат нима?

- Маърифат – бу сўфийликда тариқатдан кейинги, учинчи босқич. Бу босқичга қадам қўйган сўфий, мурид фақат Худонинг борлигини мутлоқ ҳақиқат деб, теварак-атрофдаги нарсалар ва ҳодисаларга бепарво бўлиб, инсон руҳининг Худо билан қўшилишини олий мақсад деб билишади.

Ҳақиқат нима?

- Ҳақиқат – бу сўфийликнинг тўртинчи босқичи. «Ҳақиқатга эришув» дан сўнг, сўфий шахс сифатида тугаб, **Парвардигорга** етишиш керак ва фанога эришилгач, бу босқич ҳам тугаланади. Сўфийлик йўлига кирган мўмин:
 - аввал – муҳийлик
 - кейин – муридлик
 - кейин – дарвешлик
 - кейин – олимлик
 - сўнг – валийлик ва
 - ниҳоят – набийлик мақомига етишга ҳаракат қилади.

Тасаввуфда диннинг ташқи жиҳати шарият бўлса, ички жиҳати ҳақиқатдир. Тасаввуфнинг охириги босқичи - ҳақиқатга етган сўфий, азалий ва абадий борлиқ **Парвардигор** эканлигини, ундан бошқа барча нарсалар вақтинча, ҳаёл эканлигини чуқур ҳис этади ва биледи, қалбаи тушуниб этади.

Ҳақиқат аҳли инсоний сифатлардан илоҳий сифатларга етишган кишилардир. Уларда:

- шарият - сўз
- тариқат – йўл
- маърифат – парвардигорга бўлган ишқ
- ҳақиқат - ҳолдир.

Валий ким-у Набий ким?

- **Валий** – бу «дўст», «соҳиб», «эга», «яқин» маъноларини англатади. **Парвардигорга** яқин азиз, комил одам, ҳомий, бандаларнинг ҳомийси маъноларини билдиради.

Улар каромат қилувчи, келажакни олдиндан башират қилиш қобилиятига эга бўлган, илмни, тақводор кишилар, сўфийлар.

Валийликни ҳазрат Али мартабаси дейдилар, яъни унинг мартабаси барча мартаблардан баланд ҳисобланади. Валийликни баъзан ҳатто пайғамбарлар рутбасидан ҳам юқори деб ҳисоблайдилар. Бошқалар табиий ўлимдан кейин кўрадиган нарсаларни улар табиий ўлимгача кўрадилар. Уларга ўлимдан кейинги ҳолатлар ҳам маълум бўлиб, улар илмул яқин даражасидан айн-ул яқин даражасига ўта оладилар.

Валий сўзининг кўплиги **Авлиё** дейилади. **Набий** – бу валийликдан кейинги ва сўфийликнинг энг юқори мақомига эришган киши.

«Оқ қилиш» нимани англатади?

- **Оқ бўлиш** - бу ота-онага озор бериш, хафа, норози қилиш ва буюрганларини бажармасликдек салбий тавсиядаги ҳурматсизликдир. Ота ёки она фарзандига: «сени оқ қилдим!» деб эълон қилиши шарт эмас, диллари оғришининг ўзиёқ фарзанд оқ бўлганини англатади. Ота-она рози Аллоҳ

рози, ота-она норози Аллоҳ норози. Оқ бўлган фарзанднинг жазоси:

- Бу дунёда ишлари юришмайди, «косаси оқармайди», бахтсизликдан бошин чиқмайди.
- Қилмиши, иши фарзандларидан қайтади.
- Ҳаётда хорлик билан яшайди ва умри қисқа бўлади.
- У дунёда жаннатга умуман яқинлаштирилмайди.

Бу тўрт хил жазодан дастлабки учтаси тажрибадан ўтган, тасдиқланган, исботланган, охиригини Аллоҳ таоло ҳал қилади.

Одамни ўлмасдан кўмиб юборилган ҳолатлар ҳам бўлганми?

1964 йил Американинг Нью-Йорк шаҳридаги касалхонанинг ўликхонасида жарроҳ бир майитни терисига тиг тортиши билан мурда сапчиб ўрндан туриб жарроҳнинг ёқасидан олади. Умри давомида ўликларни ёриб келган жарроҳ бу ҳолатга биринчи тушиши эди, у ўтакаси ёрилиб, ўша заҳоти жон беради.

(«Сирли олам», 1998 й феврал, 8-бет)

* * *

20 соат мобайнида мурда бўлиб қотиб ётган Италиянинг буюк шоири Петрарка (1304-1374) қабрга қўйишларидан олдин «тирилиб», яна 30 йил умр кўрган.

* * *

Қашқадарё вилоятининг Нишон тумани фермасида монтер бўлиб ишлаётган Аҳмадали Ҳакимов 1995 йилда узилиб кетган электр симини улаётганида фожиа юз бериб, уни ток уриб ўлдиради ва уни эртаси куни дафн этадилар. Шу куни тунда шу қишлоқлик икки ўғри мурдани тилло тишларини суғуриб олмоқчи бўлиб қабрни очадилар. Ўғрини лаҳадга узатилган қўлига майит маҳкам ёпишиб олади ва ташқарига чиқади. Ўғри кўрқувдан юраги ёрилиб шу заҳотиёқ тил тортмай ўлади, шериги эса жон ҳолатида қочиб қолади.

«Мурда» тонг саҳарда кафани судраб уйга кириб келади. (18, 464-6)

Пайгамбарларимиз, буюк файласуф ва алломаларнинг қайси бирлари милод (эраимиз) дан аввал, қайси бирлари эса милодий асрларда яшаган ва ижод қилишган?

Т/р	Милоддан аввалги асрларда	Йиллар	Т/р	Милодий асрларда	Йиллар
1.	Одам алайҳиссалом (Адам)	930 ёшида вафот этган	1.	Марк Аврелий	120-180
2.	Шис алайҳиссалом (Сиф)	912 ёшида вафот этган	2.	Муҳаммад алайҳиссалом	571-632
3.	Идрис алайҳиссалом (Енос)	365 ёшида тириклайин осмонга кўтарилган	3.	Имом Ал-Бухорий	810-871
4.	Нух алайҳиссалом (Ной)	777 ёшида вафот этган	4.	Ат-Термизий	824-892
5.	Худ алайҳиссалом (Хул)	Аниқ эмас	5.	Фаробий	873-950
6.	Содиқ алайҳиссалом	433 ёшида вафот этган	6.	Беруний	973-1048
7.	Иброҳим алайҳиссалом (Авраам)	2180-2005	7.	Ибн Сино	980-1037
8.	Лут алайҳиссалом (Лот)	2000-1900	8.	Ҳазрат Сулаймон	1033
9.	Исмоил алайҳиссалом (Измаил)	2094-1957	9.	Ҳожа Аҳмад Яссавий	1041-1166
10.	Исҳоқ алайҳиссалом (Исаак)	2080 йилда туғилган	10.	Умар Ҳайём	1048-1132
11.	Яъқуб алайҳиссалом (Иаков)	2020-1873	11.	Имом Ғаззолий	1059-1111
12.	Юсуф алайҳиссалом (Иосиф)	1934-1824	12.	Замахшарий	1075-1144
13.	Айюб алайҳиссалом (Иов)	93 йил умр кўради	13.	Фариддин Аттор	1148-1220
14.	Зул-Кифл алайҳиссалом (Иезекиил)	Аниқ эмас	14.	Насриддин Рабгузний	1200-1300

15.	Шуайб алайҳиссалом (Иофор)	200 йилдан ортиқроқ яшаган	15.	Насафий Азизиддин	1240-1300
16.	Хорун алайҳиссалом (Аарон)	1669-1546	16.	Хожа Бахоуддин Нақшбанд	1318-1389
17.	Мусо алайҳиссалом (Моисей)	1666-1546	17.	Амир Темур	1336-1405
18.	Ювшаъ (ибн Нун) алайҳиссалом (Иисус Навин)	1628-1518	18.	Улуғбек	1394-1449
19.	Шамъун алайҳиссалом (Самуил)	1100-1000	19.	Алоуддин Аттор	1400-1470
20.	Довуд алайҳиссалом (Давид)	1083-1013	20.	Абдурахмон Жомий	1414-1492
21.	Сулаймон алайҳиссалом (Соломон)	1033-973	21.	Давлатшоҳ Самарқандий	1435-1495
22.	Илёс алайҳиссалом (Илия)	1050 йилларда яшаган	22.	Хусан Воиз Кошифий	1440-1505
23.	Ал-Ясаъ алайҳиссалом (Елисей)	Аниқ эмас	23.	Алишер Навоий	1441-1501
24.	Юнус (Зуинун) алайҳиссалом (Иона) – Аллоҳ	750 йил яшаб вафот этган	24.	Эразм Роттердамский	1469-1536
25.	Ишаъе алайҳиссалом (Исаия)	VIII асрда яшаб ўтган	25.	Бобур	1483-1530
26.	Закарне ва Яҳе алайҳиссаломлар (Захария, Иоанн)	300 йилда туғилган	26.	Коменский Я.А.	1592-1670
27.	Йисо алайҳиссалом (Иисус Христос) ¹⁾	1-33	27.	Декарт	1596-1650
28.	Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи вассаллам	571-632	28.	Фуллер Томас	1608-1661
29.	Ҳазрат Хизр	2500-2300	29.	Машраб	1640-1711

¹⁾ Милодий йил ҳисобини Йисо алайҳиссалом туғилган санадан бошлаб ҳисоблаш қабул қилинган.

30.	Луқмонн Ҳаким	2300-2000	30.	Сўфн Оллоёр	1645-1723
31.	Ҳазрат Узайр алайҳиссалом	600-512	31.	Юм Давид	1711-1776
32.	Зул-Қарнайн (Александр Македонский)	356-323	32.	Кант	1724-1804
33.	Ҳазрат Сулаймон	1033-973	33.	Мафтункули	1733-1793
34.	Зардушт	800-700	34.	Делиль Жак	1738-1831
35.	Зардуштийлик	800-700	35.	Гете	1749-1832
36.	Фалес	624-547	36.	Мальтус	1766-1834
37.	Авесто	700-600	37.	Гегель	1770-1831
38.	Пифагор	580-500	38.	Юдира	1792-1842
39.	Конфуций	551-479	39.	Бальзак	1799-1850
40.	Гераклит	544-483	40.	Фейербах	1804-1872
41.	Геродот	490-480	41.	Маркс Карл	1818-1883
42.	Сократ	469-399	42.	Боденштедт	1819-1892
43.	Демокрит	460-370	43.	Энгельс	1820-1895
44.	Гиппократ	460-375	44.	Толстой Лев	1828-1910
45.	Платон	428-347	45.	Морлей Жон	1838-1923
46.	Аристотель	384-322	46.	Мукицкий	1850-1903
47.	Эшикор	341-270	47.	Фуркат	1859-1909
48.	Архимед	287-212	48.	Зелинский Н.Д.	1861-1963
49.	Цицерон	106-43	49.	Рубакан Н.А.	1862-1946
50.	Эпесидем	100-0	50.	Горький Максим	1868-1936
			51.	Ленин	1870-1924
			52.	Абдулло Авлоний	1878-1934
			53.	Блок А.А.	1880-1921
			54.	Абдурауф Фитрат	1886-1937
			55.	Жадидчилик	1890-1930
			56.	Капнев Эффенди	1909-1944
			57.	Каримов И.	1938

**Инма учун Худо Одам Ато танасини бошқа жойидан эмас,
айнап қовурғасидан умр йўлдошини яратди?**

Яхудийлар китоби Талмудта ёзилишича, Худо шундай мулоҳаза юритган экан:

«Аёлни бошдан яратмайини – токи у кибрли бўлмасин; оғиздан яратмайини – сергап бўлмасин; юракдан яратмайини – ҳасадгўй бўлмасин, қўлдан яратмайини – ҳар тарафга хавланиб юрадиган бўлмасин; уни кўздан яратмайини – қизиқувчан бўлиб кетмасин; оёқдан яратмайини – бекорга ялло қилиб юрадиган бўлмасин».

Қовургадан яратаётган Худо унга: «Маъсума бўл, аёл! Серфазилат бўл, аёл!», - дея амр берган.

Пайгамбарлар ва азиз-авлиёларнинг кимлигини биласизми?

Қуръони каримда 25 нафар пайгамбар ва 4 нафар азиз-авлиёлар номи тилга олинган. Бу тўғрида биз А.Абдурахмоновнинг «Саодатга элтувчи билим» китобидан билишимиз мумкин (43-46 - бетлар).

Пайгамбарлар ва азиз авлиёлар

Т/р	Пайгамбарларнинг номлари	Изоҳ
1	2	3
1.	Одам алайҳиссалом (Адам) ¹⁾ Момо Ҳавво (Ева)	Ер юзидаги бутун инсониятнинг отаси, яъни Абулбашар; биринчи одам ва биринчи пайгамбар; ўн саҳифадан иборат илоҳий оятлар нозил қилинган; ўз фарзандларига пайгамбарлик қилган; Тавротда ёзилишича, 930 йил яшаган. Одам Атонинг хотини; бутун инсониятнинг онаси; Одам Атодан кейин яна етти йил яшаган.
2.	Шис алайҳиссалом (Сиф)	Ҳазрати Одам Атонинг Қобил ва Ҳобилдан кейинги учинчи ўғли; Ҳақ таоло унга 50 саҳифалик илоҳий оятлар нозил қилган; Одам алайҳиссаломдан кейинги иккинчи пайгамбар; Таврот ва Инжилда ёзилишича, 912 йил яшаган; у ҳақда Қуръон да оят келмаган.
3.	Идрис алайҳиссалом (Енох)	Ер юзига юборилган пайгамбарларнинг учинчиси; Шис алайҳиссалом авлодларидан; Ҳақ таоло унга 30 саҳифадан иборат бўлган илоҳий ҳукмлар нозил қилган; тахминан 365 ёшида тириклайин осмонга кўтарилган; ҳозиргача абадиёт жаннатига яшайди.
4.	Нух алайҳиссалом (Ной)	Идрис алайҳиссалом чеварасининг ўғли, яъни чеварасидан кейинги навараси (нашневара); милоддан аввалги 4000-йилликдан олдин бўлиб ўтган Буюк тўфондан кейин барча инсон қирилиб кетиб, унинг уч ўғлидан — Сом, Ҳом ва

¹⁾ Қавс ичида кўрсатилган номлар Таврот матни бўйича берилган.

		Ёфасдан бутун Ер юзи аҳолиси пайдо бўлган; шунинг учун ҳам уни иккинчи Одам Ато, деб атайдилар; 950 йил яшаган.
5.	Худ алайҳиссалом (Хул)	Беш араб пайғамбарларининг биринчиси (Худ, Солиҳ, Исмоил, Шуайб ва Муҳаммад алайҳиссаломлар); Тавротдаги номи Хул. У Нух ўғли Сомнинг кенжа ўғли Эрамнинг иккинчи ўғли бўлиб, Нух а.с.га эвара бўлади (Нух — Сом — Эрам — Худ). Худ а.с.нинг қайси йилларда яшаб ўтганлиги аниқ эмас.
6.	Солиҳ алайҳиссалом	Беш араб пайғамбарларидан иккинчиси; 433 йил умр кўрган. Қайси йилларда яшаб ўтганлиги номаълум. Аммо у Худ пайғамбардан кейинги пайғамбар эканлиги маълум. У ҳам Нух а.с.нинг эвараси, (Нух — Сом — Арияхшод — Шалоҳ (Солиҳ) дегувчилар ҳам бор, аммо бу ихтилофли.
7.	Иброҳим алайҳиссалом (Авраам)	Милоддан аввалги 2180 йили туғилиб, 2005 йили 175 ёшида вафот этган; ўзидан кейинги барча пайғамбарларнинг отаси ва бобокалоши; учала дин аҳли — яҳудийлар Аброт, насронийлар Авраам, мусулмонлар Иброҳим ҳалилulloҳ деб ҳурмат билан тилга оладилар; тўнғич ўғли Исмоил алайҳиссалом авлодларидан икки араб пайғамбари — Шуайб ва Муҳаммад алайҳиссаломлар туғилган; иккинчи ўғли Исҳоқ алайҳиссаломдан кейинги барча пайғамбарлар, шу жумладан, Йисо алайҳиссалом туғилган; Ҳақ таоло унга 10 саҳифалик илоҳий оятлар нозил қилган.
8.	Лут алайҳиссалом (Лот)	Иброҳим алайҳиссаломнинг укаси Ҳоронинг (Аарот) ўғли, яъни Иброҳим алайҳиссаломнинг жияни.
9.	Исмоил алайҳиссалом (Измаил)	Иброҳим алайҳиссаломнинг тўнғич ўғли; ўзи ва тили иброний бўлса-да, кейинчалик у арабдан хотин олиб,

		арабчани тўлиқ ўзлаштиргани учун, унинг авлодлари «мустаъриба», дейиладиган бўлди (мустаъриба — асли араб бўлмай, арабликни қабул қилган киши дегани); учинчи араб пайғамбари; милоддан аввалги 2094- йили туғилиб, 2157- йили 137 ёшида вафот этган.
10.	Исҳоқ алайҳиссалом (Исаак)	Иброҳим алайҳиссаломнинг иккинчи ўғли; авлодларидан Шуайб ва Муҳаммад алайҳиссаломлардан бошқа барча пайғамбарлар, жумладан, Ийсо алайҳиссалом ҳам туғилганлар; Эсов ва Яъқуб, деган икки ўғли бўлган; Милоддан аввалги 2080 йил туғилиб йил 180 ёшида вафот этган.
11.	Яъқуб алайҳиссалом (Иаков)	лақаби Исроил; яҳудийларнинг тарихий отаси; ундан 12 ўғил, жумладан, Юсуф алайҳиссалом туғилди; 12 ўғли 12 қабилга бош бўлиб, тарқалиб кетдилар; милоддан аввалги 2020 йил туғилиб, 1873 йили 147 ёшида вафот этган.
12.	Юсуф алайҳиссалом (Иосиф)	Яъқуб алайҳиссаломнинг ўн икки ўғлининг ўн биринчиси (ўн иккинчисининг исми Бенямин); тахминан милоддан аввалги 1934- йилда Фаластинда туғилиб, 1824- йилда 110 ёшда Мисрда вафот этган.
13.	Айюб алайҳиссалом (Иов)	Исҳоқ алайҳиссаломнинг тўнғич ўғли Эсовнинг уруғидан; Юсуф алайҳиссаломнинг чевараси Раҳимага уйланган; 93 йил умр кўрган.
14.	Зул-Кифл алайҳиссалом (Иезекил)	Асл номи Бишр; Айюб алайҳиссаломнинг ўғли.
15.	Шуайб алайҳиссалом (Иофор)	Лут алайҳиссалом авлодларидан; беш араб пайғамбарларнинг тўртинчиси; Мусо алайҳиссаломнинг қайнотаси; 200 йил яшаган.
16.	Ҳоруп алайҳиссалом (Аарон)	Мусо алайҳиссаломнинг акаси ва ёрдмчиси, ногиж; милоддан аввалги 1669 йилда туғилиб, 1546 йилда вафот этган. 123 йил умргузаронлик қилган.
17.	Мусо	Яҳудийлик динининг асосчиси; унга

	алайҳиссалом (Моисей)	биринчи илоҳий китоб – Таврот назил қилинган; Иброҳим, Исҳоқ, Яъқуб алайҳиссаломларнинг авлодидан; Ҳорун алайҳиссаломнинг укаси; милоддан аввалги 1666 йилда туғилиб, 1546 йилда вафот этган. 120 йил яшаган.
18.	Ювшаъ (ибн Нун) алайҳиссалом (Иисус Навин)	Мусо алайҳиссаломнинг ёрдамчиси, ноиб; Мусо алайҳиссалом вафотидан кейин унинг ўрнига бўлган пайғамбар; буюк саркарда; милоддан аввалги 1628 йил туғилиб 1518 йил 110 ёшида вафот этган.
19.	Шамъун алайҳиссалом (Самуил)	яхудийлар пайғамбари; Аллоҳнинг амри билан Довуд алайҳиссаломни пайғамбарликка тайёрлаган. Қуръонда Шамъун алайҳиссалом аниқ тилга олнмаган бўлса-да, аммо Алоуддин Мансур таржимасидаги Қуръон каримнинг 2-«Бақара» сураси 246-оятда унинг номига ишора қилиб ўтилган.
20.	Довуд алайҳиссалом (Давид)	Мусо алайҳиссалом вафотидан 463 йил кейин, яъни милоддан аввалги 1083-йилда туғилиб, 1013 йили 70 ёшида вафот этган; ҳам пайғамбар, ҳам подшоҳ; 1053 йили 30 ёшида пайғамбарлик келган; унга Забур илоҳий китоби назил қилинган. 40 йил подшоҳлик қилган; Ҳевронда 7 йил Яхудия подшоҳи, Иерусалимда 33 йил Исроил ва Яхудия подшоҳи бўлган.
21.	Сулаймон алайҳиссалом (Соломон)	Довуд алайҳиссаломнинг ўн икки ўғлидан кенжаси; милоддан аввалги 1033 йилда туғилиб, 973 йилда вафот этган; отаси каби ҳам пайғамбар, ҳам подшоҳ бўлган; 20 ёшида тахтга ўтирган; унга девлар, парилар, инс-жинслар, ҳайвонот дунёси, қуш, кумурсқалар, даррандалар ва шамол устидан ҳукмронлик ҳам берилган; 700 хотини, 300 чўриси бўлган; 40 йил подшоҳлик қилиб, 60 ёшида оламдан ўтган.
22.	Илос алайҳиссалом	Милоддан аввалги IX асрда яшаган пайғамбар; Хизр алайҳиссалом билан

	(Илия)	бирга мангулик суви — «оби ҳаёт»ни ичган; Тангри таолонинг амри билан тириклайиш осмонга кўтарилган; қисматгача тирик пайғамбар.
23.	Ал-Ясаъ алайҳиссалом (Елисей)	Илӛс алайҳиссалом амакисининг ўғли, унинг ёрдамчиси, ноиб; Илӛс алайҳиссалом осмонга кўтарилиб кетгандан кейин, унинг ўрнига ўтган пайғамбар.
24.	Юнус (Зуннун) алайҳиссалом (Иона) — Аллоҳ	Аллоҳ пайғамбари; Аллоҳнинг амри билан денгизда уни наҳанг ютиб юборган; наҳанг қорнида уч кеча-кундуз қолиб кетган; тинмай тавба-тазарру, ибодат этиб, нола қилаверганидан кейин Аллоҳнинг амри билан наҳангнинг қорнидан чиққан; кейин қавми унга иймон келтирган; 750 йил яшаган.
25.	Ишаъё алайҳиссалом (Исаия)	Юнус алайҳиссаломдан кейин милоддан аввалги VIII асрда яшаган пайғамбар бўлиб, Қуръонда номи келтирилмаган, ammo Тавротда номи тилга олинган.
26-27	Закариё ва Яҳё алайҳиссаломлар (Захария, Иоанн)	Ота-боладирлар; Закариё милоддан аввалги 330 йилларда туғилган бўлиб, милодий йил бошларида, 300 ёшида Яҳё исмли фарзанд кўради; ота-бола ўз қавмларини Мусо алайҳиссаломнинг шариятлари узра иймонга чақириб юрганлар; Ийсо алайҳиссаломга янги шарият келганидан кейин, Яҳё алайҳиссалом қавмларини янги шарият узра иймонга чақира бошлаган; Закариё ва Яҳё алайҳиссаломлар ўз қавмлари — яҳудийлар томонидан шафқатсизларча шаҳид қилинганлар.
28.	Ийсо алайҳиссалом (Иисус Христос)	Милоднинг биринчи йилида туғилган; 30 ёшида пайғамбарлик келган ва унга учинчи илоҳий китоб — Инжил нозил бўлган; Ийсо алайҳиссалом 33 ёшида осмонга кўтарилганидан сўнг, ҳаворийлари ҳар тарафга тарқалишиб, Инжил китобини ёзиб тарқатганлар ва христиан динини барпо қилганлар. (Ҳозир амалда бўлган милодий йил

		ҳисоби — янги эра, унинг туғилган кунидан бошлаб ҳисобланади).
29.	Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи вассаллам	Араблардан чиққан бешинчи ва бутун башариятга юборилган охириги пайғамбар. Милодий 571- йил 21- апрелда туғилиб, 632- йил 8-июнда 61 ёшида вафот этганлар; 610- йил рамазон ойида 40 ёшида биринчи ваҳй келиб, пайғамбарлик неъматини берилган ва у зотга тўртинчи, охириги илоҳий китоб — Қуръонни карим нозил қилинган; Муҳаммад алайҳиссалом охириги умумбашарий дин — Ислом динининг асосчисидир.

Булардан ташқари Қуръонда пайғамбар мақомида бўлмасалар-да, халқ орасида Аллоҳнинг азиз-авлиёлари сифатида эъозланган ва эъозланиб келинаётган шахсларнинг номлари ҳам тилга олинган:

1. **Ҳазрат Хиър** — эрампздан 2300 йиллар аввал яшаган, келиб чиқishi ва миллати номатлум; Қуръонда Мусо алайҳиссалом билан боғлиқ қиссаларда «Аллоҳнинг бандаси», деб унинг номига ишора қилинган.

2. **Луқмонни ҳаким** — милоддан аввалги минг йилликдан олдинги даврларда туғилган, минг йил умр кўрган. Довуд алайҳиссалом салтанати даврларида ҳам ҳаёт бўлган. Буюк ҳаким, дошшманд, авлиё, одамларни яқка худодикка тарғиб қилган.

3. **Ҳазрат Узайр (Ездра)** — милоддан аввалги VI асрларда яшаб ўтган авлиё. Унинг даъватларига қулоқ солмаган, залолатга ботган қавмга **Аллоҳ** жазо тариқасида Бобил подшоҳи Бухтуннасерни юборган; Бухтуннасер Яҳудия ва Исроил подшоҳликларини босиб олиб, аҳолини қирғин қилган; яшаб турган ерларидан ҳайдаб юборган; кўпчилигини қул қилиб ишлатган ва ҳар томонга сотиб юборган.

4. **Зул-Қарнайн** — Шарқда Искандар Зул-Қарнайн номи билан машҳур бўлган улуғ саркарда, подшоҳ; **Аллоҳ** таоло унга беқиёс салтанат, ҳукмдорлик берган, у Мағрибдан то Машрикқача ястанган улкан худудларни фатҳ этган буюк ҳукмдор, фотиҳ, дошшманд ва авлиё бўлган; инсонларни яқкаю ягона **Аллоҳ таолога** ибодат қилишга тарғиб этган.

Фитр-садақасининг фазилатларини биласизми?

Фитр-садақаси ўзинга тўқ мусулмонларнинг муҳтож ва ҳожатмаидлар учун Рамазон ойида берадиган хайри эҳсонларидир.

Унинг ҳикматларидан бири фуқаролар, мискинлар, бева-бечоралар ва ҳожатмаидларнинг қалбларига улуғ айём — ҳайит олдидан бир оз бўлса-да, шодлик бахш этиш, уларни моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ва натижада, одамлар орасида меҳр-шафқат туйғуларини уйғотиш бўлса, иккинчидан, рўзадорнинг Рамазон ойида билиб-билмасдан қилган гуноҳларига каффорат ҳамдир.

Фитр-садақасининг вожиблиги ҳақида қуйидаги муборак ҳадисни Ибн Умар ривоят қилганлар:

«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир эркак ва аёлга, хоҳ у озод киши бўлсин, хоҳ қул бўлсин, бир соъ хурмодан ёки бир соъ арпадан фитр закотини бермоғи фарздир», деганлар.

Бир соъ беш ярим ратлга тўғри келади. Бир ратл эса, 450 граммдир. Демак, ҳар бир мусулмон эркак ва аёл учун икки ярим килограмм хурмо, арпа, ун ёки гуруч ёки уларнинг қиймати миқдорида пул эҳсони қилиши вожибдир.

Фитр-садақасини Рамазон ойининг аввалидан ҳайит намози ўқилгунга қадар бериш лозим.

Анас ибни Молик (р.а.) ривоят қилганларки, Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кимки фитр садақасини ҳайитдан илгари адо этмаса, унинг рўзаси ер билан осмон ўртасида муаллақ ҳолда қолади. Фитр-садақаси берилгандан кейин, Аллоҳ таоло унинг рўзасига иккита яшил қанот ато этади ва рўзаси парвоз қилиб, еттинчи осмонгача боради ва Аршдаги қандилга қўниб, ўз эгасидан розилигани изҳор этади», — деб марҳамат қилган эканлар («Зубдатул-ваъизин»).

Пайғамбар (с.а.в.)дан шундай ривоят қилинади: «Фитр-садақасини ҳайитдан олдин адо этганга Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло ўнга яхшилик ато қилади:

Биринчи — уни барча гуноҳлардан пок этади.

Иккинчи — Дўзах оташидан озод қилади.

Учинчи — тутган рўзасини қабул этади.

Тўртинчи — ўша бандасига Беҳиштни вожиб қилади.

Бешинчи — гўрдан соғ-саломат турғзади.

Олтинчи — ўша йилда қилган барча хайрларини қабул қилади.

Еттинчи — ўша баъдасига Пайғамбар (с.а.в.)нинг шафоатини вожиб қилади.

Саккизинчи — Сирот кўпригидан яшнн тезлигида ўтказади.

Тўққизинчи — мезонда унинг савобларини оғир қилади.

Ўппинчи — унинг исминн бахтсизлар дафтаридан чиқариб ташлайди», деган эканлар.

(«Маърифат», 2004 йил 10 ноябр)

Нима учун «5 кунлик дунё» дейилади?

Халқ орасида «беш кунлик дунё» иборасн бежиз тилга олинмайди. Оламнинг бугунги кунга қадар 5 кун 6 соат 56 дақиқа 13 сониялик ривожланиш даври инсоннинг туғилганидан вафот этгунга қадар бўлган даврга мутаносблиги ана шу иборанинг моҳиятини акс эттирса, ажаб эмас. Дарҳақиқат, жадвалдаги даврлар мазмуни устунига эътибор беринг-а?

Оламнинг кунлари	Кинчи ёш	Даврлар мазмуни
Оламнинг 1 кунликка қадар бўлган оралигидаги давр	1 ёшгача бўлган давр	• Оламнинг пайдо бўлганидан то бир кунликка қадар бўлган оралик инсоннинг туғилганидан то бир ёшгача бўлган даврга ўхшайди. Инсон бу даврда фақатгина моддий озикқа эҳтиёж сезади; у на яхшилик, на ёмонлик, на иссиқ, на совуқ, на қўрқинч, на қувонччи фарқлайди.
Оламнинг 1 кунлигидан икки кунлигига қадар бўлган оралик	1-12 ёшгача бўлган давр	• Бу даврда у иссиқ-совуқни, катта-кичикни, яъни моддият дунёсини англай бошлайди.
Оламнинг 2 кунлигидан 3 кунлигига қадар бўлган вақт оралигидаги давр	12-24 ёшгача бўлган давр	• Бу оралик моддийлик дунёсидир. Инсон бу даврга келиб моддий дунёни тўлиқ англаб етади, унинг ҳислатлари ва маънавий дунёси шакллана бошлайди. Энди у нафақат иссиқ-совуқни, балки яхши-ёмонни ҳам фарқлай бошлайди, жисмоний жиҳатдан вояга етади.
Оламнинг 3-4	24-36	• Бу даврда инсон жисмоний ҳамда

Статистика – рақам. Рақам эса сўзнинг сонлардаги, сонларнинг эса сўздаги ифодасидир.

Муаллиф

3-боб. Рақамлар тилга кирганда

«Ўзбек. иримдан топибди» деганларидек, халқимиз рақамларни хосиятли ва хосиятсиз, бахтли ва бахтсиз деб айтади. Рақамларнинг бундай хусусиятлари уларнинг сўздаги ифодаларида ўз аксини тонади.

Шарқ халқларида, айниқса янонларда рақам тўғрисидаги илм (нумерология) жудаям ривожланган. Ушбу фан орқали инсон табиати, хулқ-атвори, хусусиятлари-ю ўзига хосликларини таниш мумкин.

Буюк математик олим Пифагор ҳам рақамлар воситасида кишиларнинг фазилатларини ўзининг сеҳрли жадвалида акс эттирган. Пифагорнинг фикрига биноан инсондаги фазилат ва хислатлар унинг туғилган куни, ойи ва йили билан боғланган экан.

Буни каминанинг мисолида кўрамиз:

1. Туғилган вақти – 18.03.1942

* Туғилган куни ва ойини қўшамиз:

$$1 + 8 + 0 + 3 = 12$$

* Туғилган йилни қўшамиз:

$$1 + 9 + 4 + 2 = 16$$

* Ҳар иккала сонни қўшамиз:

$12 + 16 = 28$	→	Биринчи саноқ сон
----------------	---	-------------------

* Биринчи саноқ сонини қўшамиз:

$2 + 8 = 10$	→	Иккинчи саноқ сон
--------------	---	-------------------

* Биринчи саноқ сонидан 2 сонини айраимиз:

$28 - 2 = 26$	→	Учинчи саноқ сон
---------------	---	------------------

* Учинчи саноқ сонини қўшиб чиқамиз:

$2 + 6 = 8$	→	Тўртинчи саноқ сон
-------------	---	--------------------

2. Биринчи қатордаги рақамларга туғилган вақти, иккинчи қаторга эса биринчи, иккинчи, учинчи ва тўртинчи ҳисоб сонларидан ташкил топган рақамларни қўйиб, ҳар иккала қатор сонини санаб чиқамиз:

1 қатор → 1831942	} = 14
2 қатор → 2810268	

Бу деган сўз камина 14 марта ер юзига келган. Умуман, инсоннинг ўзи ҳаммаси бўлиб, 15 марта ер юзига келар экан. Шундан сўнг у бошқа такомиллашган ўлчовларда ўлчанар экан.

Олинган рақамларга асосланиб Пифагорнинг сеҳрли жадвалини тўлдирамиз. Бунинг учун дастлаб кўйидаги жадвалини чизамиз ва тўлдирамиз:

Пифагорнинг сеҳрли жадвали

111	4	0
222	0	888
3	6	9

Ҳар иккала қатордаги бир хил рақамлар сонини жадвалнинг тегишли квадрантларига ёзиб чиқамиз.

*Ҳар иккала қаторда:

*1 сони **3** марта

*2 сони **3** марта

*3 сони **1** марта

*4 сони **1** марта

*5 сони **0** марта

*6 сони **1** марта

*7 сони **0** марта

*8 сони **3** марта

*9 сони **1** марта такрорланган.

Ҳар бир квадратлардаги рақамлар мазмуни кўйидагилар билан тавсифланади.

1-квадрант (характери)

1 – позик худбин киши

11 – худбинга яқинроқ киши

111 – яхши одам, бир гапдан қолади ✓

1111 – ўзини эркин тутати, кучли иродали

11111 – зolimга яқинроқ

111111 – жуда шафқатсиз, қаҳрли, Аммо яқин кишиси учун қилиш мумкин бўлмаган ишни қилади. Улар билан ишлаш гоят оғир.

2-квадрант (биоэнергия даражаси)

0 – биоэнергияга эга эмас, уни қабул қилиш учун ундаги барча имконият(канал)лар очик. Бундай кишилар:

- * эски буюмларни яхши кўрадилар;
 - * атрофдагиларга ёмон муносабатда бўлмадилар;
 - * бошқалар ҳисобидан овқатланиш пайида бўладилар;
 - * туғилишдан тарбияланган бўладилар.
- 2 – яшашни учун биоэнергия етарли. Аммо айни босқичда бу даражадаги биоэнергия етарли эмас. Спорт билан шуғулланмоқ даркор. Атмосфера ҳодисаларига нисбатан жуда зийрак.
- 22 – биоэнергия етарли, бошқаларни даволаши мумкин.
- 222 – яхши экстрасенс.
- 2222 – бундай кишиларни аёллар, шунингдек, учта олти (666) белгисига эга бўлганлар, яъни шайтон кишилар яхши кўрадилар.

3-квадрант (сараижомлик даражаси)

- 0 – жуда пухта, аниқ киши. Атрофдагилардан ажралиб туради:
- 3 – тартибсизлик бундай кишиларни безовта қилади, хоҳласам қиламан, хоҳласам қилмайман қабилида ишлайдиганларга нисбатан аёвсиз бўладилар. Барча нарса уларнинг кайфиятига боғлиқ.
- 33 – илм-фанга мойил кишилар (хусусан, математика, физика уларнинг жону дили)
- 333 – илм-фанга мойил кишилар. Пухталик, синчковлик кучли. Агар улар илм-фанга жорий қилинмаган бўлса, уни амалга оширишга қатъий кишилардир.

4-квадрант (соғломлик даражаси)

- 0 – бундай кишилар касалманд бўладилар. Агар жадвал квадрантларида битта ҳам икки (2) бўлмаса, у ҳолда касалмандлик яна ҳам жиддий бўлади.
- 4 – унчалик касалманд эмас. Бундай касалмандлик даражаси барчага хос.
- 44 – жуда ҳам соғлом ёки юқори даражада жўшқин, оташин, серзавқ кишилар.
- 444 – шундоқ, аммо икки марта юқори даражада соғлом ва жўшқин.

5 – квадрант (иптнуция, зийраклик даражаси)

- 0 – туғилишда зийраклик капали очилмаган. Бундай кишилар у ёки бу нарсани исботлашга уринишади. Доимо фикрлашда, ҳисоб-китоб ва эксперимент (тажриба)да бўладилар. Тажрибасизликларидан тез-тез хатога йўл қўйиб турадилар. Бундай кишиларга яшаш қийин.
- 5 – туғилишда зийраклик канали очилган бўлади. Бундай кишилар кам хато қиладилар.
- 55 – нитунция (зийраклик) кучли ривожланган (юрислар, терговчилар)
- 555 – олдиндан кўрадилар, бўлиб ўтаётган нарсаларни тушунадилар, қилаётган ишларини биладилар.
- 5555 – олдиндан кўрадиган. Аммо вақт ва макондан ташқарида узоқни кўриш ҳоллари ҳам учрайди.

6 – квадрант (ердан оёғи узилганлик даражаси)

- 0 – улар мутахассисликка эга бўлиш учун туғилган. Улар учун жисмоний меҳнат зарур.
- 6 – улар учун жисмоний меҳнат зарур, аммо таълим олишни ҳам ўйлайдиган кишилар.
- 66 – жисмоний меҳнат зарур эмас, барча нарсани қила олади.
- 666 – шайтонлар, оташин ва жўшқин кишилар. Уларнинг партиёрлари кўп икки сонига эга бўлишлари керак.
- 6666 – улар кўп меҳнат қиладилар. Улар учун жисмоний меҳнат қилишнинг чегараси йўқ. Улар, албатта, институтга киришлари керак. Айниқса яна тўққиз (9) сонни бўлса.

7 – квадрант (иқтидорлик даражаси)

- 0 – улар 7 сонига кўпроқ эга бўлиш учун курашадилар ва шунинг учун туғилганлар. Аммо 7 сонини раҳм-шафқат йўли билан қўлга киритишга ҳаракат қиладилар. Уларнинг ҳаёти жуда оғир.
- 7 – иқтидорли, аммо яққол кўринишда эмас. Ўз манфаатларидан ҳам воз кечиб, кишиларга яхшилик, эзгулик кўрсатишга интиладилар.
- 77 – жуда ҳам кучли, фариштамонанд аломатли кишилар, мусиқага қизиқувчилар. Мусаввирлик қобилияти бор

ва расм чиза оладилар. Улар пичоқ дами устида юрадилар, яхшилиқни ҳам, ёмонликнинг ҳам уддасидан чиқадилар. Улар учун ёпиқ эшиклар бўлмайди. Мабодо ишлари судга тушса, уларни қутқариб олишга ёки бу ишда ғолиб чиқишларига ёрдам беришади.

- 777 – ўзига хос аломат. Улар учун ҳаёт ниҳоят оғир кечади.
- 7777 – бу хавотир, ташвиш аломати, жуда ҳам хушёр бўлиш керак.

8 – квадрант (мажбурийлик даражаси)

- 0 – у ёки бу олган нарсасини қайтариб беришга шояшмайди.
- 8 – юксак бурчли кишилар
- 88 – юксак бурчли кишилар, донмо ёрдам бериш истагида бўладилар
- 888 – халққа хизмат қилишни юксак бурч деб ҳисоблайдилар. Бу аломат И.Гандига хос аломатдир.
- 8888 – бу аломат фақат 1988 йилда бўлган. Аниқ фанларни ўрганиш қобилиятига эга кишилар.

9 – квадрант (ақл)

- 9 – иккинчи тўққизга эга бўлиш учун курашиш керак
- 99 – туғма ақлли, хоҳишсиз ўрганади
- 999 – жуда ҳам ақлли. Қийинчиликсиз ҳамма нарсага эришади.
- 9999 – улар учун ҳақиқат ҳар донм очиқ, нодир ақлли, аммо шафқатли эмас, дағал кишилар.

Шундай қилиб, Пифагорнинг соҳрли жадвали, унинг таълимоти бўйича кишилар тақдирини аниқ шундай аниқланар экан.
--

Мисолимиздаги кишининг тақдирини юқоридаги жадвалда келтирилган сонлар билан ифодаланади, яъни:

- * 111 — у киши яхши одам, бир гандан қолади;
- * 222 — у киши яхши экстрасенс;
- * 3 — тартибсизлик у кишини безовта қилади, хоҳласам қиламан, хоҳласам қилмайман қабилда ишлайдиганларга нисбатан аёвсиз. Барча нарса у кишининг кайфиятига боғлиқ;
- * 4 — у киши унчалик касалманд эмас;
- * 0 — туғилишда у кишининг зийраклик канали очилмаган;
- * 6 — у киши учун жисмоний меҳнат зарур, аммо таълим олишни ўйлайди;
- * 0 — у киши 7 сонга кўпроқ эга бўлиш учун курашади ва шу учун туғилган. Аммо 7 сонни раҳм-шавқат йўли билан қўлга киритишга ҳаракат қилади. Унинг ҳаёти жуда оғир.
- * 888 — у киши халққа хизмат қилишни юксак бурч деб ҳисоблайди. Бу аломат Индира Гандига хос аломатдир.
- * 9 — у киши иккинчи тўққизга эга бўлиш учун курашади.

Ҳар бир кишининг ўз тақдир рақами бор. Шарқ халқларида, айниқса японияликларда рақам тўғрисидаги илм (нумерология) жудаям ривожланган. Ушбу фан орқали инсон табиати, хулқ-атвори, хусусиятларию ўзига хосликларни таниш мумкин. Бу борада ҳар бир киши ўзини текшириб кўргиси келса таваллуд топган кун, ой ва йил рақамларини қўшади. Олинган сонларнинг орасига «+» ишорасини қўйиб қўшиб чиқилади. Ундан ҳосил бўлган ёлғиз рақам сизнинг тақдир рақамингизни англатади.

Менинг бир камтарин дўстим бор. Исмлари Фатхулла, фамилиялари Каримов. У киши ҳақида «Фидойи кишилар ҳаётидан» туркумида «Камтарин инсон» номи билан мўъжазгина рисолаи ҳам чоп этганмиз. Ана шу киши нисолидан тақдир рақамини аниқлаймиз.

Хўш, Фатхулла аканинг тақдир рақами неча рақам экан? Ҳисоблаймиз:

Туғилган кунлари — 23 сана
 Туғилган ойлари — феврал
 Туғилган йиллари — 1944 йил

Сонларни жамлаб чиқамиз:

$$A) 2+3+0+2+1+9+4+4=25$$

$$B) 2+5=7$$

Ушбу «етти» сон Фатхулла аканинг тақдир рақамлари бўлади. Бу деган сўз у кишини Уран сайёраси қўлларкан. Бу

сайёра Фатхулла акани донмо ўйлашга, фалсафий мушоҳада юргизишга йўналтиради. Шундан бўлса керак, бундай кишилар ўзи билан ўзи бўлиб, якка ўзи қоладиган вақтлари кўп бўлади. Яъни ёлғизликни ёқтиришади. Техника, илмий-тадқиқот ишларида зўр натижага эришади. Умуман олганда ушбу рақам остида таваллуд топганлар орасидан турли соҳадаги йирик-йирик шахслар етишиб чиқади.

Улуғ бобомиз Амир Темур дунёга келишида «етгилик» мўъжизаси содир бўлган экан. Ҳижрий сананинг 835 йили Шаъбон ойининг 5-кунида (1336 йил 26 апрел) Тегина беғим ўғил кўради. Ўшанда Қуёш, Миррих, Ой бир чизиққа тўғри келган экан. Етти юлдуз бир-бирига яқинлашган бундай кунда туғилган чақалоққа бахт қуши кўнармин. Албатта, бу Аллоҳнинг иноятидир.

Аслида бундай юлдузларнинг яқинлашиши ҳар 800 йилда бир бор тўғри келар экан. Айни шундай етти юлдуз яқинлашганда Искандар Зулқарнайн, пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо (С.А.В) ва Амир Темур бобомиз дунё юзини кўрган эканлар.

Муборақ китоблардан бирида еттилик ҳақида ажойиб ва ибратомуз сўзлар бор экан. Унга қўра, дунё ажойиб ва улуғ зотлар туфайли барқарор, осойиштадир. Ернинг икки томонидан иккита Қутби аъзам, тўртбурчагида тўрт авлод (устун)лар, етти иқлимда етмиш икки абдал (бадал қилинган) дониш қўриқчилар бўлар экан.

Улардан бири бу оламдан рихлат қилса, иккинчиси дарҳол унинг ўрнини босар экан. Шу сабабли ҳам ер юзида ҳар қандай гуноҳ кўпайиб кетганида ҳам, у зеру забар (остин-устун) бўлмасдан ўз ўқи атрофидан чиқиб кетмайди. Чунки, ана шу азиз-авлиёлар, олиму фузалолар бандаларининг гуноҳини авф этишни Ҳақ таолодан сўраб турар эканлар.

Ҳа, яхшиям бу дунёда яхшилар бор, бўлмаса, фитнес-фасод ва фужур ишлар, разолату қабохатлар туфайли осмон узилиб тулган ёки ёмонликларни кўтаролмаган ер одамларини ютган бўларди, дейилган.

Бошқа 1 дан 9 гача давом этган тақдир рақамлари Сиз тўғригизда нима айта оларкан? Бу саволга жавоб «Маърифат» газетасининг 2004 йил 10 январ сонидан куйиндагича берилган:

Агар тақдир рақамингиз 1 бўлса – унда сизни қўллаб-қувватловчи сайёра Куёшдир. Бу рақам остида туғилган инсоннинг ҳаёти қийинчилик ва зиддиятларга тўла бўлади. Машхурлик ҳам, муваффақият ҳам фақат тер тўкиши билан, қатъиятлик орқали келади. Бундай одамлар кўп ҳолларда ўзига бино қўйган, «ман-ман», иккиюзли бўлади. Худди ана шу хулқи уни кўпчиликдан йироқроқ юришга чорлайди. Бундай одамлар чин дўстни ҳам ўзининг шахсий эҳтиёжи учун алмаштириб кетишдан қўрқмайди. Қандай вазият бўлмасин, бошқалардан устувор бўлишга, биринчилардан бўлиб ҳукм чиқаришга ҳаракат қилади.

Ана шундай хулқ-атвор замирида уларнинг шўхликлари бошқалардан баланд туради. Мабодо ўзининг ўйлаганлари амалга ошмаса, атрофидагиларни айблаб, гуноҳкор этиб кўрсатиш улар учун ҳеч гап эмас.

2 рақами билан таваллуд тоған бўлсангиз, сизни ҳимоя қилувчи сайёра Ой-экан. Демак, сизнинг юзингиз нузли, кўнглингиз кенг.

Атрофингизга дўстона ингоҳ билан қарайсиз. Сиздаги табиий имон-этиқод, «юқумли»лик атрофингизга ҳамisha яхши одамларни йиғди. Улардан аксарияти сизга тилақдош ниятда бўлишади. Қандай йшши бошламаниг ҳаммаси бароридан келади. Шу боис ўзингиз ҳам ҳеч бир нарсани куч пшлатиб, зўравонлик билан олишга ҳаракат қилмайсиз. Барча яхшилик, эзгулик ўз-ўзидан келади.

3 рақами билан дунёга келган бўлсангиз, унда сизнинг сайёрангиз Юпитердир. Асосий хусусиятигиз одамга парвона бўлишдир. Ҳеч кимга ёмонлиқни раво қўрмайсиз. Аксинча, «ўзимда эмас, ўзгада бўлса экан», дейсиз. Ўта зийрак, сўзга чечан одамсиз. Қайсидир омадсизликка дуч келсангиз – тезда ўз ҳолингизга келасиз. Кўнглингиз ҳеч қачон тушқуликка тушмайди. Шамолдингиз ҳамisha ўнг томондан эсади. Иш бошласангиз, дилдан берилиб, тез фурсатда тугатасиз. Ҳиссиёт ҳавоси сиз учун ҳаводек зарур.

4 рақами билан туғилган бўлсангиз – сизни Сатурн сайёраси қўллаб-қувватлаб туради. Меҳнатда эришган даромад фақатгина ўзингизнинг нешона терингиз билан келади. Атрофингиздагилар сизга ҳамма вақт ишонади. Аммо дўстларингизнинг аксарияти сизга содиқ бўлолмайди. Оилангизда характерингиз юмшоқ. Зеро, сиз энг яқин одамларингизсиз ҳаётингизни тасаввур эта олмайсиз. Ҳаётга реалистик кўз билан қарайсиз.

5 рақами остида туғилган бўлсангиз, унда сизни қўллаб-қувватловчи сайёра Меркурийдир. Ҳарактерингиз тик, чўрткесар, куч-қувватингиз тўлиб-тошиб туради. Бир маромдаги ҳаёт ирмоғига, ҳар кунни такрорланадиган тирикчиликка чидай олмайсиз. Ички оламингиз бой, ҳиссиётли инсонсиз. Қандай масала бўлмасин, тезда ҳал қилишга киришасиз. Аммо, ўзингизга масъулият юкни олишни ҳоҳламайсиз. Фақат ўзингизгина масъул бўлган ишни ташлаб кетишга тайёрсиз. Сиз учун ҳаёт фақат ҳаракат, олдинга силжишдан иборат. Шундан бўлса керак, хизматда ҳам кўп кўзга тушишдан холсиз.

6 рақами остида туғилганларини Венера сайёраси ўз паноҳига олади. Гап йўқ, қўллаб-қувватловчингиз кучли, у Сизни мақсадингиз сари етаклаб боради. Охир-оқибатда юксак орзуингизга етказди. Сиз учун ҳаёт маъноси гўзаллик, гармония, уйғуллашувга иштилоқдир. Шундай бўлса ҳам танқидни ёқтирмайсиз. Ўзингиз эса бошқаларни бемалол, бирда маромига келтириб, бирда «қоғозга ўраб» танқид қиласиз. Ушбу рақам остида туғилганлар орасида ўзининг шахсини ҳаётинга бепарволик билан қарайдиганлар ҳам мавжуд. Аммо улар ҳам атрофига ишонч билан қарашади.

8 рақами остида дунёга келсангиз, қўллаб-қувватловчингиз Меркурий сайёрасининг шарофини билан чўшганингиз нуга тўла ҳаётда йўлинигиз доимо оқ бўлади. Муваффақиятга осонликча эришасиз. Аммо бой бўлганингиз билан дунёнинг қули эмассиз. Одамни танишда адашмайсиз. Яхшини ҳам, ёмонни ҳам ажрата olasиз. Яқин кишингизнинг бошига иш тушса, аввало, ёрдам қўлини бериш сиз томондан бўлади.

9 рақами билан туғилган бўлсангиз Нептун сайёраси кудратига қараб сизнинг характерингиз ҳам тез ўзгарувчан бўлади. Шахсини ҳаётингизга унчалик кўп аҳамият беравермайсиз. Умр тўлқини билан бир маромда кетаверасиз. Гоҳида қўлингиз етмайдиган ишга бел боғлайсизда, ҳеч нарса чиқара олмай, шумшайиб ёлғиз қоласиз. Дўстларингизнинг камчиликларини вақтида кўроласиз. Асосий хусусиятигиз – таъсирчансиз. Бир сўз билан айтганда, табиати ўзгача, жумбоқ одамсиз.

Уйингиз рақамини айтсангиз

Айрим мутахассисларнинг айтишига қараганда, инсон ўз уйи рақами орқали келажagini билиб олиши мумкин экан...

Сиз истиқомат қилаётган уй рақами, нафақат ўзингиз ҳақингизда маълумот беради, балки ўзингизни тутишингиз ва қилаётган ишларингизга ҳам таъсир кўрсатади, - дейди француз нумерологи Сандра Балнери.

Бўлмаган гап, чўпчак, дерсиз? ҳаммаси ҳам сиз ўйлаганчалик эмас... Келинг, Балиери хонимни яна тинглаб кўрайлик.

Шундай қилиб, уйингиз рақами остига нима яшириниб ётганини билиш учун барча рақамларни жамлаш керак. Дейлик, сиз, **67-сонли** уйда истиқомат қиласиз. $6+7=13$, кейин $1+3=4$. Демак, 4 рақами нимани билдиришини қараб кўриш лозим қуйига назар солинг.

1 рақами. Бу сизнинг олдингизга қўйган мақсадга эришишга қодир, продали ва қатъиятлигингиздан далолат. Бундай рақамли уйда яшаб, омад сари етаклайдиган кучга эга бўласиз.

2 рақами. Қувонч, ҳаёт, муҳаббат ва маънавий етукликка лиммо-лим уй... Айниқса, бундай уйга ёш онла кўчиб кирса, улар бутун умр ажралмайдиган жуфтликка айланади. Аммо атрофингизда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга жуда енгил, бирор қарама-қаршиликсиз муносабатда бўлинг. Йўқса, турмуш тарзини чигаллаштириб, уйдаги руҳият билан зиддиятга киришиб кетишингиз мумкин.

3 рақами. Бундай рақамли уйда яшовчиларда кўпроқ ижод, яратувчанлик, артистлик маҳорати ва ихтирочиликни ривожлантиришга мойиллик кучли.

4 рақами. Оила кўрмоқчи ёки фарзанд кўрмоқчи бўлсангиз, жуда сизбоп уй-да! Бахтли ва сеvimли бўласиз!

5 рақами. Агар онлада етакчи бўлсангиз ва масъулият ҳисси жуда баланд бўлса, бу уй айнан сиз учун. Тўғри, кутилмаган воқеалар ва жадал ўзгаришлар ҳам етарли бўлади. Бироқ табиатан авантюрачилар (*ҳаққоний куч, шароит ва имкониятларни ҳисобга олмасдан, таваккалга иш бошловчи киши*) учун энг асосийси, бу уйда яшаш эмас, балки унга қайтиш ҳисобланади.

6 рақами. Сиз уйда ўтиришни яхши кўрадиганлар хилдансиз. Оилавий хотиржамликни ёқтирасиз, турмуш ўртоғингизга ва фарзандларга ҳурматингиз, меҳрингиз жуда баланд. Бундай кишилар ҳамиша ёрдамга тайёр бўладилар. Турли хайрия тadbирларида иштирок этишни яхши кўрадилар.

Шундай рақамли уйда яшовчилар табиатан етакчи эмаслар. Кўпроқ иккинчи даражали ролларда ўзларини намоён қиладилар. Бироқ жамоа билан ишлаш уларнинг жону дили.

7 рақами. Агар тижорат билан шуғулланишни истаб қолган бўлсангиз, бундай рақамли уй сизга тўғри келади. Уй ўзидан чиқараётган ижобий қувват билан ҳар бир ишни бошлашда сизга ердам беради.

8 рақами. Пулли уй! Молиявий ишларда омадингиз чоппишига ердам бериши тайин.

9 рақами. Дикқат! Бундай рақамли уй ҳам ижобий, ҳам салбий қувват кесишган жойда жойлашган. Агар келажакка ишонувчи ва ҳаракатчан бўлсангиз, ҳаммаси жойида. Мабо-до меланхолик (*доим ғамгин, дилгир одам*) бўлсангиз, бундай рақамли уй сиз учун эмас. Бундай уй сал бўшанглик ва арзимас хатони ҳам «кечирмайди».

Ким дилбар-у, ким ишжиқ

Ҳамманинг бўйи ҳар хил. Масалан, хитойлик Цзин Цзо исмли ўн тўққиз ёшли хонимнинг бўйи 2 метру 31 сантиметр. Унча-мунча йигит у билан бўйлана олмайди. Дунё бўйича эса бундай дароз хонимларнинг сони ортиб бораётгани аниқланмоқда. Гап шундаки, одамнинг феъл-атвори унинг бўйига бевосита боғлиқ бўлар экан. Марҳамат, танишинг...

2 ва ундан зиёд

Бўйи икки метрдан зиёд бўлганлар кенгфеъл ва кечиримлидирлар. Улар ниҳоятда содда-жўн, ишонувчан ва камтар бўладилар. Кўнглидаги бор гапини очиқ-ойдин айтиб қўя қоладилар. Фирромликни билмайдилар ва уларни осонликча алдаш ёки "чув" тушириш мумкин.

Лекин алданган тақдирларида ҳам жиноят қилиб ўтирмайдилар. Ўзига панд берган одамларни ҳам кечириб қўя қоладилар ёки ўша нохушликни эслашни ўзларига эп кўрмайдилар. Ҳамма ўй-эътиборларини бўлиб ўтган воқеаларга эмас, балки бўлажак воқеаларга қаратадилар. Ҳеч кимга гина сақламайдилар.

Мана шу фазилатлари туфайли уларнинг омади чопади. Аммо камдан-кам ўзлари севиб турмуш курадилар. Бу соҳада бошқаларнинг ёрдамига муҳтожлар. Кўп ҳолларда ишга овуниб вақтни ўтказиб қўядилар ва азбаройи оқкўнгилик эканликларини туфайли кўпинча алдовга учрайдилар. Шундай бўлса-да,

назокат ва иффатни сақлайдилар. Ким билан турмуш курмасинлар, қулдай хизматда бўладилар.

Бразилияда ва Венгрияда дароз хонимлар гўзаллик маликаси саналадилар. Улардаги назокатни самимий ва дилдан эканлиги эътироф этилган ҳамда уларнинг гўзаллиги беозор нилуфар гулига қиёсланади. Одатда дароз хонимлар ўрта бўй йиғитлар билан бахтли турмуш кечиринлар экан.

190-200

Бўйи 190 сантиметрдан икки метрга бўлган қизларнинг чеҳраси нурли бўлади. Шу боисдан арабларда бўйдор қизлар қуёшга таққосланади. Чунки уларда кучли ва гўзал насл бериш хусусияти мавжуд деб қаралган.

Бўйдор қизларнинг руҳияти соғломдир. Улар унча-мунча нарсага чалғимайдилар. Ўзларининг кадр-қимматини биладилар ва асло ота-оналар измидан чиқмайдилар. Аммо қалбларида муҳаббат ғалаёни тинчлик бермайди. Канчалик оғир-босиқ бўлишмасин, кўнгил розини барибир сездириб қўядилар.

Уларнинг назокатини бир кўрган йиғит ошиқ бўлмай қолмайди. Бўйдор қизлар одатда камгап бўладилар. Уларнинг юз қарашларидан, ҳатто табассумларидан кўп маънони уқиб олиш мумкин. Эрга ва муҳаббатга садоқатлари баланд. Ҳатто касал ётсалар ҳам эрга хизмат қила олмаётганидан хижолат бўладилар.

Фарзандларига ҳам меҳри баланддир. Аммо онлада пала-партиш ишлар кўп бўлади. Тежамкорликни ўрнига қўя олмайдилар. Меҳнат қилишдан кўра кўпроқ ҳаёлий орзуларга фарқ бўлишни хуш кўрадилар. Бойлик-давлатга қаттиқ берилмайдилар. Ўз кўргони ва содиқ ёри бўлса, бахтлидир.

180-190

Бўйи 180 сантиметрдан 190 сантиметргача бўлган қизлар хусн ва назокатда беназир саналадилар. Уларни шонлар сарв дарахтига қиёслаганлар. Кўркам бўлишлари билан биргаликда бошқаларга кўп фойда келтирадилар ва буни асло мишнат қилмайдилар.

Бундай қизларни халқимиз "новча" деб, атайдилар. Яъни "новча" қизлар содда ва тиришқоқдирлар. Ўзларига яхши устоз топа олсалар, ҳар қандай ишни қойилма-қом қилиб

бажаришлари мумкин. Таваккал қилиб чарчамайдилар ва таваккалчилик уларга кўп ҳолларда омадли келиши мумкин. Улар бир ишга уринганда, асло шаштидан қайтариб бўлмайди. Чунки ишига тўсқинлик қилганларни хушламайдилар.

Қаттиқ ишлайдилар-у, аммо одамларнинг кўнглини топишга унча моҳир эмаслар. Ҳаётда сабр-бардошли бўлишларига тўғри келади. Сабаби уларнинг пешонасига кўп тўсиқларни енгил ёзилган.

Нима қилганда ҳам одамларга меҳр, оқибати баланд. Эрни беҳад ҳурмат қилади. Ўзига қарашга вақт топа олмаса ҳам, эрнинг покиза кийинтиришга имкон топади. Катталарга ҳам ҳурмати зиёдадир.

Улардаги энг яхши фазилат- ҳаётдан нолимайдилар. Борига шукр қиладилар. Улар пазандаликда ҳам тенги йўқ маликадир. Эллари уларнинг худди ана шу фазилатларини хуш кўрадилар ва қадрлайдилар.

170-180

Бўйи 170 сантиметрдан 180 сантиметргача бўлганларни халқимиз "бўйчил" дейдилар. "Бўйчил" қизлар довурак, адолатпарвар, гўзал ва омадли бўладилар. Уларга ҳамма кийим бирдек ярашаверади. Унчалик майда гап эмаслар ва ҳаётда олдига кўйган мақсади сари қаттиқ иштиладилар. Ўзининг одоб ва хусни-назоқати билан кўпларни ром эта оладилар.

Тангри уларга нозик дид ва букилмас прода ато этган. Биринчи ва иккинчи даражали ишларни яхши фарқлайдилар Зиддиятлар қаршисида ўзини оқлаб ўтиришни хуш кўрмайдилар. Кўчада ҳамма ишларни нозик дид билан дангалига ҳал қила оладилар, уйда эса ўзининг аёллик бурчларини қойилмақом қилиб, эрнинг ҳурматини топа оладилар.

Қадимда бўйчил аёллар Мисрни, Румни адолатли бошқарганлар. Англияда энг адолатли ва тинчликсевар премьер министр деб тан олинган Маргарет Тетчер ўз халқининг катта ишончига сазовор бўлди. Фарб тадқиқотчиларининг фикрига таянадиган бўлсак, агар унинг бўйи 176 сантиметрдан битта гугуртининг кутиси баравар паст бўлганида, бунчалик шуҳрат қозонолмас эди.

Бўйчил қизлар вафодордирлар ва вафодорликни юксак қадрлайдилар. Уларга шаронт яратилса, оилани бадавлат

қилишга ўзини ҳам, эрини ҳам сафарбар эта оладилар. Фикрли ва шоирона қалбга эга. Бошқалар айтган фикрдан мохирона фойдалана оладилар. Азбаройи миннатсиз, очиққўнгилдирлар. Муҳтожлардан ҳеч нимани аямайдилар. Баъзи тутумлари эркакча бўлгани билан аёллик шаънига ҳам асло доғ туширмайдилар. Инжиқликни ҳам меъеридан оширмайдилар.

160-170

Бўйи 160 сантиметрдан 170 сантиметргача бўлган қизларни халқимиз салгина «бўйдорроқ», дейди. Бугунги кунда қизларнинг аксарияти ана шу - салгина бўйдорроқ туркумига мансуб. Уларнинг қалбида меҳр-оқибат кучли, қизиқишлари ранг-баранг. Тадқиқотчиларнинг фикрича, бойликка ружу қўядиганлари, инжиқлари 25-30 фоиздан ошмайди.

Меҳнаткашлиги-чи?! Бу соҳада анчагина ижобий хулосага келинган. Бўйдорроқ қизларнинг аксарияти меҳнатдан қочмайдилар ва онла олдидаги масъулиятини тўғри тушунадилар.

Дидлари нозик ва муҳаббатда эҳтиёткордирлар. Онлада соғлом муҳитни қарор топтира оладилар. Бироқ келин танлашда қизларнинг бармоқларига эътибор бериш фойдадан ҳоли бўлмайди. Бармоқлари узун ва равон бўлган қизлар меҳнаткаш, самимий ва содда-жўндирлар. Улар ишни биринчи ўринга қўядилар ва ўзлари ибрат кўрсата оладилар. Уйдаги тартиб-интизом ҳам кўпчиликдагидек бўлади. Улар билан бирга уйга фаришта келади. Самимий ва дилкашликлари туфайли ўз чиройларидан асло мағрурланмайдилар. Ҳаётдан тез сабоқ олишга ва тадбиркорликка мойиллар. Улардан баъзан одамнинг ҳаёлига келмаган фикрларни кутиш мумкин. Эркак оиласидан тамомила хотиржам бўлиши мумкин. Бу албатта онлавий бахт демақдир.

150-160

Бўйлари 150 сантиметрдан 160 сантиметргача бўлган қизлар одатда «ўртабўй» саналадилар. Улар ҳаётда кўп қийинчиликларни бошдан ўтказадилар. Шунга қарамай, уларга кучли прода берилган. Олдиларига аниқ мақсад қўйиб одимласалар, зўр иқтидор эгаси бўлиб танила оладилар. Аммо ҳаётда кўпроқ йиқилиб-туриб одимлайдилар ва тўғри сабоқ

олишдан чарчамайдилар. Уларга таггри шундай фазилатни инъом этганки, меҳнатдан боши чиқмай яшасалар ҳам шукр қиладилар ва фарзандларини азбаройи меҳнаткаш, одобли қилиб вояга етказадилар.

Барибир ўртабўйликда ҳикмат кўп. *Дунёдаги энг подир ва кутилмаган яигиликлар, ихтиролар ўртабўйлилар томонидан яратилади.*

Рўзгор ишларида ҳам моҳирдирлар. Фақат уларнинг феъл-атворини тушуниб, қўллаб-қуватлаб туришга тўғри келади. Салгина нарсадан руҳланиб кетишлари мумкин. Улар учун энг муҳими - онла тинчлиги. Эрининг хоҳишига қараб иш тутадилар. Умр бўйи тилла тақинчоқларга етиша олишмаса ҳам ўзларини бахтли санайдилар. Бироқ рақиблари бўлса, уларнинг фикрини осонгина ўзгартира оладилар. Улар орасида тишлари майда, сочи майини ва сарикроқ, кўзлари кўйкўз бўлганлари ҳар ишда зийраклик, уddaбуронлик кўрсата оладилар. Зийраклик эса онладаги яхши муҳит учун кафолатдир.

150 ва ундан паст

Бўйи 150 сантиметрдан паст бўлганлар ҳам асло ўксимасишлар. Тилларини ғийбатдан, дилларини эгриликдан тийиб, ниятни холис сақласалар, бахтлари албатта бепазир бўлур. Ҳамма инсонларга Таггрининг карами кенг.

Кўриб турибмиз, рақамлар тилга кирди. Инсон тақдирининг қандай бўлиши мумкинлиги ҳақида «сўзлади».

Рақамлар орқали алломаларимиз қатор панду насихатларини, қонда ва тамойилларини нэҳор қилишган.

Ушбу бобда рақамларининг сўздаги ифодалари орқали Қуръондаги оятлар, ҳадислар, ҳикматли сўзлар, халқ мақолларини бир бошдан кўриб чиқамиз. Зеро, донолар бисотини ўрганши бизни юксакликка кўтариб, қудратли ва олийжаноб инсонга айлантиради.

*Ҳар кун ақалли битта қўшиқ
эшитиш, яхши расм кўриш ва
иложи бўлса истаган бир
ҳикматли сўзни ўзлаштириб
олмоқ даркор.*

И.Ғега

**Бир
рақамининг сўздаги ифодалари**

Инсонлар ҳаёти ташқи жиҳатдан қараганда рақам ва сонлар устига қурилгандек кўринади. Фақат бир рақамининг тилга кириши мисолида буни қуйидагиларда кўришимиз мумкин. Муҳаммад пайгамбар алайҳис-с-салом ҳадисларида шундай банд бор[44, 88-бет]¹⁾:

1. Бир гуноҳ бор – кечирилмайди;
2. Бир гуноҳ бор – ташланмайди (ҳисоб-китоб қолмайди);
3. Бир гуноҳ бор – кечирилади.

Кечирилмайдигани – Аллоҳга ширк келтиришдир. Кечириладигани – у банд билан Аллоҳ ўртасидаги нарсасидир. Аммо, ташланмайдигани – бандаларнинг бир-бирларига қилган зулmidир. (моддий ва маънавий) [44].

Пайғамаримиз яна шундай деб марҳамат қилганлар:

«Бир соат илм ўрганиш, кечаси билан намоз ўқиб чиққандан афзалдир». Бир кун илм ўрганиш уч ой рўза тутгандан яхшироқдир [44, 93-бет].

Соҳибқирон Амир Темур ўғитларида шундай дейилган: «Худо битта, унинг шериги йўқдир. Шундай бўлгач Аллоҳ таолонинг муқаддас мулки – ер юзига эгаллик қиладиган (кадхудо) киши ҳам битта бўлиши керак» [71]. Ёки қуйидаги ҳикматлар моҳиятига эътибор беринг-а ! [82, 41-48-бетлар]

- Бир бошоқ – бир сават нон.
- Бир ёмоннинг бир яхшиси бор.
- Бир кун минг кун бўлмас.
- Бир кун туғилмоқ, бир кун ўлмоқ бор.
- Бир кун жанжал бўлган уйдан қирқ кун барака кетар.
- Бир майизни қирқ киши бўлиб ебди.
- Бир кўрган – билиш, икки кўрган таниш.
- Бир одам ариқ қазийди, минг одам сув ичади.
- Бир одамга бир одам сабабчи бўлади.
- Бир онадан алвон хил бола туғилади
- Бир томчи сув чумолига дарё кўринар.
- Бир тулки етти бўрнини етаклайди.
- Бир қозонда икки қўчқорнинг боши қайнамас

Кўриб турибмизки, кишилар ўз тақдирлари ҳақида

¹⁾ Бу ерда ва бундан кейинги иқтибослар шу тартибда берилган, яъни 44 – бу китоб номини ифодаловчи рақам, у адабиётлар рўйхатида қавс ичида олинган, 88 эса қайси бетдалигини ифодалайди.

тўқилган мақол ва ҳикматли сўзларда ҳам сон ва рақамларни (мисолимизда бир рақамини) жуда кўп ишлатишган.

Тилга кирган рақамларнинг янада жозибалигини, сир-синаотини, киши бовар қилмайдиган қуйидаги фактларда кўришимиз мумкин:

- Юракнинг тўхтовсиз ишлаши учун жуда кўп энергия сарф бўлади. Мутахассисларнинг ҳисобига кўра, юракнинг фақат **бир суткалик** юмуши учун сарфланган энергия 5 челақ сувни қайнатади.
- Одамнинг **бир кеча-кундузда** кўрган тасмага туширилса, 19 километрга етар экан.
- Ҳар минутда юрак нормада 70 марта, **бир соатда** тахминан 4 000 марта қисқаради. Бир йилда юрак қисқаришлари сони астрономик рақамларгача етади – 34 миллион мартадан ошиб кетади.
- Киши **бир кунда** ўртача 20 000 қадам юради, бу унинг ўртача 70 йиллик умрида 420 миллион қадамни ташкил қилади. Бу миқдордаги қадам билан инсон Ойга бемалол пиёда бориши ёки экватор бўйлаб Ерни 9 марта айланиб чиқиши мумкин.

Одатда, одамзод **бир кеча-кундузда** 8 соат ухлаши керак. Демак, **бир ойда** у 240 соат, бир йилда 2880 соат ёки 120 кун уйқу ҳолатида бўлади. Эркак киши аёлларга нисбатан камроқ ухларкан. Ўртача умр кечирган эркак 24 йил, аёллар эса 27 йил ҳаётини хобгоҳда ўтказади.

Бир ойлик ёки бир йиллик истеъмол меъёрини нисбатан биласизми?

Маълумки, инсон яшаш давомида маълум миқдордаги озиқ-овқатни истеъмол қилиши керак. Албатта, бу миқдор ўзгарувчан бўлиб, имкониятга қараб кўп ёки оз бўлади. Масалан, имкони борлар кўпроқ ва аксинча, имкони чекланганлар камроқ истеъмол қилади. Олимлар (биолог, врач, иқтисодчилар) томонидан ўртача талаб ўрганиб чиқилиб, меъёридаги истеъмол саватчаси (русча «потребительская корзина») ишлаб чиқилган. Оддий истеъмол саватчасига 18 та маҳсулот (чекувчиларга 19 та) аниқланиб, унинг ойлик миқдори белгиланган, шунга қараб йиллик ҳисобни ҳам билиш мумкин. Бундан мураккаброқ истеъмол саватчаси ҳам бор, унга

кўпроқ кўрсаткичлар киради. Масалан, Россия Федерациясида уларнинг номи 300 тапи, АҚШ да эса 500 тапи ташкил қилади.

Бу кўрсаткич орқали ҳар бир одам оила, давлат аҳолиси учун керакли бўлган озиқ-овқатни ҳисоблаб чиқса бўлади. Шунингдек, ҳар бир киши қанчалик озиқ-овқат истеъмол қилаётганини назорат ҳам қила олади.

Қуйида истеъмол саватчаси (1 киши бошига) кўрсаткичларини берамиз:

Т/р	Асосий озиқ-овқат маҳсулотлари	Норма ¹	
		грамм (бир суткада)	кг (бир йилда)
1.	Нон (бугдой номи)	170	62
2.	Макарон	11	4
3.	Картошка	138	50
4.	Карам	42	15
5.	Бодринг	34	12
6.	Помидор	34	12
7.	Пиёз	95	35
8.	Олма	121	45
9.	Узун	37	14
10.	Гўшт (молники)	50	18
11.	Товуқ	20	7
12.	Балиқ	28	10
13.	Сут ва сут маҳсулотлари	669	244
14.	Ёғ (мол ёғи)	8	3
15.	Тухум (дона)	0,8	287
16.	Ёғ (ўсимлик)	18	7
17.	Қанд (шакар)	53	19
18.	Чой	2	0,9
19.	Туз	8	3

- Донишмандларнинг айтишича:
 - Бир йил тўқ яшайман десанг – шולי (дон-дун) экин.
 - Беш йил олдини кўзласанг – боғ яраттин.
 - Бир умр фароғатда яшамоқчи бўлсанг – борингни таълим-тарбияга сарфла.

¹ Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлигининг 30.10.1999 йилда тасдиқланган нормалари

*Инсоннинг энг яхши ва гўзал
фикрларини жамлаш беқиёс
хазина яратиш бўлув эди.*

Ж.Делиль

**Икки
рақами тилга кирганда**

Инсон қадим-қадим замонлардан бўён иккиликка катта эътибор бериб келган. Тангри таоло яратган бутун оламни икки хил мазмун, қисмдан иборат қилиб яратди:

1. Яширинган олам-олами ғайб.
2. Кўринадиган олам- олами шухуд.

Оламин ғайбни малакут оламин, амр оламин, руҳ (жон) оламин; олами шухудни мулк оламин, махлуқот оламин, жисм оламин деб аталади. Шунини билиш керакки, инсон кичик олам, барча оламлар эса, улуғ оламдир. Инсон икки оламнинг нуҳаси, тимсоли ва белгисидир [18,26-бет].

Исломи динига кириш, мусулмон бўлиш учун икки ниймон калимасини:

1. Калиман таҳвид
2. Калиман шохадатни тили билан айтмоқ ва қалбдан, чин дилдан нишониб тасдиқламоқ кифоядир:
 1. “Ла илоҳа иллаллоҳу Муҳаммадур Расулаллоҳ” (маъноси: Аллоҳдан бошқа ҳеч бир Илоҳ-Маъбуд (Худо) йўқ. Муҳаммад Аллоҳнинг элчисидир)
 2. “Ашҳаду ан ла илаҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу” (Гувоҳлик бераманки, бир Аллоҳдан бошқа Илоҳ йўқдир ва яна гувоҳлик бераманки, албатта, Муҳаммад Аллоҳнинг бандаси ва бандаларинини тўғри йўлга солмоқ учун юборган элчисидир).

Мусулмон бўлишини истаган ҳар қандай ғайридин ёки динсиз киши юқоридаги икки калимани айтиб, ўзининг Исломи динига кирганлигини кўпчилик олдида эълон қилса, чин мусулмон бўлган ҳисобланади [18,300-бет].

Ҳар бир одамда икки -ўнг елкасида савоб ишларини ёзадиган **фаришта**, чап елкасида ёмонлик, гуноҳ ишларини ёзадиган **шайтон** мавжуд бўлиб, улар инсон қалби учун кураш олиб борадилар.

Рахшон фаришаси инсонни яхшиликка ундаб, уни ёмонликдан қайтаради ва қилган савоб ишларини ёзиб боради. Шайтон эса устозни Иблиснинг буйруғини бажара бориб, инсонни ёмон-гуноҳ ишларга ундайди, васваса қилиб йўлдан оздиради. У ўз ёвузи ниятини инсон табиатига нафс, кибру-ҳаво, жоҳиллик, қаҳр-ғазаб, рашк, ҳасад, суқлик, кек, адоват, ёвузлик ҳамда бало-офат, мусибат, бахтсизликка тоқатсизлик,

чидамаслик каби иллатларни ривожлантириш орқали амалга оширади.

Дунё ҳаётини **икки** қарама-қаршилик, бир-бирига зид жуфтлик бир-бири билан курашиб, дунёни ва дунё ишларини ҳаракатга келтиради. Булар:

<ul style="list-style-type: none">• раҳмон ва шайтон;• эзгулик ва ёвузлик;• нафс ва қаноат;• оқиллик ва донолик;• бойлик ва фақирлик;• эркак ва аёл;	<ul style="list-style-type: none">• хурсандчилик ва ғамгинлик;• ўт ва сув;• иссиқлик ва совуқлик;• мусбат ва манфий;• ҳаёт ва мамот;• бу дунё ва у дунё (охират) ва ҳ.к.
---	---

Борди-ю аксинча, бир хиллик бўлса, бу бир хилликдан ҳаракат рўй бермайди, дунёни ҳаракатга келтирувчи қувват пайдо бўлмайди [18,36-бет].

Икки рақами билан ҳаётдаги, нафақат, ижобий жиҳатлар, шу билан бирга салбий жиҳатлар ҳам ифода этилган. Улар орқали алломаларимиз қатор панду насиҳатларни, қоида ва тамойилларни изҳор қилишган. Қуйида шуларнинг айримларини келтирамиз:

Икки рақами билан ифодаланган ижобий жиҳатлар

- Жаноб Расулиллоҳ Ашаж исмли саҳобага қараб дедилар: «Сенда Аллоҳ ва расул яхши кўрадиган **иккита** хислат бор:
 1. Ҳалимлик (ғазаб тез келмаслик).
 2. Сабрлилик [44,70-бет].
- **Икки** одам ҳеч қачон камбағал бўлмайди:
 1. Доно одам.
 2. Қаноат соҳиби.

(Оталар сўзи-ақлнинг кўзи).

- **Икки** иш улуғликдан далолат беради:
 1. Илмга муҳаббат.
 2. Ширин сўзлик.

(Фаридиддин Аттот)

- **Икки** нарса дунёда энг азиздир:

Биринчи – қўл меҳнати билан топилган бойлик.
Иккинчи – дилида дўстлик барқарор бўлган содиқ дўст.

(Оталар сўзи- ақлнинг кўзи)

- Суқрот ҳаким айтади:

Кўнглининг **икки** офати бор: бириси ўтган ишга

қайғуриш, иккинчиси - келгуси ишни ўйлаб ғам, алам чекнидир. Биринчисидан одам кўп уйқучан бўлса, иккинчисидан уйқусизликка мубтало бўлади.

Икки рақами билан ифодаланган салбий жиҳатлар

- **Икки** кишига қиёмат кунда Аллоҳ қарамайди (раҳмат назари билан) [44,53-бет]:
 1. Қариндошчиликни узган одамга.
 2. Қўшнисига ёмонлик қилувчи одамга.
- Мен сизларга икки заифнинг ҳаққини ҳаром қиламан [44,73-бет]:
 1. Етим.
 2. Хотин.
- **Иккита** ёмон хислат мўмин кишида жам бўлмайди [44,85-бет]:
 1. Бахиллик.
 2. Бадхулқлик.
- **Икки** киши билган сир бутун маҳаллага ёйилади;
- Киши учун поғохоний ўлим икки нарсадан келади:
 1. Ортиқча бойлик учун интилишдан.
 2. Беъмани сўзларни кўп гапиришдан.
- **Икки** нарса киши қўлида бўлса увол:
 1. Гўзаликка мағрур бўлган кишига берилган хусн.
 2. Гўзаллик қадрини билмайдиган кишига тушиб қолган киши.
- **Икки** шимарса кўнгилни фасодга элтур:
Бирин – тўла емоқ.
Иккинчиси – тўла ухламоқ
- Тилнинг, асосан, икки улкан офати бор:
 1. Беҳуда, беъмани, ботил сўзларни сўзлаш.
 2. Ҳақ гапни айтмасдан, сукут сақлаш.
- **Икки** тоифа одам беҳуда ишлаб, беҳуда ҳаракат қилган бўлади:
 1. Мол-мулк йиғиб, фойдаланмаган.
 2. Илм олиб унга амал қилмаган.
- **Икки** нарса борки, унинг ози ҳам кўп:
 1. Бирин – адоват.
 2. Иккинчиси - чақимчилик.

(Оталар сўзи – ақлнинг кўзи)

- **Икки** тонфа киши борки, бирор нарсани орзу қилади, аммо бунга етиша олмайди. Биринчиси, гуноҳ қилиб қўйиб, азобдан қутулмоқчи бўлган киши. Иккинчиси, ўз бойлиги билан дунёда ҳаловат топмоқчи бўлган бадавлат киши.

Икки рақами ва унинг ранг-баранг жиҳатлари

- Мўйсафиднинг жисми заифлашади-ю, лекин қалби икки нарсанинг муҳаббатига ёш ҳолатда қолади [44,92-бет]:
 1. Узоқ умр кўриш орзуси;
 2. Мол-дунё муҳаббати.
- **Икки** қози дўзахда-ю бир қози жаннатдадир. Ҳақиқатни билиб, ҳаққоний ҳукм қилган қози жаннатдадир. Ҳақиқатни билиб, қасддан жабр қилган қози билан ҳақиқатни билмасдан ҳукм қилган қози дўзахдадир [44,96-бет].
- Ҳақиқат икки йўл билан аён бўлади:
 1. Зоҳир нарса борлиги билан.
 2. Ноаниқ нарса борлиги билан.

(Ибн Мискавайх)

- Агар икки хатарлик (ёки) бир хатарлик ишларни қилишга тўғри келгудек бўлса, икковидан баробар қутилиш чораси топилмагач, бир хатарини ихтиёр этмоқ керак [71].
- Кенгаш икки турли бўлур [71]:

Бири – тил учуда айтилган.
Иккинчиси – юракдан чиққан.

Тил учуда айтилганини (шунчаки) эшитардим. Юракдан айтилган маслаҳатни қалбим қулоғига қуярдим ва дилимга жойлардим. Сипоҳни иккилантирадиган (турумсиз) кенгашни эшитишдан сақланардим.
- Мен Осиё, Европа, Африка қитъаларидан 27 давлатни бирлаштириб, битта буюк Турон давлатини қурдим. Унга 35 йил подшолик қилдим ва шу даврда халқларимнинг **иккита** талабини қондирдим» [71]:
 - Бири – тўкин сочинлик.
 - Иккинчиси – ибодат.

(Амир Темур)

- **Икки** нарса борким, кўнчилик уларни қадрига етмайди:
 1. Бири – соғлиқ.
 2. Иккинчиси – бўш вақт.

(Ат-Термизий)

- Биринчи раҳбарларни икки тоифага бўлиш мумкин.

Биринчи тоифа, бу ҳозирги оғир вазиятдан фойдаланиб қолнишга ҳаракат қиладиган, фақат ўз манфаатини ўйлайдиган, халқ ғам-ташвишидан бегона кимсалардир.

Иккинчи тоифа эса – бефарқ, лоқайд одамлар бўлиб, уларни «ўйинчи» дегим келади. Бундай раҳбарлар ҳеч кимга қарши гапирнишни, душман орттиришни хоҳламайди. Ўйин билан юрибди. Шамолга қараб туради. Хушомадгўйлик билан овора. (2, 67-бет).

Икки рақами ва ҳикматлар

- Икки ахлоқ тегирмонда уришар.
- Икки ёрти – бир бутун.
- Икки игна бир ишда- икки зикна бир ерда.
- Икки от тенинса, ўргала эшак ўлади.
- Икки дўрон уришса, товуқлар дам олади.
- Икки шунқор уришса, бир қарғага ем бўлар.
- Икки яқин уришса, ўзгаларга ем бўлар.
- Икки яхши қасд бўлмас, икки душман дўст бўлмас.
- Икки яхши зерикмас, икки ёмон бирикмас.
- Икки ўн беш- бир ўттиз.
- Икки кўнни қувлаган- бирини ҳам тутолмас.
- Икки кеманинг учини тутган гарқдир.
- Икки кучқорнинг боши бир қозонда қайнамас.
- Икки подшо бир мамлакатга сизмайди.

[81,151-155-бетлар]

- Бир донишманд ўз ўглига насиҳат қилиб айтади. **Икки** нарсани менадан ол, сенга керак бўлади:

Биринчиси, нимани сўзламоқчи бўлсанг, ўйламасдан сўзлама.

Иккинчиси, нима қилмоқчи бўлсанг тадбирсиз қилма.

- **Икки** нарса, яъни шижоат ва матонат инсонга ҳар ишда муваффақият бахш этади. **Шижоат** – ботирлик, мардлик билан ишга киришиш, матонат эса бардошлик, мустаҳкам ва қатъий иродали, деган сўздир. Бу ҳислатларга эга бўлган киши бахт-саодатга эришади.

*Мен мақоллардан жуда кўп
нарсани, бошқача қилиб айтганда,
лўнда фикрлашни ўрганганман.*

М.Горький

**Уч
рақамининг сўздаги ифодалари**

Уч рақами ҳам ўзининг сержило қирраларига эга. Бу рақам орқали кўпдан-кўп оятлар, ҳадислар, ва ҳикматлар изҳор қилинган. Пайғабаримиз ҳадисларида шундай дейилади:

Аллоҳ таоло уч нарсани қилишларингга рози бўлади ва уч нарсани қилишларингга ёмон кўради [44, 67- бет]:

Рози бўлганлар:

1. Худонинг ўзигагина ибодат (нтоат) қилиб, унга ҳеч бир нарсани шерик деб санамасларингга.
2. Аллоҳнинг узилмас арқонини маҳкам биргаликда ушлаб, ҳеч ажралмасларингга.
3. Ишларингга бош бўлган бошлиқларингга дўстона, самимий муносабатда бўлмоқчиларингга.

Норози бўладиганлар:

1. Миш-миш гап айтиб юришганларингга.
2. Саволни кўп беришга.
3. Молни беҳуда сарфлашга.

Хитойликлар бола тарбияси жараёнида бўладиган муомалани кўйидаги уч ёшга қараб, муносиб бўлишини айтишади:

1. 6 ёшга тўлгунча - унга подшо тенгида муомала қилиш.
2. 6-16 ёш ўртасида - қулга ёндошгандай муомала қилгин.
3. 16 ёшга тўлганда - дўстни тошгандай муомала қилгин.

Ёки яна бундай дейилган:

“Энг муҳими, бола тарбиясига киришиндан олдин ўзинг тарбияли бўл. Зеро, сен тарбия, деб фарзанд қалбига нима эксанг, шу кўкаради. Тарбияда эҳтиёт бўл, охир-оқибатда буғдой ўрнига ғумой ўриб қолма, неъмат ўрнига касофатни топма”. Шу нуқтан назардан:

Тарбияда танаффус бўлмас

Кўйида уч рақами билан ифодаланган оятлар, ҳадислар, ҳикматлар ва тамойилларни келтирамиз:

Уч рақами билан ифодаланган ижобий жиҳатлар

Муҳаммад пайғамбаримиз ҳадисларида бу ҳақда кўйидагилар таъкидланган:

- Уч нарса бор, кимда у бўлса, Аллоҳ таоло унга раҳмат

қанотини ёзади ва жаннатга киргизади:[44, 78-бет]

1. Заифга меҳрибон бўлиш.
 1. Ота-онанинг дуосини олиш.
 2. Қўл остидагиларга яхшилик қилиш.
- **Уч** нарса бор. Кимда у бўлса, Аллоҳ таоло унинг ҳисобини осон қилади ва ўз раҳматила жаннатга киргизади [44, 78-бет]:
 1. Ким сенга бермаса, сен унга бер.
 2. Зулм қилган кишини кечир.
 3. Сендан алоқасини узган одамга сен алоқангни боғлайвер.
 - **Уч** нарса бор, ким уни Аллоҳ учун қилса, Аллоҳ уларга ёрдам ва барокот беради:[44,78-бет]
 1. Ким Аллоҳга ишониб, савоб умидида қул озод қилса.
 2. Аллоҳга ишониб савоб умидида уйланса.
 3. Аллоҳдан савоб умидида қўриқ ерни очса.
 - **Учта** дуо қабулдир [44,79-бет]:
 1. Ота-онанинг болага қилган дуои бади.
 2. Мусофир дуоси.
 3. Маълум дуоси (зулм -ҳақни ўрнига қўймаслик, суистеъмол қилиш).
 - **Уч** нарса борки, улар ҳар бир мусулмонга вожибдир[44,79-бет]:
 1. Касал кўриш.
 2. Жанозага қатнашиш.
 3. Акса уриб «алҳамдулиллоҳ»деса «ярҳамукаллоҳу ва яшфиқ» деб жавоб қайтариш.
 - **Уч** киши бор, уларнинг айбини айтиш сенга ҳаром эмас[44,80-бет]:
 1. Очиқ фосиқ (гуноҳи кабирани ошкора қиладиган).
 2. Золим бошлиқ.
 3. Бидъатчи (динга янгилик киритувчи).

Шарқ фалсафий фикр тарихидаги улкан шахслардан бири, биринчилардан бўлиб, Арасту ва Ал Фаробийдан кейин «Ал-Муаллимус-солис»- «Учинчи муаллим» номини олган, узоқ умр кўриб 96 ёшда 1030 йилда Исфажонда вафот этган Ибн Мисковайх эса **уч** рақами орқали куйидагиларни изҳор қилади:

- **Нажот** йўли **учта**дир:

1. Ҳидоят йўлидан бориш.
 2. Имонни камолга етказиш.
 3. Соғлом ғазодир.
- **Энг катта бойлик уч нарсададир:**
 1. Илмлардан дин йўлида фойдаланиш.
 2. Сабру-қаноати Оллоҳга тоат этишдаки, ибодат қилинган сари сабр кучаяди.
 3. Аллоҳнинг берган ризқига қаноат қилиш, оғир кунларни енгишга ёрдам беради.
 - **Уч нарса дунёнинг хурсандчилигига асосдир:**
 1. Тақдирга тан бериб яшамоқ.
 2. Тоат билан иш юритмоқ.
 3. Эртанинг ғамини ўйламаслик.
 - **Оқил одам уч нарсани ёдида тутиши зарур:**
 1. Дунёнинг фошйлигини.
 2. Ундаги аҳволларга қараб иш юритишни.
 3. Унинг офатларида қеч ким қочиб қутила олмаслигини;
 - **Уч тоифа одам гурбатда ёлғиз бўлмайдилар, уларга бўлган иззат-хурмат камаймайди:**
 1. Шижоатли киши қасрга бормасин унинг шижоатига эҳтиёж бўлаверади.
 2. Олим одам, унинг илмига ва фаҳмига кишилар доимо ҳожатда бўладилар.
 3. Ширин сўз гапга уста одам.
 - **Уч нарсани уч нарса билан безаган одам бахтлидир:**
 1. Фикрни тўғрилиқ билан.
 2. Сўзини ростлик билан.
 3. Фейлини саховат билан.

(Оталар сўзи ақлнинг кўзи)
 - **Уч нарса саодат калити:**
 1. Беминнат хайр-эҳсон.
 2. Бировда содир бўлган кичкина айб билан уни маломат қилмаслик.
 3. Адашганини тўғри йўлга солиш.

(Фаридиддин Аттор)

Уч рақами билан ифодаланган салбий жиҳатлар

Муҳаммад пайғамбаримиз ҳадисларида қуйидагилар

таъкидланган:

- Мунофиқнинг аломати **учтадир** [44, 51-бет]:
 1. Гапирса ёлгон гапиради.
 2. Ваъдасига бевафо бўлади.
 3. Омонатга хиёнат қилади.
- Ўзимдан кейин умматларимда содир бўлишидан кўрққан нарсам **учтадир**[44, 54-бет]:
 1. Бошлиқлар зулми.
 2. Мунажжимликка (фолбинга) ишониш.
 3. Тақдирга ишонмаслик, уни ёлгонга чиқариш.
- Агар **уч** киши бўлсаларинг учинчи кишини қолдириб, иккиталаринг гаплашманглр – то одамларга қўшилгунча, чунки ажратиб қуйиш уни хафа қилади[44,58-бет].
- **Уч** тонфа бадбахт одамлар бор, уларнинг ҳолидан сурамай қўя қол [44,80-бет]
 1. Аллоҳдан улуғлигини талашган одам (яъни, ўзига бино қўйган киши).
 2. Аллоҳдан азизликни талашган одам (яъни, иззатгалаб киши).
 3. Аллоҳнинг исми, сифатларига шаклланган, ёки раҳматидан умидсиз бўлган одам.
- Гуноҳи кабираларнинг катгалари **учтадир**[44.74-бет]:
 1. Аллоҳга ширк келтириш.
 2. Ота-онага оқ бўлиш.
 3. Ёлгон қасам ичиш.
- Айбдорлик учун қуйидаги **уч** сифат кифоя қилади[44.74-бет]:
 1. Ўзидаги айбни кўрмасдан уни бошқа одамларда кўришлик.
 2. Ўзи қилаётган ишни бошқалар қилса кулиш.
 3. Суҳбатдошга озор бериш.
- Ҳар бир ёлгон гап одам боласига гуноҳ бўлиб ёзилади, лекин, **уч** ёлгон ёзилмайди[44.98-бет]:
 1. Киши урушда (душманга) ҳийла ишлатади, чунки урушнинг ўзи ҳийладир.
 2. Киши хотинига мураса учун ёлгон гапиради.
 3. Киши икки кишининг орасини ислоҳ қилиш (яраштириш) учун ёлгон гапиради.
- **Уч** нарса катта балолардандир[44,78-79-бетлар]:

1. Яхшилик қилсанг раҳмат айтмайдиган ва ёмонлик қилсанг кечирмайдиган бошлиқ.
 2. Яхшилигингни беркитиб, ёмонлигингни кўрса, очадиган қўшни.
 3. Борингга озор берадиган, йўғингда хиёнат қиладиган хотин.
- **Уч ёмонлик бор. Ислому уммати ундан қутилмайди[44, 79-бет]:**
 1. Ҳасад.
 2. Бадгумонлик.
 3. Шумланиш.

Сизларга улардан қутилиш йўлини айтайми? Агар бадгумон бўлсанг, гумонингга ишонма. Агар Ҳасад келса, юзага чиқарма. Агар шумлансанг, уни деб йўлдан қолма.

- **Аллоҳ таоло айтади: уч тоифа одам бор, қиёмат кунин улар билан хусуматлашаман (урушаман), ким билан хусуматланмасам уни жазолайман[44, 80-бет]:**
 1. Мени ўртага қўйиб омонат олиб, кейин хиёнат қилган киши.
 2. Озод одамни сотиб, пулини еган киши.
 3. Мардикор ишлатиб, ҳаққини тўла бермаган киши.
- **Уч киши борки, улар ҳақида сўрамай қўя қол[44,80-бет]:**
 1. Жамоатдан ажраб, имомга осий бўлиб, осийликда вафот этган киши.
 2. Эгасидан қочиб, қочоқликда вафот этган қул.
 3. Дунёвий ҳамма ҳожатларига кифоя қилиб турган эрининг йўғинда беҳаёлик билан, очилиб, сочилиб кўчаларда юрвчи хотин. Улар тўғрисида сўрамай қўя қол.
- **Пушаймонлик уч хил бўлади: бир кунлик, бир йиллик ва бир умрлик. Бир кунлик пушаймон арзумаган пушаймонлик бўлиб, у бирор нарсани ея олмай қолиш, арзумаган нарсага эга бўла олмай қолиш сабабли пайдо бўлади. Ва тезда унутлиб кетади. Бир йиллик пушаймон эса қўлдан келса ҳам бепарволик туфайли тайёр ерга экин экмай вақтни ўтказиб бориш орқали келади. Бир умрлик пушаймонлик эса адашиш орқали муносиб бўлмаган мурасасиз хотинга уйланиб қолиш орқасидан келади.**
- **Уч киши бор, Аллоҳ уларнинг дуосини қабул қилмайди[44,80-бет]:**

1. Хароба уйга кириб ётган кишини (паноҳингда асрагин деган дуога қулоқ йўқ)
 2. Йўл устига ётган кишини (ўзинг асра деганни)
 3. Уловини қўйиб юбориб, Аллоҳдан йўқолмаслигини сўраган кишини.
- **Уч** кишига қиёмат кунинда Аллоҳ таоло гапирмайди, қарамайди ва уларни қаттиқ азоблайди [44, 81-бет]:
 1. Далада ўзидан ортиқча суви бору йўлдан ўтган йўловчига бермайдиган кишига.
 2. Асрдан кейин (яъни кечки савдода) савдо қилиб, Аллоҳ номига қасам ичиб, «Мана шунин шунча пулга олдим», - деб ёлгон гапириб, мол ўтказган кишига.
 3. Имомга дунё учун байъат қилган кишига, агар дунёдан берса вафо қилади, бермаса имомнинг буйруғига итоат қилмайди.
 - **Уч** кишини Аллоҳ гуноҳдан тозаламайди, уларга қарамайди ва гапирмайди[44,81-бет]:
 1. Шайхи зоний (катта ёшдаги зинокор)
 2. Ёлғончи подшоҳ.
 3. Мутакаббир фақир (камбағал).
 - **Уч** кишига Аллоҳ қиёмат кунини қарамайди[44,81-бет]:
 1. Ота-онага оқ бўлган (яъни ранжитган).
 2. Эркакларга ўзини ўхшатган эркакшода хотини.
 3. Даюс (хотинини қизғонмайдиган одам).
 - Яна уч тоифа одамлар жаннатга кирмайди[44,81-бет]:
 1. Ота-онани ранжитган.
 2. Ароқхўр.
 3. Берганини миннат қилган киши.
 - **Уч** кишининг дуоси қабул (мустажоб) бўлмайди[44,81-бет]:
 1. Қўлида бадхулқ хотини бўлиб, уни талоқ қилмаган кишини.
 2. Бировга ҳаққи бўлиб, унга гувоҳ қилмаган кишини.
 3. Молни оқилсизга берган кишини. Чунки Аллоҳ "молни оқилсизларга берманглар", деган.

Алломагаримиз дейдилар:

- Инсон ҳаётида уч нарса, айниқса, мудҳишдир:
 1. Ўлим ваҳимаси.
 2. Касал хуружи.

3. Қарз залолати.

(Абу Али ибн Сино)

- **Уч** нарса қаттиқ кўнгилли кишига хосдир:
 1. Бечораларга жабр-ситам қилиш.
 2. Қаноатсизлик.
 3. Насиҳатни қабул қилмаслик.

(Фаридиддин Аттор)

Дошолар бисотидан:

- Дунёнинг ғам-ғуссаси **уч** кишида бўлади:
 1. Севиклисидан айрилган севувчида.
 2. Фарзанди йўлдан адашган меҳрибон ота-онада.
 3. Мол-мулкидан ажралган ўзига тўқ одамда.
- **Уч** нарса кишини қийнаб, занфлаштиради. Улар:
 1. Бахил билан бирга яшаш.
 2. Тепса-тебранмас киши билан улфат бўлиш.
 3. Бажарилиши узоққа чўзилган ваъда.
- Донишманд айтади: **Уч** кишига раҳим келади:
 1. Боғи бўлиб камбағалга айланган кишига.
 2. Улғур бўлиб хорга айланган кишига.
 3. Олим бўлиб подонлар суҳбатига тушиб қолган кишига.

Уч рақами ва унинг сержило жиҳатлари

Муҳаммад пайғамбаримиз ҳадисларида яна шундай дейилган:

- **Уч** нарсани қасамёд қилиб айтаман [44,79-бет]:
 1. Садақа банданинг молини камайтирмайди.
 2. Қайси бир банда ўзига етаётган озорга сабр қилса, Аллоҳ унинг азизлигини зиёда қилади.
 3. Банда агар тиламчилик эшигига қадам қўйса Аллоҳ унга фақирлик эшигини очади.
- Эшитувчи **уч** ҳолатдагина гапирувчининг сўзига қарши чиқиши мумкин:
 1. Агар жоҳил одам мусибат аламига сабр қилади деса;
 2. Агар оқил одам ўзига фойдали ншдан юз ўгирса;
 3. Агар қайнона келини яхши кўрдим деса.

(Ибн Мискавайх)

- **Уч** нарсадан тўйиб бўлмайди:
 1. Саломатликдан.

2. Ҳаётдан.
3. Молдан.

(Ибн Мискавайх)

- Бирор киши менга озор берса уч нарсанинг бирига амал қилиб, хафа бўлмайман:
 1. Агар озор берувчи фазилатларда мендан устун бўлса, унинг озорини ўзим учун фойда ва фазилат, деб биламан.
 2. Борди-ю мен билан тенг бўлса, тенгликни ҳурмат қиламан.
 3. Агар ўзимдан паст бўлса, унинг ноқаслиги учун кечираман.

(Ал-Ақнаф)

- Уч нарса уч нарса билан топилмайди:
 1. Қуруқ истак бойлик келтирмайди.
 2. Пардоз билан ёшлик қайтмайди.
 3. Дори-дармон билан саломатлик қайтмайди.

(Ибн Мискавайх)

Донолар бисотидан:

- Ҳар бир инсон уч нарсага уч кўз билан назар солиши лозим:
 1. Одамларга такаббурилик кўзи билан эмас, камтарлик кўзи билан.
 2. Ҳалолдан бойинган кишиларга ҳасад кўзи билан эмас, ибрат кўзи билан.
 3. Хотин-қизларга шаҳват кўзи билан эмас, шафқат кўзи билан.
- Уч тоифа одамнинг хизматидан дилтанг бўлмаслиги керак:
 1. Ота-она.
 2. Бемор.
 3. Меҳмон.
- Одам бу дунёда уч нарсага интилади:
 1. Яхши турмуш кечирмоқ.
 2. Одамлар орасида юксак мавқега эга бўлмоқ.
 3. Охират савобини топмоқ учун хайрли ишлар қилмоқдир.

Бу уч нарса тўрт восита билан қўлга киритилади:

1. Ҳалол меҳнат билан давлат тўнламоқ.
2. Қўлга киритилган давлатни сақлай билмоқ.
3. Исрофга йўл қўймасдан мазкур давлатни харжламоқ.

- Ұтмишдаги машхур файласуфлар ноаниқ, мураккаб, қийин тушуниладиган жумлаларни ишлатишга **уч нарса**ни сабаб қилиб кўрсатадилар:
 1. Ҳуқуқнинг фалсафа илмини ўрганишга қобилиятини синаб кўриш учун;
 2. Фалсафани барчага тушунарли қилиб эмас, балки уларга муносиб одамларгагина тушунарли қилиб бериш учун.
 3. Фикрнинг қийин масалалар билан машқ қилдириш учун.
- Ислом динига амал қилувчилар маълум сабабларга кўра **уч** йўналишга ажралдилар. Улардан дастлабкиси **хорижийлик** бўлиб, кейингилари **сунийлик** ва **шналик** йўналишларидир. Хорижийлик ҳозирги даврда умуман йўқ бўлиб кетган. Сунийлик ва шналик ҳозирги кунгача амал қилиб келади. Бугунги кунда Ислом дини ана шу икки йўналишда кетмоқда.

Дунёда ислом динига тахминан 1,3 миллиард киши эътиқод қилади. Улардан 92,5 фоизи исломнинг сунийлик, 7,5 фоизи шналик йўналишига мансуб [18,296-бет].
- **Уч** нарса ўз соҳибига ёмонлик келтиради. Булар қуйидагилардир:
 - Биринчиси**, мансаб эгаларининг кам ҳаракат ва беҳафсалалиги.
 - Иккинчи**, олимларнинг серғазаб бўлиши.
 - Учинчиси**, хотинларнинг бешарм бўлиши.
- **Уч** нарса ақлга зид:
 1. Ҳўламай жавоб бериш.
 2. Ортиқча ялғиниб ёлворини.
 3. Беҳудага кулавериш.
- **Уч** нарсанинг охири ҳалокат билан тугайди:
 1. Бахиллик.
 2. Таъмагирлик.
 3. Такаббурлик.
- **Уч** нарса нодонларга хос:
 1. Беҳудага ғазабланиш.
 2. Ҳўринсиз мардлиқ.
 3. Дўсту душман фарқини билмаслик.
- **Уч** нарса ғамни қувади:

1. Оқар сув.
 2. Қўкаламзор жой.
 3. Чиройли юз.
- **Уч** нарса инсонга жуда зарур:
 1. Қаҳру ғазаб вақтида ўзини тута билиш.
 2. Бошга кулфат тушганда бетоқат бўлмай сабр қилиш;
 3. Хайрли ишларга шошилиш.
 - **Уч** хил кишига яхшилик қилиб бўлмайди:

Биринчиси, дангасага, улар экин ўсмайдиган тошлоқ ёки шўр ерга ўхшайди, унга қанча яхшилик уруғини эмагин, барибир кўкариб чиқмайди, яъни таъсир этмайди.

Иккинчиси, орсиз ва ҳаёсиз кишилар бўлиб, уларга яхшилик қилсанг, буни тушуниш, ёки раҳмат айтиш ўрнига мендан кўрққанидан қилаяпти, деб ўйлайди. Улар тумшуқларини янада кўтариб, янада кўпроқ нарса талаб қиладилар.

Учинчиси, аҳмоқ кишилар бўлиб, сен қилган яхшиликнинг қадрини билмайди. Унинг фарқига ҳам бормайди.
 - **Уч** нарса ақлга куч беради:
 1. Суҳбат.
 2. Тажриба.
 3. Сабот.
 - **Уч** нарса ақлга зарар келтиради:
 1. Тадбирсизлик.
 2. Ҳафсаласизлик.
 3. Шошқалоқлик.
 - Бир донишманд шундай дейди:

- Истироҳат ва уйкуга майл қилмасдан илгари шу **уч** нарсани эсингизга туширинг:

Аввало, бугун сиздан бирор хато иш ўтдим, йўқми? Агар ўтган бўлса, қандай тадбир билан тузатиш мумкин? Шунини ўйланг.

Иккинчидан, бугун халқ манфаати йўлида бирорта хайрли иш қилдингизми, йўқми? Шунинг андишасини қилинг.

Учинчидан, эсланг, бепарволигингиз ва ишга совуққонлигингиз туфайли қайси ишингиз амалга ошмай қолди.

- **Уч** киши оғир азоб тортишга сазовордир:
Биринчиси, бегуноҳ кишига ноҳақ ситам қилган киши.
Иккинчиси, таклиф этилмаса ҳам ўтиришда тўрға чиқишга интилган киши.
Учинчиси, биров эшитишни истамаса ҳам, хўрлаб гапирган киши.
- **Ҳасадчида уч** аломат бор:
 1. Сенинг ҳузурингда хушомадгўйлик қилади.
 2. Йўқлигингда ғийбатингни қилади.
 3. Агар бирор кишига мусибат ё бир ғам етса шодланади.
- **Золимда уч** аломат бор:
 1. Қўл остидагиларни ранжитади.
 2. Уларни қурматламайди.
 3. Ўзгалар ҳақини ноҳақ ейишдан қўрқмайди.

Мустақил мамлакатимизнинг бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтишнинг кўп қирралари Президентимиз томондан ҳам уч рақам билан изҳор этилган.

Чунончи:

- Ўзбекистоннинг ўзига хос янгилашни ва тараққиёт йўли кўйидаги учта муҳим шартга асосланади [4,334-бет]:
 1. Умуминсоний қадриятларга содиқлик.
 2. Миллий анъаналар, дин ва маданиятни қайта тиклаш ва мустаҳкамлаш.
 3. Халқимиз маънавий меросини ривожлантириб, уни ҳозирги замон цивилизацияси ютуқлари билан бойитиш.
- Мамлакатда адолат тамойилларининг амал қилиши, барқарорликнинг ҳукм суриши учун **уч** субъектининг, яъни:
 1. Давлат.
 2. Жамият.
 3. Фуқароларнинг ўзаро муносабатларидаги қонунийлик асос бўлади.

Бошқача айтганда, ана шу **уч** субъект – давлат, жамият ва инсон муносабатларида уйғунликка, уларнинг манфаатлари бир-бирига мос келишга эришилсагина, ота-бобларимиз орзу қилган адолатли жамият барпо бўлади.

Улар бир-бирининг ҳуқуқини яхши билиши ва ҳурмат қилиши осойишталик ва фаровонликнинг зарур шарти ва муҳим омилидир [6,26-бет].

- Биз қишлоқ хўжалигини қайта ислоҳ қилишининг уч шаклига эга бўламиз:

Биринчиси – пай шакли бўлиб, деҳқоннинг ерга, мулкка, бутун жамоа олган даромаднинг бир қисмига эгаллик ҳуқуқини мустаҳкамлайди.

Иккинчиси – оилавий пудрат бўлиб, у ҳар бир ходим меҳнат харажати унинг даромади билан, бинобарин, оиланинг моддий фаровонлиги билан боғлашга имкон беради, хўжалик ичида меҳнатни ташкил этишнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Учинчиси – қишлоқ хўжалик ширкати бўлиб, у қишлоқ хўжалик корхонаси барпо этишнинг ҳар бир деҳқон, ҳар бир ходим манфаатининг бутун жамоа манфаати билан уйғунлигини таъминлайдиган энг самарали ташкилий -ҳуқуқий шакли ҳисобланади [6,425-бет].

- Авлиёликнинг уч белгиси бор, – дейди Ҳазрати Ҳожа Баҳоуддин Нақшбанд.

Биринчиси, унинг юзи одамларни ўзига жалб этади.

Иккинчиси, гапирганда сўзи ром этади.

Учинчиси, авлиёни ҳамма улуғвор, деб билса ҳам, ҳеч қачон ўзига бино қўймайди.

Булардан ташқари авлиёларнинг гайри табиий одатлари, кўрсатадиган кароматлари сон-саноксиз бўлиб, булар ўз навбатида, улар олган, эришган илм натижасидир. Улардан баъзилари қуйидагилар:

- Бор бўла туриб, йўқ бўлиб қолиш, жиндай вақт ичида узоқ йўлни босиб ўтиш, кўринмайдиган, эшитилмайдиган, сезгидан ташқари бўлган ишлардан хабар топиш, бир вақтнинг ўзида бир неча жойларда ҳозир бўлиш, ўликни маълум муддатга тирилтириш ва тирикни ўлдириш, жисмлар, ўсимликлар, ҳайвонлар, паррандалар тилини тушуниш, англаш.
- Сув устида чўкмай юриш, ҳавода қушлардек учиш, одамлар емайдиган нарсаларни еб кун кўриш, ҳайвонлар билан дўстлашиш.

- Баданида ҳаддан зиёд қувват пайдо қилиб, дарахтларни илдиз-илдизи билан кўпориб ташлаш, деворни бармоқ ишорати билан тешиш, муҳолифнинг бошини қўл ишорати билан учуриб юбориш, ғарқ бўлаётган кемаларни қутқариш.
- Ёмғир, қор ёғдириш, шамол кўзғатиш, сел келтириш ёки уни даф қилиш, чигиртка офатини йўқ қилиш, турли қиёфаларда кўриниш, чўл-биёбонларда сарсон бўлганларга раҳнамолик қилиш, ёрдам бериш ва ҳоказолар.

Булардан ташқари, яна бўлажак воқеаларни олдиндан башорат қилиш, узоқ шаҳарда бўлган одами билан алоқа боғлаб сўзлашиш, ўзининг руҳини жисмидан ажратиб сайр эттириш ва яна қайта жисмига киритиш, ўзгалар фикрини уқиб олиш ва уларга фикран таъсир ўтказиш, нафас қуввати, дил қуввати, қўнғилдан ўтказиш, бир фикр ёки ҳодисаларнинг бир йўла икки-уч киши қалбида пайдо қилиш, маълум ҳолатга кириб, вужудидан нур таратиш ва ҳоказолар кароматга кирди.

- Зардуштийлик иймони уч руки – таянчга асосланади:
 1. Фикрлар софлиги.
 2. Сўзнинг собитлиги.
 3. Амалларнинг инсонийлиги.

Яъни – эзгу фикрат, эзгу калом, эзгу амал.

Қадимдан одамларнинг доно ва бағоят гўзал, ҳикматли сўзлари мавжуд; биз улардан ўрганмоғимиз даркор.

Геродот

**Тўрт
рақами тилга кирганда**

Тўрт рақами ҳаётга “яхши” маъноси билан кириб келган ва бу рақам орқали инсонларнинг кенг қамровли турли жиҳатлари изҳор этилган. Хусусан, Муҳаммад пайғамбаримиз ҳадисларида шундай банд бор [44,79-бет].

Сизларга бир гап айтаман, ёдлаб қолинглар, дунё тўрт кишиникидир:

1. Аллоҳ таоло бир бандага мол берган ва илм берган. У бандага берилган мол ва илмнинг тасарруфида тақво қилади ва силан раҳм қилади. Илми ва молдан Аллоҳ учун ҳақ ажратади. Бу энг афзал ўрин.
2. Бир банда бор, Аллоҳ унга илм берган, лекин мол бермаган. Лекин, унинг шияти тўғри: Агар Аллоҳ менга мол берсайди, фалончига ўхшаб сарф қилардим. Бу шу шиятига қараб тенг ажр олади.
3. Бир банда бор. Аллоҳ унга мол берган, илм бермаган. Мол тасарруфида Аллоҳдан кўркмайди. Молидан қариндошларига бермайди. Бу эса энг ёмон ўриндир.
4. Бир банда бор. Аллоҳ унга мол ҳам илм ҳам бермаган. У айтадики: агар Аллоҳ менга ҳам бергандайди фалончига ўхшаб иш қилардим. У шу шияти билан ўша кишига баробар ҳисобланади (савоб ва гуноҳда)

Ёки бир донишманддан: “Одамлар сўзлари ва ишлари жиҳатидан неча туркумга бўлинадилар?”, деб сўрадилар. Донишманд шундай жавоб берди:

- Бу жиҳатдан одамлар тўрт туркумга бўлинадилар:

Биринчи туркумдагилар: бир ишни қилишга сўз берадилар ва сўзларининг устидан чиқадилар. Бу – гўзал сифатли одамлар одати.

Иккинчи туркумдагилар: сўз бермайдилар, лекин, индамасдан юриб, ишларини кўнгилдагидек дўндирадилар. Бу-жувонмардлар одати.

Учинчи туркумдагилар: оғизни кўпиртириб сўзлайдилар, ваъда берадилар, аммо амалда ҳеч бир иш кўрсатмайдилар. Бу – мунофиқлар шеваси ва ҳийлакорлар ишидир.

Тўртинчи туркумдагилар – сўз ҳам бермайдилар ва ҳеч бир иш ҳам кўрсатмайдилар. Бу хасис ва пасткаш одамлар хислати.

Немис биолог мутахассиси Александр Гумбальдт Лотин Америкаси бўйлаб саёҳат қилиб юрган кунларнинг бирида донишманд, зукко бир киши билан суҳбатда бўлди. Донишманд

унга ер юзидаги одамлар **тўрт** тоифада бўлиши тўғрисида ўз қарашларини баён этади. Улар қўйидагича:

1. Баъзи нарсаларни биладиган ва шу нарсаларни билишларини ўзлари биладиган одамлар. Бундайлар маълумотли кишилардир.
2. Баъзи нарсаларни биладиган ва шу нарсаларни билишларини ўзлари билмайдиган кишилар. Бундайлар – уйқудаги кишилар, уларни уйғотиш фойдали.
3. Баъзилар эса ҳеч нарса билмайдилар. Лекин, бу ҳақда ўзлари ҳам биладилар. Бундай инсонларга ёрдам бериш зарур.
4. Яна бир тоифа одамлар борки, ҳеч нарса билмайдилар ва билмасликларини ўзлари ҳам билмайдилар. Бундайлар нодон одамлардир.

Ҳақимларнинг айтишларича ҳам одамлар қўйидаги **тўрт** гуруҳга бўлинкалар [18, 614-бет]:

№	Гуруҳлар	ИЗОҲ
1.	Ақллилар	Улар бирор воқеа содир бўлмасдан олдин ундан қутилиш йўлини ва тадбирини ўйлаб иш тутадилар. Одамлар охирида қиладиган ишни улар аввал қилиб қўядилар.
2.	Ярим ақллилар	Улар бирор ҳодиса юз берса, ўзларини йўқотмайдилар, ундан қутилиш чорасини қидирадилар ва бало домдан қутиладилар.
3.	Нодонлар	Улар бирор воқеа юз берса, ўзини йўқотиб қўядилар, унинг чора-тадбирини қидириш ўрнига бефойда дод-вой қилишдан нарига ўтмайдилар.
4.	Ахмоқлар	Бало-қазо, кўнгилсиз ишлар бўлиши мумкинлигига ақллари ҳам етмайди, етса ҳам ҳаракатсиз, эътибор бермай юравадилар, унга қарши чора-тадбир қўллашга ҳам эринадилар, ёки умуман ҳеч нарса қилишни хохламайдилар. Натижада омад улардан доимо қочади. Итнинг кейинги оёғи бўлиб туртипиб-суртиниб юравадилар. Бундай одамлар ахмоқ одамлардир. Буцайларга ачишиб ҳам бўлмайди.

Донолар бисотидан қўйидагиларни ўқиймиз. **Тўрт** нарсани излаб ва бу йўлда хато қилиб, бошқа **тўрт** нарсани топдик [18, 614-бет]:

1. Бойликни молдан изладик, аммо уни қаноатдан топдик.
2. Роҳатланишни серобчиликдан изладик, аммо уни

молнинг озгинасидан топдик.

3. Лаззатланишни неъматдан изладик, лекин уни соғлом бадандан топдик.

4. Ризқни ердан изладик, лекин уни “Осмондан” топдик.

Тўрт нарса инсонга ҳаминша панд берган:

1. Ўз соғлиғига нисбатан бефарқлик;
2. Фарзанд тарбиясига эътиборсизлик;
3. Синалмаган дўста барча сирю синоатларни айтиш;
4. Ўзгаларга зулм қилиш.

Одиллик тимсоли бўлган машҳур подшоҳ Ануширвони одилнинг вазири Бузургмеҳр билан қилган савол жавоблар ҳам тўрт сон билан чегараланган [18,627-бет]:

1. Умрни қандай ўтказиш керак?

• Умрни дилшодлик ва хурсандлик билан.

2. Худо хушнудлигини нима билан топиш мумкин?

• Ота-онани шод қилиш билан.

3. Одамлардан қайси бири бахтиёрроқ?

• Дунё қарама-қаршиликларидан дилтанг бўлмаган киши.

4. Дўст ноқобилга айланса, ундан қандай қутилиш мумкин?

• Олдига кам бориш ва ҳолини сўрамаслик билан.

Президентимиз Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантиришнинг ўз йўли тўртта асосий негизга асосланишини ва бу негизлар қўйидагилардан иборат эканлигини уқтирдилар:

1. Умуминсоний қадриятларга содиқлик.

2. Халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш.

3. Инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиш.

4. Ватанпарварлик [1, 76-бет].

Кўриб турибмизки, тўрт рақами нафақат, статистик сон инфодасида, шу билан бир қаторда, моҳият нуқтан назардан кенг қўлланишга эга. Айниқса, тўрт рақами билан инсонлар ҳаётидаги, фазилатларидаги ижобий ва салбий жиҳатлар улуғ алломаларимиз томонидан таъкидлаб ўтилганки, улардан воқиф бўлиш ҳар бир кишини шубҳасиз мангу ҳаёт фалсафасига ошно этади, имонли ва покдомон бўлишга ҳақиқат ва адолат тантанаси учун курашишга, жаҳолат ва қабиҳлик йўлини тўсишга ундайди.

Тўрт рақами билан ифодаланган ижобий жиҳатлар:

- Муҳаммад пайғамбар алайҳис-с-салом шундай дедилар:
Имошнинг чўққиси тўрт хислатдир [44,88-бет]:
 1. Аллоҳнинг ҳукмига сабр қилмоқлик.
 2. Белгиланган тақдирга рози бўлмоқлик.
 3. Аллоҳга ихлос ила таваккул қилмоқ.
 4. Аллоҳга тўлиқ таслим бўлмоқ, яъни бўйсинмоқ.
- Жиход тўрт хил бўлади [44, 82-бет]:
 1. Амри маъруф.
 2. Наҳйи мункар.
 3. Оғир ҳолатларда ҳам рост гапирмоқ.
 4. Фосиқ (Худога итоати чала)нинг масхара қилишига чидамоқ.

Арасту ва ал Фаробийдан кейинги шарқ файласуфи Ибн Мисковайх фикрича:
- Бандасининг ишлари тўрт хислат биландир:
 1. Илм.
 2. Ҳилм.
 3. Ҳалоллик.
 4. Адолат.
- Илм тўрт нарсада:
 1. Ҳақиқатни аслини биллиб, у билан иш юритиш.
 2. Ҳақиқатни ташкил этувчиларни билиш.
 3. Ҳақиқатдан келиб чиқадиган мақсадни билиш.
 4. Ҳақиқатга зарар келтирувчи акси ҳақиқатни билишдадир.
- Ботил тўрт нарсадан қувват олиб, амалда жорий бўлади:
 1. Саломатлик.
 2. Бойлик.
 3. Қатъият.
 4. Тавфиқ.
- Тўрт нарса замона ўтса ҳам сенга зарар келтирмайди:
 1. Тоза емиш.
 2. Чин дўст.
 3. Ростгўй дўст.
 4. Омонатга садоқат.

Соҳибқирон Амир Темур шундай дейди:
- Салтанат ишларида тўрт нарсага амал қилгин, яъни:
 1. Кенгаш.

2. Машварату маслаҳат.
3. Қатъий қарор, тадбиркорлик, ҳушёрлик.
4. Эҳтиёткорлик.

- Жаҳонгирликка киришганимда тўрт нарсани хотирамда маҳкам сақладим. [71,116-бет]

Биринчиси – қайси мамлакатни забт этмоқчи бўлсам тўғри тадбир ва кенгаш билан иш тутдим.

Иккинчиси – хатога йўл қўймаслик учун ҳар бир ишни кўп ўйлаб, сергаклик ва эҳтиёткорлик билан қилдим. Шунинг учун менга Аллоҳнинг мададу инояти етиб, нима тадбир қўллаган бўлсам, тўғри чиқди. Ҳар ер эл-улусининг табиати ва халқининг миқозларини хотирамга келтириб, уларнинг табиатига мувофиқ йўл тутиб, шунга қараб уларга ҳоким тайинладим.

Учинчиси – уч юз ўн уч асил, зотли, шижоатли ва ақлу фаросатли эр йиғитларни атрофимга бирлаштирдим. Бирлик иттифоқлари шундай эдики, ҳаммалари гўё бир тандек эдилар. Барчаларининг мақсадлари, раийълари, сўзлари ва ишлари битта эди. Бир ишни қилайлик деб қарор қилсалар, тугатмагунларича ундан қўл узмас эдилар.

Тўртинчиси – бугунги ишни эртага қолдирмадим. Юмшоқлик қилишга тўғри келса, мулоимлик қилдим; қаттиққўллик ишлатиш вақти етса, қатъий чоралар кўрдим. Шопмаслик керак ерда топилмадим. Қайси ишни чора-ю тадбир билан битиришининг иложи бўлса, унда қилич ишлатмадим.

Донолар бисотида қўйидагиларни ўқинишимиз мумкин:

- Тўрт нарса ҳар қандай шаҳарнинг ҳам чиройини очиб юборади:

1. Одил қози.
2. Тўкин-сочин бозор
3. Ҳозик табиб.
4. Сув тўла дарё

(шоҳ Шоҳпур)

- Тўрт нарсани киши ўз олдига мақсад қилиб қўйини керак:
 1. Дўстларга эга бўлиш.
 2. Ҳаммага тенг яхшилик қилиш.
 3. Ободончиликка интилиш.
 4. Одамларга инъом- эҳсон қилиш.

(Искандар Шерозий)

- Тўрт нарсани қилмаслик пушаймонлик тортмасликка сабаб бўлади:
 1. Лойиқ бўлмаган кишига иш топширмаслик.
 2. Пасткаш одамларга яхшилик қилмаслик.
 3. Фисқи -фасод ишлар билан шуғулланмаслик.
 4. Шошқалоқликка йўл қуймаслик

(Искандар Шерозий)

- Тўрт нарса ҳамма учун ёқимли:
 1. Адолат ва тўғрилиқ.
 2. Ақл ва донолик.
 3. Сабр ва чидам.
 4. Ҳаё ва ибо.

(Искандар Шерозий)

- Тўрт нарса улуғликка даъват этади:
 1. Илмни эъзозлаш.
 2. Ёмонликни яхшилик билан бартараф қилиш.
 3. Ҳазилни ютиш.
 4. Саволга дилдан жавоб бериш.

(Юсуфий)

- Тўрт нарса борки, ўз соҳибини азиз қилади:
 1. Илмга муҳаббат.
 2. Рост сўз.
 3. Комил ақл.
 4. Хатолардан тийилиш.

(Оталар сўзи-ақлнинг кўзи)

- Конфуций таълимоти жамиятнинг тўртта ижтимоий гуруҳга ажратади:
 1. Олимлар.
 2. Деҳқонлар.
 3. Ҳунармандлар.
 4. Савдогарлар.

- Нақл қилишларича, Пайғамбар алайҳиссалом айтган эканларки, қиёмат куни бўлганда тўрт тоифа одам беҳисоб ва беазоб жаннатга кирар эканлар:

Биринчиси - илмга амал қилган олимлар.

Иккинчиси - молини ҳалол харажат қилиб ҳаж қилганлар.

Учинчиси - Худо йўлида дини Ислому раънақи учун жонини фидо қилган шаҳидлар.

Тўрттинчиси –ҳалол касбдан мол топиб, Худонинг йўлида садақа берган сахийлар.

- **Яҳудийлар** Аллоҳ олдида **тўрт** хизмати эвазига Миср асоратидан (қуллигидан) халос этилган эканлар[18, 101-бет]:
 1. Улар асоратда юрган бўлсалар-да, номларини сақлаб қолганлар, ўзгартирмаганлар.
 2. Она тилларини сақлаб қолганлар.
 3. Муқаддас сирларини очмаганлар.
 4. Хатна қилиш одатларини тарк этмаганлар.

Тўрт рақами билан ифодаланган салбий қусурлар

Муҳаммад пайғамбаримиз алайҳис-с-салом шундай дедилар:

- **Умматимда** пайдо бўлишидан қўрққан нарсаларимнинг ёмонроғи **тўртта** [44,54-бет]:
 1. Қориннинг катталиги.
 2. Кўп ухлаш.
 3. Дангасалиш.
 4. Имомни эинфрлик.
- **Умматимда** жоҳилият ишларидан **тўрттаси** борки, уларни ҳеч ташлай олмайдилар[44,58-бет]:
 1. Мансаби ва обрўси билан фахрланиш.
 2. Насабидан камситиш.
 3. Юлдузларга қараб об-ҳавонинг ёғиши ё ёғмаслигини айтиш.
 4. Ўлимдан дод солиш.
- **Тўрт** киши Аллоҳнинг ғазабини келтиради [44,58-бет]:
 1. Қасамхўр сотувчи.
 2. Мутакаббир камбағал.
 3. Зинокор мўйсафид.
 4. Золим подшо.
- **Гуноҳи** кабираларнинг энг каттаси **тўртта** [44]:
 1. Аллоҳга ширк келтириш.
 2. Ноҳақ одам ўлдириш.
 3. Ёлғондан гувоҳликка ўтиш.
 4. Ота -онага оқ бўлиш.

Донолар бисотидан

- **Дунёнинг** азоби **тўрт** нарсатадир:
 1. Қарилликни ёлғизликда кутиб олиш.

қарашлари тўғрисида трактат»нда айтилган фикрларга кўп жиҳатдан ўхшаб кетади.

- Парвардигорнинг ўз пайғамбарларига берувчи таълими, амрлари «вахй», деб аталади. Пайғамбарларга ваҳй, яъни Аллоҳ томонидан илму маърифат куйидагича келади:

1. Аллоҳнинг бош фариштаси ҳазрати Жаброил алайҳиссалом орқали ваҳй келиши ва ундан бевосита эшитиб олиш.
2. Кўнгилга солиш орқали.
3. Уйқусида тушлар кўриш, кўрсатмалар олиш воситасида.
4. Бошқа руҳий ҳолатларда.

Ваҳйнинг ҳикматиши пайғамбарлардан бошқа ҳеч ким англай олмайди.

- Оламлар парвардигори Ҳақ субҳона ҳу ва таоло ўзининг пайғамбарларига 100 саҳифа ва 4 илоҳий китоб нозил қилган.

Тўрт китобнинг:

Биринчиси – Таврот Мусо алайҳиссаломга.

Иккинчиси – Забур Довуд алайҳиссаломга.

Учинчиси – Инжил Ийсо алайҳиссаломга.

Тўртинчиси – Қуръони Карим пайғамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи вассаломга нозил қилинган.

Таврот, Забур ва Инжил китоблари яҳудий ва насроний динидагиларнинг илоҳий муқаддас китоблар тўплами бўлиб шартли равишда умумий ном билан «Библия» (юнонча «Китоблар») деб аталади.

- Будда ўз таълимотининг асосий қоидаларини «Тўрт олий ҳақиқат» шаклида баён этган. Улар қуйидагилар:

1. Азоб-уқубат мавжуд, яъни турмуш азоб-уқубатлардан иборат.
2. Азоб-уқубатларнинг сабаби бўлган истак-нафс мавжуд.
3. Азоб-уқубатларнинг тугаши, яъни нирвана мавжуд, шунинг учун кишилар азоб-уқубатлардан халос бўлишни истасалар ўзларининг истак, орзу ва нафсларини жиловлаб олишлари керак.
4. Азоб-уқубатларнинг тугашига олиб келадиган 8 босқичли йўлга амал қилмоқ керак.

Буддавийлик (буддизм) жаҳонда кенг тарқалган тўрт асосий динларнинг бири (зардуштийлик, буддавийлик,

христианлик ва ислом) бўлиб, унинг асосчиси Будда (623-543йй) номидан олинган.

Подшоҳ ва вазирнинг савол-жавоблари:

5. Умрин қандай ўтказиш керак?
 - Дилшодлик ва хурсандчилик билан.
 2. Худо хушнудлигини нима билан топиш мумкин?
 - Ота-онани шод қилиш билан.
 3. Одамлардан қайси бири бахтиёрроқ?
 - Дунё қарама-қаршиликларидан дилтанг бўлмаган киши.
 4. Дўст ноқобилга айланса, ундан қандай қутулиш мумкин?
 - Олдига кам бориш ва ҳолини сўрамаслик билан.
- Соҳибқирон Амир Темури ўз ҳаёти давомида ихлос қўйиб, қўл берган тўрт ширлари бўлган. Улар:
 1. Шаҳрисабзлик Шайх Шамсиддин Кулол-ал-Фохурий (1372 йилда вафот этган). Шайх вафотидан кейин Соҳибқирон отасининг ҳолини кўчириб, унинг қабри эгагида дафн этган. Темурининг исмини ҳам ана шу шайх қўйган.
 2. Сайид Амир Кулол (1372 йилда вафот этган). Ул зоти бобарокат Бухоронинг Сухор қишлоғида умр кечирган.
 3. Сайид Барака (1324-1404). Ул зот Маккан Мукарраманинг улугларидан бўлган. У пайғамбар авлоди бўлганлиги учун Амир Темури унга катта ихлос билан қараб, у тақдим этган ноғора ва байроқни бўлажак Ислом йўлидаги зафаларнинг муқаддимаси, деб билган. Унинг гўри Темури қабрининг бош томонида қўйилган.
 4. Шайх Зайириддин Абу Бакр ат-Тойбодий. Ул зот хуросонлик Ахмад ибн Ҳанбал издоши бўлиб Ҳонбалий тасаввуф таълимотининг давомчиси. Соҳибқирон бу шайх билан биринчи марта 1381 йилда Ҳаридуд водийсида учрашади.
 - Тўрт нарсадан ҳеч ким, ҳеч қачон кафолатланмаган
 1. Бевақт ўлим.
 2. Қуруқ тухмат.
 3. Турли бахтсиз ҳодисалар.
 4. Бошқалар меҳр ва эътиборидан четда қолиш.

*Мақоллар улкан маънонинг уч-
тўрт оғиз сўз билан ифодаланган
шаклидир.*

Т.Фуллер

**Беш
рақамининг сўздаги ифодалари**

Тилимизда беш сўзи рақамнинг номи, санок тартибни билдиришдан ташқари омад, муваффақият қувончлари, яшаш завқи билан боғлиқ ҳаяжонли ҳолатларни ҳам ифодалайди. Буни қаранг курран заминимизда олтита қитъа бор, ҳаёт эса унинг бештасида мавжуд. Илоҳий китоб Қуръон номида ҳам (белгисидан ташқари) бешта харф мавжуд.

«Хамса»даги беш харф, беш дostonчи? Ана эътибор беринг-а, 5 рақамида илоҳий маъно, ҳаёт абадийлиги тушунчаси бор.

Беш рақами ҳаётда кўпинча кишилар ва уларнинг фаолиятларини юқори даражада, аъло баҳога баҳолаш чоғида жуда кенг қўлланилади. Масалан, иши беш ибораси билан кишининг иши аъло эканлиги ёки ишининг жойдалигини ифодалашади. Гапни ёки ишни ўришлатиб, рақибни лол қилиб, ҳаммани қойил қилган кишиларга нисбатан "беш кетди" деб айтишади. Нафсини тия олмай, бирдан ҳаммасини ўзлаштириб олишга ҳаракат қилувчиларга нисбатан эса "беш қўлни (ёки бармоқни, нанжасини) өззига уради" деган иборани ишлатишади.

Ёки беш кунлик дунё иборасида инсон умрининг жуда қисқалиги, бу дунё ўткинчи, вақтинчалик, бир нафаслик эканлиги ва бу омонат беш кунлик дунёни тўғри, янглишмай, адашмай яхши яшаб ўтиш лозимлиги назарда тутилади.

Халқимизда "беш қўл баробар эмас" деган ибора ҳам ишлатилади. Бу ибора "одамлар бир бирларидан фарқ қиладилар, улар орасида яхшилари ҳам, ёмонлари ҳам, ақлли ва ақлсизлари ҳам, одобли ва одобсизлари ҳам бўлади," деган маънода қўлланилади.

Ўрта Осиё халқларининг, жумладан, ўзбекларнинг бир одати-қадималари борки, онла аъзоларидан яқин қариндош-уруғларидан бирортасининг бошига фалокат тушса, қийналса, азоб чекса, фақат унинг ўзигина эмас, ҳаммаси баровар қайғуради. Бундай ҳолларда "беш бармоқнинг бирини титласанг, бари оғрир" деган ҳикматли сўзларни ишлатишади.

Муборак ислом шарияти беш диний-ҳуқуқий масхабдан бунёд бўлган.[18,176-бет]. Сунъийликда: ҳанафий, моликия, шофийя, ханбалия мазхаблари, шиъалида эса жаъфария масхаби бор: Жами мусулмонларнинг:

◆ 47% ҳанифий (Имом Аъзам: 699-767)

◆ 27% шофий (Имом Шофъий: 767-820)

2. Ғурбатда дардга чалиниш.
3. Молидан қарзи кўп бўлиш.
4. Сафарга отланиб, уйдан йироқлашиш.

(Ибн Мискавайх)

- Тўрт нарса балонинг бошидир:

1. Кўп хотинлик.
2. Камбағаллик.
3. Ёмон кўшни.
4. Хоин хотин.

(Ибн Мискавайх)

- Тўрт тоифа одам сусткашлик орқасидан пушаймон бўладилар:

1. Фойдали ишни вақтида қилмаган.
2. Дўстнинг бошига кулфат тушганда оёғини узиб қўйган.
3. Душман адоватига ҳозирлик кўрмай, қўл силкиган.
4. Бошига ўлим келганда ҳам ёлгонни қўймаган.

(Ибн Мискавайх)

- Тўртовлон билан ҳазиллашиш ва кулишишдан чеккада бўлган маъқул.

1. Олий мартабали, жаббор одам
2. Зоҳид олим
3. Табиати паст одам
4. Фарзанд доғида юрган одам

(Ибн Мискавайх)

- Тўртовлон ўзига нисбатан эътиборсизлик қилиб, ўзини-ўзи камситади:

1. Бўлар-бўлмасни гапириб, билмаган нарсалари ҳақида маҳмадонагарчилик қилувчи.
2. Халқ ғамини емай, унга раҳбарлик қилувчи ҳукмдор.
3. Олдинига кўпол сўзлаб, кейин хатосини тузатувчи.
4. Холи ўтириб масала ҳал этаётган одамлар ҳузурига берухсат кириб борувчи.

(Ибн Мискавайх)

- Тўртовлон савобни ҳам, гуноҳни ҳам билмайди:

1. Оғир касалга дучор бўлган.
2. Ўзидан кучлининг хавфи остидаги.
3. Душманга макр қилувчи.
4. Бировга адоватда бўлган ичи қора одам.

(Ибн Мискавайх)

◆ **Тўрт** нарса барча назарида ёмон:

1. Гина ва ҳасад.
2. Керилиш ва манманлик.
3. Ғазаб ва қаҳр.
4. Дангасалик ва бепарволлик.

(Искандар Шерозий)

● **Тўрт** нарсани тўрт нарсадан пок қилиш лозим:

1. Дилни – ҳасаддан.
2. Оғизни – ёмон сўзлашдан.
3. Тилни – ғийбатдан.
4. Қоринини – харомдан.

(Фаридиддин Аттор)

● Дуённинг қонмлиги, юртнинг тинч, фаровон бўлиши **тўрт** нарсадан:

1. Подшоҳнинг адолати.
2. Бойларнинг саховати.
3. Фақирларнинг дуоси.
4. Уламоларнинг панду насиҳати билан бўлади.

(Оталар сўён-ақлининг кўёи)

● **Тўрт** нарсадан эҳтиёт бўлмоқ керак:

1. Тезлик ва шошма-шошарликдан.
2. Қаҳр-ғазабдан.
3. Бахиллик ва хасисликдан.
4. Мақтанчоқликдан ва таккабурликдан.

(Ҳикматлар)

● **Тўрт** нарса аҳмоқлик белгисидир:

1. Ўзига бино қўйиш ва таккабурлик.
2. Бошқаларнинг айбини қидиришлик.
3. Бахиллик.
4. Аблаҳдан умидвор бўлишлик.

(Ҳикматлар)

● **Тўрт** нарса саодат далилидир:

1. Тўғри сўз.
2. Тавозе.
3. Ҳалол касбу ҳунардаги меҳнат.
4. Сир сақлаш.

(Ҳикматлар)

● **Тўрт** нарса одамни занф қилади:

1. Душманининг кўплиги.
2. Қарзининг кўплиги.

3. Хотиннинг кўплиги.
4. Сепсиз хотин.

(Ҳикматлар)

- **Тўрт** кишининг олдига қуруқ қўл борма:
 1. Гадойшинг.
 2. Бола-чақангинг.
 3. Беморнинг.
 4. Подшонинг.

(Ҳазрати Абу Исҳоқ)

- **Тўрт** нарса тўрт нарсага муҳтож:
 1. Улуғлик – адабга.
 2. Шодлик – хотиржамликка.
 3. Яқинлик – муҳаббатга.
 4. Ақл – тажрибага.
- Одамлар ўз феълларига қараб **тўрт** тоифага бўлинадилар [18,615-бет]:
 1. Бир нарсани гапиради-ю, аммо ўзи уни қилмайди, бу мунофиқлик ва хасислик аломатидир.
 2. Бир нарсани ҳам айтади, ҳам ўзи бажаради, бу виждонли одамлар одатидир.
 3. Ҳеч нарса айтмайди, аммо бажаради, бу мард одамлар тоифаси.
 4. Гапирмайди ҳам, ҳеч нарсани қилмайди ҳам, бу энг пасткаш одамлар одатидир.
- **Тўрт** нарса эркакнинг камолотига далилдир:
 - Биринчиси**, дўстлар билан машварат қилишлик.
 - Иккинчиси**, душман билан мадора қилишлик.
 - Учинчиси**, иссиқ ҳавога чидамлик.
 - Тўртинчиси**, аччиқ сўзга чидашлик.
- **Тўрт** нарса сиҳат-саломатликни сақлайди:
 1. Иштаҳа келганда овқат емоқ.
 2. Оғир нарсаларни кўтаришдан тийилмоқ.
 3. Ҳаракат ва ҳаракатсизликни меъёрида тутмоқ.
 4. Ўзидан ғамни қувмоқ.
- **Тўрт** нарса кишининг юрагига куч бағишлайди:
 1. Илмли устод.
 2. Яхши дўст.
 3. Мувофиқ хотин.
 4. Давлату иқболга етказувчи зукко ақл.
- **Тўрт** нарса борки, уларнинг ози ҳам кўп. Булар:

1. Касаллик.
 2. Олов.
 3. Душман.
 4. Қарз.
- **Тўрт** нарса ҳаёт лаззатини сўндиради:
 1. Юрган ҳолда яна юриш.
 2. Йўлдаги азоб ва қийинчилик.
 3. Ўргатилмаган отда юриш.
 4. Ёш йиғитнинг қари хотинга уйланиши.
 - Қуйидаги **тўрт** нарса нохушликни келтириб чиқаради:
 1. Худбинлик – расволикни.
 2. Сергазаблик – пушаймонликни.
 3. Такаббурлик – душманликни.
 4. Ношукрлик – хорликни.
 - Бир улуғ киши айтади: «Кишининг қалбида **тўрт** гавҳар бўлиб, бу тўрт гавҳарнинг тўртта душмани ҳам бўлади»:

Биринчиси – ақл гавҳаридир. Унинг душмани - газаб.

Иккинчиси – илм гавҳари. Унинг душмани – такаббурлик.

Учинчиси – қаноат гавҳари. Унинг душмани - ҳирс.

Тўртинчиси – саҳийлик гавҳари. Унинг душмани таънадир.

- Ибн Сино идеал давлат тўғрисида фикр юритиб, уни қуйидагича тавсифлаб беради:
 1. Ҳамма ўз фойдасини кўзлаб меҳнат қилиши керак.
 2. Бу давлатда барча моддий бойликлар шундай баробар тақсимланиши керакки, унда жуда катта бойлик ва ашшадий камбағаллик бўлмасин.
 3. Барча кишилар ҳалол меҳнат билан шуғулланиши ва ҳалол савдо қилиши сабабли уришадиган одамлар бўлмайди ва урушлар тугатилади, давлатлар ўртасида сиёсий баҳслар эса тинч йўл билан ечилади.
 4. Идеал давлатда одамларда ҳамма нарса муҳайё бўлади ва шунинг учун улар бир-бирига қарама-қарши бўлмайдилар, қувноқ ашула ва мусиқани яхши кўрадилар, узоқ вақт қаримайдилар.

Ибн Синонинг идеал давлат тўғрисидаги қарашлари Афлотуннинг «Қонун»ларида, Арастунинг «Афина сиёсатчилари»да, Фаробийнинг «Саховатли шаҳар аҳолисининг

- ◆ 17% моликий (Имом Молик: 713-795)
- ◆ 7,5% жаъфарий (Имом Жаъфар ас-Содиқ: 700-765)
- ◆ 1,5% ҳанбалӣй (Имом Аҳмад ибн Ҳанбал: 780-855)

Ислом халифалиги 13 аср давомида беш даврни бошидан кечирди [18,176-бет]:

1. Хулафон рошидин даври (632-661 йиллар)
 2. Шом Умавийлар халифалиги (660-750 йиллар)
 3. Ироқ (Бағдод) Аббосийлар халифалиги (750-1258 йиллар)
 4. Миср Аббосийлар халифалиги (1261-1517 йиллар)
 5. Усмонийлар халифалиги (1517- 1924 йиллар)
- Ватандошимиз буюк жаҳонгир Амир Темур (1336-1405)

Миср Аббосийлар халифалиги даврида ҳукмдорлик қилган.

Ислом дини қуйидаги беш асосдан, устундан иборат. (18, 503-бет)

1. **Иймон** - иймони муфассалга ишонмоқ ва эътиқод қилмоқ.
2. **Намоз** - Аллоҳга қунига беш маҳал ибодат қилмоқ.
3. **Закот** - мол-мулки шароит белгилаган миқдорга етганида йилда бир маротаба улардан қирқидан бирини, яъни 2,5фоизини бева-бечораларга, мискинларга, илм толибларига ва бошқа муҳтожларга бермоқ.
4. **Рўза** - ҳар йили рамазон ойида 30 кун рўза тутмоқ.
5. **Ҳаж** - имконияти бўлганда Маккага бориб бойтуллоҳга ҳаж (зиёрат) қилмоқ.

Исломнинг ана шу беш амали ҳар бир мусулмонга бажариш учун фарз (шарт) қилинган.

Жобир ибн Абдуллоҳнинг нақл қилишларича, Расулуллоҳ бундай деган эканлар: Аллоҳ таоло томонидан менга илгариги пайғамбарларнинг бирортасига ҳам ато этмаган бешта имтиёз берилди."[44,60-61 бетлар]

1. Бир ойлик йўл нарида турган душманларим қалбига қўрқинч солиш билан Аллоҳ қувватлади.
2. Ернинг ҳаммаси намозгоҳ бўлди ва сув топмагандә покланувчи восита қилинди (таяммум). Умматимдан қайси бир киши намоз вақти қаерда дуч келса шу ерда ўқийверади.
3. Ғанимат (ўлжа) лар менга ҳалол қилинди. Мендан аввалги бирор пайғамбарга ҳалол қилинмаган эди.
4. Қиёматда менга шафоат қилиш ҳуқуқи берилди.

5. Ҳамма пайғамбарлар ўз қавмига махсус келар эди, мен эса ҳамма одамларга умумий пайғамбар қилиб юборилдим.

Ўзбекистонда ўтказилаётган иқтисодий ислохотлар стратегияси қуйидаги беш принципга асосланади [1,300-301-бет].

1. Иқтисодиётни мафкура ақидаларидан холи қилиш.
2. Бош ислохотчи - давлат.
3. Ҳаётнинг барча жабҳаларида қонуннинг ҳукмронлиги.
4. Кучли ижтимоий сиёсатни амалга ошириш.
5. Бозор муносабатларига босқичма - босқич ўтиш.

Беш рақами билан кишилар ҳаёти ва фаолиятидаги ижобий ва салбий жиҳатлар ифодаланганки, буларни биз қуйидаги ҳадису ҳикматлардан, алломаларимиз дурдоналаридан яққол кўришимиз мумкин.

А. Беш рақамида ифодаланган ижобий хислатлар

• **Бешта** нарсани зиммаларингга олишлар, жаннатга киришларингга кафил бўламан[44,59-бет]:

1. Мерос тақсимлашда бир-бирларингга зулм қилманглар.
2. Одамларга нисбатан инсофли бўлинглар.
3. Душман билан урушда кўрқоқлик қилманглар.
4. Ўлжани бўлмасдан олдин ўғирламанглар.
5. Золимлардан мазлумлар ҳаққини олиб беринглар (зўравондан кучсизнинг ҳаққини).

• **Беш нарсани беш насадан аввал ғанимат бил** [44,61-бет]:

1. Ўлишингдан аввал ҳаётингни.
2. Касал бўлишингдан аввал соғлигингни.
3. Қўлинг банд бўлиб қолишидан аввал бўшлигингни.
4. Кексалик етмасдан аввал ёшлигингни.
5. Камбағал бўлмасингдан аввал бойлигингни.

Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)нинг ёшларга қарата айтилган мана шу ўғитлар мазмунини исломшунос олим Абдулазиз Мансур қуйидагича шархлайди:

1. **Ҳаёт инсонга бу дунёда бир марта берилади.** Бу улуғ неъматни ғанимат билиб, ундан унумли фойдаланиб қолиш инсоннинг ўз қўлида. Унумли фойдаланиш деганда яшаб қолиш мақсадида фақат роҳат-фарогат, айшу ишратда бўлишни эмас, балки киройи инсон бўлиб дунёга келганга яраша яхши ном

қолдириш, ўзига, онасига, халқига бирор жиҳатдан бўлса ҳам манфаат етказишга ҳаракат қилиш, боқий дунё охирати учун хайрли, савобли ишларни қилиб қолишга шошилиш кераклигини тушунишимиз зарур. Белгилаб, ўлчаб берилган умр тугаб, ажал етгач, афсусланиш мутлақо фойдасиздир.

2. Сиҳат-саломатлик ҳам улуғ неъматлардан ҳисобланади. Соғлиқнинг қадрни одатда бош ёстиққа текканда билинади. Мана шу соғлиқ-саломатлик вақтини ғанимат ва охират-учун фойдали ишларни қилиб қолишга ҳаракат қилиш оқилу доно кишиларнинг хислатидир. "Тансиҳатлик — туман бойлик", деганлари айни ҳақиқат. Бемор одамнинг кўнглига ҳеч нарса сиғмайди, ҳамма нарса соғлиққа боғлиқ. Мана шу соғлиқни сақлашга ҳаракат қилиш билан бирга бирор хасталикка чалинмай турган ҳолатни ғанимат билиб, илму фан, касб-ҳунар ва бошқа зарур машғулотлар билан шуғулланиб юриш ақли расолик ва ҳушёрликнинг белгиларидандир.

3. Бўш вақт ҳам инсон учун энг ғанимат фурсат саналади. Бўш вақтни беҳуда ўтказишлик кўлдаги нақд бойликни кўкка совурмоқ демакдир. Масалан, талаба ёшлар ўқув юрти дастуридан ташқари ҳам бўш вақтлари бўлади, албатта. Илм-фанни эгаллаш — бу фақат ўқув дастурини ўзлаштиришдан иборат эмаску! Худди ана шу вақтлардан унумли фойдаланиб, илм-фан, касб-ҳунарнинг бошқа турлари билан ҳам шуғулланиш мумкин. "Йигит кишига қирқ ҳунар оз" деб бежиз айтилмаган. Кейинчалик, ёш бир жойга борганда пушаймон қилиб, қачонлардир беҳуда ўтказиб юборилган бўш вақтларга пушаймон қилиш, фурсат бор пайтда бирор бошқа ҳунар ёки касб турларини эгалламагани учун пушаймонда бўлишдан Аллоҳнинг ўзи асрасин!

4. Йигитлик, ўспиринлик пайти инсоннинг умр баҳори ҳисобланади. Шу даврда у жуда кўп имкониятларга эга бўлади. Мана шундай даврни ғанимат билиб, имкони борича фойдали ишларни қилишга шошилиш керак. Чунки умр елдек ўтиб, умрнинг кузи — кексалик даври келиб қолганини инсон сезмай қолади. Кексалик даври файзли кечиши учун эса, барча қилиниши лозим ишларни ўспиринлик даврида бажариб улгурган бўлиши керак. Агар белида қуввати бор пайтида эзгу ишларни қилиб улгурган бўлса, бу дунёда ҳам, охиратда ҳам роҳатини кўражак.

5. **Бойлик, омад, моддий имконият ҳам кишига ҳадеб берилавермайди.** Инсонга умр давомида бир неча марта омад ёр бўлади. қўлидан кўп иш келадиган, иқтисодий имкониятларига суяниб кўпчиликка манфаати тегадиган, хайрия ишларни амалга оширишга қудрати етадиган пайтида савобли ишларни қилиб қолишга шошилиш зарур бўлади. Кейинчалик олдинги имкониятлар бўлмай қолиши мумкин. Агар ўз вақтида лозим бўлган хайрли ишларни қилиб қўйган бўлса, унда ҳеч қандай пушаймонлик ёки армон бўлмайди. Бордию қўли узун пайтини бепарволик билан ўтказиб, бойлигини беҳуда, фойдасиз ишларга сарф қилган бўлса, бунинг армони ва таассуфи оғир кечади. Шунинг учун имконият даврини ғанимат билиш ҳар бир оқилу доно кишига лозимдир. Ишларимиз шу каби маънавиятни ўстирадиган ўғитларга қулоқ бериб, уларга амал қилсалар, албатта, бу дунёлари обод, охиратлари ҳам саодатли бўлур.

(“Туркистон” 15 октябр 2002 йил)

- ◆ Олим бўл (илм берувчи бўл) ёки илм ўрганувчи бўл, ёки тингловчи бўл, ёки илмга ва илм ақлига муҳаббатли бўл. **Бешпичиси бўлма, ҳалок бўласан[44,61-бет].**
- ◆ Йўл ёқасида ўтирманлар. Агар жуда ҳам зарур бўлса **беш жиҳатдан йўл ҳаққини адо этинглар[44,75-бет]:**
 1. Кўчадан ўтганларга тикилмаслик.
 2. Озор бермаслик.
 3. Саломга алик олиш.
 4. Яхшиликка буриш.
 5. Ёмонликдан қайтариш.
- ◆ Ким касби чиройли ва пок бўлишини хоҳласа **бешта** пшдан сақлансин:
 1. Касби сабабидан Аллоҳнинг фарзларидан биронтасини камайтирмасин, қисқартирмасин ҳам;
 2. Касби сабабидан Алоҳнинг махлуқларидан биронтасинга азият етказмасин;
 3. Касби орқали ўзининг ва онасининг иффатини қасд этсин, мол тўплаш ва кўпайтиришдан эмас.
 4. Касбга қаттиқ жаҳд қилмасин;
 5. Ризқни касбидан эмас, Аллоҳдан деб билсин, касбининг эса, сабаб кўрсин.

- ◆ **Бешта нарса бор**, уларни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди [44,107-бет]:

1. Эртага нима бўлишини;
2. Хотиннинг қорнидаги чақалоқнинг қанақа эканлигини ҳеч ким билмайди;
3. Қиёмат қачон бўлишини ҳеч ким билмайди;
4. Киши қаерда ўлишини ҳеч ким билмайди;
5. Ёмғир қачон ёғишини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди.

Донолар бисотидан қуйидагиларни ўқишимиз мумкин:

- ◆ Илмнинг аввали сукутдир. Кейингиси тингламоқ, сўнг уни асрамоқдир. Туртинчиси, унга амал қилмоқ, бешинчиси уни ёймоқдир.

(Суфёни Саврий)

- **Беш нарса умр узайишига сабаб бўлади:**

1. Ёқимли овоз;
2. Гўзал манзараларни томоша қилиш;
3. Маншатда фаровонлик;
4. Ширин сўзли хотин;
5. Мурод-мақсаднинг ҳосил бўлиши.

(Фаридиддин Аттор)

Б. Беш рақамида ифодаланган салбий жиҳатлар

Гарчи беш рақами аксарият ҳолларда ижобий жиҳатларни ифодалашда қўлланилса -да, у рақам билан айрим салбий жиҳатлар ҳам баён этилади. Чунончи, Муҳаммад Пайғамбар алайҳис-с-салом ҳадисларида қуйидаги бандлар бор:

- ◆ **Бешта ёмон ҳайвон бор**. Улар ҳажда ҳам, ташқарида ҳам ўлдираверилади [44,85-бет]:

1. Илон (чаён)
2. Олақарға;
3. Сичқон(каламуш)
4. Қопағон ва қутурган ит;
5. Калхат.

- ◆ **Беш нарса бор**, у кафолат бериш билан ҳам тузалмайди [44,85-бет]:

1. Ширк келтириш;
2. Ноҳақ одам ўлдириш;
3. Мўминга тухмат қилиш
4. Урушдан қочмоқ;

5. Ёлғондан қасам ичиб, ноҳақдан бировнинг молига эга бўлиб олмоқ.

Донолар бисотидан қўйидагиларни ўқишимиз мумкин:

- Беш парса зарар етказди:

1. Ёлғончилик;
2. Сўзда турмаслик;
3. Жиззакилик;
4. Адабсизлик;
5. Аччиқ сўз.

(Фаридиддин Аттор)

- Ҳасадчининг ҳасади ҳасад қилувчига етиб бормасдан аввал ҳасад қилувчининг ўзига бешта зарари етиб боради:

Биринчи – поёни йўқ гам;
Иккинчи – тақдирлашдан ҳоли бўлган мусибат;
Учинчиси – таҳсини йўқ ёмонлашиш;
Тўртинчиси – одамларнинг ғазаби;
Бешинчиси – раҳм эшикларининг ёпилиши.

(Абдуллайс ас- Самарқандий)

- Барзу ал Ҳаким айтиди: Беш киши, беш ақба йўл қўйса, беш нушаймонлик мевасини тотади:

Биринчиси, зарур ишни орқага суради ва вақти кетади.

Иккинчиси, яқин дўстни хафа қилади ва балога мубтало бўлади.

Учинчиси, душмандан эҳтиёт бўлишдан ғофил бўлади ва зиён кўради.

Тўртинчиси, ҳаёли, покдамон хотинини қўлдан беради ва ёмон хотинга дучор бўлади.

Бешинчиси, гуноҳ ишлардан қўрқмайди, оқибат ўлимга маҳкум бўлади.

- Беш хислат кишини ҳар ерда азиз сақлаб, унинг дўстини қўпайтиради:

1. Ёвузликдан қўл тортса.
2. Яхшилиқни шнор қилса.
3. Тухмат қилишдан этак силқитса.
4. Хушхулқ бўлса.
5. Сухбат одобига риоя қилса.

- Кишининг жоҳил, подонлиги беш нарсадан билинади:

1. Жоҳил, подон киши ҳар кимга ва ҳар бир айтилган сўзга текширмай ишонаверади.
2. Фойдасиз сўзларни кўн сўзлайди.
3. Хайр-эҳсонни ўз жойига сарф қилмайди.

4. Сирини яшира олмай ошқор қилади.

5. Дўстни душмандан ажрата олмайди.

- Қуйидаги беш хислат билан ўзига оро берган киши энг фозил кишидир:

Биринчи – дўстни севиш билан.

Иккинчи – халққа манфаат етказиш билан.

Учинчи – ёмонликдан узоқ бўлиш билан.

Тўртинчи – одамлардан таъма ипини узини билан.

Бешинчи – ўлимни мардона кутиш билан.

- Бузургмеҳр айтади, билгинки, ҳақим ўз табиати билан қуйидаги бешта хислатларга эга бўлиши керак:

Биринчи, қўлдан кетиш ва абадий муқаррар бўлган мол билан фахрланмаслик.

Иккинчи, бошига келган меҳнатдан қўрқиб изтироб чекмаслик.

Учинчи, келажакда унга муяссар бўладиган давлат учун шодланмаслик.

Тўртинчи, ўзига лойиқ ва муносиб бўлмаган нарсани орзу қилмаслик.

Бешинчи, етиша олмаган нарса учун қайғу тортмаслик.

- Беш нарса ақли одам хислатидур:

1. Қўлдан кетган нарсага ачинмаслик.

2. Меҳнатдан қўрқмаслик.

3. Мағрур бўлмаслик.

4. Қўлдан келмаган ишга киришмаслик.

5. Хоҳлаган нарсани қўлга кирмаганига қайғурмаслик.

- Довуд алайҳиссалом бутун Бани Исроилни жам қилиб, катта ўгли Беҳшуқо (Адония) ва кенжа ўгли Сулаймоннинг билимларини имтиҳон қилмоқчи бўлиб улардан қуйидаги беш масалани ечиб беришни сўраган:

1. Оламда мусулмон кўпми, кофир кўпми?

2. Оламда эркак кўпми, хотин кўпми?

3. Оламда машаат учун ҳаммадан яхшироқ нарса нима ва ҳаммасидан ёмонроғи нима?

4. Дин учун ҳаммадан яхши нарса нима ва энг ёмон нарса нима?

5. Оламда икки нарса борки, унинг бири бўлмаса, бошқа бирдан ҳеч фойда бўлмас, у икки нарса қайсидир?

Бу саволларнинг ҳеч бирига катта ўғил Беҳшуқо жавоб беролмади. Айтганларга жавоб беришни Сулаймондан сўраганларида, улар саволларини тамом қилмасдан бурун кулиб юборди ва: «Ва алайкум ассалом ва раҳматуллоҳи ва

барокатух», деб дуо қилади. Кейин саволларига қуйидагича жавоб беради:

Биринчи саволга жавоб: Оламда кофир кўп, чунки бир ҳисса мусулмонга бир ҳисса кофир ҳам бордир. Аммо яна мунофиқлар ҳам бордирки, улар кофирларга қўшилур.

Иккинчи саволга жавоб: Оламда эркакдан аёл кўпдир, чунки хотини сўзи билан иш қиладиганлар, ёлғон сўзни одат қилганлар ва ғазот учун ҳамият ва ғайрат кўрсатмаганлар ҳам хотинлар қаторига қўшилиб оламда хотинлар сонини орттирадурулар.

Учинчи саволга жавоб: Оламда машаат учун ҳаммадан яхшиси одобли гўзал хотиндир; ҳаммадан ёмонроғи беодоб, беандиша, бадхулк, совуқ хотиндир.

Тўртинчи саволга жавоб: Дин учун ҳаммадан яхши нарса Аллоҳнинг якаю ягоналигига эътиқод қилиш ва иқрор бўлишдир. Ҳаммадан ёмонроғи Аллоҳга ширк келтиришдир. Бир шаҳарда икки подшоҳнинг бўлиши мумкин бўлмаганидек, оламда ҳам икки ёки ундан ортик Худонинг бўлиши мумкин эмас.

Бешинчи саволга жавоб: Икки нарсадан бири бўлмаса, биридан ҳеч фойда бўлмас, яъни кимнинг ҳусни жамоли бўлса-ю, лекин одоби бўлмаса, халойиқнинг кўзига ёмон, хунук, совуқ бўлиб кўринурки, бу ҳусидан ҳеч фойда бўлмас. Ҳар кимнинг моли бўлса-ю, унинг молдан ҳеч фойда бўлмаски, гўё унинг моли тоғнинг тагида ётган кондек бефойдадир, деб жавоб берган экан.

*Лўнда ҳикматли сўзлар кишиларнинг
миясига сингиб қолади, илдиз отиб
гуллайди, ҳосил беради ва ҳамиша
таъсир кўрсатиб боради.*

Ф.Боденштедт

Олти
рақами тилга кирганда

Олти рақами хосиятли саналади. Чунки, тангри таоло оламни олти кунда яратди[18,28-бет]:

№	Хафта кунлари	И З О Х
1.	Якшанба	• Осмонни яратди
2.	Душанба	• ойни, қўёшни, юлдузларни яратиб, фалак ичига жойлаштирди
3.	Сешанба	• Кушлар, қурт-қумуқларни, фаришталарни яратди
4.	Чоршанба	• Сувни яратди, елларни, булутларни чиқарди, дарахтлар, ўт-ўланларни яратди, ҳаммага ризқ-рўз улашди
5.	Пайшанба	• Жаннат ва дўзахни, раҳмат ва азоб фаришталарини ҳамда ҳурларни яратди
6.	Жума	• Ҳазрат Одам Атони яратди
7.	Шанба	• Ҳеч нарса яратмади

Тавротда эса оламнинг яратилиши ҳақида қўйидагича хабар берилади: Худованд дастлаб фаришталарни сўнгра, осмон билан ерни яратди. Ер ҳали шаклсиз, кўримсиз, бўм-бўш бўлиб, беноён фазо узра қоронғилик ҳукм суради, худованднинг руҳи эса сув юзидан парвоз этар (кезиб юрар) эди, дейилган[18,29-бет]:

№	Хафта кунлари	И З О Х
1.	Биринчи кун	• Ёруғликни яратиб, ёруғликни-қундуз, қоронғуликни-кеча деб атади, яъни, ёруғлик ва қоронғуликни бир-биридан ажратади.
2.	Иккинчи кун	• Беноён осмонни яратди
3.	Учинчи кун	• Қуруқлик, ер билан сувни, ўсимликларни, ўт-ўланлар ва дарахтларни яратди
4.	Тўртинчи кун	• Кунни бошқариш учун қўёшни ва туш бошқариш учун ой ва юлдузларни яратди ва уларни осмон гўмбазидан жойлаштирди
5.	Бешинчи кун	• Худованд сувда яшовчи турли-туман жониворларни ҳамда қуш паррандаларини яратди
6.	Олтинчи кун	• Худованд ерда яшайдиган жониворларни, ёввойи ҳайвонларни, даррандаларни, чорвани, қурт-қумуқларни яратди Ундан кейин Худованд ўз қилёвасига ўхшатиб, Одам Атони ва унинг жуфти Момо Ҳавонни яратди
7.	Еттинчи кун	• Худованд ўз фаолиятини тамомлаб, барча қилган ишларидан тинди. Худованд бу кунни муборак ва муқаддас қилиб айирди, чунки ушбу кунда У Ўзини бутун яратиб фаолиятидан тинган, деб ёзилган.

Хусайн Вонз Кошифий олти рақамини қўйидаги маънода қўллайди: “Агар мартабага эришганлар суҳбатда қайси қондаларга амал қилиш керак, деб сўрасалар, айтгил қўйидаги олтига қондани сақлашлари керак:”

1. Ҳар кимнинг аҳволига қараб, муносиб сўз айтсин;
2. Дағаллик қилмасдан, лутф ва мулойимлик билан гапирсин;
3. Гапираётганда табассум қилиб, очилиб гапирсин;
4. Овозини баланд кўтармасдан, эшитувчиларга малол келтирмайдиган қилиб гапирсин;
5. Одамларга нафи тегадиган маъноли гапларни гапирсин;
6. Агар сўзнинг қиммати-қадри бўлмаса, уни тилга олмасин, чунки, улуғларнинг сўзи бамисоли уруғдир, агар уруғ пуч ёки чириган бўлса, уни қаерга экманг униб чиқмайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг 1999 йил 14 апрелида бўлиб ўтган XIV сессиясида нутқ сўзлаган Ислом Каримов Ўзбекистон тараққиёти стратегияси устида тўхталиб, **олтига** энг устувор йўналишларни белгилаб берди. Улар қўйидагилардир:

Биринчи устувор йўналиш —мамлакат снёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштириш;

Иккинчи устувор йўналиш —жамият маънавиятини янада юксалтириш;

Учинчи устувор йўналиш — кадрлар масаласи;

Тўртинчи устувор йўналиш — халқ турмуш даражасини изчил ва барқарор ўсиши, аҳолини янада кучли ва ижтимоий ҳимоя қилишни ифода этиш;

Бешинчи устувор йўналиш — бу иқтисодиётда, таркибий ўзгаришларни таъминлашдир;

Олтинчи устувор йўналиш — жамиятдаги барқарорлик, тинчлик, миллатлар ва фуқаролараро тотувликни, сарҳадларимиз дахлсизлигини, мамлакатимиз ҳудудий яхлитлигини таъминлаш.

Олти рақами орқали алломалар кишиларни огоҳликка чақиришган, ҳаётдаги ижобий ва салбий жиҳатларни ифодалашган.

Олти рақами билан ифодаланган ижобий жиҳатлар

• Ушбу олти хил амалда шошиш Расулнинг суннати саналур:

1. Мсҳмон келгач, унга овқат беришда;

2. Марҳумни дафн қилишда;
3. Қиз бола балогат ёшига етгач, уни эрга беришда;
4. Қарзни узишда;
5. Гуноҳлардан тавба қилишда;
6. Азон товушини эшитиб, масжидга боришда.

Бу амалларда шошиш Раҳмондан, қолган барча ишлардаги шошқалоқлик эса шайтондандир:

(Афкор дурдоналаридан)

- **Олти нарса ҳаёт мувозанатини сақлайди:**

1. Соғлом таом;
2. Ҳамдард хўжайини;
3. Қулоқли бола;
4. Мувофиқ хотини;
5. Маҳкам сўз;
6. Ақл камолоти.

(Ибн Мисковайх)

- ◆ **Олти нарса билан ўзингни парварини қил:**

1. Лаззатли овқат;
2. Садокатли дўст;
3. Меҳрибон хотини;
4. Рост сўз;
5. Ўйлаб иш кўриш;
6. Нажотни тўғрилиқдан излаш.

(Фаридиддин Аттор)

Олти рақам билан ифодаланган салбий жиҳатлар

Ҳикмат аҳллариининг китобларида иллатни пайдо қилувчи нарса **олтига** дейилади:

1. Тунда кам ухлаш;
2. Кундузи кўп ухлаш;
3. Пешобни узоқ тутиш;
4. Тўқ қоринга яна овқат ейиш;
5. Кечаси совуқ сув ичиш;
6. Ортиқча жинсий алоқа қилиш.

(Оталар сўзи-ақлининг кўзи)

- ◆ **Олти кишидан олти нарсани сўраш ғалати:**

1. Бойдан олтин сўраш;
2. Гўзалдан гул сўраш;
3. Тикувчидан игна сўраш;

4. Очдан нон сўраш;
5. Тиламчидан хайр сўраш;
6. Душмандан мадад сўраш.

(Муҳаммад Боқир)

- ◆ Олти нарса роҳатда яшашга ёрдам беради:
 1. Ишчанлик;
 2. Ҳақиқий дўст;
 3. Тарбияли фарзанд;
 4. Меҳрибон хотин;
 5. Ширин, мақбул сўз;
 6. Ақду фаросат.
- ◆ Аристотель шундай ёзади:
 1. Иззат тиласанг ифбатли бўл;
 2. Улуғлик тиласанг мулойим бўл;
 3. Зафар тиласанг адолат йўлини тут;
 4. Қадр тиласанг ростгўй бўл;
 5. Нажот тиласанг сабр қил;
 6. Илм ўрганмоқчи бўлсанг жидду жаҳд қил.
- ◆ Дўст танлашда қуйидаги олтига маслаҳатга қулоқ солинг:
 1. Биров билан дўст бўлишни истасангиз унинг дўстларини текширинг. Агар уларнинг феъл-атвор, одоб тарбияларини яхши текшириб билсангиз, унинг феъл-атворини англайсиз, чунки ҳар ким ўзига муносиб киши билан дўст бўлади.
 2. Унинг юриш-туришига диққат қилинг, ахлоқини ўрганинг.
 3. У билан муомала қилувчилардан унинг муомаласини сўранг, ундан рози ёки норози эканликларини, унга ишонган ёки ишонмаганликларини биласиз.
 4. Унинг кўринишига, ташқи қиёфасига алданманг, чунки ичи қора бўлиши мумкин.
 5. Бошқаларни ғийбат қилувчи, уларнинг сирларини сўзловчи билан дўст бўлманг.
 6. Ёмон йўлга бошловчи киши билан дўст бўлишдан ҳазар қилинг.
- ◆ Ҳикмат – бу ҳар бир ишда тўғрини хатодан ажратишни ёки бир нарса ҳақида энг тўғри ҳукми топиб чиқаришдир. Ҳикматни яхшироқ англаш учун унинг қуйидаги олтига фазилатини билиш лозимдир:

1. **Зеҳн поклиги** – исталган нарсани ўйлаб чиқишга зеҳн чувалаб, нафснинг машаққатланмай тез ўйлаб чиқишдир.
2. **Зийраклик** - инининг аввалидан охирига қадар зеҳнининг тез ҳаракатидир.
3. **Гўзал тасаввурдир** – бир нарсани англаб чиқишда, унга даҳли бўлмаган бошқа нарсани қориштирмасдан яхши англаш қувватидир.
4. **Осолик билан ўрганиш** – ортиқ машаққатланмасдан исталган нарсани ўрганиш қувватидир.
5. **Ёдда сақлаш** - ўқиб анланган нарсани эдан чиқармасдан ёдга олишдир.
6. **Эсга тушириш** – ёдга олинган нарсани исталган вақтда даров эсга туширишдир.

Аҳлоқ илми бўйича биз англайдиган ҳикмат шу саналган хулқ ва фазилатлар билан топилади. Ҳикмат эгаси бўлганлар «ҳаким» деб аталадилар.

*Фикр ва ҳикматли сўзлар,
хонани безаб турган гул сингари
кўнгилни безайди.*

Э.Капиев

**Етти
рақамининг сўздаги ифодалари**

Инсон қадим замонлардан буён еттиликка катта эътибор бериб келган. Агар Ойнинг янги туғилган пайтида бир ярим кун давомида бизга кўринмаслигини ҳисобга олсак, унинг бизга кўринадиган даври 28 кун. Бу даврда Ой ўртача босқични босиб ўтади. Биринчи чорак, тўлини Ой, сўнги чорак ва янги Ой. Бу босқичлар ҳар етти кунда алмашинади.

Ернинг сирти Қуёш нурларини ой сиртига қараганда етти марта кучлироқ қайтаради.

Офтоб нурларида ял-ял товланган камалакни кўриб завқланмаган одам бўлмаса керак. Агар қуёшдан келаётган оқ нур шаффоф призмадан ёки сув буғлари орқали ўтказилса, таркибий қисмларга ажралиб, етти хил рангда жиловланади: қизил, заъфарон, сариқ, яшил, зангори, кўк ва бинафша ранглар.

Шимолӣ ярим шарда кўринувчи чўмич шаклидаги етти оғайни юлдузлар тўпи энг йирик юлдузлар тўпи ҳисобланади. У энг ёрқин етти юлдузи билан ажралиб туради. «Кичик айиқ» юлдузи туркуми ҳам еттига ёруғ юлдуздан ташкил топган.

Моддалар ҳоссага қараб ҳар хил ҳолатда бўлишини ҳамма билади. Лекин айнан неча хил бўлишини-чи? Ҳозирги илмий тасаввуларга кўра модданинг жами етти ҳолати мавжуд: қаттиқ, суюқ, газсимон, плазма, нейтрон, эпплазма ва физик вакуум.

Ҳафта ҳам етти кундан иборат. Ҳафтанинг етти кунлиги бежиз эмаслигини ҳозирги тиббиёт фаши ҳам тасдиқламоқда. Чунки инсон организми қаршилиқ кўрсатишининг тебраниш даври етти кунга тўғри келар экан.

Еттининг инсон фаолиятидаги бошқа томонлар билан боғлиқлиги борми? Бор, - дейишмоқда олимлар. Таниқли америкалик психолог Ж.Миллер турли (кўриш, эшитиш, таъм билниш билан боғлиқ ва ҳ.к.) сигналларнинг инсонга кўрсатадиган таъсирини ўрганиб, қизиқ натижаларга эришди. Олимнинг жуда кўп тажрибалари асосида тўпгананган маълумотларидан маълум бўлишича, инсон қабул қилаётган ва мияда қайта ишланаётган ахборотлар 5 тадан 9 тагача бўлганда кўпинча хатога йўл қўйилмас экан. Миллер буни 7 ± 2 тарзда ифодалайди.

Агар ахборотлар ҳажми бундан ошиб кетса, янглишини

эҳтимоли ҳам шунга қараб кўпаяр экан. Демак, **етти** одамлардаги идрок этиш қобилияти билан боғлиқ ўзига хос бир қонуният экан. Инсонда **еттита** сезги мавжуд: тафаккур, кўриш, эшитиш, ҳид билиш, таъм билиш, тана ва жинсий. Инсон териси **етти** қаватдан иборат. Инсоннинг қўлидаги билакузук суякларининг асосий **еттитаси** тирсак ва билак суякларини панжа суяклари билан бирлаштиради.

Инсоннинг оёғидаги кафтолди суяклари ҳам **еттита**, чин қовурғаси ҳам **етти** жуфт, бўйин умуртқа суяклари ҳам **еттита**. Инсондаги **еттилик** билан боғлиқни бундан ташқари ҳам жуда кўп учратиш мумкин.

Демак, 7 рақами инсоннинг инсоний сифатлари билан чамбарчас боғлиқ, ўзига хос мезон, эталондир. Атоқли инглиз олими И.Ньютон ҳам: «Коишотда қандайдир бир илоҳий куч бўлиши керак», - деб бежиз айтмаган. Чуқурроқ ўйлаб кўрсак, дунёнинг еттилик билан боғланиши, ҳаёт тасодифан пайдо бўлмаганидан далолат беради.

Дарҳақиқат, Аллоҳ таолонинг муқаддас китоби бўлмиш «Қуръон»да ҳам **еттиликка** боғлиқ кўп оятларни учратиш мумкин. Қуръоннинг биринчи ва ҳар бир намозда ўқиладиган «Фотиҳа» сураси ҳам **етти** оятдан иборат. Иймонда ҳам **етти** фарз бор, яъни инсон **етти** нарсага шубҳасиз ишониш билан исломга киради.

Қуръоннинг 23- сураси 17 оятида ҳам шундай дейилади:

«Биз сизнинг устингизда **етти** йўлни яратдик ва биз яратган нарсаларимиз ҳақида гафлатда бўлмадик».

Ҳақиқатда бизнинг галактикамизда Ердан бошлаб Қуёшга нисбатан узоқлашиб борувчи устма-уст **етти** сайёранинг йўли ўтган: Ер, Марс, Юпитер, Сатурн, Уран, Нептун ва Плутон сайёралардан Меркурий ва Зуҳро эса Ер ва Қуёш оралиғида жойлашган.

Аллоҳ таоло Қуръони каримнинг, «Ёсин» сураси 40- оятида Қуёш, Ой ва шу кабиларни айтиб ўтиб «... ҳар бири фалакда сузиб юради» - дейди.

«Фалак» сўзнинг луғавий маъноси «осмон йўли» дегани, фалакиёт тили билан айтганда «орбита» дегани экан. Демак, Ердан то юқорига қадар **етти** сайёранинг орбитаси ўтган экан. Демак, хулоса шуки, табиатда **еттиликни** учраши тасодифий ҳол эмас.

(Фидокор, 05.06.2001)

- Инсонда **етгита** сезги мавжуд:
 1. Тафаккур;
 2. Кўриш;
 3. Эшитиш;
 4. Ҳид билиш;
 5. Таъм билиш;
 6. Тана;
 7. Жинсий.
- Инсон териси етти қаватдан иборат.
- Шимолий ярим шарда кўринувчи чўмич шаклидаги **етти** оғайин юлдузлар тўпи энг йирик юлдузлар тўпи ҳисобланади. “Кичик айиқ” юлдузи туркуми ҳам етгита ёруғ юлдуздан ташкил топган.
- Аллоҳ таолонинг муқаддас китоби бўлмиш “Қуръон” да ҳам **еттиликка** боглиқ кўп оятларни учратиш мумкин. Қуръонни қаримда биринчи вар ҳар бир номозда ўқиладиган “Фотиҳа” сураси ҳам **етти** оятдан иборат.
- Иймонда ҳам етти фарз бор, яъни инсон **етти** нарсага шубҳасиз ишонини билан исломга киради.
- Ернинг сирти Қуёш нурларини ой сиртига қараганда **етти** марта кучлироқ қайтаради.
- Офтоб нурларида ял-ял товланган **етти** хил рангдаги камалакни кўриб завқаланмаган одам бўлмаса керак.
Бу:
 1. Қизил;
 2. Заъфарон;
 3. Сарик;
 4. Яшил;
 5. Зангори;
 6. Кўк;
 7. Бинафша.
- Бизнинг галактикамизда Ердан бошлаб Қўёшга нисбатан узоқлашиб борувчи устма-уст **етти** сайёранинг йўли ўтган:
 1. Ер;
 2. Марс;
 3. Юпитер;
 4. Сатурн;
 5. Уран;

6. Нептун;

7. Плутон.

Амалда бўлган етти кунлик ҳафтамизнинг ҳам ўзига яраша “Таржимаи ҳоли” бор. Милоддан аввалги 1 минг йиллик бошларида яшаган Халдейлар ҳар бир сайёранинг ўз купи бўлади деб фараз қилганлар ва янгича кун ҳисоби- ҳафтани яратганлар. Бобилда яшаган Халдейлар юнон худолари- Меркурий, Венера, Марс, Юпитер, Сатурннинг номларига Қўёш ва Ойни ҳам қўшиб, сайёралар сонини еттига етказишган ҳамда “7” рақамини муқаддас деб эълон қилганлар.

Инсон авлоди ҳам еттига:

1. Фарзанд;

2. Невера;

3. Эвара;

4. Чевара;

5. Кавара;

6. Овора;

7. Бегона.

: Ўтмишда халқимиз дунёда одамни тўйдирадиган ва бой қиладиган етти хазина бор деб билган, чунончи:

1. Сигир- рўзғорнинг қассоби ва баққоли;

2. Асалари – оиланинг табиби;

3. Ипак қурти – қизларнинг сепи;

4. Обжувоз – қозоннинг ёғи;

5. Тегирмон – қориннинг белбоғи;

6. Ўрмон – иморат “суяги”, қозон олови;

7. Товуқ - ҳам обиёвғон, ҳам дори-дармон.

Булардан қанчалик кўп фойдаланилмасин, уларнинг ўрни ҳар доим тўлиб тураверади. Айрим юртларда: “Тижорат -етти хазинанинг бири”, деб қўшимча тариқасида юқоридагиларни бирортасининг ўринга киритишган.

Бутун Ер юзи етти иқлим минтақасига бўлинган:

1. Экваториал

2. Субэкваториал;

3. Тропик;

4. Субтропик;

5. Мўътадил;

6. Арктика;

7. Субарктика.

Етти қават осмон (фалак) етти қават ер бор деб фараз қилинган. Қадимги римликларнинг етти буюк донишманди бўлган. Хонандалар ҳам етти нарда оҳангда куйлашади, шунга кўра мусиқада етти хил нота қилинган: до, ре, ми, фа, соль, ля, си. Мумтоз шеърятимизда ғазалининг етти байтлик шакли кўпроқ тарқалган. Ҳар ким ўзининг етти аждодини билиши шарт бўлган.

Ана шундай қилиб, муқаддаслаштирилган 7 рақамидан вақт ўлчови –етти кунлик ҳафта ҳисобини ўйлаб топганлар. Ҳафта кунларининг номи форс (қисман араб) тилида қабул қилинган, чунончи: [18,641-бет]

№	Ҳафтанинг кунлари	И З О Х
1.	Якшанба	• Ҳафтанинг биринчи куни (“як”-бир); биринчи сайёра Қўёш ҳукмида бўлган; бу куннинг миқозини иссиқ ва қуруқ; якшанба кунини бошланадиган йил турли ҳодисаларга бой бўлади.
2.	Душанба	• Ҳафтанинг иккинчи куни (“ду”-икки); иккинчи сайёра Ой ҳукмида; миқозини совуқ ва нам; душанба кунини бошланадиган йил анча хайрли, яхши бўлади.
3.	Сешанба	• Ҳафтанинг учинчи куни (“се”-уч); учинчи сайёра Марс ҳукмида; миқозини иссиқ ва нам; одамга ёмон таъсир кўрсатади; сешанбадан бошланадиган йил оғир келади.
4.	Чоршанба	• Ҳафтанинг тўртинчи куни (“чаҳор”-тўрт); тўртинчи сайёра Меркурий ҳукмида; миқозини иссиқ-совуқ; одамга таъсири ҳам яхши, ҳам ёмон; чоршанбадан бошланадиган йилда уруш ва қимматчилик бўлиши мумкин.
5.	Пайшанба	• Ҳафтанинг бешинчи куни (“панж” -беш); бешинчи сайёра Юпитер ҳукмида миқозини иссиқ ва нам; одамга таъсири яхши; бу кундан бошланадиган йил хайрли, яхши бўлади.
6.	Жума	• Ҳафтанинг бешинчи куни (“жумъа” – жам бўлмоқ); олтинчи сайёра Венера ҳукмида; миқозини мўътадил; одамга таъсири яхши; бу кун билан бошланадиган йил хайрли, яхши бўлади.
7.	Шанба	• Ҳафтанинг еттинчи куни; еттинчи сайёра Сатурн ҳукмида; миқозини қуруқ ва совуқ; одамга таъсири ёмон; бу кун билан бошланадиган йил кулфатли ва ёмон бўлади.

Исломда ҳафтанининг охири жума. Бу кун мусулмонлар учун дам олиш кун ҳисобланади. Шу ўринда эслатиб ўтиш лозимки, жума- мусулмонларнинг, шанба-яхудийларнинг, якшанба –насонийларнинг дам олиш кунидир.

Расулulloҳ етти нарсага одат қилиб, етти нарсдан ҳазар қилмоқни буюрдилар.

“Қўйидагиларни одат қилингиз!”-дедилар:

1. Жанозага қатнашмақни;
2. Касални бориб кўрмоқни;
3. Чақирилган жойга бормоқни;
4. Мазлумга ёрдам бермоқни;
5. Қасам ичса, қасамида турмақни;
6. Саломга алик олмақни;
7. Акса урган киши “Алҳамдулиллоҳ” деса, унга “Йорҳамукаллоҳ” демаски.

“Қўйидагилардан ҳазар қилингиз!” –дедилар:

1. Кумуш идиш тутмоқни;
2. Тилла узук тақмоқдан (эркакларга);
3. Ипакли кийим киймоқдан (эркакларга);
4. Дебож (гулдор ипакли кийим) киймоқдан;
5. Қасий (дағал матодан тикилган кийим) киймоқдан;
6. Истаброқ (атласга ўхшаган мато) киймоқдан;
7. Бу ривоятда еттинчиси тушириб қолдирилган

(Ҳадис. 1-жилд, 335-336 бет)

Юртбошимиз миллий ғоя ва миллий мафкура масаласи, мамлакатимиз истиқболни, келажагини белгилашда жуда муҳим омил эканлигини таъкидлаб, уни ишлаб чиқишда қўйидаги етти негиз (принцип)га асосланиш лозимлигини ўқтириб ўтдилар [8,464-467-бетлар]:

№	Негиз (принцип) лар
1.	Ўзининг келажагини кўрмоқчи ва қурмоқчи бўлган ҳар қандай давлат, жамият албатта ўзининг миллий ғоясига суянишни ва таянишни керак. Давлат тизими, уни бошқариш ва сиёсат албатта аниқ ва равшан ифодаланган маълум бир мафкурага асосланиб қурилмоғи лозим. Чунки, ўзининг миллий ғоясига таянмаган жамият инқирозга юз тутиб, ўз йўлини йўқотиб қўйиши мумкин.
2.	Биз эски мустабид тизимдан эркин ва озод тизимга ўтиш даврида яшаётган бугунги кунда халқимиз ўзига хос, катта ғоя ва тўсиқларга дуч келиши ва бу жараён катта курашлар орқали келишини англамоғимиз лозим.

	Халқимиз ва жамиятимизни янги истиқболли марралар томон етаклашда аввало таълаб олинган, чуқур ва пухта ишланган мафкура бош рол ўйнаши керак.
3.	Ишларимизни қандай ғоя ва мафкура билан тарбияламоқ ва эзгу мақсадларга қандай мафкура ва тафаккур асосида боришни англаб олмақ керак.
4.	Тарбиявий ахлоқий масалаларда ва маънавий ҳаётда миллий мафкурамизга мос келадиган сиёсатни олиб боришда ўз йўлимизни йўқотмай, ғоявий бўшлиққа йўл қўймасдан сохта ғоялар орқасидан тегираб, эргашиб кетаётган ишларимизга янгича миллий мафкура ва миллий ғояларини сиғдириб бормоқ керак.
5.	Яратиладиган миллий ғоя миллатимизнинг ўзлигини англашга, ўзининг йўқолаётган миллий қадриятларини, урф-одатларини тиклаб, эозлаб, янги ўсиб келаётган авлодга етказиш учун хизмат қилмоғи лозим.
6.	Янги яратиладиган миллий ғоя биринчи навбатда халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, руҳиятига, миллий қадриятларига таянган ҳолда юрт тинчлиги, Ватан равиқли, халқ маънавияти ва фаровонлиги йўлида хизмат қилмоғи даркор.
7.	Миллий мафкура ҳеч қандай шаклда давлат мафкураси мақолига кўтарилмагани керак ва жамиятдаги қарашлар раш-баранглиги, ғоялар хилма-хиллигини сақлаган ҳолда уларни бир бири билан мунозара қилишга кураш баҳслашувига, ҳар қандай партия, ҳаракат, ҳар қайси итсон, фуқароннинг ўз фикрини эркин ифода этиши ва уни ҳимоя қилишга зиён ёки тазйиқ кўрсатмаслиги лозим. Шу билан бирга миллий ғоя мафкура давлатимиз жамиятимиз, халқимизнинг юксалиши, равиқ топишига келажакта буюк давлат барпо этишдек эзгу мақсадларга хизмат қилмоғи шарт.

Қуйидаги етти та шир таракқийетимизнинг асосий мезонлари бўлмоғи даркор:

<p>Биринчидан, бугунги устувор ақидамызда собит бўлайлик, яъни – жамиятимиздаги тинчлик, осойишталик ва барқарорликни яънада мустахкамлайди.</p> <p>Иккинчи ширимиз: Маънавият ва маърифатни юксак даражага кўтарайлик! Умумбашарий ва миллий қадриятларни уйғунлаштириши негизда миллий оинг ва демократик тафаккур тарбиясини кучайтирайлик!</p> <p>Учинчидан, қонун устуворлиги заминида кучли тартиб ва интизом ўриатайлик! Ирқини, миллати ва эътиқоддан қатъий назар, ҳар бир фуқароннинг ҳақ-ҳуқуқларини</p>
--

таъминлайлик.

Тўртинчи шиориюмиз: Иқтисодий ҳаётимизда мулк шаклини ўзгартириб, мулкни ўз эгасига топширайлик! Эркинлик, тadbиркорлик ва ташаббускорлик асосида халқимизга фаровон ҳаёт яратиб берайлик

Бешинчидан, жамиятимизда ўтказилаётган ислохатлар ва иқтисодимизни такомиллаштириш эвазига халқимизнинг реал даромадларини ва ҳаёт даражасини кўтарайлик!

Олтинчи вазифа. Давлатчилик тизимини мустаҳкамлайлик, дўстлик, ўзаро ҳурмат ва ҳамкорликни бош мезон этиб, дунё ҳамжиҳатида муносиб ўринни эгаллайлик!

Еттинчи ва барча эзгу орзуларимизни мужассамлаштирган шиориюмиз: келажагимиз учун, фарзандларимизнинг бахту саодати учун яшайлик ва ҳалол меҳнат қилайлик! Авлодларга озод ва обод ватан қолдирайлик!

Етти рақами билан ҳадис ва ҳикматларни изҳор этишда ҳам жуда кенг қўлланганлар. Қуйида шуларнинг айримларини келтирамиз:

Етти рақами билан ифодаланган ижобий жиҳатлар.

Муҳаммад пайғамбаримиз ҳадисларида шундай дейилган:

- ◆ **Етти тоифа (одам) бор, Аллоҳ таоло қиёмат кунини соя йўқ бир кунда уларга арш соясидан жой беради [44,89-бет]:**
 1. Масжидларга қалби боғлиқ кишига;
 2. Бир чиройли, молдор аёл шахватга чақирса: "Мен Аллоҳдан қўрқаман", -деб бормаган кишига;
 3. Аллоҳ йўлида дўстлашган икки биродарга;
 - 5 Аллоҳ ҳаром қилган нарсалардан сақланган кишига
 - 6 Аллоҳ йўлида қоровуллик қилган кишига (урушда);
 - 7 Аллоҳ таоладан қўрқиб, кўзига ёш олган кишига.
- ◆ **Мўмин кишига вафотидан кейин савоби етиб турадиган амали солиҳлар еттита. Бу[44,71-бет]:**
 1. Тарқатган илми;
 2. Қолдирган солиҳ фарзанди;
 3. Мерос қолдирган қуръони;
 4. Қурган масжиди;
 5. Йўловчилар учун қурган меҳмонхона уйи;
 6. Қазиган ариғи;

7. Тириклигида ва соғломлигида садақа-эхсон учун ажратган молидир.

- ◆ Шайх Нажмиддин Кубро 7 хил ранг хислатини етти тушунчага мослаб тушутирган[18,397-бет]:

1. Оқ - ислонни;
2. Сарик -иймонни;
3. Зангори -эхсоини;
4. Яшил -ишончини (итмино);
5. Кўк -тўлиқ ишончини (иқон);
6. Қизил -ирфоини;
7. Қора- ҳаяжон, ҳайратни англатган.

- ◆ Балоғат ёшига етган деярли ҳар бир инсон қўйидаги етти нарсани истайди:

1. Соғлиқ ва узоқ яшаш;
2. Озиқ -овқат;
3. Уйку;
4. Пул ва қимматбаҳо буюмлар;
5. Жаннатга тушини;
6. Болаларни орзу-хавасларини кўриши;
7. Машхур ва нуфузли бўлиши.

(Дейл Карнеги.)

- ◆ Қўйидаги етти шарт, эътиқод-иймонини тўлиқ асоси, устуни, яъни иймони муфассал дейилади[18,301-бет]:

1. Аллоҳга иймон келимасини келтириши;
2. Аллоҳнинг фаришталарига;
3. Аллоҳнинг муқаддас китобларига.
4. Аллоҳнинг пайғамбарларига;
5. Қиёмат кунига;
6. Тақдирга;
7. Охиратга, яъни ўлгандан кейин қайта тирилтиришга ишонишига ва уларга амал қилиб яшашдан иборат.

Етти рақами билан ифодаланган салбий жиҳатлар.

- ◆ Пайғамбаримиз ҳадисларида оғир, кечирилмайдиган гуноҳи кабирлардан еттитасини келтирганлар[44]:

1. Аллоҳга ширк келтирмоқ;
2. Ноҳақ қасддан одам ўлдирмоқ;
3. Ота-онага «оқ» бўлмоқ;
4. Судхўрлик;
5. Бировларнинг ҳақини смоқ;
6. Соҳр ишлари билан шуғулланмоқ;
7. Ёлғон гувоҳлик бермоқ.

- ◆ **Еттига** ҳалок қилувчи нарсадан сақланинглари[44]:
 1. Аллоҳга ширк келтирмоқ;
 2. Сехр қилмоқ;
 3. Ноҳақ қон тўкиш;
 4. Судхўрлик (пулли фойдага бериш);
 5. Етимнинг молини емоқ;
 6. Урушдан қочиш;
 7. Эрли мўминга, ифбатли аёлни зинокор деб туҳмат қилиш.
- ◆ **Дўзах етти** қаватдан иборат бўлиб, бу қаватларнинг номлари[18,305-бет]:
 1. Ҳовия;
 2. Лазо;
 3. Сақар;
 4. Саъир;
 5. Жаҳаннам;
 6. Сижжин;
 7. Ҳутамадир.

Уларга гуноҳкорлар қилган гуноҳлари даражаларига қараб тушадилар.
- ◆ **Етти** нарса борки, ҳар ким бу етти нарсага амал қилса, дунёда яхши отлиқ бўлади:
 - Биринчиси**, дунёда донолар маслаҳати билан иш қилса.
 - Иккинчиси**, ўз жойида бўлса.
 - Учинчиси**, адолатли бўлса.
 - Тўртинчиси**, сабрли бўлса.
 - Бешинчиси**, биркесар бўлмаслик.
 - Олтинчиси**, фойдадан ўзгаларни баҳрадор қилса.
 - Еттинчиси**, камтарлик қилса.
- ◆ **Етти** нарса жоҳилларнинг одати:
 1. Ҳар нарсага аччиқлашни.
 2. Синалмаган одамга ишониш.
 3. Дўст-душмани ажрата билмаслик.
 4. Сирини ҳар кимга айтиш.
 5. Ақлсиз, подон одамларнинг маслаҳатларига қулоқ солиш.
 6. Бесфойда сўзларни кўп сўзлаш.
 7. Лойиқ бўлмаган одамларга ёрдамлашни.

- Шайх Нажмиддин Қубро 7 хил ранг хислатини етти-тушунчага мослаб талқин этган (18, 361 б)
 1. Оқ - исломни.
 2. Сарик - иймонни.
 3. Зангори – эҳсонни.
 4. Яшил – ишончни (итмино)
 5. Қўк – тўлиқ ишончни (иқон).
 6. Қизил – ирфонни.
 7. Қора - ҳаяжон, ҳайратни англатган.
- Ҳар бир мусулмон билиб қўйиши керак бўлган еттилик савол-жавоблар:
 1. Мусулмонмисан? – Алҳамдулиллоҳ мусулмонман
 2. Қачондан бери? – «Алмисоқ»дан бери
 3. Алмисоқ нимадир? – Аз-рўзи азал, яъни бизларнинг руҳларимизни Аллоҳ яратган кун.
 4. Аллоҳ азал кунда туғилажак барча одамларнинг руҳларини пайдо қилиб сўради: Аласту би Раббикум? (Мен сизларнинг Раббингиз эмасманми?) Жавоб бердилар: - «Қолу бало!» (Албатта Сен бизнинг Раббимиздирсан, Сендан бошқа Раббимиз йўқ).
 5. Нима қилмоқ билан мусулмонсан? – Иймон келтирмоқ билан мусулмонман.
 6. Иймон нима? – Пайғамбаримиз алайҳиссалом Аллоҳ тарафидан нима нарсаларни келтирган бўлсалар, ўшаларга тил билан иқрор бўлмоқ ва дил билан ишонмоқ.
 7. Диннинг қайси? – Ислом.
- Яна:
 1. Ислом нимадир? – Аллоҳ буюрганларини қилмоқ ва қайтарганларидан тийилмоқ.
 2. Дин нима? – Ишон, ишонмоқ, эътиқод қилмоқ.
 3. Кимнинг умматидирсан? – Муҳаммад алайҳиссаломнинг.
 4. Кимларни дўст тутарсан? – Чаҳорёрларни (Абу Бакр, Умар, Усмон, Али).
 5. Кимнинг зурриётидирсан? – Одам сафийуллоҳнинг.
 6. Кимнинг миллатидирсан? – Иброҳим калилуллоҳнинг.
 7. Эътиқодда мазҳабнинг? – Аҳли сунна вал жамоа.

*Ҳикматли сўз китоблари ақлнинг
мустақил фаолиятига нафақат
тазйиқ ўтказади, аксинча мустақил
фаолиятга чорлайди.*

Л.Н.Толстой

**Саккиз
рақами тилга кирганда**

Саккиз рақами ҳам хосиятли сонлар қаторига киради. Бинобарин, Аллоҳнинг қандай зот эканлиги саккиз сифат билан изоҳланади: [18,17-бет]

№	СИФАТЛАР
1.	Аллоҳ азалдан мавжуддир. У- ҳеч қачон йўқ бўлмаган. Унинг аввали ҳам йўқ, охири ҳам йўқ. Ҳеч нарса бўлмаган пайтда ҳам у бўлган, мавжудлик унинг асосий хусусиятидир. Унинг мавжудлиги ҳеч кимга ва ҳеч нарсага боғлиқ эмас. У бошқа нарсаларга беҳожат бўлгани ҳолда ҳамма Унга ҳожатмандир. У ҳамisha тирик. У моҳиятан пок ва доно, муқаддас ва билгувчидир. Унинг ниҳояси йўқ, абадийдир, дунёда ҳеч нарса қолмаганда ҳам у боқий бўлади.
2.	У туғилмаган ва туғмаган. Унинг фарзанди ҳам ота - опаси ҳам йўқ. У бепазир бир зотдир.
3.	Унинг шериги, ўхшаши, қиёфаси йўқ, тенг бир ўхшаши ёхуд тенг бир зидди бўлмаган Аҳаддир. У мукаммал зот ва яқкаю ягона бўлиб, у ёлғизлик Аллоҳга, унинг зотига хос бўлган бир мутлоқ тоқликдир.
4.	У азалий ва абадийдир, доим барҳаётдир ва ҳеч қачон ўлмайди.
5.	У лозимдир, яъни Унинг турадиган макони йўқ. У ҳар ерда ва ҳар вақт ҳозир-нозир. Ҳар нафасда, ҳар заррада зухурдир-бордир. Бутун борлик Унинг борлигига далилдир.
6.	У ҳамма нарсага қодирдир. Хоҳлаган нарсани қила олади. У хоҳлаган иш бўлмай қолмайди, хоҳламагани бўлмайди. У бенуқсондир, қилган, қилаётган ишлари беҳатодир. ҳикматдир. Унинг илми ва ҳикмати чексиздир. У-Самалдир, яъни шонли, улуг ва буюк, барча ғоялар манбан, нуқсонсиз, ҳеч нарсага муҳтож бўлмаган, ҳар қандай мавжудот унга муҳтож ва ундан мадад олмай туролмайдиган, олий қудратли зотдир.
7.	У барча нарсаларни эшитади, кўради, билади. У яқиндагини ҳам, узоқдагини ҳам, овозсизни ҳам, ошкорани ҳам, махфийни ҳам эшитади, кўради, билади. Ундан ҳеч ким ва ҳеч нарса яширин қолмайди. У қалблардаги ниятларни ҳам билади.
8.	У Холик, яъни яратувчидир. У ҳамма нарсани ҳал қилган ва яратган яқкаю-ягонадир. У фақат биллиб, ирода қилиб ва қодир бўлиб қолмай, балки амалда яратади ва ҳал қилади.

Аллоҳ таолонинг субутий (мусбат) сифатлари ҳам саккизтадир: [18,17-бет]

№	СИФАТЛАР
1.	Аллоҳ таоло ўзининг зотигаа хос бир сифат билан ҳамisha

	тирик (Ҳай), мангу барҳаётдир, аммо бизга ўхшаш аъзо ва жон билан эмас.
2.	Аллоҳ таоло ҳар бир нарсани билгувчидир. У ўз зотига муносиб сифат билан билур, аммо бизларга ўхшаш ўрганмоқ ва ўйламоқ билан эмас.
3.	У ҳар нарсага қудрати етгувчи –Қодирдир. Бир нарса қилмоқни хоҳласа, “бўл” деса кифоя. Аммо бизларга ўхшаб қувват ва ёрдам берадиган асбобларга мухтож эмас.
4.	У – Самъи, яъни ҳар бир овозни эшитгувчидир, аммо бизларга ўхшаб қулоқ билан эмас.
5.	У – Басийр, яъни ҳар бир нарсани кўрувчидир. Бутун оламин, қоронғу -ёруғдаги, узоқ-яқиндаги, еру-осмондаги катта кичик нарсаларни ўз қудрати илоҳийси билан доим кўриб туради. Кўрмоғи ўз зотига муносиб сифат билан бўлур, аммо бизларга ўхшаш кўз билан эмас.
6.	У – Мурид, яъни хоҳлагувчидир. Дунёдаги бор нарсалар, ишлар ҳаммаси Унинг хоҳиши билан бўлган. Ҳар бир ишни қилмоқ Узининг ихтиёрида –хоҳласа қилади, хоҳламаса қилмайди.
7.	У – Мутакаллим, яъни сўзлагувчидир. У ўз зотига муносиб бир сифат билан сўзлайди, аммо бизларга ўхшаш оғиз, тил, овоз, ҳарфлар билан эмас. Таврот, Забур, Инжил ва Қуръони карим китобларидаги сўзлар Унинг каломидир.
8.	У – Таквип, яъни билдиргувчидир. Дунёдаги мавжуд нарсаларнинг ҳаммаси Унинг бўлдиrhoғи билан бўлгандир.

Аллоҳнинг зоти ва сифатлари тўғрисида баҳс юритиш манъ этилади. Чунки, инсон ўзининг чегараланган билими ва ақли билан Унинг чегарасиз моҳиятига ета олмайди.

- Муҳаммад пайғамбаримиз ҳадисларида ёзилганидек **саккиз** тоифа кишини Аллоҳ қиёматда энг ёмон кўради: [44,81-бет]
 1. Ёлғончиларни;
 2. Ўзига бино қуйган такаббурларни;
 3. Дўстига қалбда ёмонлик бўлган гиначиларни. Йўлиққанда уларга хушомад қилувчи, йўғида эса адоват этувчи кишиларни;
 4. Аллоҳ ва Расулига чақирилганда секин келадиған, шайтонга чақирилганда (ёмон ишларга) тез келадиған кишиларни;
 5. Дунёвий маблағ униши мумкин жойда бутун борлиғи билан ҳақсиз равишда таъма қилувчи таъмагирларни;
 6. Чақимчиларни;
 7. Дўстлар орасини бузувчиларни;

8. Пок одамларнинг ҳаққиға тажовуз қилувчиларни.
Ана шу хислатларға эга одамларни Аллоҳ ёмон кўради.

Жаннат саккизтадир, уларнинг номлари қўйидагичадир:
[18,305-бет]

1. Дор ус-салом қизил ёқутдан
2. Дор ул-худ кумушдан
3. Жаннат ул- наъим зумраддан
4. Жаннат ул- аъдин лаълдан
5. Жаннат ул – маъво нурдан
6. Жаннат дор ул – жалол забаржаддан
7. Жаннат ул – фирдавс гавҳардан
8. Жаннат ул – физзо олтиндан бино қилинган

Бу абадиёт жаннатлари пайдо қилинғандан бери то қиёматгача самода – еттинчи қават осмонда муаллақ туради деб ривоят қилинади

• **Саккиз тоифа билан ўтирган кишида Аллоҳ таоло саккиз нарсани зиёда қилади:**

1. Бойлар билан ўтирган кишида Аллоҳ таоло дунёга раббани ва муҳаббатини кучайтиради.
2. Фақирлар билан ўтирган одамда шуқр ва Аллоҳнинг тақсиротиға розиликни зиёда этади.
3. Ҳокимлар билан ўтирган кишида кибр ва қалбитошликни оширади
4. Аёллар билан ўтирган кишида шавҳат ва жаҳлни пайдо қилади.
5. Болалар билан ўтирган бандада ўйини енгилтакликни зиёда этади.
6. Фосиқлар билан одамда гуноҳ ва исёнға журъат пайдо бўлади.
7. Солиҳлар билан ўтирган кишида тоатға рағбатни зиёда қилади.
8. Олимлар билан ўтирган кишида илмини кучайтиради.

(Абу Лайс Самарқандий)

Ҳакимлар инсон умрини саккиз даврга бўладилар:

1. Гўдаклик;
2. Болалик;
3. Балоғат даври (14-20 ёш);
4. Тараққий даври;
5. Камолот даври;

6. Ниҳоят даври;
7. Биринчи қарилик;
8. Иккинчи қарилик даврлари

(Абдурауф Фитрат)

- Агар мартабага етмаганларнинг суҳбат одоби печта деб сўрасалар, уни саккизга деб айтгил:
 1. Сўрамагунларича гапирилмасин;
 2. Гапираётганда овозини баланд кўтармасин;
 3. Гапираётганда ўнгу сўлга қарамасин;
 4. Ғаразли ва кинояли гапларни гапирмасин;
 5. Қаттиқ гапирмасин ва бетга чопарлик қилмасин;
 6. Пушаймон бўлмаслик учун ўйлаб гапирсин;
 7. Одамлари гапини бўлиб сўз қотмасин;
 8. Кўп гапирмасин. Чунки, кўп гапириш ақли ноқислик белгисидир. Оз бўлса ҳам, аммо соз гапиришни шиор этсин.

(Хусайн Вонз Кошифий)

Маълумки, закот исломнинг учинчи асоси бўлиб, бу молий ибодатдир. Унинг асли маъноси поклаш бўлиб, пешона тери билан топилган мол-дунёлардан берилади. Закот ҳаммага ҳам фарз бўлмасдан, фақат молия ҳисобга етган кишиларга фарздир.

Закот у йилдан бу йилга бир марта берилади. Мухаррам ойи йилнинг боши бўлса ҳам, бизнинг диёримизда Рамазон ойида закот бериш одат бўлган, чунки бошқа ойларда берса, савоби бирига ўн бўлиб, рамазон ойида берса савоби 700 марта зиёда бўлади. Закотни кимга бериш кераклигини Аллоҳ таоло «Тавба» сурасининг 60-оятда зикр қилган бўлиб, улар саккиз тонфа кишиларни ўз ичига олади:

- **Биринчи** – камбағаллар.
- **Иккинчи** - мискинлар, турар жойи, бола-чақаси, қариндош уруғи йўқ кимсалардир. Бундайларни давлатимиз ўз қаромоғига олган.
- **Учинчи** – ҳукумат томонидан тайинланган закот йиғувчилар, булар бизда йўқ, улар Ислом мамлакатларида бўладилар.
- **Тўртинчи**- аввал кофир бўлиб, ислом динини қабул қилганлар.
- **Бешинчи**- қуллар, улар ҳозир дунёнинг ҳеч қаерида йўқ

- **Олтинчи** – ёниб кетиш, зилзила, сел олиб кетиши ва турли офатлар билан уй-жойидан, мол-дунёсидан ажралиб қолганлар.
- **Еттинчи** – Аллоҳ йўлида ўзини илмга фидо қилганлар.
- **Саккизинчи** – мусофирлар, аслида ўзига тўқ бўлишса ҳам, мусофирчиликда турли сабабларга кўра мол-дунёсидан ажралиб қолганлар.

Шу зикр қилинганлардан қайси бирлари топилса, шуларга бермоқлик Аллоҳ таоло томонидан фарз қилинган.

Зақотнинг нисоб миқдори 20 мисқол олтин оғирлиги бўлиб, бир мисқол 4 граммдан озгина оғирроқ, 20 мисқолни 4га кўпайтирсак, 80 граммдан озгина ортиқроқ бўлади. Кумуш эса 200 та кумуш таңганинг оғирлиги бўлиб, у 595 граммни ташкил этади.

Шу миқдордаги олтин ёки кумуш қийматида маблағи бўлган киши, хоҳ эркак, хоҳ аёл бўлсин **бой** саналиб, ҳамма пулини ҳисоб-китоб қилиб, 40дан бирини беради. Уч турлик молдан зақот берилади:

- Олтин ва кумушдан
- Сотиладиган молдан
- Яйловда ўтлайдиган ҳайвонлардан.

Ерни ҳайдаб, суғориб, экиладиган экинлардан ушр-ўндан бирини зақот қилиб берилади.

Япония ва Хитой мамлакатларида яшовчилар 8 рақамини бахтли деб ҳисобласалар, 4 рақами улар учун бахтсиз рақам. Шунинг учун ҳам улар ҳар бир ишни ана шу рақамлар билан боғлаб амалга оширишади.

Яъни, эндигина онла қураётган ёки келин-куёвлар **саккизинчи** кун, ой (август)нинг **саккизинчи** кун **соат саккиздан саккиз** дақиқа ўтганда, никоҳдан ўтишади. Бу уларда келажакда яхши турмуш қуришларига, бахтли бўлишларига сабаб бўларкан.

Ёки бўлмаса, эндигина савдо ишига киришаётган компания ёки фирма ўзининг илк фаолиятини айнан (8 ой, 8 кун, 8:08)да бошлайди.

1937 йил Япониядаги Тойода онласи автомашина ишлаб чиқарувчи компания очмоқчи бўлади. Унинг номини ҳам айнан “Тойода” деб юритмоқчи бўлишади ва айнан нумеролог (яъни, рақамларни таҳлил қилиб боровчи мутахассис)дан маслаҳат

сўрашади. Аммо нумеролог бу ном компанияга тўғри келмаслигини айтади.

Чунки, Япон ёзувида “Тойода” номи 10 та калтакчадан ҳосил бўлади. 10 рақами эса улар учун бахтсиз рақам. Нумеролог уларга “Тойода” эмас, балки “Тайота” деб юритишларини маслаҳат беради. Шунда Япон ёзувида “Тайота” 8 та калтакчадан ҳосил бўлади ва бу уларга бахтли рақам ҳисобланади ҳамда келажакда компаниянинг ишларида омад келтиради. Тайода оиласи бунга амал қилган ҳолда компанияга “Тайота” номини қўяди.

* * *

Машҳур олимлардан Ризоуддин ибн Фахриддиннинг «Одоби таълим» асарида ўқитувчи малакаси ҳақида қуйидаги диққатга сазовор бўлган **саккизта** қонда келтирилган.

1. **Китоб** – агар таълим китоб ўқитиш орқали бўлса, у китобнинг дарс учун ёзилиб, таълим арбоби тарафидан дарслик этиб қабул этилган бўлиши лозимдир.
2. **Ихчамлик** – бериладиган дарс ихчам ва фойдали бўлиши керак. Даср вақтида муаллим олдида китоб бўлмасин, муаллим бир китобга қараб, бир сўзлаб турмасин. Бериладиган дарс унутилмаслиги учун ўтилиши керак бўлган моддаларни бир қоғозга ёзиб олиб, керак бўлган вақтда унга кўз солиш зарар келтирмайди.
3. **Таққослаш** – берилган дарсни амалиёт билан таққослаш лозим. Масалан, география дарсида харита ва глобуслардан фойдаланиш лозимдир. Умуман таққослаш, солиштириб кўриш амалиётини ижро этмасдан бошқа дарсга кўчиш муносиб эмасдир.
4. **Такрор** – дарсларни унутиш ҳавфи бордир. Шунинг учун муаллим бугун ўтиладиган дарега киришмасдан, аввал кеча ўтилган дарсни қайтариб ўтиши керак. Шундай қилинса, дарслар болаларнинг хотираларидан чиқмайди. Шу билан бирга, ҳар дарсни икки-уч марта такрор этиш фойда беради.
5. **Ёд олдириш** – болаларга зеҳнлари кўтарадиган даражада ёзилган шеърлар, ҳикматли сўзлар, масалаларни ёдлатиш фойдадан ҳоли эмас. Бу нарсалар болаларнинг зеҳнларини очади, ёдлаш қувватини оширади. Ахлоқ-тарбия нуқтаи назаридан ёзилган ва болаларнинг ёшларига муносиб бўлган шеърларни ёдлатиш шартдир.

6. **Ҳозирланиш** – муаллим бўлган зот берадиган дарсига энг аввал яхши ҳозирланиб, сўнгра дарс бериши шартдир. Дарсга ҳозирланиб келмаган муаллимнинг дарсидан фойда кутилмайди.
7. **Фасоҳат** – муаллим ҳозирланиб келган дарсини бор қуввати билан сарф этиб ғоят чиройли этиб, фасоҳат билан сўзлаши лозимдир. Кераксиз жумлалар, бир сўзни қайта-қайта такрорлашдан қочиш керак.
8. **Тажриба ва такомиллаштириш** – муаллим ҳар дарсидан бир тажриба олиб, ўз камчилигини бартараф қилиши лозимдир. Таълим-тарбиядаги малакасини такомиллаштириш шу мақсад учун очилган олий ўқув юртларига вақти-вақти билан қатнаб туриши керак.

- **Саккиз хислат олижаноб одамларда топилади:**
 1. Авф
 2. Тавозе
 3. Шавкат
 4. Қўли очикилик
 5. Очиқ юзли бўлиш
 6. Ҳаё
 7. Номус
 8. Мурувват
- **Саккиз хил одам билан дўстлашиш мумкин:**
 1. Қаноатлиликлар
 2. Ўз сўздан қайтмайдиганлар
 3. Олимлар ва ҳунар соҳибларини қадрлайдиганлар
 4. Хиёнатдан узоқ юрувчилар
 5. Яхши хулқли, юксак нафосатли кишилар
 6. Жаҳл келганда ўзини бошқароладиган кишилар
 7. Саҳийлар
 8. Қариндошларни, дўст-ёрларни ҳурмат қилувчилар.
- **Донолар айтади:** «Агар таъзияга боришининг одобини нечта?» деб сўрасалар, **саккизта** деб айт.

Биринчидан, таъзияга борган одам кам гапирсин.

Иккинчидан, салла тўнини йиртиб, улоқтириб йиғламасин, ортиқча оҳ-воҳ қилмасин.

Учинчидан, қўлини кўксига уриб, юзини юлиб дод солмасин.

Тўртинчидан, беҳудага беъмани гапларни гапирмасин.

Бешинчидан, мотам эгаларига сабру қаноат тиласин.

Олтинчи ва еттинчидан, қўлидан нима келса, ёрдам берсин.

Саккизинчидан, марҳумнинг ўлиmidан ўзига ибрат олсин, яъни ўлим ўзининг бошига ҳам келишини ўйласин.

• Расулulloҳ айтадилар: Саккиз нарса саккиз нарсадан тўймайди:

1. Кўз қарашдан тўймайди.
2. Ер ёмғирдан тўймайди.
3. Аёл эркак кишидан тўймайди.
4. Олим илмдан тўймайди.
5. Сўровчи сўрашлиқдан тўймайди.
6. Очкўз мол тўплашдан тўймайди.
7. Денгиз сувдан тўймайди.
8. Ўт ўтиндан тўймайди.

• Ҳазрат Хожа Баҳоуддин Нақшбанд инсонларга берган таълимоти саккиз фаслдан иборат бўлиб, - булар:

1. Хуш ҳар дам – доимо хушёр ва огоҳ бўлмоқ.
2. Назар ва қадам – юрган йўлни билиб босмоқ.
3. Сафар дар Ватан – Ватани кезиб кўрмоқ ва уни севмоқ.
4. Хилват дар анжуман - ҳамма жойда ўзликни англамоқ.
5. Ёдқард – иймон-эътиқодни доимо дилда сақламоқ.
6. Бозгашт - ёмон фикрларни дилдан, ҳаёлдан қувмоқ.
7. Нигоҳдошт - ҳаёлу фикрларни соф сақламоқ.
8. Ёддошт - Ҳақ таолони ҳамиша ёдда тутмоқдан иборатдир.

• Уламоларнинг таърифи бўйича Қуръони Каримнинг:

1. Жони – таҳорат
2. Боши – басмала (бисмиллоҳ)
3. Онаси – «Фотиҳа сураси»
4. Кўрғони – «Оят-ал-Курсий»

5. Қалби – «Ёсин» сураси
 6. Келлини – «Ар-рахмон» сураси
 7. Қулфи – «Ихлос» сураси
 8. Тожи – «Мулк» («Таборақ») сурасидир (18, 175 б).
- Бахт қуйидаги саккизта омил тажассумидан иборат, деб айтса бўлади
 1. Кишининг тан-жони соғ бўлса.
 2. Оилавий аҳволдан ўзи рози бўлса, турмуш йўлдоши ўзига мос ва қаноатлантирарлик даражада бўлса.
 3. Бола-чақалардан кўнгли хотиржам бўлса.
 4. Қаноатли бўлса, ўз нафси устидан ғолиб ва ҳоким бўлиб, орзу-ҳавасларини жиловлаб ололган бўлса.
 5. Оилада, қариндош-уруғлари олдида ва жамиятда обрўси, нуфузли бўлса.
 6. Касб-кори, машғулоти ўзига ёқимли бўлиб, иқтисодий аҳвали ўртача бўлса, ўртача мўътадил оқилона ҳаёт кечириб юрса.
 7. Шодлик ва қайғуга бирдек бепарво бўлиб, осойишта руҳий ҳолати эгаллаб ва ҳаётдан мамнун бўлиб, ҳар бир ишда ўргачалик, мўътадиллик қондасига амал қилса.
 8. Барчага, ҳар бир нарсага меҳр-муҳаббат, шафқат, инсоф назари билан қарай билса, илмга, билимга, ибодатни қилиб юрса.

Ана шу келтирилган омилларнинг, ҳолатларнинг ҳаммаси ўзида бўлсагина, инсон ўзини тўлиқ бахтли, бахтиёр деб ҳисоблаши мумкин бўлади.

*Лўнда фикрларнинг афзаллиги
шуидаки, улар жиддий китобхонни
ўзича ўйлашга мажбур этади.*

Л.Н.Толстой

**Тўққиз
рақамининг сўздаги ифодалари**

Гарчи тўққиз рақами Қуръон ва ҳадисларда, донолар бисотида кўп қўлланилмаган бўлса-да, айрим ҳолатларда уни учратиш мумкин. Чунончи, пайғамбарликнинг биринчи йилида дастлаб Ислом динини, мусулмонликни тўққиз киши қабул қилганлар:[18, 103-бет]

1. Хадичан Кубро
2. Абу Бакр Сиддик
3. Али ибн Абу Толиб
4. Зайд ибн Хорис
5. Усмон ибн Аффон
6. Зубайр ибн Аввом
7. Абдурахмон ибн Авф
8. Саъд ибн Абу Ваққос
9. Талха ибн Убайдулла бўлди.

Уч йил давомида мусулмонлар бор йўғи 30 нафарга етди.

.. Пайғамбаримиз вафот этганларида эса, яъни 23 йил мобайнида мусулмонларнинг сонини 124 мингдан ортиб кетган эди.

Ибн Сайрайин айтибдурларким, ҳар ким тушда шамолни қаттиқ эганини кўрса, ўшал одамларга андак хавф-хатар бўлгай. Агар дарахатни эгиб йиқитиб кетса, ўшал одамларга кўп мусибат етгай. Садақа берсин. Тушда киши шамол кўрса 9 нарсага далолат қиладилар:

1. Башорат
2. Фармонраволик
3. Ҳалоллик
4. Марг (тўсатдан ўлиш)
5. Азоб
6. Қатл
7. Беморлик
8. Шифо
9. Роҳат

(Биноий. Тушлар таъбири. Т. Мерос, 1991. 27-бет)

Халқимизда: **Тўққиз** пул ҳеч нарсага, бир пақирга арзинмайди, арзимас. Соғлиғинг бўлмаса, бу давлатнинг **тўққиз** пул. **Тўққиз** пулга қиммат одам. **Тўққиз** пулдек қилиб тушунтириб (ёки тугиб) бермоқ, жуда оддий қилиб тушунтириб бермоқ. Тўй маросимларда хотинларга патинида улашиладиган, одатда, **тўққиз-тўққиз** тортилади, **тўққиз-тўққиздан** кейин хотинлар тарқалишади ва ҳокозо иборалар кенг қўлланилади.

- Кишилардаги **тўққиз** иллатдан ҳамма нафрат қилади:

1. Жоҳиллик
2. Ялқовлик
3. Ҳасад
4. Такаббурлик
5. Хиёнат
6. Тамагирлик
7. Ғазаб
8. Ифвогарлик
9. Мунофиқлик

«Саодатга элтувчи билим» китобининг муаллифи Абдулхай Абдурахмон (Фидойи) ўткинчи умр, қазойи муаллақ, охират, бахт-саодат ва инсоннинг ўзлигини англаш ва қадрлаши ҳақида мухлислар билан савол-жавоблар акс эттирилган кўйидаги мураббаъларни келтиради:

*Ул недирки – кўринмасни билдилар?
Ул недирки – қиёматга қўйдилар?
Ул недирки – талашдилар етдилар?
Фозил бўлсанг, бундан бизни огоҳ эт!*

*У - Раҳмондир, кўринмасни билдилар
У - Аъмолдир, қиёматга қўйдилар
У - Ҳақиқатдир, талашдилар етдилар
Биздан салом, ҳамдамларим, шайдоларим.*

*У неки – кўринмас-у бўлинар?
У неки – емадилар тўйдилар?
У неки – изладилар топдилар?
Комил бўлсанг, шундан бизга хабар бер!*

*У - Меҳрдир, кўринмас-у бўлинар
У - Дийдордир, емадилар тўйдилар
У - Иймондир, изладилар топдилар
Сизларга салом, «Фидойи»дан, шайдоларим*

*Ул надир – гуноҳ сари етаклар?
Ул надир – етиш учун қуварлар?
Ул надир – саодатга йўл бошлар?
Олим бўлсанг, буни бизга сўзлаб бер!*

*У - Иблисдир, гуноҳ сари етаклар
У - Бахтдир, етиш учун қуварлар
У - Билимдир, саодатга йўл бошлар
Биздан салом, мухрларим, шайдоларим.*

*У нимадир – ўзи бору жисми йўқ?
У нимадир – ўхшаши йўқ, тенги йўқ?
У нимадир – кимга бору, кимга йўқ?
Донто бўлсанг, буни бизга хабар қил!*

*У - Рухдирки, ўзи бору жисми йўқ
У - Ўзингсан, ўхшашиг йўқ, тенгинг йўқ
У - Оламдир, борга бору, йўққа йўқ
Сизга салом, «Фидойи»дан, шайдоларим.*

- Айтнинг-чи, сўз ёки ҳарфларни ишлатмасдан мақол ёзиш мумкинми?
- Мумкин.
- Қандай қилиб?
- Рақамлар ёрдамида. Масалан:

2, 15, 1, 30

- Икки ўн беш бир ўттиз. Баъзан эса сўз ва рақамлардан мақоллар ҳосил қилинади. Масалан,

7... 1...

- Етти улчаб, бир кес
... 8...
- Сапаймай саккиз дема.

1... 7...

- Бир болага етти қўшни ота-она.

*Мен, айниқса, зиддиятли ҳодисаларга
синчковлигимни уйғотувчи ва ўша
зиддиятларни ҳал этиб берувчи ҳар
турли ихчам ҳикматли сўзларни
қадрлайман.*

И.Гете

**Ўн
рақами тилга кирганда**

Ҳаётда ўн рақами ва шу рақам билан ифодаланадиган ҳадису-ҳикматлар, панду насихатлар, турли қиёсий нисбатлар жуда кенг қўлланилади. Масалан, халқимизда: “Бирни кессанг ўнни эк”, “Ўнга бўлса ўрни бошқа, қирқта бўлса- қилиғи” деган ҳикматлар бор.

Ҳақ таоло Мусо алайҳиссаломга муқаддас Таврот китобини нозил қилиб, ўнга диний васият (таълимот, насихатинома) ёзилган иккита тоштахта-лавҳа туширди. Бу хайрли воқеа милоддан аввалги 1600 йилларда содир бўлган. Чунончи: [18]

Васиятлар	И З О Х
Биринчи васият	Мен сенинг Парвардигоринг –Тангринг бўламан, Мендан бошқа Худойнинг бўлмасин.
Иккинчи васият	Ўзингга, топниши учун бут-санам, ҳайкал, сурат ясаб олма, ихлос қилиб тепада-осмон, наstda-ерда, ер остида, сувда кўриб турганларингни ҳеч қандай суратини тасвирлаб чизиб олма. Буидай бут – санам, ҳайкал, суратларга талпиниб, кўрбонлик қилишдан, уларга хиамат ва сажда қилишдан сақлан.
Учинчи васият	Менинг номимни бекорга тилга олаверма
Тўртинчи васият	Байрам кунларига риоя қил, уларни муқаддас бил; олти кун ҳар қандай ишларингни қил; еттинчи кунни эса Парвардигорингга бағишла
Бешинчи васият	Ота-онангни қадрла, иззатларини қил, ўзингга яхши бўлади, яхши яшаб, узок умр кўрасан.
Олтинчи васият	Ўлдирма
Еттинчи васият	Фаҳш-бузуклик қилма
Саккизинчи васият	Ўғирлик қилма
Тўққизинчи васият	Яқин одамларингга нисбатан ёлғон гувоҳлик ва ёлғон кўрсатма беришдан сақлан ҳамда ўзинг ҳам бундай ишларни қабул қилма
Ўнинчи васият	Яқинларининг хотинларини, уларга қарашли чўри хизматкорларини, чорваю мол-ҳолларини истама, орзу қилма ва уларга зинҳор кўз олайтирма

Тангри тало бу икки тоштахта –лавҳани авайлаб, муқаддас қилиб сақлашларини буюради.

Анушировонинг ўғли Ҳурмуз Аҳваз вилоятига борган пайтда ўша ер ҳокими билан мулоқотда бўлди ва бир кунни унга деди: “Сенда ягона бир айбдан бошқа ҳеч қандай айб кўрмадим. Аммо, ўша кўрган айбим билгилки, унга айбни ўз

орқасидан эргаштириб юради”. Ҳоким: “У қандай айб экан?” орқасидан эргаштириб келадиганлари эса қайсилар, айтинг!,- деди. Хурмуз деди:

Ўша айб керилиш ва ўзни катта тутишдир. Билгилки, унга эргашадиган айбларинг:

Биринчиси – менсимаслик бўлиб, унинг оқибати халқ нафратига йўлиқишдир.

Иккинчиси – одамларнинг касбу корини тафтиш ва тадқиқ қилиб, уларга дашном берган ҳолда ўзи касб хунарининг бирортасига ҳам эга бўлмаслик.

Учинчиси – ўқишдан ор қилиш, бунинг натижасида илм одобдан бебаҳара бўлиш .

Тўртинчиси – ўтиришда барчадан ўзини устун ва доно деб билиш, бунинг натижасида ўзига душман ортириш ва обрўини ерга тўкиш.

Бешинчиси – манманлик туфайли чегарадан чиқиш, баландроқ амални ҳоҳлаб қолиш, натижада хору забун бўлиб ўз мартабасидан ҳам ажраш.

Олтинчиси- одамларнинг ҳақ-ҳуқуқини ҳурмат қилмаслик, беморлардан ҳол сўрамаслик ва шунга ўхшаш нарсалардан кўз юмиш.

Еттинчиси- одамларга хавф солиш, уларни масхара қилиш, натижада беқадр бўлиш.

Саккизинчиси- маслаҳатсиз иш тутиш натижада хижолат чекиб адоват тортиш.

Тўққизинчиси- одамлар мени улуғ фаҳмлади, деб ўйлаш ва шу гумонда юриш.

Ўнинчиси- фозил ва комил кишиларга қулоқ солмай, ҳақорат кўзи билан қараш, натижада улар назаридан қолиш.

• Донолик тимсоли бўлган Луқмони ҳаким ҳам ўз ўғлига 10 та насиҳатни қилган[18, 628-бет];

1. Сирингни махвий тут, ҳеч кимга айтма.
2. Ҳамма ишда ўртача йўл тут
3. Бойлигинг миқдорини дўсту душманга билдирма
4. Болаларинг нима деса ўшани қилаверма.
5. Мол-дунё топаман деб ўзингни қийноқ остига ташлама
6. Ҳазабинг келганда сўзни танлаб гапир.
7. Эси паст девона, ахмоқ ва маст билан сўзлашма.
8. Пулсиз, пичоқсиз, узуксиз юрма.

9. Ўзингни ўга хор қилмасликка интил.

10. Худони ва ўлимни доимо ёдингга тут, қилган яхшиликларингни унут.

Донолар бисотидан қўйдагиларни ўқиймиз

• Ўн тонфа одамдан нарида бўлиб улар билан иш қилмаган маъкул;

1. Илмсиз бўла туриб маслаҳат берган билан.

2. Сўзида маҳкам турмай фикрини тез-тез ўзгартирувчи билан.

3. Ўз фикридан ўзга фикрни тан олмайдиган билан.

4. Мол дунёси руҳига нафсига урган билан.

5. Ақли заиф билан.

6. Узоқ хатарли йўлга отланган билан.

8. Ўзига алоқаси бўлмаган масалаларга бурнини тикиб можаро қилган билан.

9. Сир айтганга сир айтган билан.

10. Жангга шовишувчи билан.

• Қўидаги ўн нарсанга риоя қилинг:

1. Синалмаган нарсаларга ишонманг.

2. Бирор хато иш қилсангиз айбиниғизга иқдор бўлинг.

3. Гуноҳкор киши айби учун узр сўраса, афв этинг.

4. Нодон дўстдан доимо эҳтиёт бўлинг, у душмандан ҳам ёмон.

5. Бировни сирини билишга қизиқманг.

6. Донолар даврасида билимдонлик қиламан деб кўп сўзламанг.

7. Олдин эшитган нарсангизни бирор одам сўзлаб бераётганда буни биламан деб оғзинга урманг.

8. Одам боласи бўлинг, одам боласи-элнинг лоласи.

9. Дўст-душманининг орқасидан ҳар хил гапларни айтаверманг.

10. Сабрли бўлинг, сабр қилсангиз аччиқ ғўрадан ҳолва етишини унутманг.

(Оталар сўзи -ақлинг кўзи)

• Бир дошманд ушбу ўн турли маслаҳатни айтиб қолдирган:

1. Яхшиликни ҳеч қанда қилманг, у шундай бир дарахтки, доим ширин мева беради.

2. Ҳар қачон яхши орзу ният қилинг, дилдан саъиҳаракат қилсангиз орзулар ушалишига ишонинг.

3. Биров сизни ёмонлаганини айтса, то синаб билмагунча у

одамнинг дилини оғритманг, гап етказган кимса ёлғон айтган бўлиши мумкин.

4. Инсон дилини хушнуд этишни одат қилинг, ширин сўзга сахий бўлинг.
 5. Бахтли одамларга ҳасад қилманг ҳавас қилиб меҳнат қилсангиз сиз ҳам бахтли бўласиз.
 6. Нафс балоси одамни ҳар куйга солишни унутманг, нафсни тийган ҳурмат иззат топишни ва бежавотир яшашини ёдда тутинг.
 7. Улуғ одамлар ибратини ўрганинг, улар ҳақида ҳеч қачон ифво-бўхтон гапларни айтманг.
 8. Ўйчи ўйига етгунча, таваккалчи ишини битиради, деган нақлни дилга жо этинг, беҳуда хаёл умрни емиришини унутманг.
 9. Рўзғор турмушингизда уйдагилар билан барабар саъи-ҳаракат қилинг, катта-ю кичикка ҳамятли бўлинг.
 10. Сиҳат саломатлигингизга бепарво бўлманг, умрни хушёр ва бардам ўтказишни бахт деб билинг.
- (Оталар сўзи-ақлнинг кўзи)

- Яна бир донишманднинг насиҳатларида кўйидаги ўн нарсага риоя қилишни таъкидлаб ўтилган:

1. Тўғри ўйла, тўғри сўзла.
2. Ишингнинг ҳамма катта ва кичик ерларига диққат қил.
3. Бу соат ичида ишлашинг мумкин бўлган ишингни дарҳол ишла, кейинга қолдирма.
4. Ишингга берилиб муҳаббат билан ишла, агар янглишганингни билсанг уни кечиктирмай тузатишга ғайрат қил.
5. Бурчингни ваъда қилган вақтда адо эт, ваъдасизлик қилма.
6. Фойдасиз ошно –оғайниларингга боғланиб юрма.
7. Ичкиликдан ҳазар қил, бу заҳардан ўзингни сақла.
8. Нима бўлса, пешонамга ёзилган бўлади, деб пешонага ишониб юрма.
9. Қўпол сўзли бўлма, хушмуомалн бўл.
10. Ўз ишингда, ўз сўзингда қаттиқ тур.

(Оталар сўзи-ақлнинг кўзи)

Ўзбекистонда ўтказилган кўп йиллик тадқиқотлар шуни

кўрсатадики, эркин, маърифатли ва демократик давлатнинг фуқаролари куйидаги ўн ижтимоий сифатларга эга бўлиши керак:

1. Ақлли – мустақил фикр юрита оладиган ва ундан фақат эзгулик мақсадида фойдаланадиган.
2. Одобли – миллатимиз тўплаган барча фазилатларга эга бўлган, яъни тўғри сўз, хушмуомалали, дид-фаросатли, жамоат тартибига риоя қилувчи.
3. Меҳнатсевар – меҳнат унинг эҳтиёжига айланганлик ҳолати даражаси.
4. Билимли – диний, дунёвий ва фазовий билимларни чуқур эгаллаб, уларни ҳаётга қўллай олишлик даражаси.
5. Соғлом- жисмоний, руҳий ва ижтимоий саломатлилик даражаси.
6. Миллий ғурурга эга – аждодларимизнинг моддий ва маънавий меросини эгаллаб, улар билан фахрланувчи ва уларни бойлигига ҳисса қўшувчи.
7. Ватанпарвар – ватани учун, халқи учун фидокорона меҳнат қилувчи ва зарур бўлса, улар учун жонини ҳам фидо қилувчи.
8. Байналминал- бошқа миллатларни ўзининг миллати қаторида ҳурмат қилувчи. Бу фазилат жаҳонда танчлик ва тотувлик ўрнатилишига, ижтимоий ва иқтисодий тараққиётга ҳамда сиёсий барқарорликка ижобий таъсир кўрсатади.
9. Инсонпарвар – инсон зотига фақат яхшиликлар қилишни ўйловчи.
10. Жасур - ҳар бир ишга кўрқмасдан киришиб охиригача етказувчи.

Бу ўн сифат жамиятнинг, давлатнинг ижтимоий буюртмаси бўлиб, уларнинг умумий йиғиндиси иймонни ташкил қилади.

- Ёшларга қарата айтилган куйидаги 10 ўғитни техника фаълари доктори, профессор. А. Бергер ёзган. Домла Бергер электроника соҳасидаги олий ўқув юртларида эллик йилдан бўён ишлаб, талабалар ва муҳандисларга маърузалар ўқиб, илмий иш соҳасида эндигина мустақил қадам ташлаётган ёшларга раҳбарлик қилиб келган. У ўзининг шу соҳада орттирган ярим асрлик тажрибасини

ёшлар билан ўртоқлашиш ниятида, уларга 10 ўғит билан мурожаат қилиши лозим топди.

Биринчи ўғит — маърузаларни ўрганиб чиқилаётган китоб ёки мақола конспектини қоғознинг бир томонига ёзинг.

Мархум академик. А.Н.Крилов “Қоғознинг ҳар иккала томонига ёзадиган илмий ходимнинг бўйнига тахтакач осиб, уни Ленинграднинг Дворцовая майдонига айлантириб юриш керак”, деяр эди.

Биринчи ўғитнинг маъноси шуки, агар маъруза ёки конспектни қўшимча маълумотлар билан тўлдириш зарурати туғилса, бу маълумотларнинг қоғознинг орқа томонига ёзиш қулай бўлади.

Иккинчи ўғит — конспект ва материалларни, ўрганилаётган соҳага қараб, энг қулай усул билан тартибга солиш керак. Масалан, электр машиналарини ўрганаётган студент ёки ёш олимга шуни тавсия этиш мумкиң:

Дастлабига бу соҳага онд материалларни машина турларига қараб алоҳида системага солиш ва бунга қўшимча равишда умуман барча электр машиналарига таъллуқли мавзу бўйича бир система тузиш мақсадга мувофиқдир

Учинчи ўғит — ҳар қандай материални босқичларга бўлиб ўрганиш лозим:

А) материал билан танишиш, варақлаб кўриш, аннотация ва хулосаларни ўқиш;

Б) материалларни худди роман ўқигандай ўқиш ва қалам билан четига айрим қайдлар қилиш;

В) қўлда қалам ушлаган холда материални сингшклаб ўрганиш ва конспект олиш;

Г) ўрганилаётган материални қанчалик ўзлаштирилганлигини билиш учун (талаба ёки ёш олим) китобни ёпиб қўйиб, ўзини ўзи текшириш.

Тўртинчи ўғит - консультациялар ҳақида. Консультациялар асосан уч хил бўлади. Чунончи:

А) талаба маърузада бирон нарсани тушунмаганлигидан конспектини олиб, тегишли жойини домласига кўрсатади ва тушунган нарсасини аниқлаштириб олади;

Б) талаба ўқитувчисига тахминан бундай дейди:
“Мен фалон масалани фақат конспект бўйича эмас,

сизнинг китобингиз ва бошқа муаллифларнинг фикрлари асосида ишлаб чиқдим; китобда ёзилгани маърузада айтилганига тўғри келмаяптику (ёки маърузадагининг тамоман тескариси-ку). Ким ҳақлигини билолмаяпман”.

В) ёки талаба бундай дейди: “Мен сизнинг фикрингизга ҳам, бошқа муаллифларнинг фикрига ҳам қўшила олмайман: менимча мана бундай бўлиш керак”. (маслаҳатнинг бу хил тури шахсан менга жуда ёқад). Илмда энди тетапоя қилиб келаётган талаба унғача бўлган барча муаллифлардан ҳақ бўлиб чиққан ҳоллар ҳам турмушда учраб туради. Мен бир эмас, бир неча бор, талабалар ҳимоя қилиш арафасида турганда, уларга ихтиро тўғрисида муаллифлик гувоҳномаси берилишини талаб қилиб, диплом лойиҳасини ёқлашни жўрттага кечиктирган эдим. Чунки, ҳимоядан кейин муаллифлик гувоҳномасини олиб бўлмайди, ҳимоя қилинган иш матбуотда эълон қилинган асар ҳисобига ўтади.

Бешипчи ўғит - ҳеч бир нарсага сизгиниш, сажда қилиш ярамайди. Хоҳ маърузачининг, хоҳ китоб муаллифининг обрўси қанчалик юқори бўлмасин, лекцияда айтилган ёки китобда ёзилган ҳар бир гапга кўр-кўрона эътиқод қилмасдан, унга танқидий кўз билан қарашга ўрганиш лозим.

Агар маърузачи ё китоб муаллифи: “Фалон иш қилиш хато, писмадон нарсдан фойдаланиб бўлмайди” деб айтса, ёки шундай деб ёзса, унинг мулоҳазаларини яхшилаб ўқиб олиш заруру, лекин: “Хўш, ҳар қалай, агар шундай қилса нима бўларкин?” деган мазмунда бошни бошқа йўналишда ҳам ишлатиб кўриш керак.

Фикримизни исботлаш учун, бу ўринда унчалик тўғри келмасида, заҳарни мисол қилиб олайлик. Маълумки, заҳар ҳар қандай тирик жониворни ўлдиради. Аммо, худди шу заҳар муайян шароитда ва маълум миқдорда олинганда беморга шифо бахш этиши ҳам мумкин. Шунинг ҳам айтиш керакки, “ярамайди, зарарли, тавсия

этилмайди” деб топилган нарсалар, кейинчалик кишиларга жуда катта фойда келтирилганлигига ўнлаб мисоллар келтиришимиз мумкин.

Олтинчи ўгит- фан асосларини мияга шундай қуйиб олиш керакки, бу билимлар кишининг хотирасидан ҳеч қачон кўтарилмайдиган абадий мулки бўлиб қолсин. Фаннинг ҳар бир соҳасида шу соҳани касб қилиб олган мутахассис бир умр эрдан чиқармаслиги керак бўлган билимлар бор. Масалан, кучли электр’ токи билан ишловчи мутахассис айланиш частотаси билан тезлик орасидаги боғлиқликни, трансформатор группасини аниқлашни, двигателларни ишга солиш усулларини, магнит оқими инерцияси тўғрисидаги теоремани, совуқ ва иссиқ ҳолатдаги ўрам обмотканинг қаршилигига қараб бир секунд ичида унинг температурасини ўлчаш усулини ва шунга ўхшаш нарсаларни ҳамма вақт ҳатто, уйқусидан уйғотиб сўраганда ҳам дарҳол айтиб берадиган даражада билиши керак.

Еттинчи ўгит- шуни унутмаслик керакки, ҳақиқатнинг охириги чегараси бўлмайди, илм-фан чексиз, ҳар қандай масалани ҳам кенгайтириш, умумлаштириш ва чуқурлаштириш, яъни, бошқалар томонидан ҳисобга олиш мумкин.

Саккизинчи ўгит- фанда манфий хулосага келиш мусбат хулоса чиқаришдан кўра кам аҳамиятли эмаслигини билиш керак.

Тўққизинчи ўгит- ҳаётда бир ёқлама бўлиб қолишдан сақланиш керак. Илмий ходим ўзининг гоаявий-сиёсий савиясини ва умумий маданиятини муттасил ошириб бориши, музейлар, кўрғазмалар, театр, ва кинога бориб туриши, қўлидан келганча спорт билан шуғулланиши ва ўз шогирдларида ота-онага, катталарга, хотин-қизларга ва бошқаларга ҳурмат туйғусини тарбиялаб бориши лозим.

Ўнинчи ўгит- ҳар бир талаба ва илмий ходим ҳар куни уйқуга кетишдан олдин: “Бугун нима қилдим-у, эртага нима иш қилишим керак”, деб ўзига-ўзи савол

бериши керак. Ижодий иш билан эргалаб барвақт шуғулланган маъкул.

Маълумки, ихтирочи, шоир, санъаткор ёки рассом бўлмоқ учун туғма қобилиятга эга бўлиш керак, деган фикр кўп вақтлардан бери ҳукм суриб келди. Аммо, эндиликда ҳар ким ҳам иқтидор соҳибни бўлиш мумкинлигини кўнлар тан олмоқда.

Хўш, бунинг учун нима қилмоқ керак? Бунинг учун куйида келтирилган ўн фазилатга эга бўлиши керак:

Даставвал – билимли бўлиш керак. Ижод – бирои янги нарса яратиш ҳақидаги фикр ва ғоянинг пайдо бўлиши билан бошланади. Ғояни билим куртаги, самараси деса бўлади. Маълум ҳажмдаги билимга эга бўлмаган одам ҳар қанча ўйлагани билан бирои ғояга эга бўлолмайди.

Иккинчидан – мустақил ўрганишга бўлган қобилият. Одам ўз устида ишламай қўйса, ундаги дастлабки билим захираси, қанчалик улкан бўлмасин, бари бир, жамият билим даражасидан орқада қолади ва бундай одамнинг ижодчиликка бўлган қобилияти ўз-ўзидан йўқолади. Ижодий иш билан шуғулланаётган ҳар бир мутахассис ёки олим билан сўзлашсангиз, улар ўз ишларида, асосан, мустақил равишда эгаллаган билимларидан фойдаланаётганларини айтиб берадилар.

Учинчидан – хотира. Олдиндан тўпланган билим ва ғоялар омбори-хотирадир. Хотира бўлмаса, ижодкорликнинг биринчи шартни бўлган билимнинг ҳам ҳажми етарли бўлмайди.

Тўртинчидан – тасаввур. Кузатилаётган ҳодисаларнинг пинҳоний томонларини фактлар асосида аниқлай олиш ва шу тарикка ҳақиқатга яқин турадиган тушунчаларни келтириб чиқариш лозим.

Бешинчидан – кузатувчилик. Атроф-теварақдаги нарса ва ҳодисаларни кузатишининг аҳамияти муҳим. Баъзи ҳолларда (хусусан, фанда) ҳатто “арзимаган” майда-чуйдалар ҳам катта ихтироларнинг вужудга келишига сабаб бўлиши мумкин.

Олтинчидан – билимга қизиқиш. Маъулумки, жамият ривожланган сарф, табиатни билиш ва табиий

бойликлардан фойдаланиш ўсиб борган сари турли фан соҳаларининг ўзаро алоқаси пунчалик мустақамланиб боради. Фандаги мавжуд имкониятлардан фойдаланиш учун, олим ва мутахассис ўз соҳасини яхши ва мукамал билишигина кифоя қилмайди, балки бошқа соҳаларни ҳам билиш тақозо этилади. Бунинг учун билимга қизиқиш шарт. Бу қоида бошқа ижодкорларга ҳам тааллуқли.

Еттинчидан-ҳодисаларга танқидий назар билан қараш. Теварак-атрофимиз нарса ва ҳодисалар билан тўлиқ. Шу нарса ва ҳодисаларга ҳаминша бир қолипдаги, “қуюшқондан ташқари” чиқмайдиган назари билан қарамаслик керак. Уларга нисбатан танқидий муносабатда бўлинса, янглишилмайди.

Саккизинчидан –иштиёқ. Ижод йўлида фаоллик, жўшқин қизиқиш кўрсатмоқ шарт. Иштиёқнинг бешинчи фазилатда айtilган кузатувчанлик характерига бир қадар ўхшаб кетиши сабабли, уларни бир-бири билан чалкаштириб юбормаслик керак.

Тўққизинчидан –сабот. Олдига куйилган мақсадни амалга оширишда юз берадиган ҳамма қийинчиликларни қатъиян ва ирода кучи билан бартараф қилиш керак.

Ўнинчидан –ақлий фаоллик. Бу фазилат ақлий ҳамда жисмоний кучларнинг зўр берлиши талаб қилинган ҳолларда ҳаракатга муттасил тайёр туриш демақдир.

- Бир донишманднинг ўз фарзандига қилган насиҳатлари:
 1. Эй ўғил, ҳаётда муваффақият қозониш, жисман ва руҳан мукамал бўлиш учун ҳалол бўл, меҳнатни сев. Ҳалол меҳнат қилган одам икки дунёда кам бўлмайди.
 2. Ялқовликдан узоқлаш. Ғайратли бўл. Вужудингни ҳаракатга бағишла. Тинма, тириш, олға бос.
 3. Эҳтиёт бўл. Ҳамма ишингда тартиб ва интизомга риоя қил.
 4. Сенга жамият томонидан топширилган вазифани тўғрилиқ ила бекаму кўст адо қил.
 5. Ҳақиқатни сев, юриш-туришингда содда ва табиий йўлни тут.
 6. Самимий, пок қалбли, виждонли ва ҳақшунос бўл.
 7. Қаноатли, ҳаммага меҳрибон ва ғамхўр бўл.

8. Тўғрилиқ ва шижоатни ўзингга шior қилиб ол.
9. Шараф ва номусингга доғ тушириш эҳтимоли бўлган ҳар турли завқ ва сафодан кеч.
10. Гўзал ахлоқнинг матонати, ҳиссиётнинг олийжаноблиги билан вужуднингга сиҳат ва латофат бағишла.

Ёшларга ўн насиҳат

- Сенга ҳаёт бахш этган ота-онанинг ва ҳар вақт сенга ёрдам бериб, ҳаётингни кўриқловчи зотларни ҳурмат қил, уларнинг иззат-икромларини бажо келтир.
 - Ака-ука, опа-сингил, қариндош-уруғ ва ёр-дўстларингга муҳаббат ҳамда садоқат ипи билан боғлан.
 - Маъносиз йўллардан, шараф ва номусингни барбод қиладиган ишлардан йироқ бўл.
 - Ёшлигингни, ҳиссиётинг, соф-поклигингни, сиҳатинг, номусинг, обрў ва эътиборингни кўриқла.
 - Севишни бил, муҳаббат ва соғлом ақл ўзингга умр йўлдош танилашда йўлбошчи бўлсин.
 - Импонинг етган вақтда дарҳол уйлан, бир оила ташкил қилиб, ўзингга бир саодат ошинини ҳозирла. Бу ишинг инсоний вазифа, ўхшаши бўлмаган саодат воситасидир.
 - Ўғилларингни сабрли, матонатли, фазилатли ва шижоатли қилиб етиштир. Қизларингни ҳам гўзал хислатли қилиб тарбияла.
 - Оиланг ҳаётини гўзал суръатда давом эттир. Оила даврасини сев, у кўзга ёқимли, қалбга завқ-шавқ бахш этиши учун кучингни сарф қил.
 - Лутфкор ва шафқатпарвар бўл. Бошларига мушкул иш тушган, фалокатга эришганларга тасалли бер, мушкулликдан қутулишида уларга ёрдам қил.
 - Бўш вақтингдан бир қисмини одоб ва ахлоққа қарши бўлмаган ўйин-қулгиларга сарф қил.
- «Оз-ўрганиб, доно бўлур»
китобидан

*100 йил яшамоқ учун 100
йил сабр лозим*

А.Навоий

**Ўн бир ва бошқа
айрим рақамларнинг сўздаги
ифодалари**

Ўн бир (11) рақамига нисбатан унчалик ҳурмат билдирилмайди. Буни футболда ўн бир метрли жаримада ёки “Чироқ олдим ўнинчи, пилиги ўн биринчи” (бир-бирига тўғри келмаслик маъносида) мақолида ҳам кўришимиз мумкин.

Ҳиндистонлик замонавий мунажжимлардан бири **11** рақами хусусияти тўғрисидаги янги фаразларини илгари сурмоқда.

Яқинда АҚШ да содир этилган фожеанинг ўн бир рақами билан айтиқа тарзда алоқадорлигини ўрганиб чиқди. Ёдингизда бўлса бу мудҳиш ҳодиса 2002 йил **11**- сентябрда рўй берган эди. Бу эса милодий тақвимдаги йилнинг 254- куни бўлган. Номерологик қондаларга биноан уч хонали ушбу сондаги рақамлар йиғиндиси (2+5+4) ўн бирга тенг бўлади. Қизиғи шундаки, воқеа 21 асрнинг илк йили тугашига 111 кун қолганда содир этилган. Бундан ташқари ушбу фожеада мазкур рақам билан боғлиқ яна бир қатор тавсилотлар борки, бундан таажжубланмасликнинг иложи йўқ.

Маълумки, фожеа бевосита Нью-Йоркдаги 110 қаватли бинонинг яқсон этилиши билан бошланганда. Эътибор беринг 110!(11нинг 10га кўлайтмаси)! Кейинги тафсилот эътиборингизни янада кучлироқ жалб қилади. Бинога келиб урилган самолётлардан бири айнан 11-рейс билан парвоз қилган ва унинг бортида 92 та йўловчи бўлган (9+2=11). Иккинчи самолёт бортидаги йўловчилар сони ҳам ҳайратимизни янада оширади. Чунки, 65 сондаги иккала рақам йиғиндиси ҳам айнан 11 га тенг.

Биз мавзуга янада чуқурроқ кириб борганимиз сари тагин ғаройиброқ маълумотларга дуч келамиз. Тарихга назар ташласак, Нью-Йорк штати АҚШ таркибига **11-чи** бўлиб қўшилган экан. Штатнинг фожеа содир бўлган Манхеттен туманига 1793 йилда 11-сентябр кунин асос солинган. Энди фожеа асосий ўрин тутган Жаҳон Савдо Маркази (ЖСМ)нинг эгизак биноларининг аввалги кўринишини кўз ўнгингизга келтиринг. Ахир бу бинолар ҳам баҳайбат 11 рақамини ёдга солмасмиди?

Хуллас, ана шунақа гаплар. Ҳинд мунажжимининг диққат-эътиборини жалб этган ана шу икир-чикир ортида бирор ҳақиқат борми-йўқми, буниси бизга қоронғу. Ҳар ҳолда ваҳимага ўрин йўқ. “Асраса бало йўқ” дейишади-ку.

Ўн икки (12) сони ҳосиятли саналади: Ўн икки бурж, яъни Қўёшнинг йиллик ҳаракат йўли бўйлаб жойлашган ўн иккита юлдузлар туркуми билан аталади. Шу сабабли бу ойлар “буржий” (арабча) ёки ҳозирги аталиши бўйича астрономик тавқим деб юритилган. Қўёш, яъни шамсий йил ойлари қўйидагича аталади: [18, 634-бет]

№	Ой номлари (туркча)	Унсур	Хомий сайёралар	Бошланадиган ва тамомланадиган сана	Буржлар (зодиак) номи ўзбекча
1	Ҳамал	Олов	Марс ва Плутон	21.03-20.04	Қўй
2	Савр (уд)	Ер	Зухро (Сенера) ва Хирон	21.04-21.05	Сигир
3	Жавзо	Ҳаво	Меркурий ва Прозерпина	22.05-21.06	Эгизаклар
4	Саратон (кучук)	Сув	Ой (Қамар)	22.06-22.07	Қисқичбақа
5	Асад	Олов	Қўёш (Шамс)	23.07-22.08	Арслон, шер
6	Сунбула	Ер	Прозерпина ва Меркурий	23.08-22.09	Бошоқ
7	Мезон	Ҳаво	Хирон ва Зухро (Венера)	23.09-22.10	Тарози
8	Акраб	Сув	Плутон ва Марс	23.10-21.11	Чаён
9	Қавс	Олов	Юпитер ва Нептун	22.11-21.12	Ёй, камон
10	Жадий	Ер	Сатурн ва Уран	22.12-21.01	Тоғ эчкиси
11	Далв	Ҳаво	Уран ва Сатурн	21.01-19.02	Қовға, челақ
12	Хут	Сув	Нептун ва Юпитер	20.02-20.03	Балиқ

Хут буржи ҳар тўрт йилда бир марта 29 кун келади ва бу йил кабиса, яъни “улуғ йил” деб аталади. Шамсий йил ойлари ва кунлари қўйидагича: [18, 634 бет]

№	Ойлар		Кушлари
	Арабча номи	Европача номи	
1	Ҳамал	Март	31
2	Савр	Апрел	30
3	Жавзо	Май	31
4	Саратон	Июн	30
5	Асад	Июл	31
6	Сунбула	Август	31
7	Мезон	Сентябр	30
8	Акраб	Октябр	31
9	Қавс	Ноябр	30
10	Жадий	Декабр	31
11	Далв	Январ	31
12	Хут	Феврал	28

Фаробий ҳукумат раҳбарда қуйидаги 12 та туғма сифатлар бўлмоғи жонзалигини айтган: 1) хушбичимлик, 2) фахм-фаросатлилик, 3) ўткир хотира, 4) идроклилик, 5) сўзга чечанлик, 6) илмга чанқоқлик, 7) ҳар бир ишда меъёрни сақлай билиш, 8) ҳалолликка муҳаббат ва ёлғонга нафрат, 9) олижаноблик, 10) бойликка нафрат, 11) адолатпарварлик, 12) қатъийлик.

Шамсий йил ҳисоби дунёвий ишларда қўлланилади. Бу йил куёш йили ҳисоби ҳижрий, яъни -622 йилнинг баҳорги тенгқунлик куни -21-22 мартдан бошланган. Кейинги йил бошлари эса 20, 21, 22 мартга тўғри келади. Давомийлиги ҳозирги григорян тавқимидаги каби 365 ёки 366 кундан иборат. Бу тавқим салжуқий ҳукмдор Маликшоҳ ҳукмронлиги даври (1072-1092 йиллар)да қабул қилинган.

Мучалнинг 12 йилга, яъни ҳар бир йили бир ҳайвоннинг номи билан аталадиган ва йил боши 21 мартдан бошлаб келгуси йилнинг 20 мартигача қадар давом этадиган йил ҳисоби.

Қуйидаги жадвалда эски мучал тавқимининг ҳозирги ҳисоб бўйича қайси йилларга тўғри келиши 2031 йилгача кўрсатилган [18, 637 бет]:

№	Ҳайвонлар ном	Й И Л Л А Р											
		1900	12	24	36	48	60	72	84	96	08	20	
1	Сичқон (Муш)	1900	12	24	36	48	60	72	84	96	08	20	
2	Сигир (Бақар)	1901	13	25	37	49	61	73	85	97	09	21	
3	Йўлбарс (Паланг)	1902	14	26	38	50	62	74	86	98	10	22	
4	Қўн (Харгуш)	1903	15	27	39	51	63	75	87	99	11	23	
5	Балиқ (Наҳанг)	1904	16	28	40	52	64	76	88	2000	12	24	
6	Илон (Мор)	1905	17	29	41	53	65	77	89	01	13	25	
7	От (Асп)	1906	18	30	42	54	66	78	90	02	14	26	
8	Қўй (Гусфанд)	1907	19	31	43	55	67	79	91	03	15	27	
9	Маймуи (Ҳамдунг)	1908	20	32	44	56	68	80	92	04	16	28	
10	Товуқ (Мурғ)	1909	21	33	45	57	69	81	93	05	17	29	
11	Ит (Сак)	1910	22	34	46	58	70	82	94	06	18	30	
12	Тўғуз (Хўк)	1911	23	35	47	59	71	83	95	07	19	31	

Қизиғи шундаки, дунёнинг ранг-баранглигига монанд 12 мучал йилида ҳайвонлар шундай тартиб билан жойлаштирилганки, бу тартиб дунёнинг ишлари каби хилма - хиллик тимсоли тариқасида олинган. Дунёнинг ишлари

яхшилик ва ёмошлик, ҳалол ва ҳаром аралаш, ора-сира, ҳам кетма-кет келади. Ҳайвонлар:

- 1 ва 2- йили ҳаром-ҳалол (сичқон, сигир)
- 3 ва 4- йили ҳаром-ҳалол (йўлбарс, қуён)
- 5 ва 6- йили ҳалол-ҳаром (балиқ, илон)
- 7 ва 8- йили ҳалол-ҳалол (от, қўй)
- 9 ва 10- йили ҳаром-ҳалол (маймун, товуқ)
- 11 ва 12- йили ҳаром-ҳаром (ит, тўнғиз)

Йилларнинг бундай тартибда жойлаштирилиши дунёнинг ранг-баранглигига ва бир-бирига зид жуфтларнинг курашига ишорадир. Бу қарама-қарши кучлар кураши, уларнинг ўзаро тўқнашуви ҳаракатни келтириб чиқаради ва ҳаёт чархпалагини айлантираверади.

Йилнинг 12 ойга бўлиниши ҳам бежиз эмас. Маълумки, йил - бу Ернинг Қуёш атрофида бир марта тўлиқ айланиб чиқиши даври. Астрономияда 4 хил йил ҳисоби бор:

1. Юлдуз йили – 365,2564 кунга
2. Тропик йили – 365,2422 кунга
3. Календарь йили – 365,2425 кунга (ҳозирги григорян тақвими бўйича)
4. Қамарий – ойн йили 12 синодик ойга, яъни 354,3671 кунга тенг

Қамарий йил ҳижрий йил деб ҳам аталади.

Ўн уч (13) Оврупада (насоний диндагиларга) бехосият саналишининг ҳам узоқ тарихи бор. Уларда 13 сонининг бехосият саналиши Исо Масих ҳаёти билан боғлиқ. Исонинг 12 шогирди ва унинг ўзи билан бирга санаганда ўн учинчи киши, яъни –Яҳудо шайтонлик йўлига кириб, Исони ғанимларига ўтиб танитиб, тутиб беради, кейин уни чормихга тортишади. Шунинг учун ҳам насронийлар 13 сонини ёмон кўришади. Ҳозирги кунда ҳам Оврупонинг айрим мамлакатларида 13 сонини уйларида, меҳмонхоналарда, футболчилар кўйлагида ҳам ишлатмаслик одати бор. Севиқли комик артистимиз Эргаш Каримовнинг имтиҳон билетини олиб ўн уч рақамини айтгиси келмасдан домла нечинчи билет деб сўраганда “нуч” деб жавоб бергани эсимизда.

Донишмандлар тубанида айтилган ўн тўртта ахлоқий фазилатни инсон учун энг керакли фазилатлар деб топганлар.

1. **Риёзат** – нафсингни тий, ортиқ даражада ейишдан, ичишдан сақлан.

2. **Сукут** - ўзингга ҳам, бошқаларга ҳам ҳеч бир фойдаси тегмайдиган олди-қочди сўзларни сўзлашдан чекил, жим бўл.
3. **Интизом** – ишларинг тартибли, интизомли бўлсин, ишингги ўз вақтида бажар кечиктирма.
4. **Мақсад** – бир ишга киришмоқчи бўлсанг, энг аввал яхшилаб ўйла, шу ишдан кутган мақсаднинг нима эканини яхши тушун, бир қарорга кел. Кейин қарорлаштирган ишингги ҳеч камчиликсиз адо қил.
5. **Тежаш** – иқтисод, яъни тежашга риоя қил, ўзингга ва халққа фойдаси тегмайдиган ерларга пул ва мол сарф қилма, исрофдан сақлан.
6. **Саъй ва шуғулланиш** – вақт ва фурсатингги бекордан-бекорга ўтказма. Донмо фойдали иш билан машғул бўл, керак бўлмаган нарсадан чекин.
7. **Матонат** – ишингда чидамли, матонатли бўл. Ҳийла-найранг ишлатишдан ҳазар қил, тушунчанг пок, соф ва ҳаққоний бўлсин, тушунганинг каби сўзла ва ишла.
8. **Ҳаққоният, тўғрилиқ** – адолат ва ҳаққонийликни ўзингга раҳбар қилиб ол, ҳеч кимга зарар, қасд этма.
9. **Мўътадиллик** - ҳар вақт мўътадил ҳолда иш юрит, ҳаддан ортиқчаликдан сақлан. Ҳақсиз, лскин ўзингга лойиқ кўриб бировдан интиқом олишга журъат қилма.
10. **Назокат** – кир, ифлосликдан ҳазар қил, вужудинг, либосинг ва уй-жойингнинг тоза, покизалигига диққат қил.
11. **Қалб-хузур-роҳати** – майда-чуйда ва истаганингча бўлмай қолган ишлардан хафаланиб саломатлигингги бузма, қалбингнинг хузур-роҳатини кўзла.
12. **Иффат** - адабли, шарм-ҳаёли, номусли бўл. Бу гўзал хислатлардан ажратма.
13. **Тавозеъ** - ўзингги камтар тут, тавозеъ шараф ва иззат босқичи эканини унутма.
14. **Мулоимлик** – сабрли, мулоим, очиқ юз, ширин сўзли бўл. Ҳеч кимга қўпол муомала қилма.

Олим фозиллардан Ҳуррамий айтади:

- Болаларим, ёшликни ғанимат билинг, фақат ўйини, кулги, кайфи-сафо билан ёшлик даврингизни зое этманг, ўқинг, ўрганинг, илмли, ҳунарли бўлинг. Агар ёшлик даврингизда ўзингизни тугиб қолмасангиз, кейин қаттиқ пушаймон қиласиз,

лекин фойда бермайдн, - деб насиҳат қиларди. Шу хурматли чолнинг насиҳатларига амал қилган ёшлар бахт-саодатли бўлдилар.

Ўн беш (15) рақами ҳосиятли саналади: “ўн беш кунлик ойдек”, “икки ўн беш- бир ўттиз”, “бўламан деганнинг боласи ўн бешиди бош бўлар” каби халқ мақолларида ўн бешнинг яхши рақам эканлигини кўришимиз мумкин.

Ўн саккиз (18) рақами ҳам хосиятли: ўн саккиз минг олам, ўн саккизга кирмаган ким бор, ўз саккиз яшар йигитдек, каби сўз бирикмаларидан бу рақамга хурмат билан қаралганини кўрамиз.

Халқимиз **ўттиз (30)** сонини унчалик ёқтирмайди: “ўттизда ўтин бўлган”, **қирққа (40)** хурмат билдириб, “қирқиди қирчиллама”, “қирқи чикди”, “қирқига чидаган қирқ бирига ҳам чидайди” дейди.

Насронийлар ўттиз уч (33) сонни пайғамбар Исонинг умр ёши (у ўттиз ёшида чормихга тортилган) сифатида хурмат қилишса, биз мусулмонларда **63** ни Муҳаммад пайғамбаримизнинг муборак ёши деб эъозланади. Ҳатто Хожа Аҳмад Яссавийдек авлиё шайхул машойих” олтмиш уч ёшдан ортиқ ёшни гуноҳ деб билган, қолган умрини ер тагида ўтказган. Халқимизда олтмиш уч ёшга етган кишиларнинг элга дастурхон ёзиш одати ҳам бор.

Қадимда мунажжимларнинг оилада боланинг қайси куни, қайси ойда, қандай мучал ойда, ҳафтанинг қайси кунда туғилишига қараб ҳам унинг келажагини башорат қилиб “Китоб очиш” одати бўлган. Одамлар ўз тақдирлари ҳақида тўқилган мақол ҳамда ҳикматли сўзлардан ҳам сон ва рақамларни жуда кўп ишлатишган. Масалан “Ишлар-юз”, “Юз билан юзлашган”, “Тўқсон билан тўқнашган”, “Минг яша, Мингта кир, Минг раҳмат” кабилар.

Фарзандларимизнинг ота-она олдидаги бурчлари нималардан иборат. Пайғамбарларимизнинг нақл қилишларича; ота-онанинг фарзандга нисбатан **саксонга** ҳаққи бўлар экан. Шулардан **қирқтаси** улар ҳаётлигида ва **қирқтаси** оламдан кўз юмгач узилиши керак.

Тириклик чоғида қирқта қарзнинг ўнтаси **танга**, ўнтаси **тилга**, ўнтаси **дилга** ва ўнтаси **молга** тааллуқлидир.

Танга тааллуқли бўлган **ўнта** ҳақ ота-онага сидқидилдан хизмат қилишдир. Бу шундайки:

- ота-онага ҳамма вақт ҳурмат билан қаралади;
- қилма деб буюрилган ишлари қилинмайди, уларнинг маслаҳати, розилигисиз ҳеч бир ишга қўл урилмайди;
- улар сен ўтирган жойда ҳозир бўлсалар, сен дарҳол ўрнингдан туриб кутиб оласан, улар ўтирган бўлишса, сен оёқда тик турасан, улар руҳсат қилишгандагина ўтирасан;
- улар ўтирадиган ўринга сен ўтирма;
- йўлда бирга кетаётганда уларнинг олдиларига ўтиб олма. Тупроқли, лойли, сувли ёки умуман хавфли жой келгандагина олдига ўтиб олишинг мумкин;
- уларнинг олдида очиқ чехра билан ўтир;
- қовоғингни солма;
- хўмрайиб қарама;
- чақирганларида эса югуриб бор.

Дилга тааллуқли ўн нарса шундан иборат:

- уларга раҳм-шафқат билан қара;
- уларга доимо қўлингдан келганча яхшилик қил;
- сенинг шодлигинг уларни хурсандчилиги билан бўлсин;
- улар ҳам торғаслар сен ҳам қайғур ва уларнинг дардига малҳам бўлиш йўлини қидир;
- улар ортиқча гапирсалар ҳам ўзингга малол олма;
- улар танбҳ берсалар, хафа бўлиш ўринга хурсанд бўл;
- уларга қанча яхшилик кўрсатмагин ва ҳақларини адо қилмагин, диллари заррача озор топишини ўзинг учун ор, деб бил;
- қандай ниятлари бўлса, ўша ниятларига етишлари учун ҳаракат қил;
- улар қанчалик узоқ умр кўрсалар, шунчалик қувон.
- қанчалик дардли бўлса, шунчалик қўнглини олишга урин.

Тилга тааллуқли бўлган ўнтаси ушбулардир:

- уларга мулоҳим муомала қил ва доимо тавозеъда бўл;
- уларга баланд овоз билан гапирма;
- уларга қўп гапирма ва қўполлик қилма;
- отларини айтиб чақирма;
- гапирётганларида сўзларини бўлма.
- айтганларини рад қилма;
- фалон ишни қил, деб айтсалар сен йўқ, деб жавоб қилма;
- улар қичқириб гапирсалар ҳам, сен паст овозда гапир;
- гапларига оҳ-ух деб хитоб қилма;
- зинҳор уларга нисбатан «сен» сўзини ишлата кўрма.

Молга тааллуқли бўлган ўнга нарса қуйидагилар:

- ўзингга кийим-кечак қилишдан аввал ота-онанингга қилиб бер;
- уларга ўзинг ейдиган таомлардан ширинроқ таом қилиб бер;
- бир дастурхондан овқатланаётганингда емишларнинг яхшисини уларнинг олдига суриб қўй.

Ҳикоя қилишларича, Ҳанион ибн Атия ўз онаси билан бир дастурхондан овқат ейишга кўрқиб тураркан. У доимо: «Онамнинг кўзи тушган энди емоқчи бўлиб турган мевасини билмасдан еб қўйсам, онамнинг кўнглига бирор гап келса, мен эса гуноҳкор бўлиб қолсам, унда ҳолим нима кечади, кейин шундан кўрқаман», - дер экан.

- Қандай нарсани сотиб олиш истаклари бўлса, ўша нарсани сотиб олиб бер, сен ёш бўлган пайтингда нимани хоҳласанг, улар ҳам сотиб олиб беришган.
- Иморатларини яхшила ва уни жиҳозлаб бер.
- Сўрамасалар ҳам пул бер, чунки улар буни ошқора айтолмасликлари мумкин.
- Уларга: «Топган тутган нарсаларни сизлар учун, ниманики хоҳласангиз бемалол олаверинглар, ҳаммасини ўзингизникидек кўринглар», деган сўзлари билан орадаги уялиш ва тортинишларни йўқот.
- Агар улардан узоқроқ ерда турилса, гоҳ-гоҳ меҳмонга таклиф қилиб, иззат-ҳурматини жойига қўйиш керак.
- Ота-онанинг дўстларини ҳам ҳурмат қил, бу ишнинг билан сенинг ота-онанг ўз дўстлари олдида юзлари ёруғ бўлади.
- Вақти-вақти билан уларга совға бериб тур. Бу ҳаракатнинг билан ўртадаги меҳрин янада мустаҳкамлаган бўласан.

Ота-онадан кейинги қирқта қарзнинг ўнтаси ука ва унинг фарзандлари, ўнтаси ака ва унинг болалари, ўнтаси амаки ва унинг фарзандлари, ўнтаси эса тоға ва унинг болалари олдидаги бурчдир. Шу ўринда таниқли шоира ва маънавият тарғиботчиси Турсуной Соднқованинг қуйидаги ҳаётий маслаҳатларини келтириш жоиздир:

«Ота-онадан кейин ёки улар кексайиб қолгач, оғаниларни ўзаро бирлаштириш, фарзандлик юмушларини бажариш ишларига ўғилдир, қиздир - болалардан биттаси бошқошлик қилиши керак. Бу кўпроқ тўнғич фарзанднинг зиммасига тушади. Агар у қатъиятли, ҳаммага баравар эътиборли ва жопсарак бўлаолмаса ё бу ишга саломатлиги ярамаса, у ҳолатда ёшидан қатъий назар, эплик, шудлик биттаси шу ўринни эгаллайди. Бундан жонкуярни оилавий

мажлис қилиб сайламайдилар, фарзандларнинг ичида . Аллоҳ юрагини уйғотган бирови ўз-ўзидан ўртага тушиб қолади ва бошқалари қандай қилиб унинг атрофига қовушиб қолганларини билмай қоладилар.

Илоҳим, ҳар бир ота-онанинг биттадан шундай боласи бўлсин. Оиласининг шаънини унга топшириб, улар бўлса, хотиржам ўлсин ва гўрида ҳам осойишта ётсин!...

Ота-онадан кейин бош бўлиб қолган фарзандга осой бўлмайди. Аввало у ўз манфаатларини охириги ўрнига қўйишга мажбур. Яъни энг адолатли, энг назари тўқ, энг сахий ва барча жигарларига бирдаймеҳрибон бўлиши шарт. Ундан ҳеч қачон «Менга қани?», «Менга ҳам!» деган луқмани эшитмасликларни керак! Аммо бу фарзанд энимасига олаётган бу юкка асло ўзи оғришмасин! Чунки қилаётган амалларидан аввало Аллоҳ рози, қолаверса, руҳлар рози. Бу эса унга пайдар-пай яхшиликлар келтиради. Энг муҳими, ундан тарқалган болалар бир-бирлари билан иттифокда бўладилар.

Эҳ йиғитларжон, ҳали яшайверсангиз, кўраверасиз. Агар фарзандлари иноқ бўлмаса, ота-онанинг эришган мартабаси, шон-обрўси тупроқ билан биттадир! Уларнинг дунёдан кўзи очик кетганлари шу, гўрларида тикка турганлари шу...

(«Оила ва жамият», 12-18 май 2005 йил)

Ақлли фарзандлар ана шу жиҳатларга, яхши фазилатларга эга бўлади. Бургутнинг қудрати икки қанотида; ота-онанинг қуч-қудрати эса фарзандларида. Агар улар ноқобил, юқоридаги фазилатларга эга бўлмаса, ота-онанинг қанотлари қайрилади. Халқимиз:

Яхши фарзанд – жон озиғи

Ёмон фарзанд – бош қозиги

деб бежиз айтмаган.

Исмингизнинг очқич рақами бахтдап дарак берадими?

Кўпгина назариячилар чақалоқ дунёга келиб, отаси унга исм қўйган чоғдаёқ, унинг бу дунёдаги бахтию тахтини ана шу исмга мужассам қилиб қўяди, деган фикрни билдирмоқда. Уларнинг фикрича, ҳар бир исмда ота ва онанинг орзу-умидлари мужассам бўлади.

Хўш, сизнинг исмингиз жисмингизга муносибми? Исмингизга қанчалик бахт ва омад мужассамлашганини билгингиз келаётгандир? Шундай бўлса, мана бу жадвалга эътибор беринг.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
А	Б	В	Г	Д	Е	Ё	Ж	З
И	Й	К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Ъ
Ь	Э	Ю	Я	Ў	Қ	Ғ	Ҳ	

Энг аввало қоғозга ўз исмиңизни беҳато ёзиб олинг. Сўнгра исмиңиздаги ҳарфлар ўрнига жадвалнинг юқорисидаги рақамларни қўйиб, уларни бир-бирига қўшиб чиқинг. Ҳосил бўлган рақамни ҳам бир-бирига қўшинг. Шунда исмиңизнинг очқич рақами ҳосил бўлади.

Келинг, ҳозирда кенг тарқалган Шухратбек исмиңизнинг очқич рақамини топишга ҳаракат қилайлик.

$$8+3+8+9+1+2+2+6+3=42=4+2=6$$

Демак, бу исмиңизнинг очқич рақами 6 га тенг. Бу рақам ишдан муваффақиятдан дарак беради. Бу рақамдаги киши обрў қозониши учун сўзи ишига тўғри келиши керак. Иззатталаблик ёмон қусур эканлигини тўғри тушуниб олса, кўп нарсага эриша олади. Ғирромлик ҳеч қачон обрў олиб келмайди. Фақат ҳалоллик бахтига қафолат бўла олади.

Очқич рақам 1 бўлганлар: бу рақам шон-шухрат, қудрат, саъй - ҳаракат рамзидир. Бу рақамдаги ишсон фақат истиқболли йўллари таплаши ва ана шу йўлдан адашмаслиги талаб қилинади. Дўстларига тўғри маслаҳат беришга қодир. У кўпроқ бошқаларга эргашади. Пул топиши ва сарфлаши ҳам билади. Аммо бу рақамдаги ишсон таваккал қилса яхшиликка олиб келмайди. Худбинлик ва таъмағирлик туфайли дўстларини йўқотиб қўйиши мумкин. Қандай вазифа топширилса, сидқидилдан бажариши лозим. Баланд дорга осилса, обрў топа олмайди.

Очқич рақами 2 бўлса, бу одам феъл-атвори майин ва мулоҳазакор, яхшигина ташкилотчидир. Ҳар ишда муросани ўйлаши керак. Бошқаларга ақл ўргатавериши мақбул эмас. Ҳаётга мослашиши яхши натижа беради. Худа-беҳудага куйиннавермаслиги, жанжаллардан йироқ юриши унинг орзулари ушалишида муҳимдир. Дўстлари билан ҳамкорликда кўп нарсага эриша олади. Аммо иккиланшдан, беҳуда тапшиликдан ўзини сақлаши лозим.

Очқич рақами 3 бўлган одам ўткир ақлга эгадир. Ёқимли ва хушчақчақ давраларни хуш кўради. Бугунинг ўзи билан яшайди, келажакни ўйламайди. Ўз кучига ишонади ва ишни яхши билади. Бесабрлиги унга юқори чўққига чиқишга тўққинлик қилади. Бу рақамдаги ишсон фойдали маслаҳатларга эътибор қаратса, санъатда, спортда юқори натижага эриша олади. Энг муҳими ўзинга мос касбини тапласа ҳаёти яхши кечади. Аммо севги йўлида омадсизликка учрамаслик учун жиддий ўйлаши зарур.

Очқич рақами 4 бўлган ишсон меҳнатсевар ва эҳтиёткордир. Шiori қатъийлик ва ҳалоллик. Илмий-техника соҳаларида, сапоатда муваффақият қозона олади. Дўстлар орттириб, элга тапнади. Оғир шаронда ўзини йўқотиб қўймайди. Аммо мақсадни кичик бўлса, майда-чуйдалар гирдобиди ўралашиб қолса, умри қаншоқликда ўтади. Ўз малакасини доимий ошириб бориши керак. Ўз хулқи ва ҳалоллиги билан

доимо бошқаларга ўрпак бўлиб тургани маъкул.

Очқич рақами 5 бўлган инсон фидойи, таваккалчи, серҳаракат кишилардир. Топқир бўлса-да, фақат олдинга интилиш туфайли оёқ остидаги имкониятларни кўрмай қолади. Саргузашт ва саёхатларни хуш кўради. Топганларини кўп ҳолларда ана шунга сарфлайди.

Очқич рақами 6 бўлган куч-гайратини кундалик меҳнатга сарфласа, кўп нарсага эриша олади. Агар ишда ҳақиқий истиқболни кўра олса, машҳур шахс даражасига кўтарила оладилар. Албатта дўстлари маслаҳатига таяниши керак.

Очқич рақами 7 бўлган инсонда кучли ички ҳиссиёт мавжуд. Тиришқоқлик, шоирона қалб, ёрқин тасаввурга эга. Ёлғиз яшашни хушлайди. Иродасизроқ бўлса, умидсизлик ботқоқига ботади. Иродаси мустаҳкам бўлса, машҳур бўлиб, дунёга танилади.

Ўз келажагини баҳоли қудрат режалаштириб, бошқаларга тақлид қилмай олдинга интилса, кўп нарсага эриша олади.

Очқич рақами 8 бўлган инсон тadbиркорлик ва савдо соҳасида дадиллик кўрсата олади. Ўз режасини муваффақият билан амалга оширишга қодир. Ишда ўзини ҳам, бошқаларни ҳам аямайди. Жамоани бошқариш қобилияти бор. Оила ва жамиятда бешафқатдир. Дўстларини бойлиги амалига қараб танилайди. Арзимаган ишлардан ҳам яхшигина даромад топа олади. Аммо майда ишларга ўралашмаслиги, умр йўлдошини танлашда етти ўлиб, бир кесини доғим. Ўз йўлдан қайтти хориққа олиб кетади.

Очқич рақами 9 бўлган инсон юксак ақл-идрок эгасидир. Истеъдоди билан кўп нарсага, машҳурликка эриша олади. Буюк ихтирочи, кашфиётчи бўла олади. Обрў қозона олади ва йўлбошчи бўла олади. Аммо камтар ва фидойи бўлиши зарур. Худбинлик ва манманлик барча ижобий хислатларини чинпақка чиқариши ҳеч гап эмас. Бошқаларнинг қадрига етиб, ҳақиқатини ўрнига қўя олса, бемалол машҳур бўла олади.

Ҳар исминигиз **очқич рақами 10** ва ундан юқори бўлса, яна бир рақамидан бошлапаверади. Яъни 10 рақамдаги хусусиятлар 1 рақамдаги, 11 рақамдаги хусусиятлар 2 рақамда мужассамлашган. Ва ҳоказо...

Яна шунинг билангки, сиз очқич рақамингиздаги салбий хусусиятларингизни йўқотиб боришингиз ҳисобига, турмушингизни бахтли ҳаёт сари ўзгартириб борасиз. Энг муҳими ўзингиздаги ижобий хислатларни оширишга, нуқсонларни камайтиришга ҳаракат қилинг. Яна шунинг билангки, бахтининг учта ўқ илдизи бор. Булар:

- саломатлик, тинчлик-омонлик ва хотиржамликдир.

Агар саломат бўлсангиз, уйингизда тинчлик ва хотиржамлик бўлса, сиз шубҳасиз бахтиёрсиз.

Асосийси инсон ҳаминша бахтга интилиб яшашни, завқли ҳаёт кечирishi, олдига катта мақсадни қўйиб, унга етиш йўлида фидойилик кўрсатиши зарур.

*Ўрганиш ўзгаларнинг фикрлари
ёрдамида ўз шахсий фикрларини
яратиш демакдир.*

Н.А.Рубакин

**II-қисм. Статистика
ҳақида айрим фикрларим**

Ҳайратланиш учун бир дақиқа кифоя,
бироқ ҳайратланадиган, ёхуд эътиборни
ўзига жалб қила оладиган теран гап
айтиш учун эса кўп йиллар керак.

Зеро, ҳар қандай ҳикмат ёки битик
тафаккурдан, маптиқдан, тарихий таж-
рибадан, кундалик ҳаётдан тугилади.

Муаллиф

*Ҳақиқатни очинглар, тўғри
йўлдан юринглар*

Абу Али ибн Сино

*Қанчалик оғир бўлмасин,
фақат ҳақиқатгина ёқимлидир*

А.Блок

*Ҳақиқат ковушини кийгунча
ёлеон ярим дунёни яланг оёқ
кезиб чиқади.*

Инглиз мақоли

4-боб. Статистика — қайсар ҳ а қ и қ а т

1. Статистика — аччиқ ҳақиқат. Унга кулоқ сол.

* * *

2. Статистика — мамлакат ҳароратини ўлчовчи термометр.

* * *

3. Чинбакам яшаш — тўғри статистикага таяниб яшамоқ, демакдир.

* * *

4. Инсон уч нарсадан қочиб қутула олмайди: биринчиси ўлим, иккинчиси — содиқ, учинчиси эса — статистика.

* * *

5. Статистика туфайли биз, одатда, чин далилни ёлғондан, хулосани эса рақамларда текшириб, фарқлаймиз.

* * *

6. Статистика — ҳаво. Усни нафас олиш мумкин эмас.

* * *

7. Статистиканинг қайсарлигини тан оламан, ammo илоҳийлаштирмайман.

* * *

8. Статистика — жамият ҳолати қандайлигини тавсифловчи чинбакам кўзгу.

* * *

9. Статистикада ҳар қандай фикр рсаллашади.

* * *

10. Статистика — замонавий муаммоларни фикр тарозинга солувчи, кўпинча жамият учун кўзгу ўрнини босувчи илгор тажрибаларни ёйишини муҳим восита-сидир.

11. Статистика — ақл қалласи. У қайсар рақамлар ва кўрсаткичларга таянади.

* * *

12. Статистика — нафақат мамлакатнинг оддий нуфузи (имижи), балки унинг давлатманлигини тасдиқловчи кўзгу.

* * *

13. Статистикасиз жамият — хира ва сийқа. Асосида статистика ётмаган фан йўқ.

* * *

14. Яхши статистика, ҳамма рақамларга эътироз билдирмоқ ва ҳеч қандай воқеа ҳақида аниқ фикр билдирмасликдир.

* * *

15. Статистика орқалигына воқеа ва ҳодисалардаги қонуниятларни теран билш ва шунга яраша ўзгартириш мумкин.

* * *

16. Статистика — барча соҳадаги рейтинглар лигнини аниқловчи, ранжирловчи воситадир.

* * *

17. Статистикадаги юксалишимиз нақадар кам.

* * *

18. Статистика билан шуғулланишлар ва иқтисодчиларни бунга янада ундашлар.

* * *

19. Статистик бўл. Аммо статистикага берилсанг-да, тўғрилигингча қол.

* * *

20. Адашшга минглаб йўллар элтади, ҳақиқатга эса фақат биттаси олиб боради. Бу йўл — статистика.

* * *

21. Статистика учун ҳамма воқеий нарсалар ашёвий далил, ҳамма далилий ашёлар эса воқеий нарсалардир.

* * *

22. Давлат ва жамият тараққиётини баҳолайдиган мезонлар кўп. Ала шу мезонлардан бири ва балки энг биринчиси — статистикага муносабат масаласидир.

* * *

23. Кимки хотиржам ҳукмдорлик қилишни ва бошқаршни хоҳласа, ўзини найзалар билан эмас, ҳақиқий статистика орқали муҳофаза этсин.

* * *

24. Ҳодиса ёки воқеанинг нималигини статистика намоен қиладн.

* * *

25. Статистиканинг асл моҳияти — воқеани пайқаш, англаш, кузатиш ва уни кўрсаткичлар ёрдамида амалий ҳаётда юзага чиқариш.

* * *

26. Статистикада ҳеч нарса тасодифий эмас.

* * *

27. Ким статистикадан бошқа нарсани тушунмаса, демак у уни ҳам старлича тушунмайди.

* * *

28. Статистика фалсафанинг илк кашф этилган бўлакларидандир. Инсон

найдо бўлгандан сўнг биринчи бўлиб математика, кейин эса статистика кашф этилган.

* * *

29. Айтадиларки, иккита қарама-қарши фикр ўртасида ҳақиқат жойлашган. Асло! Улар ўртасида муаммо ётади ва унинг ечимини фақат статистика тонади.

* * *

30. Статистика бефойда, агарда ҳокимиятда унинг яшаши учун «сувли» амаллар бўлмаса.

* * *

31. Нега одамлар мудом статистикага мурожаат қиладилар? Унинг қудратлилиги учунми? Йўқ, ҳақлиги учун.

* * *

32. Тамойиллар, ўлчов бирликлар турлича бўлса, умумий тил топилгани статистика бажаради.

* * *

33. Статистика нима? Бу рақамлар билан ҳодиса ва воқеаларнинг мос келишидир.

* * *

34. Умумқабул қилинган нарсаларни тал олган керак. Статистиканинг шiori шу.

* * *

35. Статистика тўғрисидаги

хулосаларимнинг баъзи қисмини чоп этган китобларимдан, айрим-айрим илмий мақоаларимда топилган муқим, бошқаларини эса ҳеч қаерда топил бўлмайди.

* * *

36. Статистика ҳақ бўлиши учун, у ҳақ деб биладиган нарсанинг, ҳодиса ва воқеанинг аслида ҳам шундай бўлиши зарурдир.

* * *

37. Статистика — ҳақиқат. Ҳақиқатнинг сўзлари эса рақамларда ўз аксини тонади.

* * *

38. Ҳар бир фан статистика билан иноқлашгандагина мукамалликка эришади.

* * *

39. Статистика ҳеч нарсага бепарқ эмас — у ҳамма нарсани кузатади, ҳисобга олади.

* * *

40. Статистика сўздап афзал.

* * *

41. Статистика ҳақ эканлиги учун эмас, балки унинг билан курашаётганларнинг ноҳақликлари туфайли қайсарлигича қолади.

* * *

42. Дунёни қаптардай учиб келадиган сўзлар эмас,

балки ҳақиқий статистика бошқаради.

* * *

43. Статистика - ғоят кучли восита, бироқ ундаи фойдаланиш учун теран ақлга эга бўлмоқ керак.

* * *

44. Ҳақиқатта статистика кўзи билан қарамоқ керак, зеро, кўз билан уни билишнинг имкони йўқ.

* * *

45. Агар биз бошқа фанларда шубҳасиз, аниқликка ва беҳато ҳақиқатга келмоқчи бўлсак, унда ҳар қандай билимнинг пегизларини, асос-заминларини статистикадан бошламоғимиз керак.

* * *

46. «Статистика» атамасининг қандай шарҳлашнинг эмас, балки унинг қағчалик реаллиги, ҳақиқийлиги, яшашга қобиллиги муҳимдир.

* * *

47. Статистика яхшиликни ҳам, ёмонликни ҳам ошкор этувчи даракчи ва ҳокимиятнинг назоратчисидир.

* * *

48. Статистика бошқа фанларга, уларни ўзига нисбатан юқорироқ деб, эр-

гашмайди, балки уларга кучли таҳлил воситаси бўлиб хизмат қилади.

* * *

49. Статистика – жамиятнинг юзи, обрўси ва таялчи.

* * *

50. Статистикани оммабоп қилишга интилмоқ лозим. Агар статистиканинг раванқ тонишини истасак, халқни статистлар даражасига яқинлаштиришимиз керак.

* * *

51. Статистика воқеликнинг инъикосидан ўзга нарса эмас.

* * *

52. Яхшилик, умумийлик ғоясиз статистика йўқ.

* * *

53. Статистика ҳақида ўзингга ўта қийин тасаввурларни яратма, унинг тўғрисида оддий фикр юргиз; уни ўта яхши деб ҳам, ўта ёмон, деб ҳам ҳисоблама.

* * *

54. Ҳақиқий статистика тараққиёт асоси, сохталаштирилгани эса ҳаётдаги катта тўсиқдир.

* * *

55. Статистика – бу муғлақни ашглаш ва уни миқдоран

ифодалашдир.

* * *

56. Статистика нафақат миқдор ва сифат, шунингдек, замон ва макон билан боғлиқ бўлган мураккаб фан.

* * *

57. «Нима учун»ни ҳамма илмларнинг, шунингдек, статистиканинг ҳам онаси, деб аташ мумкин.

* * *

58. Статистика билан на донолар, на подонлар шуғулланмайдилар. Унинг билан донолар ва подонлар ўртасида турганлар шуғулланадилар.

* * *

59. Статистика, агар унинг билан мўътадил ва ёшлик даврида шуғулланмаса, жозибали, бироқ, у билан керагидан ортиқча пайсалланиб қолингудек бўлса, у — ҳалокат.

* * *

60. Ҳар бир фанда қанча статистика бўлса, унда шунча ҳақиқат мавжуд бўлади.

* * *

61. Бошқа фаоллар қандай

бўлса, демек статистика ҳам худди шундай фандир; у муайян тамойилларга, қондаларга, қонунларга, шунингдек, бениҳоя хилма-хил кўсаткичларга таянади. У мунтазам ўрганишни, чуқур ва узоқ мулоҳазаларни талаб қилади.

* * *

62. Макронқтисодий статистика — нафақат мустақил фан, балки мамлакатнинг давлатмажлиги ва салоҳиятини тавсифловчи кўзгудир.

* * *

63. Статистика социал билишнинг қудратли қуролидир.

* * *

64. Фақат статистика туфайли бугуннинг баҳоси эртага анкироқ берилади.

* * *

65. Статистика ҳодисаларнинг миқдорий ва сифат томонларини тушуниш қалитидир.

* * *

66. Статистика тайёр фикрларининггина эмас, фикрларнинг ўргатади.

* * *

67. Кузатишга қурби етмай қолган ерда статистика тугайди.

*Рақам ва сонлар шу даражада
ҳаётимиз қаърига сингиб кетганки,
ҳеч ким ўз ҳаётини рақам ва
сонлардан айрича тасаввур
қилолмайди.*

Яков Бернули

5-боб. Статистика – рақамлар тизими

1. Статистика — бу рақам. Рақамлар эса ўжар. Улар сиз ва бизнинг ихтиёримизга бўйсунмайди. Рақамлар жозибатор ҳам бўлади. Улар ютуқларимизни ифода этса. Рақамлар ташвиш ва безовталикни ҳам аке эттириши мумкин. Айниқса, ишимизнинг манфий жиҳатлари — зарар кўриш, қарздорлик кўрсаткичларини олдида анчагина бошимизни қашиб ўйлашиб қоламиз. Шундай дамларда кўнглида «Қайси ҳолатда хатога йўл қўйдик?» ёки «Натижамиз бундан ҳам самарали, баракали, чўгли бўлиши мумкинми?» деган саволлар пайдо бўлади.

* * *

2. Статистика рақамларни бошқаради, рақамлар эса дунёни.

* * *

3. Статистика рақамни сўздан, сўзни рақамдан айрича бўлмаслигини талаб қилди. У бундай помувофиқликка тоқат қила олмайди.

* * *

4. Рақамлар, далиллар шу қадар ёмонки, баъзи ҳолларда назарияга мос тушмайди.

* * *

5. Борлиққа статистика кўзи билан қарамоқ керак, зеро, жисмоний кўзлар билан ҳақиқатни билишнинг имкони йўқ.

* * *

6. Статистика фақат рақамларда ўзини-ўзи англашга қодир.

* * *

7. Дунёни рақамлар бошқаради дейишади. Йўқ, улар дунёнинг қандай бошқарилаётганини кўрсатишади, холос.

* * *

8. Одамлар ҳам бир жиҳатдан рақамларга ўхшайди. Баъзиларни «даражага кўтаришганда» савлатидан от хуркайдя-ю, «плдиз чиқаришганда» майдалашиб қолади.

* * *

9. Статистика сўзнинг рақамдан олдин кетишига йўл қўймайди.

* * *

10. Статистика — фактларнинг миқдорий ўлчами.

* * *

11. Табиийки, фақат рақамларга қараб ҳақиқий ҳаёт ҳақида тўлиқ тасаввурга эга бўлиш мушкул. Бу

рақамлар ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмайди. Уларни воқеликка айланттирадиган одамлар бор.

* * *

12. Статистика – рақамларнинг миқдорий ўлчамидир.

* * *

13. Ҳар қандай статистика мутлақши англаш ва уни рақамларда, кўрсаткичларда ифодалашдир.

* * *

14. Рақам, далил исботнинг энг кучли қуролидир. Исбот эса ҳақиқатга олиб борувчи йўлдир.

* * *

15. Инсон онги, тафаккурни керак бўлса қалби билан боғлиқ жараёшларни рақамларда ифодалаш ўта мураккаб.

* * *

16. Рақам – энг доно нарсa. Барча нарсалар рақамга ўхшайдилар.

* * *

17. Статистика рақамлар, кўрсаткичлар, сабаблар, оқибатлар ҳақидаги ёки «ниъма учун» тўғрисидаги фан.

* * *

18. Статист ўз нутқини рақам, кўрсаткичлар билан безаб сўзламоғи лозим.

* * *

19. Гул сувсиз, қуёшсиз сўлиганидек, статистика ҳам рақамларсиз сўнадир.

* * *

20. Статистика менга ўзим би-

лан суҳбатлашиш, рақамларни тилга киритиш маҳоратини ўргатди.

* * *

21. Статистика бошқа фаилларнинг хулосаларини рақамлар орқали синайди ва текширади, у борлиқ сирларини ўз кучи билан тадқиқ этади.

* * *

22. Статистика турфа меваларга тўла боққа ўхшайди. Унда рақам – пойдевор, кўрсаткич – қурол (инди-катор), кўрсаткичлар ти-зими эса қонуниятларни очиб берувчидир.

* * *

23. Ҳар қандай муҳим ғоя ҳам рақамларда ўз ифодасини топмас экан у қуруқ гаплиғича қолаверади.

* * *

24. Назария далилларга ҳамма вақт ҳам мос келмайди. Ҳа, далиллар, Рақамлар шу қадар ёмон...

* * *

25. Рақамларнинг мафтункорлиги ўзгача. Улар ҳар биримизни қаддимизни тик тутиб яшашга, кўкракларини тўлдириб нафас олишга, янгича бир жўшқинлик билан иш-лашга даъват этади.

* * *

26. Яхлитлик, умумийлик ғоясисиз статистика йўқ.

* * *

27. Статистика воқеликнинг
нигъикосидан ўзга парса
эмас.

* * *

28. Айтмишларки, сонлар гўё
оламин бошқаради. Аммо,
аминманки, сонлар олам
қандай бошқарилаётгани
ни ўргатади.

* * *

29. Статистика — ақл
қалъасидир. Чунки у
сержило рақамларга тая-
нади.

* * *

30. Статистика — бу замона-
вий муаммоларни кўрсат-
кичлар воситасида фикр
тарозисига солувчи муҳим
воситадир.

* * *

31. Далиллар шу қадар ёмон
(Гегель ўзи унинг
пазарияси далилларга мос
келмаётганлиги ҳақидаги
фикрга кунлардан бир кун
шундай жавоб берган).

* * *

32. Рақамларда инфодалаб
бўлмайдиган кўрсаткич-
ларга статистика эҳтиёт-
корлик билан ёндашади.

* * *

33. Шохлар ва мевалар — да-
рахтнинг қалин ўрмоп-
тоғни безағати каби, ста-
тистикани рақамлар ва
кўрсаткичлар бежайди.

* * *

34. Фанлардан ниманки
рақамга асосланган бўлса,
ҳаммаси статистикага
боғлиқ.

* * *

35. Статистикаларга рақамларни
ҳис этиш хосдир. Зотан,
рақамлар — стати-
стиканинг ибтидосидир.

* * *

36. Рақамларнинг ўзини эмас,
балки улар билан ишлаш
услубини статистика, деб
аташади.

* * *

37. Ким статистика билан ан-
дак шуғулланса, у
рақамларга шубҳа билан
ёндашади, бироқ ким
унинг ишига кирса, уларни
чуқур ҳурмат қилади.

* * *

38. Юришни ўрганмасдан ту-
риб чонқилама. Ҳатто,
шуни ҳам рақамлар
пайқайди, сезади, тасдиқ-
лайди ёки инкор этади.

* * *

39. Чингал фикрларда сўзлаш
жуда қулай, аммо
рақамлар бунга йўл
қўймайди.

40. Статистика — рақам.
Рақам эса барча парса-
нинг моҳияти. Олам-чи?
Олам — рақамлар ва улар
орасидаги муносабатлар-
нинг гармоник тизимидир.

*Аниқлик биринчи ғалда рақамларнинг
миқдорий муносабатларини белгилаш,
статистик усуллардан тўғри ва самарали
фойдаланиш натижасида қўлга киритилади.*

Мирзо Улуғбек

**6-боб. Аниқлик — статистиканинг
биринчи тамойили**

1. Аниқликка яқинлашишни ягона мақсад қилиб олган статистикагина ҳақиқий статистика ҳисобланади.

* * *

2. Статистика ҳаққоний бўлмоғи лозим. Аммо бу биз ҳар қандай ҳақиқатни очиқ айтишига мажбурмиз, дегани эмас.

* * *

3. Ҳақиқий статистика, ҳатто подшоҳларга амр қилади.

* * *

4. Айтадиларки, инглиз сийёсий арбоби Б.Дизраэл фикрича, алданишиг учта тури бор: бири алдов, иккинчиси - ёлгон, учинчиси - статистика. Аммо, меннинг назаримда, статистика алдов эмас.

* * *

5. Нуқсон ва камчиликларни кўриб, уларни хаспўшлайдиган ёки яширадиган статистикадан қўрқ. Ундан яхшилик кутма.

* * *

6. Статистика - доимо янги шаффоф сувларни ато этувчи булоқ. Ундан тўғри фойдаланилмаса, қуриб қолиши мумкин.

* * *

7. Рўпарангида қайғу ва умидсизлик бор экан, де-

мак, бу ерда статистикадан ном-нишон йўқ.

* * *

8. Статистика ҳам ҳаёт каби ўйиндир (одамлар каби муғомбирдир).

* * *

9. Статистика томон биринчи қадам - ишонмаслик.

* * *

10. Статистика субъективизмдан (похолиселикдан) батамом озод бўлиши керак.

* * *

11. Статистика муҳокама қилиниши эмас, балки ба-жарилиши ўргатади. У ҳар бир кишини унинг қонунлари асосида яшашини, ҳаётиниғ миқдорий томонларини сифат томонларидан айрича бўлмаслигини талаб қилади, у воқеликдаги олачинорликка, номувофиқликка тоқат қилолмайди.

* * *

12. Энг хавфли статистика - биров бузилган ҳақиқатдир.

* * *

13. Статистикада ҳаққонийлик бопқа ҳамма бурчлардан энг биричисидир.

* * *

14. Ким статистикада алдаса, ҳамма нарсада алдайд.

* * *

15. Тўғри статистика ҳам, ёлгон статистика ҳам фақат субъект орқали юзага келади.

* * *

16. Чинакам статистлар — ҳақиқатни билишни севадигаңлардир.

* * *

17. Муқаррар статистика ҳамиша ҳақиқат ортидан юради.

* * *

18. Таажжуб, одамлар статистика билан шуғуллашиб ва ҳақиқатни, воқеалар табиатини тадқиқ эта бошлаганларидан бери бирон бир одам у ёқда турсин, бирон бир халқ ёки статистика мактаби ҳам топилмадики, у ҳақиқатни топа олган ёки оча олган бўлсин.

* * *

19. Биз қандай ҳақиқатни, ниманидир билсак, уни статистикани ўрганиш туфайли биламиз.

* * *

20. Жавобгарлик статистикада эмас, балки одамнинг ўзида бўлмоғи керак.

* * *

21. Статистика — воқеликнинг инъикоси. Одамлар ҳийла-найранглар пайида бўлишади.

22. Катта-кичиклигидан қатъий назар, статистикада йўл қўйилган ҳар бир ғайри қонуний фаолният миллатга, халққа, охиrhoқибат Ватанга хиёнат ҳисобланишини ҳеч қачон унутмаслик керак.

* * *

23. Ҳақиқий яшаш — тўғри статистикага таяниб яшаш демак.

* * *

24. Нима мумкин бўлмаса, ўша мумкин эмас; нима мумкин бўлса, ўша мумкин. Статистиканинг талаби шу. Зеро, арава сув юзида юрмайди, кема қуруқликда сузмайди.

* * *

25. Агар сохта статистикага кўзинг тушса, у юзага чиқмай қалбингда ўлиб қўя қолсин.

* * *

26. Ҳақиқат рамзи бўлган статистикагина ҳурматга сазовор.

* * *

27. Статистика ёлгонни ҳақиқатга ва ҳақиқатни ёлгонга айлантира олмайди.

* * *

28. Гарчи ҳақиқат чуқур қудуқнинг тубида яширинган бўлса-да, статисти-

стика уни аниқлай олиш
қудратига эга.

* * *

29. Статистларнинг ҳазили
шунчалик мўътадилки,
уни жиддий фикрлашдан
ажрата олмайсан.

* * *

30. Ким статистика билан
шуғулланишни хоҳласа, у
бошидаёқ ҳамма нарсаларга
шубҳа билан
қарамоғи лозим.

* * *

31. Статистика кўн асрлар
давомида ажойиб ақл-
заковат эгалари томонидан
тадқиқ қилинган ва,
шунга қарамасдан, у баҳс
талаб этмайдиган, демак,
шубҳали бўлмаган, бирон-
та ҳам бандга эга эмас.

* * *

32. Статистика — бир қадар
муболаға.

* * *

33. Статистика - қайсар, уни
қанчалик бузиб талқин
этишга, сиёсий ўйин воситасига
айлантиришга
ҳаракат қилманг, унинг

тубида ётган алҳақлик аён
бўлиши муқаррар.

* * *

34. Статистика оммага кўз-
кўз қилиш учун ўйлаб
топилган эрмак эмас.
Унинг моҳияти сўзда
эмас, амалда намоён
бўлади. Статистика кушни
завқ билан ўтказишда ёки
бескорчиликдан зеркиш
чоғида қўл келувчи оддий
восита ҳам эмас.

Статистика жамият
тараққиётини тартибга
солиб, хатти-ҳаракат-
ларимизни бошқаради ва
йўл-йўриқ кўрсатади. У
жамият бошқарувини қўл-
га олиб, уни таъаззулдан
омон олиб ўтади. Шу
нуқтан назардан статис-
тика хотиржамлик ман-
бан.

Жамиятда соат сайин
шундай беҳисоб воқеа-
ҳодисалар юз берадики,
биз маслаҳатга муҳтож
бўлиб қоламиз. Ана
шунда статистика ёрдамга
келади.

*Статистика еоциал-иқтисодий
таҳлилинг қудратли қуролидир.*

С.Г.Струмилини

*Бошқаларга қиёслаб, ўзимиз ҳам
ўрганамиз.*

Муаллиф

**7-боб. Статистика — қиёсий таҳлил
ибтидоси**

- 1.
2. Статистика - қиёслаш воситаси.
* * *
3. Таҳлилниң ибтидоси — статистика.
* * *
4. Аслида тақсимот баробар бўлса, унда ҳаммага етмайди; агар ҳокимият бараварлаштирилса муштараклик бўлмай қолади; агар барча тенг бўлса, ҳеч кимни ишлашга мажбур этмайсап. Бамисоли ериниг маъжудлигидай, тепадагилар билан пастдагилар ўртасида фарк бер. Буларниг ҳақиқати статистик қиёслаш натижасида намоён бўлади.
* * *
5. Давлатниг хусусиятларини билиш учун, авваламбор, одамларниг майиллари ва феъл-атворини статистик нуқтап назардан кузатмоқ, ўрганимоқ зарур.
* * *
6. Дунёда ҳамма нарса инсоний. Масалан, маошп озайиброқ кетган одамга ой узайиброқ кетгандек туюлади. Иш билан астойдил банд одамга кун қисқароқ туюлса, бекорчи ишқмасга кун узокроқ туюлади.

- * * *
7. Куёш нурида табиатниг юзи ярқирайди, статистик қиёсада эса ҳақиқатниг юзи.
* * *
 8. Статистика ўзинча ҳеч нарса эмас, унинг баҳоси ундан фойдаланишига боглиқ.
* * *
 9. Статистикани билиш кифоя эмас, муҳими — қўллаш билиш.
* * *
 10. Бизниг бошқалар ортпдан югуришимизга хожат йўк; бизга ўзимизни очиб, тўғри баҳоламоқ, кимлигимизни тушуномоқ, ёлғондан чиқмоқ ва ҳақиқий имкопиятларини аниқламоқ қарор топмоқ лозим. Шунда биз олға кетамиз ва бошқалардан кўра тезроқ юрамыз, чунки биз уларниг тажрибасига ва ўзимизниг олдинги барча машаққатли йўлимызниг сабоқларига таянамыз.
* * *
 11. Статистика — ўхшатпш учун мезоп.
* * *
 12. Статистика — ишкор учун асос.

Тириклик мавсуми жуда қисқадир. Шу боис дунёга мафтун бўлма ва очкўзлик қилма. Қаноат қилсанг ҳамма нарсадан озод бўласан, узоқ умр кўрасан.

Имом Ғаззолий

**III-қием. Тириклик фалсафаси
ёхуд
ҳаётий шеърий лавҳалар**

*Ҳовлиқмай, сабр-тоқат билан яшаган
ва нафсини тия олган одамнинг умри
ҳаловатда кечади.*

Муаллиф

Дейдиларки, инсон охиратда бу синоатли дунёда қилган яхши амаллари-ю савоб ишлари туфайлигина сийланар экан. Оламга тафаккур кўзи билан боқсангиз, бу ҳикмат нечоғли ҳақ эканига иқрор бўласиз.

Эътибор қилсангиз, тонглар кулибгина отади. Қуёш илик нурлари билан кунингиз, кўнглингизни нурафшон айламоқ бўлади. Тунининг сокин кенгликларига руҳингиз, вужудингиз ором олади. Инсоннинг том маънодаги Инсон бўлиб яшамоғи учун Яратган ўз қарамини тўқис адо этгандек...

Бу ёғи одамзотнинг ақлий ва жисмоний-куч-идроки билан ишга солинса, ризқ-насиба бутун. Омад ҳам оёғингиз остидан жилмайиб чиқаверади. Тақдир ёрлақаса, мартабангиз улуғ, қўлингиз узун бўлаверар...

Лекин, назаримда, инсоннинг бу бисёрликларга суяниб, ўзи билан ўзи қоришиб яшашга кўникиши унинг алдамчи дунёга алданишидир.

Ҳа, бу алдамчи, бир кам дунё.

Унда: умр - ўткинчи

бахт - сароб

қисмат эса беаёв...

Шундай эмасми? Ишонмасангиз мана қуйидаги сатрларга эътибор беринг:

Ҳаёт ваъдалардан иборатдек эди. Бироқ ваъдалар ҳаёт бўла олмади.

Куртаклар баҳорининг алдамчи сўзлари, ёлгон муҳаббат низоғига ишониб юз очди.

Сўнг... у айнан шу ёлгонлар туфайли заъфарон тус олди.

Ёлгон муҳаббатга алданган, ишончи поймол этилган, орзу-умидлардан айрилган япроқ кўзига мунг қалбига дард чўқди. Япроқ дард оғирлигини кўтара олмади.

Ўз маконидан айрилиб, қисмат шамоллари кўйида сарсон кезиб юрган япроқни Она-Замин ўз бағрига олди. Муштипар она қайғу-ҳасрат домиди тани титраётган япроқни қучиб, унга тасалли бера бошлади:

- қўй, куюнма, бу асли бир кам дунё...

... Ҳар сафар куз фаслида изғирин ел бутогидан узиб, чор-атрофга сочиб ташланган япроқларга тикилиб, ҳаёт ҳақиқатини англаб етгандай бўласиз:

«Умр - ўткинчи. Бахт –сароб. Қисмат – беаёв...»

Юракда ногаҳоний оғриқ кезинади шу топда. Боиси... Боиси... хазонга айланган япроқда киши ўз қисматини кўради...

... Сен унинг баҳори эдинг. Куртак кўкламга ишониб юз очгани каби сен ҳам унга дилнинг қатидаги энг покиза туйғуларингни ҳадыя этгандинг. Аммо...

Қисмат шамоллари дилингга эндигина туғилиб келаётган орзуларни ҳазон мисол турли томонга тўзғитиб юборди. Энди изтиробдан титроққа тушган қалбингга таскин учун сўз ахтаришдан ўзга илож йўқ.

... Она-Заминнинг япроққа таскин бериш мақсадида айтаётган сўзлари яна қайтадан қулоғингизга чалинади:

- ... Бир кам дунё. Ҳа, инсон бу фоний, бир кам дунёда ҳаёт ҳукми остида яшайди. Бу йўлда унга курашишдан, машаққатли меҳнат билан эзгу мақсадларига эришишдан ўзга йўл йўқ.

Ушбу бобда жамлаган ҳаётий шеърӣ лавҳаларимиз кенг ўқувчилар оммасига, аввало ҳар бир жамиятнинг суянгичи бўлган оналага – оталар ва оналарга, ўғиллару қизларга, келинлар ҳамда куёвларга ибрат мактабини ўташи мумкин. Чунки уларда панд-насиҳат билан боғлиқ ғоялар, инсонпарварлик, юксак хулқу ахлоқни ифодаловчи фикрлар ўткир ва таъсирчан изҳор этилган.

Энг муҳими, мазкур шеърӣ термалар дунёнинг фонийлиги, умрнинг - ўткинчи, бахтнинг – сароб, қисматнинг – беаёв эканлиги, вақт-соати етгач шоҳми, гадоми, барибир ёруғ жаҳондан кўз юниб кетиш ҳаётнинг ўзгармас қонунияти эканлиги ҳақидаги умуминсоний фалсафанинг бир ифодаси сифатида хизмат қилади.

БУ ФОНИЙ ДУНЁ

Биз келиб кетувчи тўғарак жаҳон
На боши маълум на сўнгги аён
Ҳеч кимса ростини айтиб беролмас
Биз қайдан келдиг-у, кетармиз қаён ✓

* * *

Кекса, ёш-ҳаётга ҳар кимки етар –
Ҳаммаси изма-из бирма-бир ўтар
Бу дунё ҳеч кимга қолмас абадий
Кетдилар, кетамиз, келишар, кетар.

* * *

Келмоқ қўлда бўлса, келмасдим бир дам,
Кетмоқ қўлда бўлса, кетмас эдим ҳам.
Жуда соз бўларди бу ғамхонага
Келмасам, турмасам, келиб кетмасам.

* * *

Афсуски, йигитчилик мавсуми битди,
Кўклам ўтиб кетди, қиш келиб етди.
Ёшлик деб аталган у севинч қуши
Билмадим, қачонлар келди-ю кетди.

Умар Ҳайём

УМР

*Фурсат игна бўлиб, ҳар кунимизни
Умр каштасига тикиб боради.
Яна қайчи бўлиб бу умримизда,
Тириклик итини сўкиб боради.*

*Ким етар манзилга, кимлар етолмас,
Вақтнинг чархпалаги айланаверар.
Ким ўтар синовдан, кимлар ўтолмас,
Барибир тупроққа бойланаверар.*

**Дилфуза Маллаева (◀Ўзбекистон
овози» газетаси, 2000 йил)**

ҲИСОБЛИ ДУНЁ

*Ҳисобли дунё бу –
Ҳисобли дунё,
Ҳар бир қадамнингни чўтга солади.
Сенга кўп нарсани беради, аммо
Бир кун ҳаммасини қайтиб олади.*

*Ҳисобли дунё бу –
Ҳисобли дунё,
Мобайдо, қўнғинга қоринга фариб,
Мурувват кутмагин ундаи мутлақо
Нима эксанг шуни оларсан ўриб.*

*Нисон,
Сен ҳам умринг қил ҳисоб-китоб
Дунёга нима бахти эта олурсан?!
Ҳар бунга тополсанг дунёвий жавоб
Сен ҳам битта дунё бўлиб қолурсан*

**Зайниддин Мансур («Ўзбекистон
овози газетаси», 15 май 2004 йил)**

УМР ЎТАЯПТИ

Умр – сўнгсиз сўқмоқ. Қанча йўл босдим,
Дўстлар билан бирга орттирдим душман.
Ёғий бўлиб чиқди деганлар дўстман,
Мақтовдан семирдим, мақтовдан оздим.

Юракда чандиқлар кўпайди, чунон,
Дардларим гоҳ ошкор, гоҳ пинҳон бўлди.
Кимдир кўнглим олди. Ким камрон бўлди,
Кимлардир қалбимни айлади чаман.

Йиқитди бирови ташлаган тузоқ,
Дилимда зилзила маломатлардан.
Одамзот феълени ўйладим узоқ,
Ақлим гаранг бўлди аломатлардан.

Қаранг, одамият кароматларин,
Чумолича меҳр йўқдир бирида.
Бирининг тоғ қадар саховатлари,
Сўзлардан заҳарли ўқдир бирида.

Аллоҳ, неғи келдим бундай якунга?
Ҳануз тополмадим боши, сўнгини.
Гоҳ шодликка, гоҳи тўла қалб хунга.

Бир қоқиб кияркан дўшни чангини,
«Нега?»

Ҳайқирвордим.

Топдим давфатан.

Қадим фалсафанинг жайдар, мардини.

... Шеърим!

Дунё кезиб, қалбларни кезиб,
Ўтибману минг-минг дарёти кечиб,
Лек дўст тополмадим сендек бағри кенг.

* * *

Умр ўтаяпти, кўп туҳфалари
Кўнгул тўлмас, қийналаман гоҳ.
Унинг чала, бўш саҳфаларин ожиз сатрларим
тўлдирарми, оҳ.

Ўтган йиллар оғир.

Енгилдир хирмон.

Бу эса юракка беради зарблар,
Зарб кетидан зарблар, бешафқат зарблар,
Тобора каттариб борди армон:

«Умр ўтаяпти.

Бўш саҳфаларин

Ожиз сатрларим тўлдирарми, оҳ...»

Исмоил Тўлак («Ўзбекистон
овози» газетаси, 2002 йил)

ТАЯНЧ

*Мулку мансабинг бор, азизсан ҳамон.
Дўсти ёр ҳам бисёр, олам чароғон.
Шу икки танимдан айрилганимиз чоғ,
Сен ғариб бир зотсан, дунё ҳам зиндон.*

**А.Орипов («Ўзбекистон овози»
газетаси, 05.06.2004 й)**

БУ ДУНЁ КЕНГ...

*Кўз тупроққа тўлмагунча тўймас одам,
Феълимиз, сал кенгроқ эса, кенгдир олам.
Қўҳна дунё келди-кетди макон асли,
У қолеуси сизлардан ҳам, бизлардан ҳам.
Аччиқ Сухан ўрнига сиз ширин сўз денг,
Бу дунё кенг, биродарлар, бу дунё кенг!*

*Ёруғ-ёруғ кунингизни айлаб қаро,
Ўз кўксингиз сиз ўзингиз айлаб яро,
Вақти келиб кунлар кўрманг мотамсаро,
Ҳатто бо-ю боёнлардан чиққан гадо...
Умр қисқа, умрингизнинг ғамини енг,
Бу дунё кенг, биродарлар, бу дунё кенг!*

*Елкамизга янги гуноҳ ортилмасдан,
Устингизга токи тупроқ тортилмасдан,
Одамийлик, эзгуликка юзни буринг,
Басма-басман қочинг, қочинг қасдма-қасддан.
Ҳақ олдида шоҳу гадо барчаси тенг,
Бу дунё кенг, биродарлар, бу дунё кенг!*

*Ман-ман дея бир-бировни йиқадирсиз,
Йиқадирсиз ва қабрга тиқадирсиз,
Мансаб дейсиз, дунё дейсиз, даврон дейсиз
На худодан, на бандадан қўрқадирсиз...
Пастроқ тушинг, охиратнинг ғамини енг!
Бу дунё кенг, биродарлар, бу дунё кенг!*

*Бори-йўғи муштдеккина қорингиз бор,
Юз йилларга етгулик ош-нонингиз бор,
Бугун борлар эртан йўқдир, англаб етинг
Ва халқумда чиқишга шай жонингиз бор...
Қўйиндаги тошни ташлаб, шукурлар денг,
Бу дунё кенг, биродарлар, бу дунё кенг!*

**Охунжон Ҳаким («Халқ
сўзи», 28 феврал 2004 йил)**

КЕКСАЛИК ГАШТИ

*Қарилик гаштини мақташдан кўра,
Мухбир болам, уни бизлардан сўра.
Мана, биз бу гаштни сураётирмиз,
Эрталаб ишқиллаб тураётирмиз,
Оғриқдан қақшаган белимиз силаб,
Кавушимиз судраб, чунон имиллаб,
Белимиз чаггаллаб юраётирмиз,
Қарилик гаштини сураётирмиз.*

*Билакдан куч кетган, кўздан эса нур,
Пашшамизни зўрга қўраётирмиз.
Бир маҳал оқ уриб қилардик ҳузур,
Энди валокардиш ураётирмиз.
Келар ичимиздан хўрсиниқ чуқур.
Асқар тоғ эдик-ку, нураётирмиз.
Қўнамиз, не илож, шунга ҳам шуқр,
Ҳарқалай кўз тирик, кўраётирмиз,
Қарилик гаштини сураётирмиз.*

*Қариликни ҳавас қилмагин, болам,
Ёмон кўришади кўзингга олам.
Қариганда ачиб қоларкан одам,
Баъзан бобов бўлиб ҳураётирмиз,
Қарилик гаштини сураётирмиз.*

*Қарилик гашт эмас, юлеули дашт ул,
Қарилик шикандир, ёшлик эса гул,
Ёшликка не етсин, у ўзи маъқул,
Ёшлик хазинадир, қарилик – бир пул.
Йигитларга айтар насихатим шул:
Ёш ёшликда ёшлик гаштини сурсин,
Кексалик ҳам келар, уни ҳам кўрсин,
Ҳозирча қаришга шошмасдан турсин –
Белангиси қурсин, йўтали қурсин.
Агар маъқул бўлса фахрий деган ном,
Барча нишонимиз олиб, бир оқшом
Ёшлигини бизга қарз бериб турсин.
Қарилик гаштини мақташдан кўра,
Мухбир болам, уни бизлардан сўра.*

**Э.Воҳидов («Тошкент оқшоми»
газетаси, 25.02.2003 й)**

ШАХМАТ УСТИДА АЙТИЛГАН ШЕЪР

*Мен эркак ўрнида туришим керак,
Ё хотин измига юришим керак.
Хотиннинг, тўй, лозим оmodаси кўп,
Ҳа, деса лаббай, деб туришим керак.
Ҳа, деса лаббай, деб туришим учун,
Уйимда пул завод қуришим керак.
Уйимда пул завод қура олмасам,
Энг катта банкани уришим керак.*

*Энг катта банка ҳам қўлдан келмаса,
Ҳа, деса шалвираб туришим керак.
Шалвираб турувчи эркак бўлгандан
Йўқ бўлиб, дунёдан қуришим керак.
Дунёдан йўқ бўлиб кетмаслик учун
Мен эркак ўрнида туришим керак.
Яъни эркакларнинг ишини қилиб,
Мазза қилиб шахмат суришим керак.*

**Э.Воҳидов («Тошкент оқшоми»
газетаси, 25.02.2003 й)**

ДЎСТИМГА САВОЛ

*Бойлик бахтнинг бошимикин, айт
Бойлик кўзнинг ёшимикин, айт
Бойлик тақдир тошимикин, айт
Билсам сендан сўрамас эдим.*

*Кулиб чиқиб йиғлаб ботар кун,
Тунда қайда ухлаб ётар кун,
Олов бўлмас нега ҳар унқун,
Билсам сендан сўрамас эдим.*

*Тилим бунча узунсан, айтгин
Дилим бунча маҳзунсан, айтгин
Онам дейди: ёшимга етгин,
Билсам сендан сўрамас эдим.*

*Сувдек сероб бўлмоқ не ўзи,
Бахтдан бетоб бўлмоқ не ўзи,
Қандай шароб шоирнинг сўзи,
Махмуд, билсам сўрамас эдим.*

**Махмуд Тонров («Ўзбекистон
овози» газетаси, 22.03.2003 й)**

БИР ҚАРАСАМ

*Бир қарасам, дўсту ёрдан кўнглим тўқдай,
Бир қарасам, атрофимда ҳеч ким йўқдай.*

*Бир қарасам, суянчиқдай болаларим,
Бир қарасам, улар синиқ лолаларим.*

*Бир қарасам, бу дунёда бахтим бордай,
Бир қарасам, буткул олам менга тордай.*

*Бир қарасам, муродимга етгандайман,
Бир қарасам, кўзим очиқ кетгандайман.*

*Бир қарасам, шон-шухратга йўғрилганман,
Бир қарасам, эндигина тугилганман.*

**А.Орипов (◀Халқ сўзи▶
газетаси, 27.11.1998 й)**

ИККИ ТОИФА ОДАМ КЎРДИМ

*Бири бошин эгиб юрар пиёда,
Бири отда юрар, бўлиб зиёда.
Бири одамларни шод қилай, дейди,
Бири шод одамни мот қилай, дейди.
Бири майиз топса, қирқ бўлак қилар,
Бири бой бўлса ҳам , яна зар тилар.
Бири почор қолган кишига таскин,
Бири бахт ўғриси, юраги Чиркин.
Бири табиатдан олар нур-зиё,
Бири нур-зиёни қилар сим-сиёҳ.
Бири фарзанд учун жон фидо қилар,
Бири ўз ўғлини қарғар, зор қилар.
Бири ширин сўзни қўшар асалга.
Бири ўлим тилар ўсал касалга.*

**Супнат Эргашев
(«Афанди», 04.03.04.)**

КАТТАЛАРГА НАСИХАТ

*Ярақлаган уйларнинг чанг бўлсаям сиқилма,
Рўзгорингда бир нима кам бўлса ҳам сиқилма,
Йўқчиликдан кунда бир жанг бўлсаям сиқилма,
Ўғлинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.*

*Чайнаётган поининги боламга деб ўласан,
Катта бўлгач гап бир силтаса сўласан,
Бино қўйма, сийлама напалама кўрасан,
Ўғлинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.*

*Қариганда ғалвани кўтаролмас юрагинг,
Қани ота-оналар, суялчиғинг, тиргагинг,
Ётиб қолсанг, оғрисанг, кимга бўлар керагинг,
Ўғлинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.*

*Ғамни олсанг кўнгилга, тўлиб кетаверасан,
Офтоб урган майсадай, сўлиб кетаверасан,
Юрагининг чапаллаб, ўлиб кетаверасан,
Ўғлинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.*

*Ўзин боққанинг қолиб, боласин ҳам боқарсан,
Куч-қувватинг борида ҳаммасига ёқасан,
Ўзинг учун бир бора чиққанмисан боққа сан,
Ўғлинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.*

*Уйлаштир-у болангни, бўлак қилгин уйини,
Ўзи тортсин рўзгорнинг ташвишини, ўйини,
Кўриб турсанг бўлгани соғ-саломат бўйини,
Ўғлинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.*

*Таъма қилсанг бир поини, чимирилар қошлари,
Сенсиз пишиб ёйилар, ёғлиққина ошлари,
Югиришар олдинга, оғриб қолса бошлари,
Ўғлинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.*

*«Эрининг тонганини ўйлаб еркан бир аёл.
Ўғлининг тонганини ўйлаб еркан бир аёл».
Бекорга айтилмаган халқ ичида бу мақол,
Ўғлинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.*

*Майли тушган уйида яшнаб юрсин келинлар,
Мақтаб, алқаб дуо қил, яйраб юрсин келинлар,
Қайнонамас онам деб, алқаб юрсин келинлар,
Ўғлинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.*

Ялаб-юлқаган уйинг, келинларга қоладир,
Сендан кейин ким былар, не куйларга соладир,
Уйим, болам чақам деб, олаверма хавотир,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

Меҳнат қилдинг, тинмадинг, етганича имконинг,
Ўзинг учун ҳам яша, ганиматдир ҳар онинг,
Тоғларга чиқ, ҳаво ют, жон-жон ўзингни жонинг,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

Ўғилларда қўш улов, сен юрасан ниёда,
Ўзларидан ошмайди, моли бўлса зиёда,
Болам, болам, болам деб нима кўрдинг дунёда,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

Ўлсанг болаларинг ҳам қабргача боради,
Айтчи унда сен билан қайси бири қолади,
Қиёматда қай бири гуноҳингни олади,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

Кўнглинг кимни хушласа, ўша билан суҳбат қил,
Тиконларга қарама, гулга қараб роҳат қил,
Асабингни қийнама, юрагингга шафқат қил,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

Пардоз қилиб, ясаниб, эй аёл ҳеч толмагин,
Қарилик бўйнингга асло-асло олмагин,
Ўнта боланг бўлсаям, эргинангдан қолмагин,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

Кулар келар инжиқ чол, биров келмас ёнингга,
Шу илмилик камширнинг оро кирар жонингга,
Шукур қил бирга ўтган, ҳар соат ҳар онингга,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

Тўрт пул топсанг ярмини кексаликка олиб қўй,
Йиғиб эски нимчанинг, чўнтагига солиб қўй.
Болаларинг пул деса нафақадан нолиб қўй,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

Қўлинг ишда ва лекин Раббанода бўлсин дил,
Ғийбат, хасрат гапни қўй, Субхонллох айтсин тил,
Бу дунё нонин еб, у дунёни ишин қил,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

Йиғиштириб умрнинг қолганини, борини,
Мархабохон қилгайсан, охиртни корини,
Қулогингга қуйиб ол, бу насиҳат дорини,
Ўелинг еб ўрга кетар қизинг еб қирга.

ИЗТИРОБ

Миллатнинг дардига дармон шоирим,
Энди ўз халқига армон шоирим,
Йўқ, сенинг ўлганинг ёлгон шоирим,
Наҳот ажал йўлин бўлмайди тўсиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Балқиб турган бахтнинг жарангдай хуш,
Шеър ўқиб элингни қилардинг сархуш,
Қайга кетдинг, ишим, шошгандай қуш,
Онанг йўлларингга тургандир чиқиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Демагин сен билан битта жон кетди,
Қанча ёзилмаган шеър, дoston кетди,
Тангри сенга берган зўр имкон кетди,
Поладан тиконлар чиқмоқда ўсиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Ҳар нафас кўзларим ўнгидадирсан,
Меҳринг билан меҳрим рангидадирсан,
Оҳ, энди оҳларнинг оҳангидадирсан,
Наҳот сени бошқа кўрмаслар қайтиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

Беҳишт болиш берсин, булбул шоирим,
Изингдан интизор минг гул шоирим,
Йўқ, сен ўлганинг йўқ буткул шоирим,
Ўзбек олиб юрар жонига қўшиб,
Қандоқ кетиб қолдинг, Муҳаммад Юсуф?

**Маҳмуд Тонров («Халқ сўзи»
газетаси, 26 апрел 2002 йил)**

АСРОЛМАДИК...

*Аламларга тўлиб кетди бу кун дилим,
Армонлардан бағрим бўлди тилим-тилим.
Аза тутиб йиғладингми, ўзбек элим?
Муҳаммадни асролмадик, Муҳаммадни.*

*Совуқ ўлим соясини солди наҳот?
Ёниқ юрак ёнмоқликдан толди наҳот?
Етим қалам бўзлаб-бўзлаб қолди наҳот?
Муҳаммадни асролмадик, Муҳаммадни.*

*Устун қўйиб шеърни шухрат ва шонидан,
Халқни, юртни севар эди у жонидан.
Ёрқин юлдуз учди назм осмонидан,
Муҳаммадни асролмадик, Муҳаммадни.*

*Ўчмас чироқ, оппоқ қоғоз унга иттиқ,
Бастакорда жарангдор соз унга иттиқ.
Ёрқин юлдуз учди назм осмонидан,
Муҳаммадни асролмадик, Муҳаммадни.*

*Оддийгина, камтаргина халқ шоири,
Миллатимнинг ифтихори, ҳақ шоири,
Ёмонларнинг кўзи теккан бахт шоири,
Муҳаммадни асролмадик, Муҳаммадни.*

Ҳасан Абдувоҳидов
(«Фидокор» газетаси, 2002 йил)

МАНГУЛИК

*Марҳумлар кетдилар мангулик сари,
Кетганлар ҳеч қачон қайтиб келмайди.
Топганин қолдириб кетишар бари,
Дардларин бировга айтиб келмайди.*

*Тирикларга даркор ёруғ бу жаҳон,
Бахт керак, тахт керак, мартаба керак.
Одам бўламан деб танда ширин жон,
Адойи тамом ҳам бўлади юрак.*

*Бўлайлик, яхшилар, бир жону бир тани,
Бири биримизга тутайлик елка!
Бизлар ахил бўлсак, бутундир Ватан,
Бошимиз сийлайди улуғ халқ, ўлка!*

*Бир бор берилади инсонга умр,
Бўлмасин тириклар хору зор, ночор.
Кўзи очиқликда берайлик Мехр,
Кўзлар юмилганда барчаси бекор!*

*Мардлигу тантилик ва бағрикенглик,
Шавқату шафоат – Ўзбекимга хос!
Бўлсин элу юртда тотувлик, тенглик,
Эзгулик, Адолат – умрга асос!*

*Ўтганлар пок руҳин ҳар вақт этиб ёд,
Қолайлик, азизлар, буткул савобга!
Тириклар кўнглини дилдан айлаб шод,
Яшайлик беминнат ўхшаб Офтобга.*

**Нормурод Нарзуллаев («Ўзбекистон
овози», 11 май 2004 йил)**

ТИРИКЛИК ФАЛСАФАСИ

*Бу дунёга кимлар келиб, кимлар кетмади,
Бир кам дунёнинг ками асло битмади.
Тириклик, молу дунё деб югурдик, елдик,
Барча ишлар чала қолди, умр етмади.*

**Мажид Ҳасаний («Ўзбекистон
овози» газетаси, 2002 йил)**

ШУКР

*Жашнат сени илҳақ кутиб турганмас,
Дўзах ҳам сен билан, албатта, тўлмас
Бирини сени ютиб ер ҳам тўймазай,
Энди шукр қилгу шайдоғарини, бас.*

**А.Орипов («Ўзбекистон овози»
газетаси, 11.03.2003 й)**

ЙЎҚОЛМАС

*Йиллар этагидан тўкилган гавҳар
Сарбон адашмаса карвон йўқолмас
Ўғлон эътиқоди бут бўлса магар
Қуёш даргоҳига карвон йўқолмас*

*Бу дониш ҳаётнинг умматлари кўп,
Собир султониغا ҳимматлари кўп,
Бошинг омон бўлса, ҳикматлари кўп,
То офтоб бор экан найсон йўқолмас.*

*Рости-ёгон бари руҳ мусавирри,
Бири ота бўлса онадир бири,
Ростни от қийнатиб турганин кўриб,
Ёгон йўқолади, ёгон йўқолмас.*

*Мардлар келаверар, кетаверади
Номард ҳам мардман деб ўтаверади
Эл бир Алтомишни кутаверади
Замонлар ўзгарар майдон йўқолмас.*

(Саъдулла Ҳаким. Ёз оқшони.
Шеърлар. Т. «Чўлпон», 1996 й)

ЭЙ ДЎСТ!

*Бир думалаб ҳоким бўлди бир тулки,
Ким салом бермайди унинг изига?
Тулки пойидадир ўрмоннинг мулки,
Ахир у уйланган шернинг қизига!*

ЭЙ ДЎСТ!

*Тўрт оёқда юрдим эрталаб шодон,
Туш пайти оёғим икки-чопагон,
Учтага айланди кечга борибон,
Бу надир? Бу –Умр, дўсти гарибон.*

(Азим Суюн. Эй дўст. Т.
«Янги аср авлоди» 2005 107, 127 бет)

1.Инсондан нима қолади?

Дедим (савол)	Деди (жавоб)
• Ҳар бир мавжудот муҳтож бўлган нарса недур?	• Меҳр
• Кўздан ҳам ўткиррок нарсачи?	• Инсонларнинг «қалб кўзлари».
• Инсон ким эрур?	• Умри давомида инсонни ушунинишга ҳаракат қилиб ўтадиган онгли мавжудот.
• Ҳаёт нима?	• Кишиларнинг бутун амаллари битилган, хоҳласа хоҳламаса, ҳар кунини бир варағи-йиртиб олинадиган умр дафтари.
• Қалб амри нима ?	• Дилдан отилиб чиққан садо.
• Нимани баҳолаб бўлмайди?	• Эзгу амални, камтарликни, садоқатни.
• Эзгу амал нима?	• Қалб, тафаккур ва вужуд муштараклигида амалга оширилган ҳаракат.
• Инсондан нима қолади?	• Ўчмас из, агар у инсондек яшаган бўлса.
• Ор нима, номус нима?	• Инсондаги эт ила тирноқ каби ажралмас олий фазилатлар.
• Дунё нима?	• Қувса қочадиган, қочса қувадиган, ҳеч қачон етиб бўлмайдиган, ҳеч қачон бўлмайдиган, ҳеч қачон дўстлик қилмайдиган бевафо ёр.
• Меҳр-оқибат нима?	• Инсонни инсон даражасида ушлаб тургувчи улуг фазилат.
• Севги нима?	• Бировга бериб бўлмайдиган, пулга топилмайдиган, фақат дил амрига қулоқ соладиган

¹ Қаранг: Махмудов О. Ота нега фарзандга тавбеҳ беради. Т. Ғофур Фулом нашриёти, 2005, 27-52, 95-97 бет

	нодир туйғу.
• Инсонга ҳамиша камлик киладиган хислатлар нималар?	• Улар учта: билим, одоб, фаҳму фаросат.
• Уларга эришиш йўллари қандай?	• Билимга киши ўз меҳнати орқали етишади, одобга билим, ота-она ва устозлар кўмагида эришилади. Фаҳм-фаросат фақатгина ато этилади.
• Нимани ўргатиб ва ўрганиб бўлмайди?	• Соддадилликни.
• Кишилар ботинан бир-бирлари билан нимада фарқланади	• Уч нарсада: дилда, тилда, амалда.
• Зоҳиран-чи?	• Беш нарсада: ёш, ақл, вазн, бўй ва жинсда.
• Бешикнинг тобутдан фарқи нимада?	• Биринчисига фаришта мисол гўдак ётқизилса, иккинчисига бутун гуноҳу савобларга тўла амаллар эгаси ётқизилади.
• Ўхшашлиги-чи?	• Иккисига ҳам ётқизилган ўша жонзот ҳеч бир қийинчиликсиз сиғади.
• Сабр нима, қаноат нима?	• Сабр – бу киши бошига ғам-ташвиш тушгандаги чидам; қаноат – бориға ҳам, йўғига ҳам ҳамиша шукр қилувчи инсондаги ботиний фазилат.
• Дўстларга нимани тиласам энг катта яхшилик тилаган бўламан?	• Соғлиқ, Садоқат ва Тамасизликни!
• Типчилик нима?	• Муайян бир жамоанинг фикр-маслаклари, орзу – истаклари муштарак бўлган осойишталик даври.
• Инсон бошқа яратилгандан нимаси билан фарқланади?	• Икки нарсада: ақл-тафаккури ҳамда очкўзлиги билан.
• Хотин ким?	• Хонадоннинг маликаси: яхши бўлса – ҳаётнинг жаннати,

	ёмон бўлса... ҳастинг дўзахи.
• Кўшин ким?	• Хурсандчилигингда ҳамроҳ; ёмон кулларингда ҳассакаш бўлгувчи инсон... Агарда у мунофиқ бўлса, ҳаётдаги хавфли душманинг.
• Садоқат нима?	• Ҳеч бир нарсага тенглаштириб бўлмайдиган, ҳеч нарға билан алмашиб бўлмайдиган инсоний бурч, туйғу.
• Кишига нима бир умр тинчлик бермайди?	• Орзулари. Армонлари!
• Дунёда инсон учун энг кўрқинчли нарса нима?	• Халқ нафратига учраб, виждон азобида қолиш!
• Ким кучли, бир кишими ёки юз киши?	• Бир киши... агарки, унда уша юз кишининг фаҳм-фаросати ва шижоати мужассам бўлса.
• Қандай юмушнинг охири хайрли бўлмайди?	• Ҳар қандай ишнинг бошини тутмасдан туриб, ёмон ният қилинса.
• Инсон умридаги «ямоқ»лар нималар?	• Унинг қалб жароҳатлари.
• Қачон инсонлар ўртасида ўзаро тотувлик, инқилиқ юзага келади?	• Қачонки, уларнинг айтган сўзлари қалбларида ҳам уйғунликни пайдо қилса.
• Кўпчиликда мавжуд бўлган нуқсон нима?	• Ўзининг ақллилигини бошқаларга кўрсатишга интилиш.
• Ақлли ким?	• Борлиқнинг гўзаллигини кўра билган ва уни қадрлай олган.
• Ким юксак?	• Ўзини ер каби хокисор тутган киши.
• Инсонлар бир умр интиладиган, бироқ ҳаммага ҳам насиб қилавермайдиган неъмат нима?	• Қалб осойишталиги.
• Дунёни нима ларзага солади?	• Мурғак қалбнинг изтиробн, мазлумнинг чеккан ноласи.

• Кпм донишманд?	• Үз айбини кўра билган ва уни тан олган киши.
• Буюклар ҳаётидан нима олинади?	• Ибрат олинади, унга амал қилинади.
• Нодонлар ҳаётидан-чи?	• Сабоқ олинади, ундан хулоса чиқарилади.
• қандай ганинпг шов-шувн катта?	• Секин, шивирлаб айтилган гапининг!
• Шодликнинг ибтидоси нима?	• Ғам.
• ғамнинг интиҳоси-чи?	• Шодлик.
• Бупдаги мантқиқ нимадан иборат?	• Шодлик йўқ жойга ғам ўрнашади, ғамнинг ўрнини эса, вақт ўтиб шодлик эгаллайди.
• Дунёда ҳеч қандай бойлик ёки пул билан сотиб олиб бўлмайдиган «инсоний сармоя»нинг номи нима?	• Жудаям оддий: инсонлар қалбига йўл топа билмиш.
• Аксарият инсонлар йул кўядиган хато нима?	• Вақтдан унумли ва мақсадли фойдалана билмаслик.
• Вақт нима?	• Буюк инсонлар учун ҳаминша стишмайдиган, аксарият учун кўпинча бой бериладиган имконият.
• Мард кишининг хислатлари нималарда синалади?	• Асосан уч нарсада: кечиримлилик, масъулиятни ўзига олиш ва сўзида тура билишда.
• Инсонлар ҳаётида кўпинча эҳтнёж сезадиган хислатлар нималар?	• Асосан уч нарса: теран фикр, ҳисни жиловлаш, қаноат.
• Тамадан ҳам кучли нарсаи айтсангиз?	• Тама йўлидаги тамагирлик!
• Дунёда нимани топиш мушкулунимани йўқотиш осон?	• Яхши ном қозониш жуда мушкул, уни йўқотиш осон. Зотан, обрў мисқоллаб топилади, билакс инсоннинг

	бир арзимаган ноҳўя ҳаракати сабаб, ушбу яхши ном бир онда чилнарчин бўлиши мумкин.
• Ҳар бир киши учун бу ҳаётда бажарилиши мушкул бўлган вазифалар нималар?	• Айтган сўзига ўзи тўлиқ амал қилиши; ўзганинг омонатини у ишонганидек сақлай билиши; дўстлашган кишисининг ҳам бахтли, ҳам огир кунларида бирдек ёнида туриши; ўзига раво кўрмаган нарсани бировларга ҳам раво кўрмаслик.
• Нимани кечириб бўлмайди?	• Хиёнатни, хиёнатни ва яна хиёнатни.
• Булар нималар?	• Ватанга хиёнатни, элига хиёнатни, оиласига (ўзига) хиёнатни.

II. Ота нега фарзандига танбеҳ беради?

Дедим	Деди
• Ота ким?	• Яратганининг инояти ила фарзанд дунёга келишига сабабчи, умрини зурриёдларини асраб-авайлаб, вояга стказишга бағишлаган зот.
• Она ким?	• Яратганининг инояти ила фарзанд дунёга келишига сабабчи бўлган, зурриёдлари учун жонидан кечувчи мўътабар зот.
• Ота нега фарзандига танбеҳ беради?	• Бошқалар танбеҳ бермаслиги учун!
• Ота-она яқинми, Устоз яқинми?	• Иккиси ҳам. Ота-онанинг яқинлиги — агарки, улар фарзандига устоздек тарбия бера олса, Устознинг яқинлиги — худди ота-онадек шогирдига нисбатан меҳрибон бўлса.

• Ҳар бир ота-онанинг эзгу орзуси нима?	• Баркамол фарзандни вояга етказиш.
• Бунга қандай эришилади?	• Асосан тўрт нарса — ҳалол ва меҳрибон ота-она, қаттиққўл ва талабчан устоз, самимий ва содиқ дўст, маърифат ва илм орқали эришилади.
• Аксарият ота-она йўл кўядиган хато нима?	• Фарзандидан унинг имкониятидан ортиқча бўлган нарсани талаб қилиш ёки айтарли ҳеч нарсани талаб қилмаслик.
• Отани нима адо қилади?	• Уч нарса: боласининг бсвақт ўлими, ноқобил фарзанд ва кексайган чоғида аҳли аёли ҳамда зурриёдларидан меҳр-эътибор кўрмаслик.
• Нима кўнглини кексалтиради?	• Уч нарса: фарзанди туфайли эл-удус олдида ҳурматининг янада ошиши; набирасида фарзандига берган тарбиянинг намоён бўлиши ҳамда зурриёдларининг қувончига шериклик.
• Энг бахтли ота-она ким?	• Турмушда, қонил тарбияда нафақат ўз фарзандига, балки ўзгаларга ҳам ибрат бўла олганлар.
• Қонили устоз ким?	• Ўзида зоҳирий ва ботиний гўзалликни мужассам этган зот.
• Нимадан юмшоқ ва нимадан қатти роқ варса йўк бу дунёда ?	• Она меҳридан, Ота қаҳридан.
• Тарбиячи ким?	• Аввало, болаларни севувчи, маърифатли ва фидойи инсон.
• Қандай устоз шогирди учун ибрат бўла олади?	• Пок орзуларига унинг ўзидек ишонса, муваффақиятига ундан-да ортиқ қувонса... шогирдининг ҳар бир ишига меҳрли ва эътиборли бўлса.

III. Ақлли фарзанд ким?

Дедим	Деди
• Фарзанд нимани танлолмайди?	• Ватанни, ота-онани, туғилиш вақтини, исмини.
• Фарзанд учун бу дунеда энг оғир гуноҳлар нималар?	• Ота-онага ок бўлиш, халк нафратига учраш, Ватанга хиёнат.
• Ақлли фарзанд ким?	• Ота-онаси ҳаётлигида ва умуман мумкин бўлган барча имкониятдан оқилона фойдалана билган ва кейинчалик, албатта, оиласига, элига, юртига манфаати тегадиган фарзанд.
• Умр мазмунни нимада?	• Уни беҳудага исроф этмасдан яшашда!
• Исроф этмаслик, деганда нени англамоқ даркор?	• Умрни тўрт нарсага йўналтириш: дунёвий илмларни ўрганиш ҳамда диний илмдан бохабар булиш; ҳалол касб эгаси бўлиш; ота-она ва эл хизматида бўлишлик.
• Ҳаётда энг афсусли нарса нима?	• Тонганини йўқотиш.
• Улар нималар?	• Олинган билимни унутиш; қилган савоб ишларини миннат тоши ила «янчиб ташлаш»; машаққат ила эришилган меҳнатнинг маҳсулига эга бўлмаслик.
• Ҳар бир фарзанд учун энг зарур бўлган тўрт юмуш нимадан иборат?	• Ёшликда мукамал илм ўрганиш; эгаллаган ҳунари ила бошқаларга фойдаси тегиб, яхши ном қозониш; ота-она, эл хизматида бўлиш ва ҳамиша пок ният, гўзал хулқ билан юриш.

• Ота-она, элга хизмат қилган фарзанд нима топади?	• Иzzат-икром, қалб сокинлиги ва бениҳоя ажру савоб!
• Қандай сабоқ шогирд онгидан мустаҳкам жой олади?	• Ишончли далил, ҳаётини мисол ва шах-сий ибрат орқали берилган сабоқ.
• Шогирд учун энг оғир, аммо шарафли нарса нима?	• Муносиблар ичида муносиб бўлиш.
• Қай тонфа кишиларнинг ёши эътиборга олинмайди?	• Тўрт тонфа: устоз, ота-она, фозил киши ва раҳбарнинг.

Қайтар дунё, қилмиш-қидирмиш

У мана етти йилдирки, шу дераза ёнида кириб келаётган ҳар бир янги йилни кутиб олади, «эски»сини кузатиб қўяди. Бу давр мобайнида у етти мартаба баҳорни, етти мартаба ёзни кутиб олади, кузатди, худди инунча марта қолган фаслларни ҳам.

«Қаҳрамон»имизнинг ўзи учун эса, бу йиллар ҳаётининг тафаккур фаслига айланди, десак, янглишмаган бўламыз. Зотан, у шу дераза ортида ўтган умрига назар ташлаб, бу она заминда ташлаган ҳар бир қадами-ю барча қилмишлари, айниқса, ёшлигида ўта шўхлиги туфайли қанчадан-қанча паррандаю бошқа беозор жонворларга озор берганини кўз ўнгидан бирма-бир ўтказди.

«Қаҳрамонимиз вақтлар ўтиб, бир амаллаб олий маълумотли бўлиб ҳам олган эди. Бунини қарангки, фалакнинг бир инъомини билан у раҳбарлик курсисига ўтирди, аммо шунда ҳам ўзининг «эски» одатини ташламади. Ўшандагидек муносабатини, зуғумини ўз ходимларига ҳам қўлллади, мансаб йўлида ҳеч нарсадан қайтмай, кўпларни зор қақшатди... Фасллар кетидан эса фасллар ўтаверди. Қирқ йилда қайтди» деганлари рост эканини, унинг қилган жабр-ситамлари йнгилиб, ўзининг бошига бедаво дард бўлиб қайтди.

Бир вақтлар тоғни урса талкон қиладиган, полвон келбатли бу инсонни хайбатининг ҳозир учдан бир қисми қолган. Охириги вақтларда унинг жуссаси кундан-кунга

кичрайиб, ҳатто ногиронлар араваси ортидан ҳам кўринмайдиган даражага келган.

Мана етти йилдирки, унинг бир вақтлар мушукчаю ҳали кўзи очилмаган кучук болаларни «тўп» қилиб тепган икала оёғи фалаж; ўнг қўли ишламайди; одамларга лўқ қиладиган кўзлари эса анчадан бери кўрмайди; балким юзимни шуңчалик кўп берпарво тутганим, балким фалажданми, юзи ҳам қотиб қолгандек.

...Бундай пайтларда тез-тез ёшлигини бувисининг ҳар сафар уни койиб: «Болажоним, уларни тинч қўй, сеингдек уларнинг ҳам жони бор, булар ҳам қарғайди, уларнинг қарғишига қолиб кетмагин», деганларини эслайди.

...Афсуски, энди кеч.

Мана, қия очилган дераза ортига бир гала чумчуқ келиб қўнди, тинмай чуғур-чуғур қилишиб, худди ундан аҳвол сўрашаётгандек...

Нима учун? Нега?

Нима учун одамлар катта-кичик муаммоларни омадсизликнинг битта, адоқатсиз йўлига жо этгунча андуҳ чекишни ёқтирадилар? Ташвишларга кўмилиб ўзини тезда қаритиш бунчалар осон? Нега йиллар ўтган сайин ҳаётда топганларимиздан қувонишни қанда қилиб бораверамиз? Ахир қачондир Худо кимнидир ўзи орзу қилганидек фарзандлар билан сийлаган, кимнидир севимли ишни бор, бошқа биров уни ҳамон беҳуда ахтариб юрибди, кимдир ажойиб табиати билан атрофдаги одамларнинг ҳавасини келтиради, яна кимдир ажойиб табиати билан атрофдаги одамларнинг ҳавасини келтиради, яна кимдир чуқур туйғулардан ёки кўркамлиқдан бебаҳра қолмаган... Бироқ, кўпчилик бу каби хислатлар билан ҳам ўзини бахтли санамайди... Сиз Яратган ҳеч кимни ўз иноятидан бебаҳра қолдирмаслигини тан олинг: ҳаётда ҳар бир одамга имкониятлар берилади, омад кулиб боқади, муҳаббатга сазовор бўлади, яна бошқа кўплаб бошқа нарсаларга эришади, ақли кириб қолгач эса, улар ҳақида унутади. Аслида бизни тарк этаётган ҳар бир лаҳзадан ва янги кунлардан миннатдор бўлишимиз жуда муҳим. Умримизнинг ҳеч бир они қайта такрорланмайди, гарчи бу ҳаммага маълум сўзлар бўлса-да, жуда оқиллона айтилган.

Сенга ўзинг одимлаётган йўл қанчалар осон туюлса, сен билан биргаликда яқинларингга ҳам шунчалар енгил кўринади. Инсон учун энг катта бойлик - бу ардоқли кишиларингни сени тушуниши ва қўллаб-қувватлаши бўлса керак. Шундан ҳам биз ўзимиз севган ва бизни севадиганлар учун туфҳа бўла олишимиз жуда аҳамиятлидир. Улардан атрофимизни қуршаб турган оламни турфа ранглардан иборат эканлигига, уни эса омадсиз оқ-қора кунлар туфайли эмас, балки мавсумларга бўйсуниб ўзгариб туришига ишонч уйғотишимиз керак.

Ёз борлиқни ранг-баранг, куз эса анчагина ёрқин этади. Баҳорда нафис рангларга, қишда эса оқлиқ зийнатига кўмилади. Бу Оламнинг мусаффо бўлиши эса фақат ўзимизга боғлиқ. Сиз ўзингизни бутун борлиғи билан севадиган кишилар учун тортиқ бўлинг, шунда ҳар бир кун ҳеч қачон тугумайдиган байрамга айланади.

*Устоз – талабчан, ғамхўр,
келажак истиқболи ҳақида ўйлаб, у
ёки бу илм асослариини амалий теран
сингдириш маҳоратига эга инсондир.*

Муаллиф

**IV-қисм. Устоз, китоб ва
муаллиф ҳақида**

**Устоз... Бу сўз замирида ниҳоятда улуғ маъно
ётади. Ҳар қандай жамиятда устоз доимо улўеланиб
келинган. Шунинг учун ҳам буюк бобомиз Амир
Темур ўз васиятида хокини пири устози Саид Барака
қабри пойига қўйишларини айтган эди.**

**Устозларга Навоий, шоҳ Бобур, Нодирабегиму
Увайсийлар ҳам таъзимда бўлишган. Алишернинг
қўлига қалам тутқизган ҳам, Рустам Қосимжоновни
шахмат бўйича жаҳон чемпиони қилган ҳам ўша
камтарин инсон - ўқитувчидир.**

Академик
ШАРИФХЎЖАЕВ
МУРОД ШАРИФХЎЖАЕВИЧ

«Қизиқарли статистика» китоби хусусида

Китоб мундарижаси муаллиф ҳаётининг, ижтимоий-маърифий, илмий серкўлам фаолиятининг ўзига хос умумлашмаси, яқуни ҳисобланади. Шу сабаб уни инсон, олим ва мураббий қисматининг муаллифлик хотираси, ихчам мемуар, деса бўлади. Унда Ёрқин Абдуллаевич ўз ҳаётининг, онгли фаолиятининг энг пурмазмун даврларини тизимий мантқ элагидан ўтказган.

Тўрт қисмдан иборат китобнинг биринчи қисми *“Рақамларнинг сир-синоати”*, деб номланиб, унда инсон тафаккури, минг йиллар оша жамланган ва абадул-абад яшаб келаётган тажрибасининг боқий жавоҳирлари, Қуръони карим қоидаларидан ҳамда ҳадиси шариф намуналари, ҳикматлари мақоллар ўрин олган. Зеро, донолардан мерос донишмандлик намуналари ўзига хос фалсафий-адабий жанр сифатида замондошларимизнинг маънавий-руҳий оламини бойитиши; шубҳасиздир.

Бугунги бозор муносабатларига ўтиш жуда мураккаб давр. Одамларга қуруқ насиҳатгүйлик, ақл ўргатиш ёқмайди. Ҳар бир одам у ёки бу даражада нима яхши-ю нима ёмон, нима одобга киради-ю нима кирмайди, деган саволларни ўз олдига қўйиб, уларга тинимсиз жавоблар излаши табиий. Ана шундай такомиллашиш, маънавий ахлоқий, руҳий-кайҳоний тозариш,

керак бўлса, тавба-тазарру, ўзликни теран англаш жараёнида илоҳий таълимотлару қарашлар, буюк мутафаккирларнинг фикр-ғоялари фавқулудда маънавий, ахлоқий, кўпроқ руҳий қудрат касб этади. Улар баркамол авлодни юксак ахлоқ-одоб, олижаноблик, ватанпарварлик руҳида тарбиялашда бетакроп дастуруламал бўлиб хизмат қилиши муқаррар.

Китобнинг иккинчи қисмида Ёрқин Абдуллаевич - таниқли олим, профессор, устоз-мураббийнинг қирқ йиллик илмий-педагогик фаолияти, жумладан, статистика фанини ўрганиш ва ўргатиш жараёнлари билан боғлиқ шахсий кузатувлари, ўй-фикрлари, қарашлари, қатъий ишончлари мантиқий умумлашмасини топган.

Замирида тасдиқ, инкор, сифатлаш, ўхшатиш ва муболаға ётган ихчам пурмаъно қарашлар, хулосалар, шубҳасиз, ибратлидир. Зеро, статистика ҳақидаги ҳар бир фикр теран ва тағдор маънони англайди. Бундай илмий-амалий фикрлар, қарашлар, хулосалар ўзига хос амалий-услубий таърифлар мақомида ўқувчини ўйлашга, ақлни чархлашга, теран мушоадага даъват қилади, статистика муаммоларига бот-бот чуқур назар ташлашга, илмий-тадқиқоту изланишларининг у ёки бу йўналишларини кашф этишга ундайди, рағбатлантиради.

Китобнинг учинчи қисмида жамланган шеърин лавҳалар кенг ўқувчилар оmmasига, авваламбор, муаллиф таъкидлаганидек, жамиятнинг суянчиғи бўлмиш онага, ота-оналарга, уларнинг фарзандларига, келинлару куёвларга, алқисса, барча катта ва кичикка мўлжалланган бўлиб, умумлашма ҳолда, ўзига хос ибрат бўлиши муқаррар. Уларда таниқли сўз усталарининг шеърин ўғитлари, панд-насихатлари, инсонпарварлик, юксак хулқу ахлоқни ифодаловчи теран ғоялари тажассум.

Мухтасар айтганда, қўлингиздаги китоб ўз маърифий кўлами ҳамда ибрат мақоми билан, баркамол авлод тарбиясига, жамиятнинг маънавий-ахлоқий ва руҳий такомилга, инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлатимизнинг миллий истиқлол гоёсига мундарижавий сафарбарлиғи билан ажралиб туради, ўқувчини ҳам маънан, ҳам ахлоқан ва ҳам руҳан баркамол бўлишга рағбатлантиради.

Муаллиф ҳақида сўз

Ёрқин Абдуллаевни ўзбек китобхонлари таниқли иқтисодчи олим, статистика илми бўйича ўилаб монография, дарсликлар, ўкув қўлланмалари муаллифи сифатида яхши билишади. У 1942 йилда табаррук Нуротанинг мрамарчилар макони бўлмиш гўзал Фозгон қишлоғида таваллуд топган. Ўрта мактабни аъло баҳолар билан битириб (1959), Андижондаги савдо билим юртида таҳсил олди. 1961-1964 йилларда армия сафида хизмат қилди. 1964 йили Тошкент халқ хўжалиги институтига ўқишга кирди.

Денгизлар томон отланган ирмоқлар муродига етгани каби Ёрқин Абдуллаев талабалик ва аспирантлик йилларини испан файласуфи Бальтасар Граспан (1601-1658) айтганидек, “йнгирма ёшида - ҳиссиёт, ўттизда - истеъдод, қирқда - ақл ҳукмронлик қилади”, деган ҳаётий ҳақиқати тамойили асосида ўтказди.

Йнгирма олти ёшда статистика илмига муҳаббат ҳиссиёти ўлароқ, Ёрқин Абдуллаев институтнинг “Статистика” мутахассислигини имтиёзли диплом билан тугатди (1968). Айни талабалик йилларида у статистика фанига бўлган муносабатини ён дафтарчасига тушира бошлади. Мана, ўша дастлабки битиклардан айримлари:

- “Статистика - бу мамлакат хароратини ўлчовчи термометрдир”.
- “Статистика - бу ақл қалъасидир. Чулки у қайсар рақамлар ва кўрсаткичларга таянади”.
- “Чинакам яшаш - бу тўғри статистикага таяниб яшамоқ, демакдир” ва ҳ.к.

Ўз устида тинимсиз изланиш, илм-фан сирларини билишга бўлган иштиёқ ўлароқ, Ёрқин Абдуллаев 32 ёшида Москва иқтисодиёт-статистика институтида “Иттифоқчи республикалар тараққиётини тавсифловчи умумлаштирувчи кўрсаткичлар” мавзусида номзодлик диссертациясини ёқлади.

Истеъдодли олим Ўзбекистон иқтисодини яхлит статистик таҳлил қилиш методологиясини, Республика миқёсидаги ишлаб чиқариш самарадорлигини тавсифловчи кўрсаткичлар тизимини ишлаб чиқишига муваффақ бўлди.

Маълумки, 1965-1980 йилларда иқтисодий назария ва статистика амалиётида ишлаб чиқариш самарадорлигини уч

бўғин даражасида, яъни собиқ Иттифоқ ва республика миқёсида, айрим олинган вилоят, туман миқёсида ва тармоқ ҳамда корхона миқёсида ўрганиш зарурияти асосланиб келинар эди. Биринчи бўғин - макроиқтисод, иккинчи бўғин - мезоиқтисод ва учинчи бўғин эса - микроиқтисод бўғинлари, деб юритилар эди.

1- ва 3-бўғинлар, яъни макроиқтисод ва микроиқтисод даражасида ишлаб чиқариш самарадорлиги бўйича назарий концепциялар, амалиётда эса статистик кўрсаткичлар тизими, асосан, ишлаб чиқилган бўлиб, улар бўйича олимлар ва амалиётчилар ўртасида умуммуштараклик шаклланган эди.

Аммо 2-бўғин, яъни мезоиқтисод даражасидаги ишлаб чиқариш самарадорлиги бўйича турли назариялар мавжуд бўлса-да, лекин яхлит ишлаб чиқилган концепция ва илмий-тадқиқот ишлари деярли йўқ эди.

Ўта зарур ушбу макроиқтисодий кўрсаткичларнинг республика таркибидаги минтақалар (мезоиқтисодиёт) миқёсида ҳисобланмаслиги сабабли Ўзбекистон Республикасидаги 12 та вилоят, 1 та мухтор республика, 158 та маъмурий туманлардаги ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлиги *комплекс макроиқтисодий таҳлилдан* четда қолиб келаётган эди.

Ўша даврда амалда бўлган услубий ишланмалар ва методик кўрсатмаларда бундай таҳлилни ўтказиш зарурияти тўғрисида сўз ҳам бормас эди. Фақатгина 1977 йилда Тошкентда “Ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигининг минтақавий муаммолари”га бағишлаб ўтказилган Бутуниттифоқ илмий назарий конференциядан сўнг минтақавий самарадорликни ўрганиш зарурияти белгилаб олинди. Натижада республика миқёсидаги ишлаб чиқариш самарадорлигини статистик нуқтан назардан комплекс яхлит таҳлил қилиш ва шу асосда давлат бошқарув органларига тегишли тавсияномаларни тайёрлаш зарурати юзага келди. Ана шу зарурат Ёрқин Абдуллаевни зарур назарий ва амалий концепцияларни тайёрлашига асос-замин бўлди. Ёш олим иттифоқчи республика иқтисодиётини тавсифловчи кўрсаткичлар тизимини ишлаб чиқди, макроиқтисодий кўрсаткичларни ҳисоблаш методологиясини асослаб берди, охириги 20 йил ичида Республиканинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини аниқ рақамлар мисолида чуқур таҳлил этишга муваффақ бўлди.

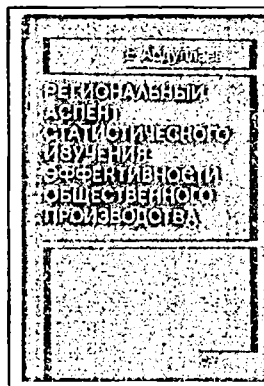
Ёркин Абдуллаев томонидан ишлаб чиқилган услуб Республика Марказий Статистика бошқармасининг 1975 йил сентябрь ойидаги илмий-методик бирлашмасида кенг муҳокама қилинди ва қўллаш учун тавсия этилди.

Республика Марказий Статистика бошқармасининг 1975 йил декабрь ойида бўлиб ўтган коллегиасида ёш олим томонидан ишлаб чиқилган кўрсаткичлар тизимига қуйидагича баҳо берилган эди: “Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган кўрсаткичлар тизими ва уларни аниқлаш методикаси статистик кўрсаткичлар тизимини такомиллаштириш йўлидаги дастлабки чуқур илмий ишдир. Шу билан бирга кўрсаткичлар сонини қискартириш ва статистиканинг таҳлилий ролинини ошириш борасида амалий жиҳатдан қўйиладиган биринчи қадамлардандир”.

Республика миқёсида ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини яхлит тавсифлаш мақсадида Ёркин Абдуллаев интеграл ва умумлаштирувчи кўрсаткичларни ҳисоблашни тақлиф қилди.

Қиёсий таҳлил натижалари асосида муаллиф томонидан тайёрланган тавсияномалар Республика Давлат режалаштириш ва статистика қўмитасига топширилди.

1985 йилда олим “Ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини ўрганишнинг минтақавий жиҳатлари” номли иккинчи монографиясини чоп этди.

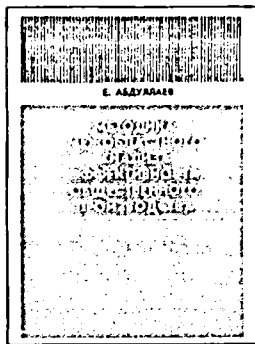
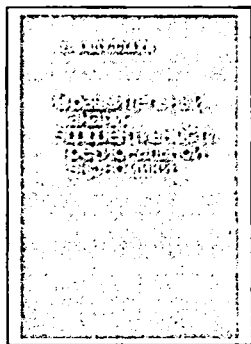

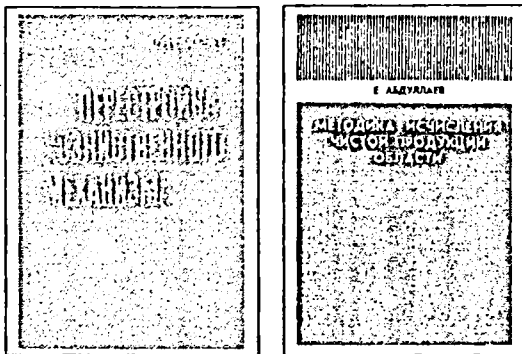
Мезорегионал даражасидаги ишлаб чиқариш самарадорлигини тавсифловчи кўрсаткичлар тизимини ишлаб

чиқиш, уларни ҳисоблаш методологиясини асослаб бериш, ишлаб чиқариш самарадорлигини вилоятлараро (мезорегион миқёсида) қиёсий таҳлил қилиш, ишлаб чиқилган методологияни статистика амалиётига татбиқ қилиш каби муаммолар ўз илмий ечимларини кутмоқда эди. Янада аниқроқ қилиб айтганда, вилоят даражасида ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлиги даражасини ўрганиш зарурияти нима билан изоҳланади, деган савол кўндаланг турарди. Ана шу муаммони илмий жиҳатдан ўрганиш ташаббусини Ёрқин Абдуллаев ўз зиммасига олди.

Ёрқин Абдуллаев томонидан ишлаб чиқилган вилоят соф маҳсулоти, моддий харажатлар ва ялпи маҳсулотни ҳисоблаш методикаси дастлаб собиқ Иттифоқ Марказий статистика бошқармаси коллегиясида (1986 йил сентябрь), сўнгра Россия Федерацияси Марказий статистика бошқармаси коллегиясида (1986 йил декабрь) кенг муҳокама қилиниб, барча иттифоқчи республикалар вилоятларига ушбу методикани қўллаш тавсия этилди.

Апробациядан ўтган илмий талкикоғлар асосида Ёрқин Абдуллаевнинг 1987 йилда Москва Иқтисод-статистика институти (МЭСИ)да ҳимоя қилган “Регионал иқтисодиёт самарадорлиги статистикасидаги муаммолар” мавзусидаги докторлик диссертация материаллари асосида “Сравнительный анализ эффективности региональной экономики”, “Методика исчисления чистой продукции области” ва “Методика межобластного анализа эффективности общественного производства” номли монографиялари чоп этилди.

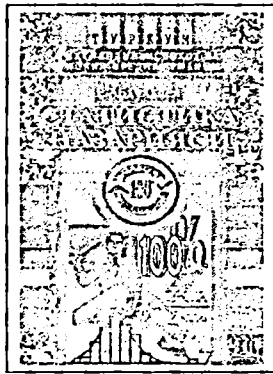
Ана шу тариқа Ёрқин Абдуллаевич илмий мақолалари ва монографияларида статистика фанининг долзарб илмий-назарий ҳамда амалий муаммолари таҳлилий умумлашмасини топди ва топмоқда.

Салоҳиятли педагог

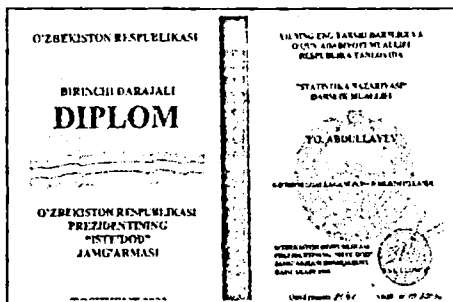
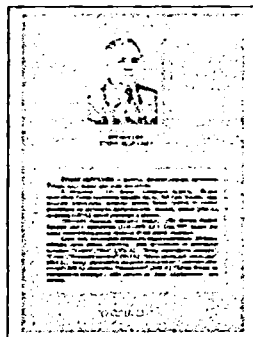
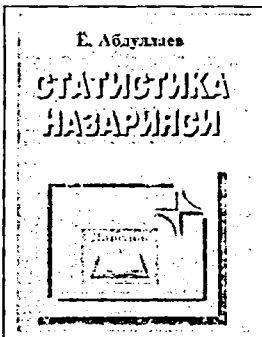
Ўзбекистон ўз истиқлоли ўлароқ, иқтисодий сиёсатда юз бераётган ҳодисаларни, турли ижтимоий гуруҳларнинг таркиб топаётган манфаатларини эътиборга олиш, мулкчиликнинг барча шакллари тенглигини таъминлаш, ишбилармонлик ва хусусий ташаббускорликни, меҳнаткашларнинг унумли меҳнатдан манфаатдорлигини рағбатлантиришни ҳисобга олиш йўлига ўта бошлади.

Шундай шароитда статистика фанининг назарияси ва методологиясини бозор муносабатларини инобатга олган ҳолда, қайта кўриб чиқиш масаласи кун тартибида кўндаланг бўлиб турарди.

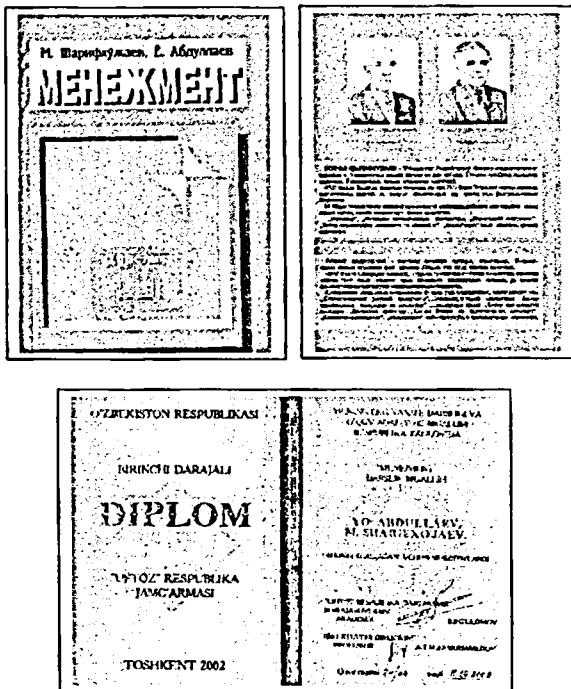
Айнан ана шу муаммолар ечимини излашни олим статистика фани ва унинг тармоқлари бўйича, шунингдек, иқтисодий ислохотлар ва молия-кредит тизими соҳасида туркум китобларни яратишдан бошлади. Жумладан, *“Статистиканинг умумий назарияси”* дарслиги иқтисодчилар тайёрлайдиган барча олий ўқув юртлари ва факультетлари талабалари – (уч марта чоп этилган - 1993, 2000, 2002) бўлажак мутахассисларга соҳа фанининг умумназарий асосларини ўргатади.

Ушбу дарсликнинг “Статистика назарияси” номи билан тўлдирилган ва такомиллашган учинчи нашри 2002 йилда 37 босма табоқ ҳажмида нашр қилинди. Дарслик “Йилнинг энг яхши дарслиги” танловида биринчи ўринни эгаллади, “Истеъдод” жамғармасининг 1-даражали дипломи билан тақдирланди: (№24 / 26.11.10.2003).

Шунингдек, 2002 йилда биринчи марта ўзбек тилида ҳаммуаллифликда тайёрланган 44 босма табоқ ҳажмидаги “*Менежмент*” дарслиги ҳам “Йилнинг энг яхши дарслиги” танловида биринчи ўринни эгаллаб, “Устоз” жамғармасининг 1-даражали дипломи билан тақдирланди (№24/60. 11.10.2002).

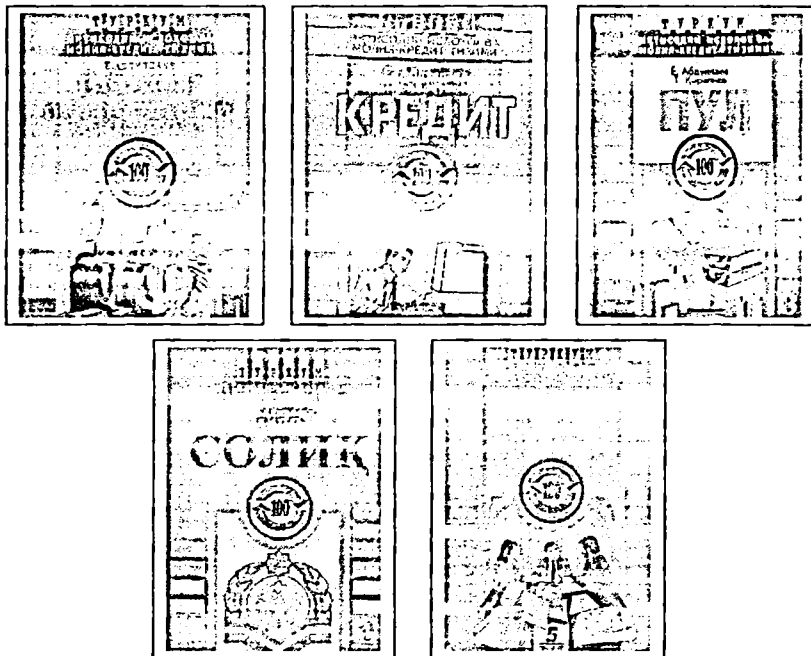

Ёрқин Абдуллаев, нафақат, янги авлод дарсликлари муаллифи, аини пайтда, моҳир педагог ҳамдир. Талабаларга мунозарали, баҳсли муаммоларни ҳавола қилиб, янгича мазмун, янгича услуб, интерфаол усулларда ижодий сабоқлар бермоқда. Устоз-педагог меҳнати Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “*Олий таълим аълочилиси*” кўкрак нишони билан тақдирлангани бежиз эмас.

Бозор муносабатларига ўтиш олдинги иқтисодий назария, категория ва ғояларга мутлақо янгича, замонавий ёндашишни талаб қилди. Натижада “Сийсий иқтисод” ғоялари билан суғорилган барча иқтисодий-ижтимоий дарсликлар, ўқув

қўлланмалари, дарсликлар ҳамда оммабоп рисоаларни яратиш энг долзарб муаммага айланди.

“Меҳнат” нашриёти 1997 йилдан бошлаб Тошкент молия институтини профессори, иқтисод фанлари доктори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби Ёркин Абдуллаевнинг муаллифлиги ва ҳаммуаллифлигида тайёрланган “Иқтисодий ислохот ва молия-кредит тизими” номли туркуمنى чоп этишга киришди. У 30 та ўқув қўлланмасидан иборат бўлиб, ҳозиргача 15 таси чоп этилди («Бозор иқтисодиёти асослари», «Кредит», «Пул», «Солиқ», «Қимматли қоғозлар» ва б.)

Хўш, туркумнинг диққатга сазовор жиҳатлари нимада?

Биринчидан, ўқув қўлланмалар Президентимизнинг асарларини, ҳозирги замон иқтисодий назариялари, жаҳонда кенг ўрғанилаётган “Экономикс” фани, молия-кредит, пул, бухгалтерия ва аудит, статистика, менежмент ва маркетинг, тадбиркорлик ва бизнес соҳасидаги чет эл адабиётларини атрофлича ўрганган ва фойдаланилган ҳолда, шунингдек,

Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтишининг ўзига хос йўли ва тамойиллари, миллий иқтисодиётни шакллантиришда амалга оширилаётган ва чуқурлаштириб борилаётган иқтисодий ислохотларнинг дастлабки яқунлари ҳамда истиқболдаги вазифалар назарда тутилган ҳолда ёзилган.

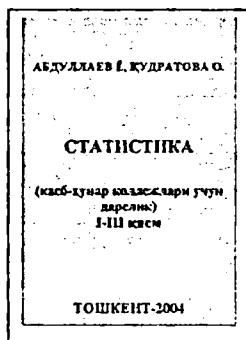
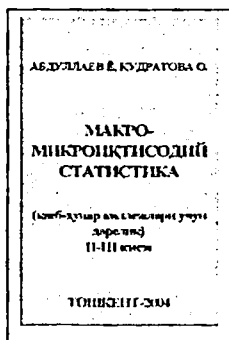
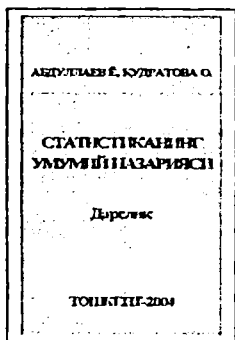
Иккинчидан, туркумнинг мақсади аниқ: кенг оммани, хусусан, ўқувчи ва талабаларни иқтисодий билимли қилишга эришиш, ўқув юртларидаги дарслик ва ўқув қўлланмаларига бўлган танқисликни бир қадар юмшатиш.

Учинчидан, ўқув қўлланмаларининг савол-жавоб тарзда тайёрланганлиги диққатга моликдир. Иқтисодиётдан хабари бўлмаган ўқувчи ҳам қўлланмаларни ўқиб, энг асосий тушунчаларга эга бўлади, хабардорлари эса ўз билимларига аниқлик ва изчиллик киритади.

Тўртинчидан, ўқув қўлланмаларнинг тузилиши ва ёзилиши услуги ўзига хосдир. Ҳар бир қўлланманинг иккинчи қисмида тест топшириқлари берилган. Бу ўқув қўлланмалар ва дарсликларни яратиш амалиётида жуда ўринли ёндашув ҳисобланади.

Омма эътиборини қозонган “Туркум”нинг кейинги сонлари ҳам бирин-кетин чоп этила бошланди.

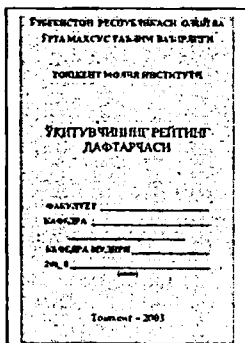
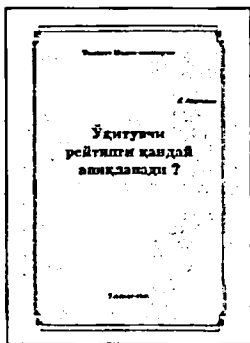
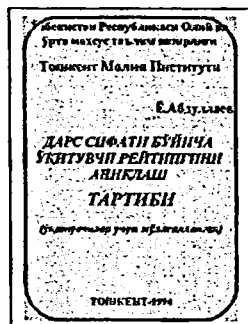
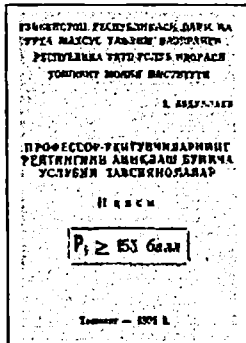
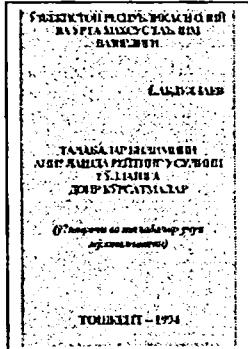
Ёрқин Абдуллаевич ўқитувчилик фаолиятини Тошкент халқ хўжалиги институтида ассистентлик лавозимидан бошлади. Шундан бери у Тошкент халқ хўжалиги институтида доцент, профессор лавозимларида ишлади, институт талабалар илмий бўлигини бошқарди, деканлик, проректорлик вазифаларини бажарди. 1991 йилдан ҳозиргача Тошкент молия институтида дастлаб ўқув ишлар бўйича, 1997 йилдан бошлаб эса илмий ишлар ва ахборот технологиялари бўйича проректор лавозимида ишлаб келмоқда. Ана шу тариқа жонкуяр олим салкам қирқ йилдан бери маърифат тарқатмоқда, устозлик қилиб келмоқда

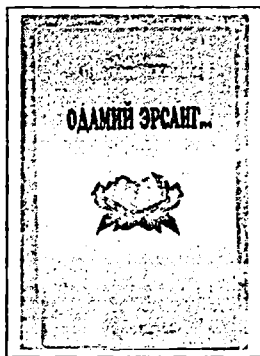
У киши ҳақли равишда устоз даражасига кўтарилди. Минглаб шогирдлар унинг қўлида тарбия топди, илму урфонимизга беш нафар фан доктори, ўнлаб фан номзодларини тайёрлади, статистика соҳаси бўйича мактаб яратган алломага айланди. Унинг илмий раҳбарлигида 2003-2004 ўқув йилида Улуғбек стипендияси совриндори Санақулова Барногул ва Махсумов Элёр, 2004-2005 ўқув йилида эса Остонақулов Олим Ўзбекистон Республикаси Президенти стипендиати бўлишга эришдилар.

Ёрқин Абдуллаевичнинг фаолият кўлами кенг камровлидир. У шогирдларига, одамларга ҳаминша яхшилик қилишни, эзгуликка, албатта, эзгулик қайтишини, шу орқали обрў-эътиборга эга бўлиш мумкинлигини таъкидлайди. Унинг ўзи ҳам ана шу ақидага амал қилиб яшайпти. У ишмагани эришган бўлса, жуда катта ва машаққатли меҳнати эвазига

эришди. Унинг сермазмун ҳаёт йўли ёшлар учун ўрнак ва мактаб, деса бўлади.

Эркин Абдуллаевич олий таълимда рейтинг тизимини жорий этишда фаол ташаббус кўрсатган мураббийлардан. Моҳир педагог рейтинг тизимининг илмий-назарий асосларини ишлаб чиқиш ва уни амалиётга татбиқ қилиш усуллари ҳақида 1995 йилда *“Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини рейтинг асосида ташкил этиш бўйича методик тавсияномалар”*нинг иккинчи қисми - *“Профессор-ўқитувчиларнинг рейтингини аниқлаш бўйича услубий тавсияномалар”* номли қўлланмани тайёрлади ва чоп этди. Унда ҳар бир ўқитувчининг ўқув, ўқув-методик, илмий-тадқиқот ишлари, маънавий-маърифий фаолияти, шунингдек, касбий маҳорати ва ташаббуси, умумий маданиятини баҳолашда рейтинг усулини қўллаш тартиби батафсил баён этилган. Ушбу усулни қўллаш бўйича муаллиф *“Ўқитувчининг рейтинг дафтарчаси”*ни ишлаб чиқди ва уни амалиётга жорий этди.

Дарслар сифатини аниқлаш мақсадида Ёрқин Абдуллаев томонидан *“Ўқитувчи талабалар нигоҳида”* номи билан социологик сўров варақаси ишлаб чиқилди ва бир ўқув йилида икки марта сўров ўтказиш жорий қилинди. Сўров варақаси ўқитувчи рейтинг дафтарчасининг сўнгги саҳифаларида илова тариқасида берилди (иловага қаранг). Социологик сўров варақаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан барча таълим муассасаларида қўллаш учун тавсия этилди.

1964 йил июль ойи. Ёрқин Абдуллаев Россиянинг Кузнецк шаҳрида ҳарбий хизматдан Тошкент Давлат (Ҳозирги миллий) университетининг журналистика бўлимига ўқишга кириш учун келади. Сабаби – у ёшлигидан журналист бўлишни орзу қиларди, туман, сўнгра Привольжск ҳарбий округи газеталарида тез-тез мақолалари чоп этиларди.

Кириш имтиҳонларидан, афсуски, ўта олмади. Омадини Токент халқ хўжалиги институтига синаб кўрди. Сабаб – бу институтга кўшимча талабалар қабул қилиш имкони бор эди. Ана шу имкониятдан у муваффақиятли фойдаланди. Ёрқин Абдуллаев “Статистика” мутахассислиги бўйича талабалар сафига қабул қилинди.

Журналист бўлиш иштиёқида бўлган Ёрқин Абдуллаев иқтисодиёт йўналиши бўйича ўқиётган бўлса-да, публицистик фаолиятини ижодий давом эттираверди. Ижодий жараён унинг қисматига айланди. Бундай қисматнинг самараси, жумладан, унинг “Фидойи кишилар ҳаётидан” туркум китобларида ёрқин намоён бўлди.

Ушбу рисолалар қаҳрамонларнинг ҳаёт йўллари соҳа ходимлари, барча ёшлар учун ибрат намунасидир. Ўз касбига садоқатни, инсонларга меҳрни, мақсад йўлида қандай курашиш кераклигини ўргатувчи – туркум китоблар ҳаммабон қўлланмаларга айланди.

Аслида инсон умри, гарчи у бир асрнинг нари-берисига бўлса-да, лаҳзалардан иборат, холос. Одамзод умри давомида кишиларга қилган яхшиликлари, эзгу амаллари билан эл назарига тушади. Эл ўзининг ана шундай ўғлонларини ардоқлагани сари, улар улғайиб бораверади. Чунки одамларни, бутун борлиқни чин дилидан севган, умр бўйи кишиларга меҳр кўрсатган инсонни қадрлаш бутун борлиққа маънавий-руҳий қувват беради.

Қадимги хитойлик файласуф Конфуций “Бутун умр таяниб яшаш мумкин бўлган ягона сўз борми?” деб сўраганларида, “Ҳа, бу бағрикенглик”, деб жавоб берган экан. Немис файласуфи Артур Шопенгаур (1788-1860) “Дунёдаги ўз йўлини босиб ўтиш учун ўзинг билан эҳтиёткорлик ва бағрикенгликнинг катта заҳирасини олиш фойдали; биринчиси бизни зарар ва йўқотишлардан, иккинчиси эса баҳслар ва жанжаллардан сақлайди”, деган эди.

Ёрқин Абдуллаев ҳам, буюк файласуфларнинг таъкидлаганидек, бутун умри давомида ана шу бир сўз билан ифодаланадиган бағрикенглик ва эҳтиёткорликни машаққатли меҳнати билан уйғунлаштириб яшашга муносиб бўлишга ҳаракат қилди. Ва, ишонч билан айтиш мумкинки, бунга у муваффақ ҳам бўлди.

“Эришган ютуқларингизнинг асоси нимада?” деган саволимга у камтарона шундай давоб берди: “биринчидан – бу Яратганининг марҳамати, иккинчидан – ота-онамнинг хизмати ва устозларнинг муруввати, учинчидан – бетиним меҳнат натижаси”.

Дунёда ҳар ким ҳаёт сўқмоғини ўзи очиши, дуч келган қийинчилик, тўсиқларни мардонавор енгиб ўтиши, қисматини ақл-идроки ва кучи билан яратиши учун курашмоғи лозим. Омонат нарсалар, енгил-елпи ҳаёт тарзига ўрганган инсон боласи ҳеч вақт бахтли бўла олмайди. Кўз юмиб очгунчалик умр, деб аталмиш икки эшик оралиғидан иборат масофада ким қандай иш қилиб улгуриши инсоннинг тутган ҳақиқат йўлига, ниймонига, эътиқодига боғлиқ.

Ёрқин Абдуллаев тақдирнинг ана шу йўлдан бориб, баркамол инсон мақомига эришди. Унинг ҳаёти яхши, эзгу ишлар билан жўшқин.

Сиз ҳаётингиздан розимсиз деган саволимга у камтаринлик билан қуйидагича жавоб берди:

«Мен-ку ҳаётимдан минг бора розиман
розимкин мендан ҳаётим».

Яъни айтмоқчиман-ки, ҳаётимдан нолмайман, чеки йўқ орзуларимнинг катта қисмига эришдим, деб ўйлайман. Алишер, Бахтиёр, Азизжон, Хуршиджон ўғилларим ва Покизахон қизим иқтисодиётимизнинг турли соҳаларида хизмат қилиб келмоқдалар. Саккиз нафар ўғил ва энг кичик икки нафар қиз набираларим – менинг бойликларим.

Жонкуяр, яхшилик йўлида тинмай изланишида бўлган инсон - Ёрқин Абдуллаевнинг мазмуни ва ибратли ҳаёти, кенг кўламли фаолияти узоқ йиллар ана шу йўлда Аллоҳ мададкорлигида давом этаверсин.

*Буюклар босиб ўтган йўлни зеҳн ва
қут билан ўрганиш ҳар бир инсонни
камолот поғоналари сари элтади*

Муаллиф

Номлар кўрсаткичи

Иқтибос қилинган манбалар ҳақида мухтасар маълумот

Т/р 1	Номлар 2	Изоҳ 3
1.	Ҳазрат Сулаймон (1033-973)	<p>• Сулаймон алайҳиссалом Довуд алайҳиссаломнинг кенжа ўғли бўлиб, милoddан аввалги 1033 йилда туғилиб, 973 йил 60 ёшида вафот этган.</p> <p>Тавротда Соломон деб зикр этилган. «Соломон» сўзи (яхудийча) «мулойим», «тигчиликсевар» деган маъноларни англатади.</p> <p>У Иудея ва Исроил давлатига ҳукмронлик қилган. Қуддус шаҳрида Яхва ибодатхонасини қурдирган. Замондошлари Сулаймоннинг донолигидан завқланишган. У ўзининг ўткир ақли ва ғайриодатий фикрлаш тарзи билан шуҳрат қозонган.</p> <p>Қуръонни Каримда Сулаймон алайҳиссалом ҳақида жуда кўп оятлар келган.</p>
2.	Зардушт (VIII-VII)	<p>• Дунёда яқкахудодликни тарғиб этган ilk мутафаккирлардан бири. Зардушт милoddан аввал VIII асрда яшаб иждод этган ва VII асрнинг бошларида вафот этган.</p> <p>Ўз гоёсини ўттиз ёшларидан бошлаб ўз уруғи ва қабиладошлари орасида тарғибот қила бошлайди. Лекин ҳар бир худога алоҳида ибодат қилиб одатланган кишиларга яқка тағрига сажда қилиш кераклигини сингдириш ниҳоятда мушкул иш эди.</p> <p>Зардушт ўз қабилалари томонидан бадарға қилинади.</p> <p>Зардушт етти ёшида ўзи томонидан тархи чизилган марказий ибодатхонанинг очилиш маросимида ҳукмдор Аржаси буйруғи билан Братар Вахш томонидан ўлдирилади.</p>
3.	Зардуштийлик (VIII-VII)	<p>• Қуйи Амударё ҳудудларида вужудга келган яқкахудодликни тарғиб этадиган дин. Зардуштийлик Зардушт томонидан ислоҳ қилиниб, такомиллаштирилди. Бу таълимот милoddан олдинги VII асрда</p>

		<p>Арийшайона давлати (тарихда Катта Хоразм давлати деб аталади)нинг илқирозга юз тутган даврда вужудга келди.</p> <p>Мамлакат илқирозининг олдини олиш учун қабилалар ўртасидаги зиддиятларга барҳам бериб, умумий манфаатлар муштараклигини тарғиб қилувчи муайян мақсадга қаратилган илчил ғоялар яратиш зарурияти вужудга келган.</p> <p>Бундай таълимот:</p> <ul style="list-style-type: none"> - биринчидан, жамиятнинг илтимой барқарорлигини сақлаб қолиш учун хизмат қилиши; - иккинчидан, уруғ ва қабилавий динлардан устун турувчи ҳамда барча уруғ ва қабилалар манфаатларига мос тушадиган эътиқод шаклини яратилиши; - учинчидан, ҳар қандай қонли урушлар ва хунрезликка қарши халқларни осойишталикка чақиритиши. - тўртинчидан, давлат чегараларидан ташқари кўчманчи чорвадор қабилалар хужумига қарши мамлакат илқарисидидаги кучларни жипслаштирувчи ғоялар тизимини шакллантириш зарур эди. <p>Зардуштийлик дини ҳам ана шу ғояларни тарғиботчиси сифатида майдонга чиқди.</p>
4.	<p style="text-align: center;">Авесто (VII-VI аср)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Ҳаёт йўриқномаси» деб помланган китоб. Зардуштийлик динига тааллуқли адабиётларнинг умумий номи. Зардуштийлик динининг асосий китоби «Насиҳатнома», «Қонулар тўплами», «Билимлар мажмуаси» сифатида талқин қилинадиган тарихий манба. <p>Авесто - Турон, Хуросон, Озарбайжон, Ироқ, Эрон, Кичик Осиё халқларининг миллоддан олдинги қадимий даврдаги илтимой-илқисодий ҳаёти, диний қарашлари, олам ва одам тўғрисидаги тасаввур, урф-одат ва маънавий қадриятлари ҳақида маълумот</p>

		<p>берувчи асосий манба.</p> <p>Милоддан аввал XIII асрдан то миллоднинг IV асргача бўлиб ўтган тарихий воқеаларни ўзида акс эттиргани учун миллий ғояларни асраб авайлаш, халқни жипслаштириш, уни маънавий юксакликка даъват этиш, одамлар ўртасида меҳр-оқибат туйғуларини мустаҳкамлаш ва миллий анъаналарни сақлаб қолишда муҳим касб этган.</p> <p>Зардуштийлик динининг асосий ақидаларини ўзида мужассам этган бу китобда ўша даврдаги устувор ғоялар, маъбудалар шаънига айтилган мадхиялар, дуолар ҳам ўз ифодасини топган.</p>
5.	Пифагор (576-486)	<ul style="list-style-type: none"> • Милоддан олдин жанубий Италиянинг Регия шаҳрида тутилган қадимги юнон файласуфи. Пифагор узоқ вақт давомида Мисрда таҳсил олган. Зардуштийлик динига жуда қизиққан. <p>У Мисрда илм сирларини ўрганиш учун хатто хатна қилдиришга ҳам рози бўлган. Акс ҳолда уни китобларга яқинлаштирмасди. У сон - барча нарсанинг моҳияти олам, олам эса сонлар ва улар орасидаги муносабатларнинг гармоник тизимидир деган ғояни илгари сурган.</p> <p>Пифагорнинг қуйидаги асарлари маълум: «Табият ҳақида», «Давлат ҳақида», «Тарбия ҳақида», «Жон ҳақида», «Олам ҳақида», «Илоҳий калом».</p> <p>Пифагор милоддан аввалги 486 йилда душманлари томонидан ўлдирилган. Пифагор ҳаётининг мазмунига оид қарашларга «Фалсафа», деб ном берган биринчи донишманд эди.</p>
6.	Конфуций (551-479)	<ul style="list-style-type: none"> • Қадимги Хитой мутафаккири, сиёсий арбоб, конфуцийликчилиқнинг асосчиси. Лу князлигида амалдор бўлиб хизмат қилган. Хитойда биринчи марта хусусий мактаб очган. <p>Конфуцийнинг асосий қарашларп «Сўхбатлар ва мулоҳазалар» китобида</p>

		<p>баён этилган. Бу китобда унинг погирдлари ва издошлари ёзиб олган ҳикмат ва суҳбатлардан иборат.</p> <p>Конфуций тақдир – сабаб, деб таълим беради. У ўзининг ахлоқий қарашинда ҳамма нарса меъёрида бўлиши кераклигини таъкидлайди. Жамият осмон қонунин билан яшashi керак, чунки осмон ўз табиати билан яхшиликдир, у ҳамма вақт яхшиликка интилади.</p> <p>«Одам ҳайвонми ёки фаришта?» - деган саволга Конфуций ҳар иккиси ҳам деган жавобни беради ҳамда бу нуқтаи назарни исботлашга ҳаракат қилади. Одамлар табиатан бир, фақат тарбия туфайли улар бир-биридан фарқ қиладилар.</p>
7.	<p>Геродот (490-480)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Қадимги юнон тарихчиси.
8.	<p>«Сукрот» (469-399)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Машҳур юнон файласуфи. У жуда кўрimsиз қиёфага эга бўлган. Паст бўйли, қорин осилган, калта бўйинли, кенг ва дўнг нешонали, бурунларининг тешиги катта, лаблари дўрдоқ. Сукротнинг икки кўзлари кпшига зиндан боқишга мойил эди. <p>У доим эски либосларда, ялаш-оёқ юрган. Гарчи икки марта уйланган бўлса-да, оилавий бахтга эришолмаган. Сукрот асосий вақтини мунозара ва баҳсларда ўтказган. Баҳсларда доим унинг сочиндан тортиб калтаклашган, устидан кулиб, ҳақоратлашган.</p> <p>Сукрот ҳаммасига дош берган. Ҳатто бир куш тепки еганда ҳам чидаб тураверган. Одамлар бундан ажабланишганда уларга қарата шундай деган: «Эшак теяса, уни судга беролмайман-ку!»</p> <p>У талабаларга оғзаки сабоқ берган ва ҳеч қандай ёзма манба қолдирмаган.</p> <p>399 йили Сукрот бир юртдошининг фитнаси туфайли фуқаролик меъёрларини бузганликда айбланиб, ўлим жазосига ҳукм қилинган ва қатл</p>

9.	Платон (428-347)	<p>этилган.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Қадимги юнон файласуфи Афлотун Афина шаҳрида милоддан аввал 428 йилда туғилиб ўсди. Унинг асли исми Аристотел бўлган. «Платон» унинг лақаби бўлиб, юнонча «кенг елкали», «бўлалли» деган маънони англатади. Бу лақабни унга Суқрот берган. <p>Суқротнинг ўлимигача унинг энг яқин шогирдлари қаторида бўлган. Платон кўн вақтини шеърятта бағишлаган. Манбаларга кўра, у қатор дostonлар, лирик асарлар, фожиа ва комедияларнинг муаллифи бўлган.</p> <p>Унинг «Суқрот мадҳи», «Давлат», «Сибсатдон», «Қонуилар» каби суҳбатлар китоби барчага маълум.</p>
10.	Сенека Л.А. (мил. авв. 4 й. мил – 65 й)	<ul style="list-style-type: none"> • Рим ёзувчиси, император Нероннинг тарбиячиси. Сенеканинг таълимоти ўша даврнинг низо-жанжалларнинг акс баърада ба низо-жанжалларнинг таълимотдир. <p>Тақдирни қарагани, Сенеканинг пешонасига телба император Калигула (37-41 йиллар), ақли заиф ҳукмдор Клавдий (41-54 йиллар) ҳамда шафқатсизлик бобида дoнг таратган император Нерон (54-68 йиллар)нинг хизматида бўлиш ёзилганди (Нерон милоднинг 68 йили 7 июн кунин ўз жонига қасд қилган).</p> <p>Милоднинг 57 йилида Сенека олий лавозимга – элчилик вазифасига тайинланади. Сенеканинг олий мартабаси ва мол-давлатига ҳасад келган кимсалар Нероннинг ожизлиги ва шуҳратнарастлигидан фойдаланиб файласуфга фитна кўзгайдилар. Улар Сенекани императорга қарши фитнанинг иштирокчиси сифатида маккорликда айблаб, туҳмат қиладилар.</p> <p>Бўхтонларга лаққа нишонган ҳукмдор Нерон Сенекани ўлимга маҳкум этади. Ўз жонига қасд қилиш турини танлаш ҳуқуқи эса Сенеканинг ихтиёрига топширилади. Кекса файласуф ноҳақ</p>

		<p>ҳукми мардона қарши олиб, томирини кесади ва дуёдан кўз юмади.</p> <p>Сенеканинг «Медея», «Федра», «Эдип», «Агаменон» деб номланувчи фоживий асарлари маълум. У қўл урган мавзулар кенг кўламли бўлиб, уларнинг ҳар бири маълум мақсадларга йўналтирилгандир. Мана улардан баъзилари:</p> <ul style="list-style-type: none"> - руҳий камолотга етиш йўлида нақтдан фойдалана библиш; - ўлим даҳшати ҳақида; - келажакдан кўрқиш ҳақида; - ўлимни хотиржамлик билан қаршилашга ҳозирлик хусусида; - эл назари остида яшаш ҳақида; - инсонларнинг тенглиги; - кулфатларга шай туриш хусусида; - яхши ном қолдирмоқ борасида; - ўз жонига суяқасд қилиш ҳақида; - қайғу ҳасрат чекишнинг меъёри хусусида ва бошқалар
11.	<p>Аристотель (384-322)</p>	<p>• Қадимги юнон файласуфи. У 17 ёшдан 37 ёшигача файласуф Афлотуннинг Академиясида таҳсил олган.</p> <p>343 йилдан бошлаб Арасту Александр Македонскийга мураббийлик қила бошлаган. Искандар ҳукмдорлик тахтига ўтиргач, ўз устози ва дўстига атаб ҳайкал барпо этди. Бу ҳайкалнинг пойида шундай ёзувлар бор эди:</p> <p>«Искандар ушбу ёдгорликни Никомахнинг ўғли, буюк донишмад ва авлиё Арасту хотирасига ўрнатди».</p> <p>Шарқ асотирларида ёзилшича, бир куни Искандар Зулқайнардан сўрадилар:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Не сабабдан устозинг Арастунинг отанг Султон Файлакус (Филипп)дан ҳам аъло кўрасан? <p>Шоҳ Искандар шундай жавоб қайтаради:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Отам менинг жисмимни тарбиялаб, осмондан ерга олиб тушди. Устозим Арасту эса менинг руҳимни тарбия қилиб, ердан осмон қадар юксалтиради.

		<p>Милоддан аввалги 366 йилда Арасту Афина шаҳрида ўзининг хусусий мактабини очадди. У ҳавас қиларли даражада ўткир зеҳни соҳиби бўлган.</p> <p>Арасту 445270 сатрдан иборат 28 та китоб ёзган. Унинг «Метафизика», «Методика», «Жон ҳақида», «Осмон ҳақида», «Физика», «Севги ҳақида», «Уйқу ва бедорлик ҳақида» каби асарлари шу китоблар сирасига киради.</p>
12.	Цицерон Марк (106-43)	<ul style="list-style-type: none"> • Қадимги Рим республикасининг атоқли давлат арбоби, нотик, файласуф, тарихчи ва ҳуқуқшунос. У рум жамоасининг фалсафий маърифатпарварлик руҳида тарбиялашга умрини бағишлаган. «Нотик ҳақида», «Худолар табиати тўғрисида», «Каромат ҳақида» ва бошқа асарларида натур-фалсафанинг долзарб муаммолари ечимига қаратилган бир қатор ўз фикр-мулоҳазаларини илгари суради. Ишонинг тарихида Цицерон атоқли мутафаккир ва буюк нотик, «Рим ҳуқуқи» мажмуининг ижодкорларидан бири сифатида ном қолдирган.
13.	Аврелий Марк (121-180)	<ul style="list-style-type: none"> • 161 йилдан Рим императори, файласуф-стопик, афоризмлар тақлиди ёзилган. «Ўзим тўғримида ўзим» деган рисоланинг муаллифи. Мазкур рисолада у ижтимоий-сиёсий ҳаёт, моддий ва маънавий олам, ахлоқ-одоб муаммолари ҳақида ўзининг фикр-мулоҳазаларини қисқача ёзиб қолдирган. Марк Аврелий ишон ўзининг бахт саодатига ўз хулқ-атвори, ҳис-туйғулари, қарашларини умумтабиат қонуниятларига амал қилиб намоён бўладиган ва илгикос этиладиган ташқи оламга ҳамоҳанг бўлишига етишгандагина эриша олади.
14.	Муҳаммад алайҳиссалом (571-632)	<ul style="list-style-type: none"> • Аллоҳнинг расули (элчиси) ва пайғамбари, Ислом динининг асосчиси, қурайш қабиласидан бўлиб, милодий 571 йилнинг 21 апрелида Арабистон ярим оролининг Макка шаҳрида туғилди ва милодий 632 йил 8 июнда шамсий йил

		<p>ҳисоби (григориан календари) бўйича 61 ёшу 1 ой 18 кунда қамарий йил ҳисоби бўйича 63 ёшу 3 ой 3 кунда Мадина шаҳрида вафот этдилар.</p> <p>Қабрлари Мадина мунавварададир.</p>
15.	Имом ал-Бухорий (810-871 й)	<ul style="list-style-type: none"> • Имом Исмоил ал-Бухорий 810 йили туғилиб, 871 йили вафот этган. У киши Ислом оламида Пайғамбар ҳадисларини тўплаб «Ал-жомъи-сахих» (Ишонарли тўплам) китобини яратувчи сифатида машҳурдир. Бундан ташқари олимнинг Шарқ халқлари ҳамда Ислом тарихига донр бир неча асарлар ёзгани ҳам маълум. <p>Ушбу тўпламга киритилган ҳадис намуналари «Ҳадис» (1992-1993), «Минг бир ҳадис» (Абдулазиз таржимаси, 1991 й.) китобларидан олинди.</p> <p>Шарқда Ислом таълимотини ёйишда Имом ал-Бухорийнинг хизмати беқиёсдир.</p>
16.	Ат-Термизий (824-892)	<ul style="list-style-type: none"> • Термезда туғилган буюк муҳандис ва мутафаккир. Имом Бухорийнинг шогирдларидан бири. У диний ва дунёвий фанларни, айниқса, ҳадис илминини алоҳида қизиқиш билан эгаллаган. <p>Термизийнинг «Жамловчи», «Пайғамбарнинг алоҳида фазилатлари», «Ҳадислардаги оғишлар», «Исмлар ва лақаблар ҳақида китоб» каби асарлари бизгача етиб келган. Машҳур асари «Ал-жомъ» («Жамловчи») пайғамбар алайҳиссаломга бағишланган 6 та ишончли ҳадислар тўпламдан иборатдир. Бу асар «Термизий тўлами» номи билан ҳам юритилиб, у расулуллоҳнинг суврат ва сийратлари, ажойиб фазилатлари, адолатларига оид 408 ҳадиси шарифни ўз ичига олган мабадир.</p>
17.	Фаробий Абу Наср (873-950)	<ul style="list-style-type: none"> • Марказий Осиёлик машҳур қомусий олим, файласуф. Қадимги юнон мутафаккирлари Афлотун, Арасту, Евклид кабиларнинг асарларини таржима қилиб, уларга шарҳлар ёзган, илмий фикрларини ривожлантирган.

		Юнон илминин яхши билгани ва Аристотель фалсафасинин талқин этишдаги ва магитқ соҳасидаги шарҳлари учун у Шарқ Арастузи , яъни Иккинчи муаллим деган номин олган.
18.	Абу Райхон Беруний (973-1048)	<ul style="list-style-type: none"> • 973 йили Хоразмнинг Қиёт қишлоғида зпёли оиласида дунёга келади. Дастлаб хусусий муаллимларда, сўнгра Қўхна Урганч мадрасасида таълим олади. Хоразмшоҳ Маъмуи академиясини бошқаради. У «Масъуд Жадвали», «Ҳиндистон», «Сайдана» (доривор ўсимликлар ҳақида), «Қадимги аждодлардан қолган ёдгорлик», «Геодезия» сингари 150 дан зиёд асарлар ёзган. Қадимги ҳинд эпослари «Вед», «Маъобхорат» ни, шоир Унсурийнинг «Ҳингбут ва Сурхбут», «Шодбахр ва Айнулҳаёт» дostonларини араб тилига таржима қилган. Қомусий билим соҳибн Беруний 1048 йили Ғазнада вафот этган.
19.	Абу Али ибн Сино (980-1037)	<ul style="list-style-type: none"> • Жаҳон маданиятига улкан ҳисса қўшган қомусий олим-табиб, табиатшунос, файласуф, астроном, математик, мусиқашунос, ҳуқуқшунос, ахлоқшунос, тилшунос, адиб ва шоир. Европада у Авиценна номн билан машҳур. Ибн Сино Бухоро вилояти, Вобкент тумани, Афшона қишлоғида 980 йил туғилиб, 1037 йил Исфохон шаҳрида 57 ёшида вафот этган. Унинг «Тиб қонунлари» китоби Шарқ ва Ғарб мамлакатларида 600 йил давомида врачлар учун асосий қўлланма бўлиб келмокда.
20.	Хўжа Аҳмад Яссавий (1041-1166)	<ul style="list-style-type: none"> • Яссавия тариқатининг асосчиси, машҳур шоир, файласуф, сўфий, ислом тарғиботчиси бўлиб, Қозоғистоннинг Чимкент вилояти Сайрам қасабасида 1041 йилда таваллуд тоиған. 125 йил умр кўриб 1166 йилда вафот этган.
21.	Насриддин Рабғузний	<ul style="list-style-type: none"> • XIII асрнинг охири XIV асрнинг боши. Хоразмнинг Работи Уғуз мавзеида

	(XII-XIV)	<p>туғилади ва ўша ерда яшаб ижод қилади. Умр бўйи қозилик қилади.</p> <p>Рабғузийнинг бизгача етиб келган якаю яғона асари «Қиссаи Рабғузий» (1311) ёки «Қиссасул-анбнө»дир. Китоб қисман назм аралаш қисса ва ҳикматлардан иборат.</p> <p>XV асрда китобнинг бизгача етиб келган энг қадимий кўлэмаси кўчирилди. Ҳозир бу кўлэма Лондонда сақланади. Пайғамбар ва саҳобаларга бағишланган қисса ва ҳикоятларда ахлоқ-одоб, одамийлик гоялари тарғиб этилади.</p>
22.	Умар Ҳайём (1048-1132)	<ul style="list-style-type: none"> • Нишопур шаҳрида, бадавлат хунарманд оиласида 1048 йилда туғилади. Унинг лақаби Ҳайём бўлиб, бу сўз «чодир тикувчи» деган маънони англатади. <p>У тили аччиқ, баджаҳал одам бўлган. Ўз шеърлариши форс тилида, насрий асарлариши эса араб тилида битган. Ҳайём ўзининг рубойлари билан ном қозongan. Унинг тахминан 400 та рубойиши мавжуд бўлиб, шулардан 293 таси Кембридж дорилфундузининг кутубхонасида сақланади.</p> <p>Умар Ҳайём қомусий олим эди. Унинг 600 йилдан сўнг аниқланган математик формуллари мавжуд. «Алгебра ва муқобала исботлари ҳақида рисола»да бутун мусбат сонлардан илдив топишнинг қонди кашф этилган. Умар Ҳайём шарқда биринчи бўлиб иррационал сонлар назариясини яратган.</p> <p>Умар Ҳайём узоқ йиллик илмий тадқиқотлардан сўнг 1079 йилда янги ислоҳ қилинган тавқим таклиф қилган. Бу тавқим Европада ундан 500 йил кейинроқ қабул қилинган ва ҳозирги кунгача амалда қўлланилаётган Григоринан тавқимида ҳам ашиқроқ бўлган.</p>
23.	Имом Еаззолий (1058-1111)	<ul style="list-style-type: none"> • Йирик Ислон илоҳиётчиси, файласуф. У Ислон илоҳиётни тизимини ишлаб чиққан ва уни фалсафий асослаган. Тус шаҳрида

		туғилиб, 1091 йилдан бошлаб у Бағдоддаги машхур Инзомий мадрасасида талабаларга фалсафа ва илҳиёт илмидан сабоқ берди.
24.	Замаҳшарий (1075-1144)	<ul style="list-style-type: none"> • Ўрта Оснёлнк қомусий олим. Дастлабки билимларини отасидан олди. Сўнг Ургач ва Бухоро мадрасаларида ўқишни тақомилга етказди. Ушннг ижоди серқирра ва сермахсул бўлиб, эллиқдан ортиқ йирик асарларини муаллифи сифатида бутун дунёга машхурдир. Замаҳшарийнинг «Ал-Кашшоф» асари тўққиз асрдан буён машхур ислом мадрасаларида Куръонн Каримни ўрганишда асосий қўлланма вазифасини бажариб келмоқда.
25.	Фаридиддин Аттор (1148-1220)	<ul style="list-style-type: none"> • Йирик олим, форс-тожик шоири, кўплаб шеърини ва насрий асарлар муаллифи. У Нишопурда туғилган. Умр бўйин табобат ва дўқондорлик билан кун кечирган, газаллар, маснавийлар битган. Фаридиддин Аттор юздан зиёд китоб ёзган.
26.	Насафий Азизиддин (1240-1300)	<ul style="list-style-type: none"> • Машхур файласуф ва шоир. Ёшлик йиллари Насаф (ҳоз. Қарши) да кетган. Сўнгра Бухорога бориб, кўп йиллар илм ўрганган. Нажмиддин Кубронинг шогирди шайх Ҳамавийдан (1191-1252) тасаввуф сирларини ўрганган. Айни пайтда тиб илмидан сабоқ олган ва табиблик қилган. Ўзини чукур билими ва қобилиятини туфайли шайхлик мартабасига эришган. У «Инсонни комил» («Комил инсон») асари билан машхур. У баркамол инсонга шуцдай таъриф беради: «Билгилки, баркамол инсон деб шарнат ва тариқат ва ҳақиқатда етук бўлган одамга атайдилар ва агар бу иборани тушунмасанг, бошқа ибора билан айтайини. Билгилки, инсон шуцдай инсондирким, унда куйидаги тўрт нарса камолга етган бўлсин: яхши сўз, яхши феъл, яхши ахлоқ ва маориф».

		<p>Унинг мазкур таърифидан келиб чиқадиган хулоса шуки, баркамол инсон ҳаётдан ташқари бўлган аллақандай мавҳум зот эмас, балки реал одамдир. Яхши фазилатларни эгаллаб борган инсон ала шундай мартабага кўтарила олади.</p> <p>Бунишг учун эса риёзат чекиб тариқат мақомларини босиб ўтиш зарур.</p>
27.	Паҳлавон Маҳмуд (1247-1326)	<ul style="list-style-type: none"> • Мутафаккир, шоир, моҳир ҳунарманд, енгилмас наҳлавон, жувонмардлик ҳаракатининг пешволаридан бири. XII-XIV асрларда Хоразм жувонмардлари уч буюк сиймодан – Шайх Нажмиддин кубро, Жалолиддин Мангуберди, Паҳлавон Маҳмуддан маънавий озик ва амалий ибрат олдилар, бу таълимотни кенг тарғиб этдилар.
28.	Хожа Баҳоуддин Нақшбанд (1318-1389)	<ul style="list-style-type: none"> • 1318 йили Бухоро яқинидаги Когон туманида туғилган. 1389 йил 71 ёшида шу қишлоқда вафот этган. Бул зот сўфийликнинг нақшбандия тариқати асосчиси бўлган. Кимхоб матоларга нақш бериш касби билан шуғулланганлиги учун унга «нақшбанд» тахаллуси берилган.
29.	Амир Темур (1336-1405)	<ul style="list-style-type: none"> • Соҳибқирон Амир Темур 1336 йили Шаҳрисабз яқинидаги Хўжа Илғор қишлоғида барлос уруғидан бўлмиш Баҳодур Муҳаммад Тарағай хонадонида дунёга келди. У ёшлигидан барча билимларини, тарих, жўгрофия, фикҳ, Қуръон ва ҳадисларини пухта ўрганди. Амир Кулол синигари шайхларининг тарбиясини кўрди: ҳарбий юришларда иштирак этди. 1361 йили Кеш вилоятига ҳоким бўлди. Ҳарбий тактика ва стратегияда якто даражасига етди. У узоқ давом этган жангу можаролардан сўнг охирги мўғул ҳукмронларидан бири Ҳусайини орадан кўтариб, 1371 йили «Амири Темури Курагон» номи билан Мовароуннаҳру Хуросоннинг ягона ҳукмдорига айланади.

		<p>У оз фурсатда Волгабўйи, Олтин Ўрда, Эрон, Туркия, Кавказ, Ирок, Миср ва бошқа ўлкаларни тadbиркорлик, адолат билан бирлаштириб, ягона улкан империяни ташкил этди.</p> <p>Амир Темур 1405 йили Хитой юрishi арафасида касалга чалиниб, Утрор шаҳрида вафот этди. У «Темур тузуқлари» номли панднома яратган.</p>
30.	<p>Улуғбек (1394-1449)</p>	<p>• Асл исми Муҳаммад Тарагай – машхур ўзбек математиги, давлат арбоби. Амир Темурнинг невараси, Мовароуннахрнинг хокими (1409-1449).</p> <p>Ўрта Осиё халқлари илм-фан ва маданиятини ўрта аср шаронгида дунё фанининг олдинги сафига олиб чиққан олимлардан бири. Унинг астрономия соҳасига бўлган қизиқиши устози – атоқли олим Салoҳиддин Мусо ибн Қозизода Румий таъсири остида шаклланди.</p> <p>Самарқанддаги Улуғбек мадрасаси (1420) фақат олий ўқув юрти эмас, расадхона билан бирга олганда ўша даврнинг академияси ҳам эди. Замонасининг машхур олими, математик ва астроном Румий мадраса муаллимларидан бири эди. Улуғбекнинг ўзи ҳам астрономиядан дарс берган.</p> <p>Ғиёсиддин Жамшид ал-Котий, Инзомиддин ал-Биржандий Улуғбек мактабининг танқли асторономларидан бўлган. У олиб борган ишларида унга яқиндан ёрдам берган шоғирдлардан бири Али Кушчидир.</p> <p>Тарихчи Давлатшоҳнинг ёзишича:</p> <p>«Улуғбек геометрия борасида Евклидга, астрономия соҳасида Птоломейга ўхшарди.» Унинг астрономик жадваллари «Зижи Кўрагоний», «Зижи жидидий Султоний», «Зижи жадидий Кўрагоний» каби номлар билан илмий муомалага кирган.</p> <p>Улуғбек аниқлиги миллиарддан бир бўлган тўққиз хонали тригонометрик жадвалларни тузишга эришди.</p>

		<p>Самарқанд расадхонаси томонидан олиб борилган кузатувлар натижасида 1 йил 365 кун 6 соат 10 минут 8 секунд қийматида белгиланади. Бу маълумотни Ньюкомб маълумоти (365 кун 6 соат 9 минут 6 секунд) билан қиёслаганда Улуғбек ўз жадвалларида юксак аниқликка эришган.</p> <p>Улуғбек илм-фан, маданият аҳли, иқтидорли талабалар, ижодкорларга ҳомийлик қилган. Давлатшоҳ Самарқандийнинг ёзишича: «Унинг даврида олимۇ фузалолар мартабаси иншоат чўққисига кўтарилди».</p> <p>Улуғбек жадваллари 200 йилдан кейин, 1643 йилда Оксфорд университетиде форс тилидан лотинчага таржима қилиниб чоп этилди.</p> <p>1917 йилда «Улуғбек эжи» АҚШда нашр этилди. Улуғбек Птолемей, Коперник, Галилей каби буюк олимлар қаторидан эътиборли ўрин эгаллайди.</p>
31.	Алоуддин Аттор (1400-...)	<p>• Бухорода туғилган. Нақшбандийлик тариқатининг йirik вакилларида бири. Унинг илмга ихлоси Бахоуддин Нақшбанднинг назар-эътиборини тортади. Кейинчалик у Нақшбанднинг қизига уйланади, унинг бириччи халифасига айланади.</p> <p>Атторнинг фандаги асосий хизмати Бахоуддин Нақшбанд ҳақида маълумотлар йиғиб китоб этиб чоп этган. Жумладан, Муҳаммад Порсо Аттор ёрдами билан «Мақомат» асарини ёзади. Китобнинг кўп қисмини Атторнинг ўзи сўзлаб берган.</p> <p>Бу услуб Муҳаммад Боқирнинг «Мақомоти Хожа Нақшбанд» асарида «Хожа Алоуддин айтмишлар» деб сақлаб қолинган. Атторнинг тасаввуфга тааллуқли кўшлаб ўнгилари Муҳаммад Порсо томонидан йиғилган бўлиб, «Мақомоти шайх Алоувиддин Аттор» номи билан машхурдир.</p>
32.	Абдурахмон	<p>• Форс-тожик шоири, мутафаккири ва</p>

	<p>Жомий (1414-1492)</p>	<p>файласуфи. Павойининг устози ва дўсти. Жомий донишманд ва маданият арбоби эди. У ўз даври адабиётини юксак поғонага кўтарган улкан шоир.</p> <p>Унинг Лайли ва Мажнун, Юсуф ва Зулайхо, Саломон ва Абсоли, Искандар ва Флотунини жаҳон адабиётини хазинасидан ўрин олган подир образлардандир.</p> <p>Жомий инсоннинг улуғлади, Ватан ҳақида қайғурди. Одамлардаги зарарли халқларни қоралади, фитна ва фуружани, худбишлик ва айёрликни мунофиқлик ва алдамчиликни, текинхўрлик ва талончиликни кескин танқид остига олади.</p> <p>Шоир ўзининг ҳажвияларида воизлар, зоҳидлар, шайхларнинг, амалдор гумашталарининг ярамас хулқ-атворини аёвсиз танқид қилади. Уларнинг бутун фаолиятлари заминда фирибгарлик ва галамислик, қабоҳат ва разолат, мунофиқлик ва шухратпарастлик каби жирканч иллатлар ётишини фом этди.</p> <p>Жомий билан Навоий ўртасидаги дўстлик, умуман буюк шахслар ўртасида бўлган энг ибратли ва энг самимий дўстлик намунасидир. Бу дўстлик иккинчи халқ ўртасида бўлган энг ибратли ва энг самимий дўстлик намунасидир.</p> <p>Жомий олпйжаноб ва илғор фикрларни ифода этувчи шундай юксак сўз санъати намуналарини яратдики, улар дунё мамлакатлари хазинасини бойитди ва жаҳоннинг деярли барча маданият мамлакатларига ёйилди. Унинг ном ва асарларидан намуналар, Европага ҳам етиб борди.</p>
33.	<p>Давлатшоҳ Самарқандий (1435-1495)</p>	<p>• Адабиётшунос олим. Отаси Алоуддавла Шоҳрух Мирзонинг амирларидан бўлган ва у билан бирга кўнлаб урушларга қатнашган. Давлатшоҳ ҳам дастлаб Шоҳрух, Абусаид ва сўнгра султон Хусайн Бойқаро олиб борган урушларда иштирок этган.</p> <p>Ёши эликка бориб қолганда Сарой хизматини тарк этиб, ўзидан илғарини</p>

		<p>Ўтган шоир ва адиблар, фузалолар ҳақида китоб ёзишга аҳд қилади. X-XV асрларда Ўрта Осиё ва Хуросонда ҳамда уларга қўшни мамлакатларда яшаб ижод этган шоирлар ва адиблар фаолиятининг ўрганишга киришади.</p>
34.	Хусайн Вонз Кошифий (1440-1505)	<ul style="list-style-type: none"> • Нозиктаъб адиб, нуқтадон олим, маърифат дарғаларидан бири. У Сабзавор вилоятининг Байҳақ ноҳиясида дунёга келган. 1470 йилда Ҳиротга келган Жомий ва Навоийлар ҳомийлигида мадрасада таҳсил кўради: нотик, воиз, олим, ёзувчи, мударрис, ҳаттот сифатида шуҳрат қозонди. Адибнинг ахлоқ-одобга доир ёзган ўилаб асарлари, хусусан, «Искандар ойнаси», «Калила ва Димна» сингарин асарлари Шарқ илм-абад аҳли орасида катта шуҳрат ва эътирофга муяссар бўлган.
35.	Алишер Навоий (1441-1501)	<ul style="list-style-type: none"> • Ўзбек мумтоз адабиётининг асосчиси, адабий тилмизини камолотга етказган Навоий Ҳирот шаҳрида Темурийлар хонадонини амирлардан бўлмиш Ғиёсиддин Кичкина оиласида 1441 йил 9 февралда таваллуд топди. 1445 йил мактабга бора бошлайди. Мактабда бўлажак подшо Ҳусайн Бойқаро билан бирга ўқиди ва у билан умрбод дўстлашди. 1459 йил. Алишер Абдурахмон Жомий билан танишади. 1469 йилнинг бошида Ҳирот тахтинин Ҳусайн Бойқаро эгаллайди. 1472 йил. Навоий амир (вазир) этиб тайинланади. 1476 йил. Навоий вазирликдан истеъфо беради. Энди у давлат ишларидан йироқда астойдил бадиий ижод билан шуғуллана бошлайди. 1483-1485 йиллар. Навоий ўз ичига «Ҳайрат ул аброр» (1483), «Фарход ва ширин» (1484), «Лайли ва мажнун» (1484), «Саббан сайёр» (1485), «Садди Искандарий» (1485) дostonларини олган

		<p>буюк «Хамса» асарини яратди.</p> <p>1487 йил. Хусайн Бойқаро Навоийини Астробод шаҳрига ҳоким қилиб тайинлайди. 1489 йил шоир у ерда иккинчи йил ишлагач Ҳиротга қайтади.</p> <p>1488-1500 йиллар давомида Навоий йиғирмадан ортқиқ илмий асарлар яратди.</p> <p>1501 йил 3 январ. Буюк Навоий дунёни тарк этди. Хусайн Бойқаро буйруғига кўра бутун мамлакатда мотам эълон қилинди.</p>
36.	Эразм Роттердамский (1469-1536)	<ul style="list-style-type: none"> • Нидерландия филологи ва ёзувчиси, Уйғониш даври йирик гуманистларидан бири.
37.	Заҳриддин Муҳаммад Бобур (1483-1530)	<ul style="list-style-type: none"> • 1483 йил 14 феврал. Ташиқли давлат арбоби, иқтидорли кўпини кўмондонни, ажойиб лирик шоир ва адабиёт назариётчиси, ўз даврининг буюк тарихчиси ва наср устаси Бобур Андижон шаҳрида Темурийзода подшоҳ Умаршайх Мирзо биласида дунёга келади. 1494 йилининг июни. Фожияли вафот этган отасининг ўрнига 12 ёшли Бобур тахтга ўтиради. Шу кундан бошлаб у ўз олдига улуғ бобоси Амир Темурнинг буюк давлатини тиклашни мақсад қилиб кўяди. 1497 йил ноябр. Бобоси Темурнинг пойтахти бўлган Самарқандга хужум қилади ва уни эгаллайди. 1498 йил феврал. Ўзини Андижон ҳокими деб эълон қилган. 1503 йил. Андижонни Шайбоний забт этади. 1504 йил 300 тача йиғити билан Бобур Афғонистонга жўнайди. Тез орада Афғонистонга подшо бўлади. 1512 йил. Бобур Самарқандга хужум қилиб уни эгаллайди. 1513 йил Шайбоний сулоласидан бўлган Убайдулло Султон ва Муҳаммад Темур Султон Самарқандга қарши юриш бошлайдилар. Бу урушда Бобур енгилди ва Самарқандни ташлаб, Ҳиротга қочади. Шундан сўнг у бобоси юртини

		<p>эгаллаш ва давлатини тиклаш умидидан воз кечади.</p> <p>1519-1525 йиллар. Ҳиндистондаги ўзаро келишмовчиликлардан фойдаланган Бобур 5 марта юриш қилди ва охири Ҳиндистонни батамом бўйсундирди.</p> <p>1526 йил 27 апрель. Бобур Ҳиндистоннинг ҳокими мутлақи, деб эълон қилинди ва ҳамма жойда унинг подшолиги таъ олindi.</p> <p>У қундалик дафтар юритиб, улар асосида машҳур «Бобурнома» номли мемуар асарини яратди. Унда 1499-1529 йиллар воқеалари тасвирланган. Бобур «Хатти Бобурий» деб аталган алифбе яратган (1503-1504). У Аруз назарияси ҳақида «Муфассал» рисоласини ёзган.</p> <p>1530 йил 26 декабр куни Бобур Аграда вафот этди.</p>
38.	Коменский Я.А. (1592-1670)	• Чех халқпарвар педагоги, жамоат арбоби
39.	Футлер Томас (1608-1661)	• Инглиз адиби
40.	Машраб (1640-1711)	<p>• Оташқалб шоир ва тасаввуфнинг машҳур намояндаси. Машраб касиб-бўзчи оиласида таваллуд топди. Наманганда шуҳарт топган Мулло Бозор Охунд – Хўжа Убайдулло ҳузурига бориб форс тилини ўрганди.</p> <p>У Шарқнинг машҳур шоирлари Саъдий, Навоий, Бедил кабиларнинг шеърлятига ихлос қўяди ва улардан илҳомланиб шеърлар машқ қилади. Бир қанча йил Қошғарда Офоқ Хожага мурид бўлади. У пирининг гўзал канизакларидан бирига севги изҳор-муҳаббат қилганлиги туфайли Офоқ Хожа томонидан жазоланади ва бу даргоҳдан қувилади.</p> <p>Машрабнинг сарсон-саргардонлик йиллари бошлади. Унинг ҳаёти Балхда ўзининг сўнгги нуқтасига етади: у 1711 йили Махмудбий Қатагон ҳукми ва уламоларнинг фатвоси билан дорга осилади.</p>

		<p>Машрабнинг тасаввуфий қарашларига кўра, бу олам яратганининг зухурн. Ҳар бир нарса Тағри вужудининг шаҳодатидир. Барча эзгулик, муруват ва саховат Аллоҳдандир. Унга чин дилдан эътиқод қилган одамлар инсон зотига ҳурмат бажо келтирмоғи лозим. Аксибча, улар кечаю кундуз қанчалик Куръонни тиловат қилмасинлар, ўз муддаоларига етолмайдилар.</p> <p>Инсоннинг дилига озор етказган кимса ҳеч қачон Ҳақнинг ишқида олов бўлиб ёпа олмайди. Ҳақ таоло дили танг, бағри тош бадаларнинг саъи-ҳаракатларига ризолик билдирмайди. Асосий асарлари: «Мабдаий нур», «Девони Машраб».</p>
41.	Сўфи Оллоёр (1645-1723)	<ul style="list-style-type: none"> • Каттақўрғонда туғилиб Сурхондарё вилоятининг Олтінсой туманида вафот этади. <p>Тасаввуф таълимотининг йирик вакилларидаан бири, шоир, жамоат арбоби. Унинг тасаввуфга бағишлаган «Мустаҳкам хазина», «Тақводорлар маслағи», «Ожизлар саботи», «Толиблар совғаси» каби асарлари асосан ислом дини қонуи-қондалари ва маросимларига бағишланган.</p> <p>У ўз асарларида бу дунё азоб-уқубатларига чидаш, қийинчиликларга кўнгиш, жаннат ва дўзах ҳақида ёзади. Шоир зоҳидларнинг хулқ-атвори, юриш-туриши ҳақида, ахлоқий ва руҳий поклик ҳақида, сахий очик юзли, муруватли, ширинсухан ва хушмуомала бўлиш ҳақида ёзади.</p> <p>Бундай хислатларга эга киши аждарҳонни енгизиши, уруш жанжалсиз бировни қўлга олиши, гумроҳларни тўғри йўлга бошлаши мумкин, дейди.</p>
42.	Калл Имангул (1724-1804)	<ul style="list-style-type: none"> • Машҳур немис файласуфи, йирик табиатшунос олими. Унинг «Танқидий фалсафа» си XVIII асрнинг 80 йилнинг бошида шаклланади. Бу таълимот унинг «Соф ақл танқиди», «Амалий ақлнинг танқиди», «Муҳокама этиш

		<p>қобилиятининг танқиди», каби асарларида ўз ифодасини топган.</p> <p>Канг бу асарларида ўзининг билиш таълимотини, ахлоқ, одоб, эстетика, табиатда мақсадга мувофиқлик муаммоларини ёритиб беради. Уларнинг асосини «нарсa ўзида», «нарсa биз учун» ва ҳодиса тўғрисида концепция ташкил этади.</p> <p>Унинг фикрича, бизнинг оптимизга, ҳиссиётимизга боғлиқ бўлмаган нарсалар олами, салтанати мавжуддир. Уни файласуфлар «нарсa ўзида» сифатида таърифлайди.</p> <p>Кангнинг таъкидлашича, билиш жараёни «нарсa ўзида»нинг сезги аъзоларимизга бевосита таъсири остида ҳис-туйғунинг уйғонишидан бошланади. Ҳис-туйғулар, тўшунча ва ҳукмлар ўз ҳолича «нарсa ўзида» тўғрисида муайян назарий билим йўқ экан, деган хулосага келмаслик керак.</p> <p>Математика ва табиатшунослик айнан шундай ишончли билим манбаидир. Бу фанлар эришган ҳақиқатлар энг умумий ва зарурий характерга эгадир.</p>
43.	Махтумқули (1733-1793)	<ul style="list-style-type: none"> • Буюк туркман шоири ва мутафаккири, туркман адабий тилининг асосчиси. У ўзининг дастлабки шеърларидаёқ она халқининг оғир қисмати, жамиятдаги тартибсизликлар ижтимоий адолатсизликларни фош этишга интилди. <p>«Насихат», «Чақриқ», «Қолмас», «Бахши» ва бошқа бир қатор шеърларида шоир халқни унинг мард ўғлонларини Ватан озодлиги, эркин ва осойишта турмушни таъминлаш йўлида курашга чорлайди.</p>
44.	Делиль Жак (1738-1813)	<ul style="list-style-type: none"> • Француз шоири ва таржимон
45.	Иоганн Гёте (1749-1832)	<ul style="list-style-type: none"> • Немис файласуфи, Франкфурт шаҳрида туғилиб ўсди. У 3000 дан зиёд асарлар муаллифи. Унинг чон этган асарлар тўплами 143 жилдан иборат. <p>1797-1817 йилларда Гёте Ваймар театрини бошқарган. 1808 йилда</p>

		<p>Наполеон билан учрашган. У оғир сил хасталиғи билан оғриган. Шундай вақтлар бўлганки, томоғидан қон қуюлиб келган, аммо шунга қарамай, у 83 йиллик умрини мутлақо соғлом одамдек яшаб ўтган.</p> <p>Гегелнинг табиатида беқарорлик, жиззакилик, сизилтаклик каби хусусиятлар ҳам бўлганидан атрофдагилар уни бадфеъл одам, деб ҳисоблашган.</p> <p>Маибаларга кўра, Гете қўл урмаган касб бўлмаган: у портретшавис, манзарашавис, рессом, ҳайкалтарош, меъмор, танқидчи, хотиранавис, публицист, актёр, режисёр, театр директори, муқовачи, заргар, анатом, ботаник, физик, геолог, оптик, файласуф, фалакшунос, санъатшунос, давлат арбоби, молниччи, кутубхона мудирчи ҳам бўлган.</p>
46.	Гегель (1776-1831)	<p>• Ҳақиқат немис файласуфи. Берлин университетиди 1829-1830 йилларда ректорлик лавозимиди ишлаган Гегель фалсафий таълимотиди барча табиий ва ижтимоий ҳодиса ҳамди жараёнларининг тубиди маъхум руҳий ибтидо борлигини асослашга ҳаракат қилган.</p> <p>Унинг таълимотиди ривожланиш «триада» - 3 босқичлик (тезис, антигезис ва синтез) шаклиди юз беради. Шунга мувофиқ, мазкур фалсафанинг марказий тушунчаси – «мутлоқ рух» диалектик ривожланиш жараёниди уч босқични босиб ўтади:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Мутлоқ рух»нинг табиат яратилганига қадар бўлган соф тафаккур босқичи. 2. «Мутлоқ рух»нинг табиатга айланиши. 3. «Мутлоқ рух»нинг табиатнинг инокори сифатида яна ўзинга қайтиши. <p>Хуллас, унинг фалсафасиди жамият диалектик ривожланишининг пойдевор тамойиллари: зиддият, сифат ва миқдор ўзгаришлари, инокорни инокор этиш қонунилари ифодаланган.</p>

47.	<p>Мальтус (1776-1834)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Инглиз иқтисодчиси, руҳоний Кембридж университетининг Жезус коллежини тугатган. У «Аҳолишуносликнинг қонуниятлари тўғрисида тажрибалар» (1798) номли асарида аҳолининг геометрик прогрессия бўйича, озик-овқат маҳсулотлари арифметик прогрессия бўйича қўнайиб бориши тўғрисидаги қонунни кашф этди.
48.	<p>Нодира (1792-1842)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • исми Моҳларойим, Андижонда туғилиб Қўқонда вафот этади. Ўзбек шоираси. Нодира XVII аср охирида Андижонда Фарғона ҳукмдори Олимхоннинг тоғаси Раҳмонқули бий оиласида таваллуд тошган. Олимхоннинг укаси Умархонга турмушга чиқади. 1810 йилда Олимхоннинг вафотидан сўнг Умархон унинг ўрнига тахт соҳиби бўлади. 1822 йилда Умархон вафот этади. Сарой аҳли Умархон ва Нодиранинг ўғли Муҳаммад Алихон (Маъдалихон)ни подшоҳ қилиб қўтардилар. Нодира тез фурсатда мамлакатни идора қилиш ишларида фаоллик кўрсатади. У Умархон даври агъаналарини давом эттириб, илм аҳлига, адабиёт ва санъат намояндларинга ҳомийлик қилади, маънавий ҳаётнинг юксалишига ўзининг салмоқли ҳиссасини қўшади. Муҳаммад Алихон 21 йил ҳукмронлик қилди. Турли сабабларга кўра унинг руҳонийлар билан муносабатлари кескинлаша борди. Ундан ҳафсаласи шяр бўлган кимсалар Бухоро амири Насруллодан нажот излаб, Маъдалихон ўз ўғай оналаридан бирига уйланади, дея мишмишлар тарқатишди ва Насруллога бу кофирдан Фарғонани қутқариш керак, деб мурожаат қилишди. Насрулло қонли жанглар натижасида Қўқонни забт этади ва Маъдалихон, укаси Султон Маҳмудхон, ўғли Муҳаммад Амнихон, онаси Нодирахонни ва бир қанча аъёнларни қатл эттирди.

		<p>Нодира «Комила» ва «Нодира» тахаллуслари билан ижод қилиб бутун Фарғона водийсида «Нодирани даврон» номи билан шуҳрат қозонди. Шоира ижодида инсон учун буюк неъмат ҳисобланган вафодор ёр тимсоли ўзининг ёрқин ифодасини топган.</p> <p>Нодира муҳаббат майидан сархуш бўлиб, ўз севгилисини, кулиб боққан бахтини куйлайди. У учун муҳаббат комиллигининг шишонаси. Ёрга вафодорлик, унинг қадр-қимматиغا етиш, уни эъозлаш, қалб тўрида авайлаб сақлаш – Нодира ғазалларининг мазмун-моҳиятидир.</p> <p>«Муҳаббатсиз киши одам эмасдир, гар одамсан, муҳаббат ихтиёр эт. Куйиб, эй Нодира олам элига муҳаббат шевасини ошкор эт.» мисраларига янгича урғу бериб,</p> <p>«Маччи муҳаббат на кичурсан менга, ривон ҳақиқат орур икки мажос» каби изоҳлар беришни маъқул кўради шоира.</p> <p>У энди «ёр лаълининг хуморидан» майхонада дам-бадам май ичади, Яратганга илтижо қилиб, «жамолинг менга муддао субҳу шом, висолнинг менга орзу рўзу шаб», - дея ҳитоб қилади.</p> <p>Нодиранинг «Фарҳод агар», «Марҳабо», «Келтир шароб», «Шитоб айлаб», «Келгил эй ёр», «Берай жон висол ичра» каби шеърлари эл ичра шуҳрат қозонди.</p>
49.	Бальзак Онопоре Де (1799-1850)	• Француз ёзувчиси
50.	«Оталар сўзи»	• Озарбайжонда нашр этилган асар номи. Унда араб тилидаги кўпгина ҳикмат ва мақоллар ўрин олган бўлиб, уларнинг озарбайжон тилидаги муқобиллари ҳам келтирилган.
51.	Огаҳий (1809-1874)	• Хива яқинидаги Қиёт қишлоғида туғилди. Ўзбек шоири, тарихнавис олим, таржумон. Инсонпарварлик ғояси шоир ижодида катта ўрин тутади. Огаҳий ўзининг инсон концепциясида ақлини, илмин асосий фазилати сифатида

		<p>таъқидлайди, у инсон ва жамият шаклланиши ҳамда ривожланишининг мезонидир.</p> <p>Оғаҳнийнинг эстетик қарашларида Шарқ аристотелизми, тасаввуф эстетикаси, Алишер мактаби анъаналарини юксак даражада мужассамлашган. Шоир фикрича, энг қимматли қадрият – бу инсонни улуғлашдир, инсон илоҳий асоснинг ердаги олий даражада намоён бўлиши, бу дунёнинг зийнатидир.</p>
52.	Маркс Карл (1818-1883)	<ul style="list-style-type: none"> • Адвокат оиласида туғилган. Бонн ва Берлин университетларида ўқиган. 1841-1843 йилларда Маркс дунёқарашда кескин бурилшлар даври бўлди: Гегель фалсафасига доир таъқидий фикрлар шакллана борди ва Фейербах фалсафасининг таъсири кучая бошлади. У ўзининг «Гегель ҳуқуқ фалсафасининг таъқидига доир» асарида Гегельнинг фикрига қарама-қарши ўлароқ давлат жамият тақдирини иқтисодий муносабатлар белгилайди, буида пролетариат жаҳоншумул тарихий миссияни ўтайди. Бугунги кунда бу ғоялар, қарашлар эскириб қолди.
53.	Боденштедт Фридрих (1819-1892)	<ul style="list-style-type: none"> • Немис ёзувчиси
54.	Энгельс Фридрих (1820-1895)	<ul style="list-style-type: none"> • Немис файласуфи, марксизм таълимотининг асосчиларидан бири. Гегель фалсафаси билан танишиб ушшг диалектик методи тарафдорларидан бирига айланди. Шу даврда у Фейербахнинг «Христианликнинг моҳияти» (1839) асарини мутоала қилгандан сўнг Фейербах таъсирига тушади. 1842 йилда Кёльн (Германия) «Рейн газетаси» бош муҳаррири К.Маркс билан учрашади ва унинг тарафдорига айланади. Энгельс «Табият диалектикаси», «Алти Дюринг» «Людвиг Фейербах ва немис классик фалсафасининг охири», «Онла, хусусий мулк ва давлатнинг келиб чиқиши» ва бошқа асарларида марксизмга хос фалсафий масалаларнинг

		турли жабҳаларида фикр юритган.
55.	Толстой Лев Николаевич (1828-1910)	• Рус ёзувчиси
56.	Морлей Жон (1838-1923)	• Инглиз давлат арбоби, журналист, танқидчи.
57.	Муқимий (1850-1903)	<p>• XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларидаги ўзбек миллий адабиётининг энг йирик намояндаларидан бири, лирик шоир ва забардаст ҳажвийчи.</p> <p>Шоирнинг илғор дунёқараши, фаровон ҳаёт ва озод жамият, инсоф ва адолат, баркамол инсон ва инсонийлик, ниймон-эътиқод ва эрк ҳақидаги орзу ниғтилишлари билан мустамлака шароити, мавжуд адолатсиз тузум, зўравонлик ҳукмрон бўлган замонга ўртасидаги жиддий эътибор Муқимий ижодида воқеликка нисбатан кескин танқидий муносабатнинг узил-кесил шаклланишига олиб келади.</p> <p>Шоир ўзбек адабиёти тарихида ижтимоий-сиёсий ҳажвийнинг асосчиларидан бири бўлиб майдонга чиқди. Унинг «Тапобчилар», «Московчи бой таърифида», «Воқеан кўр Ашурбой ҳожини» каби ҳажвийларида мустамлака тузум даврининг ҳаётини мавзулари – жамиятдаги ижтимоий тенгсизлик, табақаланиш, ҳукмрон адолатсизлик каби жиддий масалалар таҳлил этилади.</p> <p>Халқчил шоир ўта мустамлака тузум устида:</p> <p>«Дунё қурулгон дор экан», - дея кескин ҳукм чиқаради. Бу билан бирга «Саёҳатнома» асарида муаллифнинг ваташпарварлик туйғулари, она юртига садоқат ва ифтихор ҳислари яққол кўришиб туради.</p>
58.	Фурқат (1859-1909)	• маърифатпарвар, лирик шоир. XX асрнинг 2-ярми ва XX аср бошларидаги ўзбек адабиётининг йирик намояндаси. У Алишер Навоий ижодини чуқур ўрганади, форс тилини мукаммал ўзлаштиради. Фурқат ўз ғазалларига «Фурқат» - «айрилик» тахаллусини

		<p>қўйиб шухрат қозонади..</p> <p>Муқимий, Завқий каби ижодкорлар билан бевосита мулоқотга киришади. 1889 йилда Тошкентга келиб Кўкалдош мадрасаси хужларидан бирига жойлашади. Бу ерда у «Сайдин қўявер сайёд» мусаддасида айланган ўлкадаги ҳукмрон зўравонликка қарши инсон шарафи ва ғурурини улуғлайди.</p> <p>Фурқат 1909 йилда Ёркенгта вафот этади.</p>
59.	Зелинский Н.Д. (1861-1963)	• совет химик олими
60.	Рубакин Н.А. (1862-1946)	• Рус библиографи ва ёзувчиси
61.	Горький Максим (1868-1936)	• Рус совет ёзувчиси
62.	Ленин Владимир Ильич (1870-1924)	<p>• КПСС ва Совет давлатининг асосчиси. Россияда Симбурск шаҳрида туғилган. Унинг бошчилигида большевиклар 1905 йили ҳамда 1917-йил февралда подшоҳи ағдариб ташлашга уринишган ва 1917 йил октябр ойида бу мақсадни амалга оширганлар. У Маркс таълимотига тўлиқ амал қилмаган. Зўравонлик, зулм, босмачилик ва даҳшатли оммавий қатағонлар воситасида амалга оширилган социалистик тузум-инсонлар устида ўтказилган бу қонли «эксперимент» куч ва мутазам террор йўли билан 75 йилга яқин базўр ушлаб турилган</p>
63.	Абдулло Авлошӣ (1878-1934)	<p>• 1878 йил 12 июлда Тошкентнинг Мерганча маҳалласида тўқувчи Мправлон ака оиласида таваллуд топди. Аввал Ўқчидаги бошланғич мактабда, сўнг шаҳар мадрасаларидан бирида таҳсил олди. Бироқ мустақил ўқиб ўрганди, тез орада ўз даврининг саводхон, маърифат-парвар кишисига айланди.</p> <p>Авлошӣ асримиз бошларида ўлкамизда авж олган жадидчилик ҳаракатининг фаол иштирокчиси сифатида миллат болаларини саводхон қилиш, Ватанин озод кўриш, фаровон этиш йўлида фидойилик билан меҳнат</p>

		<p>қилди.</p> <p>1907 йил ўз уйида «Шухрат» номли газетани нашр этди. Ўз маҳалласида янги усулдаги мактаб очди. «Усули жадид» мактаблари учун тўрт қисмдан иборат «Адабиёт ёхуд миллий шеърлар», «Биринчи муаллим», «Мактаб гулистони», «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» каби дарслик ва ўқиш китобларини тузди.</p> <p>Хадрада «Мактаб кутубхонаси» китоб дўкониши очди. У ташкил этган «Турон» группаси (1913) ўлкамиздаги биринчи профессионал театр труппаси эди. Адиб драматургияда ҳам унумли фаоллият олиб борди. Татар, Озарбайжон драматургларининг асарларини ўзбек тилига таржима қилди, ўзи ҳам «Пинак», «Адвокатлик осопми?» номли пьессаларини ёзиб, сахнага қўйди.</p> <p>1919-20 йилларда Авлониё Хиротдаги совет элчионасида Бон консул вазифасида ишлади. Хизматдан қайтгач, ҳарбий ўқув юртида, Ўрта Осиё Коммунистик университетиди, Ўрта Осиё давлат университетиди ўзбек тили ва адабиётидан дарс берди, профессор даражасигача кўтарилди. «Меҳнат қахрамони» унвонига сазовор бўлди.</p> <p>Маърифатпарвар адиб, педагог, театршунос, пошир ва жамоат арбоби Абдулла Авлониё 1934 йили 25 августда Тошкентда вафот этди.</p>
64.	Блок А.А. (1880-1921)	• Рус совет шоири
65.	Абдурауф Фитрат (1886-1937)	<p>• Ўзбек ёзувчиси ва олими. Отаси савдогарлик билан шуғулланган, ўқинишли шахс бўлган.</p> <p>Фитрат дастлаб эски мактаб ва Мир Араб мадрасасида таълим олиб, 1909 й. «Жамияти Хайрия»нинг кўмагида Истанбулга ўқишга боради. У ерда Истанбул дорилфунунининг ваъзхонлик кулдиётида тахсил олади. У ерда ташкил этилган «Бухоро таълими, маориф жамияти»нинг фаол иштирокчиларидан бирига</p>

		<p>айланади.</p> <p>Фитрат 17 ёшдан бошлаб жиддий илмий ижодий иш билан шуғулланади. Унинг асарлари 260 босма табоқдан зиёд илмий меросни ташкил этади. Бу асарлар адабиётшунослик, этика, эстетика, мусиқа, шахмат, мелиорация, геодезия каби билим соҳаларига бағишланган бўлиб, улар Фитратнинг қомусий тафаккур ва ақл эгаси бўлганлигидан дарак беради.</p> <p>Фитрат Петроград дорилфунуниининг Шарқ факультетида маърузалар ўқиб юрган кезлари, ўзбек олимларидан биринчи бўлиб профессор уивонига сазовор бўлган. У Британия энциклопедиясида ўзбек файласуф олими сифатида қайд қилинган биринчи адибдир.</p> <p>Унинг ҳар бир асари миллий меросни қайта тиклаш, миллий истиқлол ва мустақил тараққиёт концепцияларини баён этишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Миллатпарвар Фитрат 1937 йилда машғум Қатоғон снэсатининг қурбони бўлди.</p>
66.	Капиев Эффеиди (1909-1944)	• Доғистон совет ёзувчиси
67.	Жадидчилик (XIX-XX аср)	<p>• XIX аср охири XX асрнинг биринчи чорагида Марказий Осиё, Қрим Кавказ, Волга бўйи худудларида шаклланган, янги замонавий мактаб, матба ва демократик тараққиётнинг илғор усул ва йўлларини ёқлаб чиққан ижтимоий-маърифий ҳаракат.</p> <p>Жадидчиликни шакллантиришда кўплаб миллат зиёлилари фаол қатнашган. Жамиятнинг ўрта асрчилик иллатлари, маданий қоқоқлик ва мустамлака зулмидан, хурофотдан озод қилиш, халқнинг замонавий тараққиёт йўлига олиб чиқиш, миллий давлатчилик асосларини буёёд этиш ҳаракатининг асосий мақсади эди.</p> <p>Туркистондаги жадидчилик ҳаракатига Бехбудий, Мунаввар қорн, Фитрат,</p>

		<p>Чўлпон, Абдулла Авлошӣ, Ҳамза Ҳакимзода, Абдулла Қодирӣ, «Ёш бухороликлар», «Ёш хиваликлар» ташкилотни раҳбарлари бошчилик қилишган.</p> <p>Бу ҳаракат ўзининг мазмуни-моҳиятига кўра, XIX аср бошларида мавжуд бўлган диний ислохотчиликдан фарқ қилади. Огаҳӣ, Нодира, Аҳмад Дошӣ, Турди, Махмур, Фурқат, Муқимӣ каби ижодкорлар мансуб бўлган авлодларнинг қарашлари, асосан маърифатпарварлик тамойилига таянар эди.</p> <p>Жадидлар эса нафақат маърифат, балки жамият ҳаётининг барча соҳларини ислоҳ қилиш, мавжуд тартибларни ўзгартириш йўлидан бордилар.</p>
68.	<p>Каримов Ислоҳ Абдуғаншев (1938 йил, Самарқанд)</p>	<p>• Ўзбекистон Республикаси Президентини, ЎзФА академигини, мустақиллик фалсафасини ва миллий истиқлол ғоясининг асосчисини. Ўзбекистоннинг суверен давлат сифатида истиқлолга эришишини ва ўз мустақиллигини мустаҳкамлашиб бориши беvosита Ислоҳ Каримов номи билан боғлиқ.</p> <p>Унинг ташаббуси билан собиқ иттифоқдош республикалар орасида биринчи бўлиб Ўзбекистонда президентлик бошқаруви жорий этилди. (24.03.1990) Олий Кенгашнинг II сессияси 1990 йил 20 июнда «Мустақиллик декларацияси»ни қабул қилди ва 1991 йил 31 август куни Ўзбекистон парламентининг тарихий VI сессиясида И.Каримов Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини эълон қилди.</p> <p>1991 йил 29 декабрда тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида яширин овоз бериш йўли билан Ўзбекистон Республикаси Президентлигига муқобиллик асосида И.Каримов мутлақ кўпчилик овоз билан сайланди.</p> <p>Ислоҳ Каримов раҳбарлигида Ўзбекистоннинг ўзига хос ривожланиш</p>

йўли талланди. «Тараққиётнинг ўзбек модели» концепцияси, бозор муносабатларига ўтишнинг беш тамойили ишлаб чиқилди, ёш мустақил давлат ҳаётида ислохотлар даври бошланди.

Тарихан қисқа муддатда янги демократик тузум асослари яратилди, миллий давлатчилик қайта тикланди, кўппартиявийлик, турли мулкчилик тизими шаклланди, ижтимоий йўналтирилган бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтиш жараёни давом этмоқда, юртдошларимиз оғги ва шуурида истиқлол маънавияти такомиллашиб бормоқда.

Бу даврда:

- «Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғи тўғрисида»ги қонун қабул қилинди (18.11.1991).
- «Ўзбекистон Республикасининг Давлат мадҳияси тўғрисида»ги қонун қабул қилинди (10.12.1992).
- Ўзбекистон Республикасининг миллий валютаси муомалага киритилди (01.07.1994).
- Ўзбекистон Республикасининг «Конституцияни қабул қилиш тўғрисида»ги қонуни тасдиқланди (08.12.1992).
- БМТ Бош Ассамблеяси Ўзбекистон Республикаси БМТ аъзолигига қабул қилинди (02.03.1992).
- Ўзбекистон Халқаро молия корпорациясига аъзо бўлди. (1993 йил сентябр).
- 1993 йил 27 сентябрда И.Каримов БМТ Бош Ассамблеясининг 48 сессиясида иштирок этди ва маъруза қилди.
- 1994 йил 24 октябрда Тошкентда БМТ илмий расмий ваколатхонаси очилди.
- 1996 йил июнда И.Каримовнинг АҚШга расмий ташрифи ва унинг Президент Б.Клинтон билан учрашуви бўлиб ўтди.
- 1996 йил Юртбошимиз томонидан «Амир Темур йили» деб эълон қилинди.
- 1997 йили эса Президентимиз И.Каримов ташаббуси билан «Инсон манфаатлари йили» деб эълон қилинди.

		<ul style="list-style-type: none"> • 1998 йил эса «Оила йили» деб аталди. Шу йилнинг 23 декабрида Президентимиз томонидан «Фарзандларимиз биздан кўра кучли, билимли, донов а албатта, бахтли бўлишлари шарт!» деган қанотбахш калом ўртага ташланди. • 1999 йили «Аёллар йили» деб номланди. Буй или Ислон Каримов НАТОнинг 50 йиллиги муносабати билан Вашингтонда ўтказилган саммитда тинчлик ва осойишталикни сақлаш, жамики тараққийпарвар давлатлар ва ташкилотлар, шу жумладан, АҚШ ҳамда НАТО билан ҳам тинчлик, барқарорлик ва тараққиёт йўлида ҳамкорлик қилиш, дўст бўлиш тарафдори эканини таъкидлади. • 2000 йили «Соғлом авлод йили» деб эълон қилинди. • Йилларнинг номланишидаги занжирли халқа ланом этиб, 2001 йил «Оналар ва болалар йили» бўлди. • 2002 йил «Қарияларни қадрлаш йили» деб эълон қилинди. Бу йил республикамизда биринчи марта 10 йўналиш бўйича магистрант-талабаларга Президент Давлат стипендиати ғолиблик дипломлари топширилди. • 2003 йил эса «Обод маҳалла йили» деб эълон қилинди. • 2004 йил «Меҳр ва мурувват йили» деб номланди. • 2005 йил Президентимиз томонидан «Сихат-саломатлик йили» деб эълон қилинди.
--	--	--

Хурнатли талба!

Рейтинг комиссияси ўқитувчилар томонидан ўқитиладиган дарслар сифатини аниқлаш мақсадида «Ўқитувчи талбалар Югоҳида» социологик сўровни ўтказмоқда. Шуну муносабат билан сўров варақамиз саволларига рўй-рост ва виждонан жавоб беришингизни илтимос қиламиз.

Бунинг учун варақадиги ҳар бир саволни эътибор билан ўқиб, унга бериладиган жавоблардан фақат биттасини, яъни ўзингизга маъқул бўлганини танилаб, унинг рўпарасидан баллини жавалга ёзилган ўқитувчиларнинг исми-шарифи тўғрисидаги ўстунларга қайид эътишнингизни кўрсатинг.

Жавобингизни самимий бўлиши учун исми-шарифингизни кўрсатманг.

Ўқитувчининг исми-шарифи	Кафедра	А ₁	А ₂	А ₃	А ₄	А ₅	А ₆	Жамъи

Социологик сўров натижалари бўйича ўқитувчи максимум 28 балл йириши на унинг фаолияти «таъло» баҳода баҳоладиниши мумкин. Бу энг юқори даражадаги рейтинг ҳисобланади.

Агар ўқитувчи шу баллнинг 55 фондидан камини, яъни 13 баллдан камини йиғса, унинг фаолияти «қоникдорсин», 56-70 фондидан, яъни 16-20 баллдан йиғса, унинг фаолияти «қоникдорли», 71-85 фондидан, яъни 21-24 баллдан йиғса, унинг фаолияти «яқши» баҳода баҳоланади. Агар ўқитувчи шу баллнинг 86-100 фондидан, яъни 25-28 баллдан йиғса, у ҳолда унинг фаолияти «таъло» баҳода баҳоланади.

A₁ Уқитувчининг билим даражаси	
1. Уз фанини жуда туқур билади.....	5
2. Уз фанини яхши билади.....	4
3. Уз фанини ўртача билади.....	3
4. Уз фанини юлқи билади.....	1
5. Уз фанини жуда ҳам юлқи билади.....	0
A₂ Уқитувчининг педагогик мадорати	
1. Дарсни мазмунини чуқур, юнт тушунарли ва ўта қизиқарли ўтади.....	5
2. Дарсни мазмунини яхши, сода ва юзикарли ўтади.....	4
3. Дарсни ўтирида мазруза матнидан бош кўтармай ўқиб беради.....	3
4. Дарсни мазмунини саёз, зерикарли ўтади.....	1
5. Дарсни мазмунини жуда ҳам саёз, ўта зерикарли ўтади.....	0
A₃ Уқитувчи дарснинг сифати	
1. Дарсда долзарб масалалар кўтарилади, ҳаёт билан боғланади, қизиқарли янги маълумотлар, рақамлар ва уларнинг тахлили келтирилади.....	5
2. Дарсда онда-сонда долзарб масалалар кўтарилиб, янги маълумотлар, рақамлар ва уларнинг тахлили келтирилади.....	4
3. Дарсда долзарб масалалар умуман баён қилинмайди, ҳаёт билан боғланмайди.....	3
4. Дарсда янгилик йўқ, келтирилган рақамлар, фактлар эскирган.....	1
5. Дарсда янги билим бермайди.....	0
A₄ Уқитувчининг иштироки	
1. Уқитувчи дарсни ўз вақтида бошлабди, дарсни олдин тугатмайди.....	3
2. Дарсга тоҳо-тоҳо кечкиб келади ва дарсни эрта тугатиб қоллари бўлиб туради.....	0
3. Дарсга тез-тез кечкиб келади ва эрта кетади.....	1
4. Дарсга келмай қолган қоллари бўлади.....	2
5. Унингга бопиқ ўқитувчи тез-тез ўтиб туради.....	3
A₅ Уқитувчининг шахсий фазилати	
1. Каттаини, хушмуомала, тўғри сўз.....	5
2. Унчалик камтарини, хушмуомала омас.....	3
3. Қўрс, муомала маданияти оса наст.....	0
4. Талабаларни назар-писанд қилмайди, ўта қўпол.....	1
A₆ Уқитувчининг баҳо қўйишдаги ҳолиселиги	
1. Адолатли, талба билимига ҳолисона баҳо беради.....	5
2. Тоҳо-тоҳо адолатсизлик қилиб туради, манфаат кўтади.....	1
3. Адолат, ҳолиселиги инча эканлигини билимайди, манфаат кўтади.....	3
4. Жуда ҳам адолатсиз, талабалардан фўқат манфаат кўтади.....	5

Фойдаланилган адабиётлар¹⁾

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. Т. «Ўзбекистон» 1996
2. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т.2. Т., «Ўзбекистон», 1996
3. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т.4. Т. «Ўзбекистон», 1996 (18) Абдурахмонов А. Саодатга элтувчи билим. Т. «Мовароуннаҳр», 2001 й.
4. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Т.6., Т. «Ўзбекистон», 1998
5. Абдуллаев Е. Статистика назарияси. Дарслик. Т. «Ўқитувчи», 2003.
6. Абдурахмонов А. Саодатга элтувчи билим. Т. «Мовароуннаҳр», 2001.
7. Дурдоналар хазинаси. Т. «Шарқ», 1999.
8. Машриқ замин-ҳикмат бўстони. Т. «Шарқ», 1997.

9. Маҳмудо О. Ота нега фарзандга танбеҳ беради Т.Ғофур Фулом номидаги нашриёт - матбаа ижодий уйи. 2005
 - Маҳмудов О. Ота нега фарзандга танбеҳ беради. Т. Ғофур Фулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи. 2005
10. Муҳаммад Пайғамбар қиссаси. Ҳадислар. Т. «Камалак», 1991.
11. Оз-оз ўрганиб. Т. «Адабиёт ва санъат» нашриёти. 1998.
 - Сержило тафаккур дурдоналари. Т. «Наврўз» нашриёти, 2003.
 - Тафаккур гулшани. Т. «Адабиёт ва санъат» нашриёти, 1989.
71. Темур тузуклари. Т.Ғ.Фулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1996.
 - Фалсафа. Қомусий луғат. Т. «Шарқ», 2004.
82. Шомахсудов Ш., Шорахмедов Ш. Ҳикматнома. Ўзбек мақолларининг изохли луғати. Т. «Ўзбекистон энциклопедияси», 1990
 - Ҳақиқат манзаралари. Т. «Янги аср авлоди», 2002.
 - Дейл Карнеги. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. Пер. с англ. Самара: «АВС», 1997.
 - Ўзбек халқ мақолалари. Тўплам. Т. «Адабиёт ва санъат» нашриёти. 1989.
 - Носирхўжаев С. Сиёсатшунослик фани бўйича қисқача луғат-маълумотнома. Т. «Ўқитувчи», 1997.

¹⁾ Рақамланган адабиётлар ихтибос қилинган маълумотлар.

МУНДАРИЖА

Муқаддима.....	5
I-ҚИСМ. Рақамларнинг сир-сипоати	9
1-боб. Жумбоқли рақамлар ва топшимоқлар.....	17
• 45 рақамдан 45 рақамни айириб 45 сонини чиқаринг.....	19
• «Юнон алифбоси»да неча ҳарф бор?.....	19
• Пиманинг учини ва охирини топish мумкин эмас?.....	19
• $102+1=101$ тенгликнинг ўринли бўлиши учун шима қилиш керак?.....	20
• 1 дан 100 гача сонлар қаторида неча 9 бор?.....	21
• Қайси бири катта: 70 сўмининг 5 %ми ёки 5 сўмининг 70 фоизими?.....	21
• Пўлат ишани қандай қилиб сув устида суза оладиган қилиш мумкин?.....	22
• Етти ака-укаининг биттадан синглиси бор. Уларнинг ҳаммаси неча бўлган?.....	22
• “Сен менинги ўғлимсан, лекин мен сенинги отанг эмасман”, деб ким айта олади?.....	23
• Эрак ўз бевақосининг синглисига уйлана оладими?.....	24
• 84 ёшга кирган киши неча марта туғилган кунини нишонлайди?.....	25
• Пойингар-сойингар.....	25
• Жавоби сиздан.....	26
• Саволи ҳам жавоби ҳам биздан.....	27
• Қандай китобни таълаб ўқиш мучалга боғлиқми?	27
2-боб. Биласизми?.....	29
• Энг кам гапирадиган қайси халқ?.....	31
• Муваффақиятининг неча фоизи омад?.....	32
• 70 йил умр кўрган киши неча йил гапирган бўлади?.....	32
• Оролининг тақдирини биласизми?.....	33
• Энг катта қарздор қайси мамлакат эканлигини биласизми?....	34
• Ўзга сайёраларда бир кеча-кундуз қанчага тенг?.....	34
• Даҳоларни «тўратиш» учун оталарининг ёши нечада бўлиши керак?.....	35
• Битта фермер неча кишини боқади?.....	37
• Қадам ташлашга қараб кишининг характериини билиш мумкинми?.....	38
• Тарихининг такрорланшини қаранг. Шундан хабарингиз борми?.....	39
• Кутилаётган башоратлардан хабардормисиз?.....	40
• Чанақайлар ҳам машҳурлик даражасига кўтаришганларми?.....	41

• «Бўладиган бола бошидан» деган ҳикматта қандай далиллар келтироласиз?.....	42
• Ўғил хоқлайсизми ёки қиз? Ихтиёр ўзингизда.....	42
• Кимлар энг бадавлат, кучли ва обрўли ҳисобланадилар?.....	43
• Қадимий ўлчов бирликларини биласизми?.....	43
• Дунё ниқёсида нечта аёл Бош вазир лавозинида ишлаган?.....	46
• Ўзбекининг одатлари бисёр экампинини биласизми?.....	46
• Фаробий Аристотелнинг қайси бир китобига шарҳ ёзган?.....	47
• Сайёрамиз кўчаларида тезлик қандай?.....	49
• Дунёда қанча одам инглиз тилида сўзлашади?.....	49
• Бахт неча пул туради?.....	50
• Сайид (лар) ким-у Хўжалар ким?.....	50
• Кимларни хожа ёки шайх дейишган?.....	50
• Муршид (пир) ким-у эшон ким?.....	51
• Кимларни сўфийлар деб аташган?.....	51
• Тасаввуф қандай таълимот?.....	52
• Шарият нима? Тарикат-чи?.....	52
• Маърифат нима?.....	53
• Ҳақиқат нима?.....	53
• Валий ким-у Набий ким?.....	54
• «Оқ қилиш» нимани аниглайди?.....	54
• Одамни ўлмасдан кўниб юборилган ҳолатлар ҳам бўлганими?.....	55
• Пайгамбарларимиз, буюк файласуф ва алломаларнинг қайси бирлари милод (эра)дан аввал, қайси бирлари эса милодий асрларда ежод қилишган?.....	56
• Нима учун Худо Одам Ато танасининг ботқа жойидан эмас, айнан қовурғасидан умр йўлдошини яратди?.....	58
• Пайгамбарлар ва аъён авлиёлар ҳақида нималарни биласиз?.....	59
• Фитр-садақасининг фазилатларини биласизми?.....	65
• Нима учун «5 қушлик дунё» дейилади?.....	66
• Ёш бўлиб юриш учун нималарга риоя қилишни биласизми?.....	67
3-боб. Рақамлар тилга кирганда.....	69
3.1. Бир рақамнинг сўздаги ифодалари.....	85
3.2. Икки рақами тилга кирганда.....	89
3.3. Уч рақамининг сўздаги ифодалари.....	95
3.4. Тўрт рақами тилга кирганда.....	109
3.5. Беш рақамининг сўздаги ифодалари.....	123
3.6. Олти рақами тилга кирганда.....	133
3.7. Етти рақамининг сўздаги ифодалари.....	139
3.8. Саккиз рақами тилга кирганда.....	151
3.9. Тоққиз рақамининг сўздаги ифодалари.....	161
3.10. Ўн рақами тилга кирганда.....	165
3.11. Ўн бир ва бошқа айрим рақамларнинг.....	

сўздаги ифодалари.....	177
II-ҚИСМ. Статистика ҳақида айрим фикрларим.....	189
4-боб. Статистика – қайсар ҳақиқат.....	191
5-боб. Статистика – рақамлар тизими.....	197
6-боб. Аниқлик – статистиканинг биринчи тамойили.....	201
7-боб. Статистика – бу қиёсий таҳлил ибтидоси.....	205
III-ҚИСМ. Тириклик фалсафаси ёҳуд ҳаётий шърий лавҳалар	207
• Бу фойсий дунё.....	210
• Уир.....	211
• Ҳисобли дупё.....	212
• Уир ўташги.....	213
• Таянч.....	214
• Бу дунё кеш.....	215
• Кексалик гашти.....	216
• Шахмат устида айтилган шър.....	217
• Дўстимга савол.....	218
• Насиҳат.....	219
• Бир қарасам.....	220
• Икки тонфа одам кўрдим.....	221
• Катталарга насихат.....	222
• Изтироб.....	224
• Асролмадик.....	225
• Мағулик.....	226
• Тириклик фалсафаси.....	227
• Шукр.....	228
• Йўқолмас.....	229
• Эй, дўст!.....	230
• Устоз ва шогирдининг савол-жавоблари.....	231
• Қайтар дунё, қилмиш-қидирмиш.....	238
• Нима учун? Нега?.....	239
IV-ҚИСМ. Устоз, китоб ва муаллиф ҳақида	241
• «Қизиқарли статистика» китоби хусусида.....	243
• Муаллиф ҳақида сўз.....	245
• Салоҳиятли педагог.....	249
Номлар кўрсаткичи.....	247
Илова.....	259
	278
	291
Фойдаланилган адабиётлар.....	279
	292

Курб Турб Сатнамалык Мет
Корданы корсам Сатнамалык Мет
Сон дурдунсам Окелсам Де
Батриерде Бокимсам Мет

Абдуллаев Ёрқин Абдуллаевич

**Қ И З И Қ А Р Л И
СТАТИСТИКА**

Тошкент- «IQTISOD-MOLIYA»-2005

**Муҳаррир: Э.Бозоров
Мусаҳҳиҳ: Э.Махсумов**

Босишга руҳсат этилди	14.06.06
Қоғоз бичими	60x84 1/16
Шартли босма табоғи	17,6 б.т
Алади	1000 нусха
Буюртма	№ 30

Баҳоси шартнома асосида

**«IQTISOD-MOLIYA» пашриётги, 700084, Тошкент, Ҳ.Асомов,
кўчаси, 7-уй.**

Шартнома № 03-05

**ТМИ босмаҳонасида терилди ва «RISO» нусха кўпайтириш
қурилмасида чоп этилди.**

700084, Тошкент, Ҳ.Асомов, 7.